

Honvédségi Szemle

154. ÉVFOLYAM,
2026/5. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Bakró Norbert:

Információs műveletek Irán ellen 2026-ban 3

Boda Mihály:

A „hadszintérháborútól” a hibrid háborúig 17

Gémesi Géza:

A post-truth társadalom mint a hibrid hadviselés kognitív műveleti tere 37

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Szitás Péter:

Szlovákia Ukrajna-politikájának változása a belpolitikai folyamatok
és a háború árnyékában. 46

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Porkoláb-Minarik Annamária:

Algoritmusok a bizonytalanságban: a katonai döntéshozatal
kognitív sérülékenysége a mesterséges intelligencia korában 64

Bolobás Péter alezredes:

Kiképzés és erkölcsi kontinuitás a modern hadviselésben.
A technológia változik, a katonai erény nem 77

HADTÖRTÉNELEM

Gacsál János Szabolcs ezredes:

Manőverező harcászat az északi hadjárat során (1919. május 30. – június 9.) 92

FÓRUM

Takács István – M. Takács Péter:

Gondolatok A társadalmi integráció kérdésköréről a tartalékos rendszer és a védelemgazdaság tükrében 116

Dubniczky Zsolt – Kocsis Annamária:

Tiszti karrierek, tiszti dinasztiák 127

Berkesi Balázs – Kiss Dávid:

Titkos hagyományok – A különleges művelési erők csapathagyományainak megőrzése Magyarországon 137

Szak Andrea:

A plakátművészet vizuális retorikája az első világháborúban 150

SZEMLE

Szakály Sándor:

Egy magyar királyi honvéd altábornagy portréja 157

Gál Csaba ny. ezredes:

Katonai, haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból 160

CONTENTS 168

ABSTRACT 169

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk figyelmüket arra, hogy a kiadvány végén található szerzői útmutatónk megújult. A legfontosabb változtatás a részletesebb és áttekinthetőbb forrásjelölési rendszer. Ennek értelmében elsősorban a lábjegyzetek formátuma válik jóval egyszerűbbé, ezért mindenkit kérünk, gondosan tekintse át a teljes útmutatót.

Köszönjük!

HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó
Folyóirat-szerkesztőség

Bakró Norbert:

INFORMÁCIÓS MŰVELETEK IRÁN ELLEN 2026-BAN

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A 21. század hadviselésében az információs dimenzió önálló hadszínterré vált. A 2026. február 28-án megindított amerikai „Epic Fury” és izraeli „Lion’s Roar” hadműveletek nyomán kibontakozó konfliktus rávilágított, hogy a kinetikus, a kiber- és a kognitív műveletek szétválaszthatatlanul összefonódnak. A tanulmány a 2026-ban Irán ellen irányuló komplex információs művelet stratégiai, műveleti és taktikai szintű vizsgálatát vállalja fel a hadtudomány, a biztonságpolitika és a kommunikációelmélet metszéspontján, a háborút dokumentáló nyílt forrású elemzésekre építve. Bemutatja Irán információs sérülékenységeit, az integrált információs, kiber- és diplomáciai műveleti modellt, a mesterséges intelligencia kognitív szerepét és a hatásmérés autoriter rendszerekre szabott módszertanát. Célja olyan analitikus keret kialakítása, amely lehetővé teszi az információs műveletek rendszerszintű értelmezését és nemzeti, illetve NATO-szintű alkalmazását.

KULCSSZAVAK: információs műveletek, Irán, 2026-os háború, kognitív hadviselés, hibrid hadviselés, mesterséges intelligencia, dezinformáció, OODA-hurok, elrettentés

A SZERZŐRŐL:

Bakró Norbert, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának hallgatója (ORCID: 0009-0000-9346-5664)

A KUTATÁS AKTUALITÁSA ÉS RELEVÁNCIÁJA

A 21. századi hadviselés egyik fontos jellemzője, hogy az információs dimenzió önálló hadszínterré vált. A 2026. február 28-án az Amerikai Egyesült Államok és Izrael által Irán ellen indított „Epic Fury”, illetve „Lion’s Roar”¹ légi hadművelet és az azt követő regionális konfliktus megmutatta, hogy a hibrid hadviselésben a kinetikus, a kiber- és a kognitív műveletek szétválaszthatatlanul összefonódnak.² A digitális fenyegetéseket figyelemmel kísérő FalconFeeds.io platform a február 26. és március 2. közötti héten 11 országban 290 incidenst dokumentált, igazolva, hogy a kibertér a kinetikus csapásokkal egyenértékű hatásokat képes kifejteni.³ Irán regionális hatalmi ambíciói, rakéta- és drónképességei, valamint nukleáris programja 2026-ban is globális stratégiai kihívást jelentenek.⁴

Az Irán ellen irányuló információs műveletek a politikai, gazdasági és katonai nyomásgyakorlás integrált elemei. Ali Hámenei legfelsőbb vezető 2026. február 28-i, az első csapassorozatban történt likvidálása,⁵ Modzstaba Hámenei utódlása és a háború ötödik hetében

¹ Az „Epic Fury” az amerikai, a „Lion’s Roar” (a magyar szakirodalomban Felkelő Oroszlán) az izraeli hadművelet elnevezése.

² Ben Yaakov – Pack 2026, 2.

³ Intelligence report 2026, 1.

⁴ Rupok 2026, 1.

⁵ The 2026 Iran war, 2.

(2026. április 7–8.) létrejött kéthetes tűzszünet csak ideiglenesen lassította a folyamatot.⁶ Magyar előzményként dr. Kis-Benedek József már 2025-ben kifejtette, hogy a hibrid hadviselésben az információs, a kiber- és a pszichológiai műveletek a kinetikus akciókkal együtt alkotnak hatásrendszert,⁷ a Magyar Külügyi Intézet (MKI) munkatársainak 2026. márciusi elemzése pedig a regionális eszkalációt, a Hormuzi-szoros részleges blokádját⁸ és az Európára nehezedő energetikai-gazdasági nyomást emelte ki.⁹

A kutatás célja a 2026-ban Irán ellen irányuló komplex információs művelet stratégiai, műveleti és taktikai szintű vizsgálata a hadtudomány, a biztonságpolitika és a kommunikációelmélet metszéspontján. A tanulmány azt vizsgálja, milyen analitikus keret építhető a háború tapasztalataiból egy integrált információs művelet-modellhez. Ben Yaakov és Pack megfogalmazásában a kortárs hadviselés tárgya már nem a katonai eszköz, hanem „a szerverek, a képernyők és az elmék”,¹⁰ ami a téma relevanciáját is alátámasztja.

A KUTATÁSI TÉMA ÉS FŐ KÉRDÉSEK

A tanulmány központi témája: miként tervezhető és hajtható végre komplex, többdimenziós információs művelet Irán ellen, hogy stratégiai célokat érjen el a kinetikus eszkaláció minimalizálása mellett. A kérdés relevanciáját a háború bizonyítja: a koalíciós erők négy nap alatt több mint négyezer,¹¹ az első tíz napban ötezret meghaladó célpontot támadtak,¹² a kinetikus győzelem mégsem váltott ki azonnali politikai dezintegrációt – ami közvetlenül felveti az „elmék elleni” hatásgyakorlás kiegészítő szerepét.

A főbb kutatási kérdések: (1) Milyen információs sérülékenységekkel rendelkezik Irán 2026-ban? (2) Hogyan integrálható az információs művelet a kiber-, a gazdasági és a diplomáciai eszközökkel? (3) Milyen szerepet játszik a mesterséges intelligencia (MI) a kognitív térben? (4) Hogyan mérhető egy információs művelet hatékonysága egy autoriter rendszerben? (5) Milyen nemzetközi jogi és etikai korlátok érvényesülnek?

Az információs művelet rendszerszintű beavatkozás, amely a célállam döntéshozatali ciklusát – a klasszikus OODA-hurkot (Observe, Orient, Decide, Act: megfigyelés, tájékozódás, döntés, cselekvés) – a kognitív, érzelmi és társadalmi struktúrákon keresztül befolyásolja. A hibrid hadviselés logikájának megfelelően az információs eszközök az iráni döntéshozók észlelési idejét, a társadalom kohézióját és a regionális szövetségesek hozzáállását egyidejűleg befolyásolják.¹³

ELMÉLETI KERET

A kutatás elméleti pillérei: az információs és a kognitív hadviselés elméletei, a hibrid hadviselés koncepciója, a stratégiai kommunikáció és a befolyásolási műveletek, a komplex adaptív rendszerek elméletei, valamint az információs térbeli elrettentés. A keret integrálja

⁶ The 2026 Iran war, 5.

⁷ Kis-Benedek 2025.

⁸ Alzou'bi 2026, 3.

⁹ Csicsmann et al. 2026, 3.

¹⁰ Ben Yaakov – Pack 2026: i. m. 2.

¹¹ Valantin 2026, 2.

¹² The 2026 Iran war: i. m. 5.

¹³ Kis-Benedek 2025: i. m.

Bukhari és Mujaddid 2025-ös elemzését a hibrid hadviselés és a stratégiai megtévesztés szintéziséből a 2025. júniusi tűzszünet példáján,¹⁴ valamint Bagudu Sheyin Enoch kritikus közbeszédelemzését, amely a propagandát az ellenfelet fogalmilag megalkotó „biztonságiasítás”¹⁵ eszközként vizsgálja.¹⁶

Goswami szerint a 2026-os háború a „hyperwar” korának első próbája, amelyben a humán (HUMINT) és a technikai (TECHINT) hírszerzés már nem elkülönülő diszciplína, hanem egységes adatmátrix.¹⁷ Ebben a környezetben az OODA-hurok átalakul: a döntéshozók értelmezésre fordítható idejét nemcsak csökkenteni kell, hanem el kell foglalni magát a kognitív teret is. Az iráni hatalomgyakorlás redundáns hálózati szerkezete – az Iszlám Forradalmi Gárda (Islamic Revolutionary Guard Corps, IRGC), a Baszidsz milícia és a klerikális elit egymást fedő rendszerei – több párhuzamos beavatkozási pontot kínál.

A VIZSGÁLAT TÁRGYA: A 2026-OS STRATÉGIAI KÖRNYEZET

A 2026-os globális és regionális környezet

A 2026-os stratégiai környezetet öt tényező határozza meg: a nagyhatalmi versengés (Amerikai Egyesült Államok–Kína), a regionális proxykonfliktusok ciklikus aktivizálódása, a mesterséges intelligenciára épülő információmanipuláció, a közösségi média szét-töredezettsége és a zárt információs ökoszisztémák („dark social”) terjedése. Ali Hámenei legfőbb vezető és számos magas rangú iráni tisztségviselő likvidálása és az MKI elemzése megerősíti, hogy a háború globális rendszerszintű következményekkel jár, és próbára teszi az Amerikai Egyesült Államok érdekérvényesítő képességét a többpólusú világrendben.¹⁸

A közel-keleti és az észak-afrikai térséggel foglalkozó Cambridge MENAF agytröszt szerint az „Epic Fury” hadművelet első napja a katonai infrastruktúra elleni csapásokkal indult, amelyekre Teherán nemcsak Izraelt, hanem a Perzsa-öböl menti, amerikai bázisokat befogadó arab államokat (Bahrein, Katar, Kuvait, Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia, Omán, Irak) is rakétákkal és drónokkal támadta. Az első tíz napban 200 izraeli vadászrepülőgép, A–10 közvetlen támogató repülőgépek, távolsági bombázók és hajóról indított támadó robotrepülőgépek kerültek bevetésre. Az agytröszt szerint Irán ballisztikusrakéta-indítójának mintegy 75%-a és több mint 50 hadihajója megsemmisült.¹⁹ A regionálisan szétterjedő „hyperwar” megbénította a Hormuzi-szoros forgalmát (a kereskedelmi forgalom több mint 90%-a kiesett), a Brent nyersolaj jegyzését pedig 100 dollár fölé (márciusban átlagosan 103), csúcson 118 dollár közelébe emelte.^{20, 21}

¹⁴ Bukhari–Mujaddid 2025, 146.

¹⁵ A securitization angol kifejezést leginkább így fordítják magyarra a politikatudományban.

¹⁶ Bagudu et al. 2026, 173.

¹⁷ Goswami 2026, 6.

¹⁸ Csicsmann et al. 2026: i. m. 3.

¹⁹ The 2026 Iran war: i. m. 5.

²⁰ Uo. 6.

²¹ Rupok 2026: i. m. 14.

Irán információs struktúrája és sérülékenységei

Irán 2026-os információs architektúrája négy sajátossággal bír. Először erősen központosított médiarendszer működik (IRIB, Press TV, Tasnim, Fars, Mehr News). Másodsor aktív külföldi befolyásolási képesség jellemzi, amelyet a Goswami által „korrozív paranoiának” nevezett, az izraeli hírszerzéstől való belső félelem hat át.²² Harmadszor a jelentős, részben a korábbi uralkodó, Reza Pahlavi sah fia köré szerveződő külföldi diaszpóra által kifejtett tevékenység. Negyedszer Hámenei likvidálása súlyos legitimációs vákuumot generált, amelyet Modzstaba Hámenei és az ideiglenes „háromfős vezetői tanács” csak részben tudott betölteni.²³

Buheji 2026-os elemzései szerint a háború gazdasági nyomása a Perzsa-öböl menti hat ország – Bahrein, Egyesült Arab Emírségek, Katar, Kuvait, Omán és Szaúd-Arábia – lakossága számára „viselkedési átalakulási lehetőségeket” teremtett²⁴ és „létbizonytalansági kettős nyomást” hozott létre, amelyet az iráni megtorlások és az öböl menti szuverenitást sértő amerikai–izraeli célok együtt váltanak ki.²⁵ A rezsím sérülékenységei: a társadalmi-gazdasági feszültség (magas munkanélküliség és infláció, valamint a „snapback”: az iráni nukleáris program miatti ENSZ-szankciók 2025. szeptemberi újraaktiválása); a politikai elit megosztottsága (IRGC-frakciók és klerikális mérsékeltek közötti, az iszlámábádi tárgyalások felfüggesztéséhez vezető ellentét); valamint a médiamonopólium törekvése (a fiatalabb generációk VPN-használata, amelyet az Iráni Kibertanács 2024-ben büntetendővé nyilvánított).²⁶

Vogadika és Adonkie szerint a 2025. júniusi 12 napos háború belső megosztottságot szült: a társadalom egy része a rezsím védelmét, más része annak gyengülését remélte a háborútól.²⁷ Az említett MKI-elemzés szerint Modzstaba Hámenei kinevezése után a hatalom *de facto* az IRGC kezében összpontosul – katonai junta logikája szerint.^{28, 29} A washingtoni székhelyű Hadtudományi Intézet (Institute for the Study of War, ISW) 2026. április 17-i jelentése szerint az IRGC nyilvánosan bírálta Abbasz Aragesi külügyminisztert a Hormuzi-szorost érintő nyilatkozatai miatt – a belső frakcióharc nyilvánossá válásaként.³⁰ Ezek egy jól tervezett információs művelet kiaknázható támadási felületei.

AZ INFORMÁCIÓS MŰVELET KOMPONENSEI

A 2026-os háború adataiból négyfázisú, hipotetikus információsművelet-modell bontható ki, amely a megfigyelt empirikus mintázatokat rendezi analitikus keretbe.

²² Goswami 2026: i. m. 3.

²³ The 2026 Iran war: i. m. 7.

²⁴ Buheji 2026a, 41–55.

²⁵ Buheji 2026b, 183–198.

²⁶ Ben Yaakov – Pack 2026: i. m. 11.

²⁷ Vogadika–Adonkie 2026, 198.

²⁸ Csicsmann et al. 2026: i. m. 3.

²⁹ Iran Update 2026a, 20.

³⁰ Iran Update 2026b, 5.

I. szakasz – előkészítő fázis

Az előkészítő fázis az információs környezet feltérképezéséből, a narratíva- és a célcsoport-azonosításból, valamint a társadalmi törésvonalak elemzéséből áll. 2026-ban ezt a humán és a technikai hírszerzés integrációja teljesítette: Goswami dokumentálta, hogy az izraeli Moszad és az amerikai CIA a Hámeneit körülvevő életviteli (*pattern-of-life*) mintázatok azonosításával – a legfelsőbb vezető belső köréhez közel két évtizede fennálló eszközhoz-záférés és a teheráni térfigyelőkamera-hálózat feltörése révén – készítette elő a vezetést lefejező csapást,³¹ miközben a koalíció feltérképezte az iráni politikai és katonai kommunikációs csomópontokat.

II. szakasz – formáló műveletek

A formáló műveletek a kognitív környezetet készítik elő: az online narratívák erősítése, a gazdasági elégedetlenség tematizálása és a diplomáciai nyomás kommunikációs támogatása. A Britannica szerint a koalíció nyilvánosan tesztelte a rezsim legitimitását, az ENSZ-szankciók 2025. szeptemberi életbeléptetésével párhuzamos diplomáciai kommunikáció pedig nemzetközileg is megfosztotta legitimitásától Iránt.³² A Cambridge MENAF hangsúlyozza, hogy a 2025. december és 2026. január közötti belföldi tüntetéseken a rezsim brutális fellépése felgyorsította Washington beavatkozási hajlandóságát.³³

III. szakasz – fő műveleti fázis

A fő fázis három pillére: a többszintű dezinformációs és ellennarratíva-kampány, a kibertámadások információs kiaknázása és az elit célzott befolyásolása. A koalíció a kinetikus csapások mellett mérnöki pontossággal integrálta a kognitív hatásokat: a bejelentés időzítése, a napi csapásösszesítések és az elhárított rakéták átlátható közlése egyszerre stabilizálta a saját közvéleményt, és rázta meg az iráni döntéshozói kört. Az Al Jazeera Iránhoz közeli olvasati keretű elemzése is elismerte, hogy a háborúban „*senki nem nyert, mindenki fizetett*”.³⁴ A Cambridge MENAF szerint a katonai siker nem oldja meg a politikai problémát: a rezsim Hámenei halála után is fenntartotta hadrendjét hálózati hatalomszerkezete és az IRGC vezető szerepe révén.³⁵

IV. szakasz – stabilizációs (utóműveleti) fázis

A stabilizációs fázis a nemzetközi legitimitáció biztosítását, a narratíva megszilárdítását és az eskalációkezelést foglalja magában. A 2026. április 7-én meghirdetett kéthetes amerikai–iráni tűzszünet ennek modellértékű kísérlete volt, de az ISW már az első naptól úgy értékelte, hogy Irán a szünetet ballisztikusrakéta-erői újjászervezésére használja.³⁶ A kihívás a narratíva lezárása: miként rögzíthető, hogy a koalíció elérte stratégiai céljait, miközben

³¹ Goswami 2026: i. m. 6.

³² The 2026 Iran war: i. m. 8.

³³ Uo. 5.

³⁴ Zweiri 2026, 1.

³⁵ The 2026 Iran war: i. m. 7.

³⁶ Iran Update 2026b: i. m. 13.

kinetikus képessége nem kényszerítette ki a teljes politikai változást? Csicsmann László munkacsoportja szerint a háború első hetében több mint 3 millió iráni belső menekült volt, ami a fázis humanitárius dimenzióját is meghatározza.³⁷

MÓDSZERTAN

A kutatás vegyes módszertant alkalmaz: nyílt forrású hírszerzést (OSINT), hálózatelemzést, kvalitatív diskurzuselemzést, szimulációs modellezést, forgatókönyv-alapú stratégiai játékot és szakértői interjúkat. Az OSINT-bázist a 2026. február 28. és április 17. közötti időszak több mint negyven tudományos és intézményi forrása alkotja: az ISW Iran Update sorozatától és a FalconFeeds.io kiberjelentéseitől a nemzetközi kutatóintézeti elemzésekig (ICT,³⁸ IISS,³⁹ ORF,⁴⁰ Small Wars Journal, Cambridge MENAF, Gulf Research Center, Román Diplomáciai Intézet), valamint a magyar szakfolyóiratokig (MKI, Nemzetbiztonsági Szemle).

A hálózatelemzés a propagandaplatformokat térképezi fel. A FalconFeeds.io szerint az iráni propagandahálózat magját mintegy ötezer aktív Telegram-csoport alkotja 500 ezer főt meghaladó tagsággal; a 400–500 ezer felhasználóval rendelkező zászlóshajó-csatornák állítják elő a tartalmat, a kapcsolt kisebb elosztó (*feeder*) csoportok pedig újraosztják azt a nyelvi (perzsa, arab, angol, urdu) és nemzeti közösségek között.⁴¹ A diskurzuselemzés a kulcsmondatok és a vizuális ábrázolások jelentésmezőit vizsgálja – például a „nemzeti mártíromság” narratíváját és az „áldozati narratívagyőzelmi üzenet” kettőjét.⁴²

A szimulációs modellezés és a stratégiai játék egy hipotetikus információs művelet kibontakozását vizsgálja a valós 2026-os környezetben; a hatásmérés módszertanát a 9. fejezet részletezi.

IRÁN INFORMÁCIÓS SÉRÜLÉKENYSÉGEI: EMPIRIKUS ELEMZÉS A 2026-OS HÁBORÚ ADATAI ALAPJÁN

Az iráni propaganda-infrastruktúra

A FalconFeeds.io 2026. március 3-i jelentése szerint a Telegram az iráni információs műveletek központi parancsnokságává vált zárt felépítése, csoportkapacitása és laza moderálása miatt. A mintegy ötezer aktív csoport a katonai információs műveletek logikáját követi: központi tartalom-előállítás, elosztócsatorna-hálózat, keresztposztolás és botvezérelt felerősítés; a „széles körű megosztásra” buzdító, az „angolszász-cionista” narratívákat ellensúlyozó utasítások rutinszerűen jelennek meg.⁴³

³⁷ Csicsmann et al. 2026: i. m. 15.

³⁸ International Institute for Counter-Terrorism – Terrorelhárítás Nemzetközi Intézete.

³⁹ International Institute for Strategic Studies – Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete.

⁴⁰ Observer Research Foundation – Megfigyelő Kutató Alapítvány.

⁴¹ Intelligence report 2026: i. m. 9.

⁴² Ben Yaakov – Pack 2026: i. m. 6–7.

⁴³ Intelligence report 2026: i. m. 8–9.

Mesterséges intelligenciával előállított tartalmak és ismételten felhasznált felvételek

A háborúban a mesterséges intelligenciára épülő tartalom-előállítás kulcsszerepet játszott. Ben Yaakov és Pack dokumentálta, hogy a Press TV egy az X-en megosztott, MI-vel generált videót terjesztett egy állítólagos iráni légicsapás után lángoló bahreini felhőkarcolóról – a hamis felvételt a platform eltávolította. A Tasnim News 2026. március 3-án közölte az IRGC szóvivőjének alátámaszthatatlan állítását, miszerint „a háború első két napján 650 amerikai katona meghalt”.⁴⁴ Az X szerint a rendszer a 2026. március 1-jei iráni botáradat 99,1%-át kiszűrte – ami potenciálisan több százezer automatizált fiók támadását jelentette.⁴⁵

Figyelemre méltó volt az „ellencenzúra” narratíva: az iráni támogatású fiókok szerint az X moderációja „valódi bizonyítékokat töröl”, amikor hiteles felvételeket minősít MI-vel készültnek. E metanarratíva magát a moderálást fegyverezte fel: a tartalom eltávolítása az állítólagos elhallgatás „bizonyítékává” vált, tovább táplálva a platformokkal szembeni bizalmatlanságot.⁴⁶

A rezsim belföldi információs ellenőrzése

Az iráni rezsim kettős stratégiát folytat saját lakossága ellen: információs ellenőrzést és szelektív narratívakerekezést. A rezsim a korábbi belső tiltakozások idején is a teljes körű internetleállításához és platformblokkoláshoz nyúlt.⁴⁷ A 2026-os háborúban ismét e klasszikus eszköztárhoz fordult: a Codreanu által dokumentált belföldi internetleállítások a tüntetések koordinációjának és a biztonsági erők erőszakos cselekedeteiről készült felvételek nemzetközi terjedésének megakadályozását szolgálták.⁴⁸

AZ INTEGRÁLT INFORMÁCIÓS, KIBER-ÉS DIPLOMÁCIAI MŰVELETI MODELL

A mesterséges intelligencia szerepe a kognitív térben

A mesterséges intelligencia 2026-ban már nem segédeszköz, hanem a hadviselés szerves része. Valantin szerint az amerikai és az izraeli erők a Palantirt, a Claude-ot és más MI-rendszereket integrált architektúrákba építve támadtak több mint négyezer célpontot az első négy napban.⁴⁹ Ez kockázattal járt: Goswami szerint a 2026. március 2-i amerikai–kuvati baráti tűz okozta incidenst az Egyesített Légi Műveleti Központ (Combined Aerospace Operations Centre, CAOC) szintjén jelentkező szoftverhiba okozta – rávilágítva az autonóm MI-koordináció gyengeségére. Az iráni válasz az Amazon Web Services (AWS) Egyesült

⁴⁴ Ben Yaakov – Pack 2026: i. m. 8.

⁴⁵ Intelligence report 2026: i. m. 10.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Ben Yaakov – Pack 2026: i. m. 9.

⁴⁸ Codreanu 2026, 6.

⁴⁹ Valantin 2026: i. m. 2.

Arab Emírségekben működő adatközpontjainak megtámadása volt: a logika szerint az amerikai MI-függés a fizikai infrastruktúra megsemmisítésével aknázható ki.⁵⁰

A háborúban a mélyhamisítások (*deepfake-ek*) és a más kontextusból újrashasznosított felvételek a stratégiai megtévesztés rendszeres eszközévé váltak: a FalconFeeds.io szerint régi incidensek felvételeit szándékosan iráni támadások bizonyítékeként tüntették fel, miközben mesterséges intelligenciával generált tartalmak árasztották el a platformokat.⁵¹

Az információs és a kiberműveletek integrációja

A FalconFeeds.io szerint a 2026. február 26. és március 2. közötti héten 11 ország 290 incidenst regisztrált. A legtöbb (161 db, 55%) Izraelt célozta – „kritikus” minősítéssel: 91 DDoS (elosztott szolgáltatásmegtagadás), 26 riasztás, 18 adatszivárgás, 9 weboldal-megrongálás (*defacement*). Az IRGC kibervezrlése mellett a Cyber Avengers, a Handala Hack és a Moses Staff hacktivistá proxyként, Telegram-koordinációval folytatott letagadható tevékenységet. Az izraeli Unit 8200, az amerikai Cyber Command és a Five Eyes partnerek⁵² ellenműveletekkel zavarták az iráni vezetési-irányítási infrastruktúrát, és állandósult hozzáférést telepítettek az iráni katonai hálózatokba.⁵³

Codreanu rögzítette, hogy a 2026. február 28-i első csapásokat azonnali kibertámadás követte a 2014 óta több mint 5 millió letöltésű BadeSaba Calendar imaalkalmazás ellen: a koalíció az alkalmazáson keresztül a kapitulációhoz amnesztiát ígérő üzeneteket küldött („*help is here*”, azaz „a segítség itt van”).⁵⁴ A Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Strategic Studies, IISS) Singh-féle elemzése szerint az izraeli erők a teheráni közlekedésfigyelő kamerák hosszú távú feltörésével időzítették az iráni vezetők elleni csapásokat.⁵⁵

A diplomáciai kommunikáció integrációja

A diplomáciai dimenzióban az ENSZ-szankciók 2025. szeptember 28–29-i életbeléptetése, az ENSZ Biztonsági Tanácsának vitái és az ISW által dokumentált tárgyalások is az integrált stratégiai kommunikáció részei voltak; a hangsúly mindkét oldalon a saját pozíció legitimálásán és az ellenfél legitimitásának megkérdőjelezésén volt. Az IRGC nyilvánosan bírálta Aragcsi külügyminisztert a Hormuzi-szoros „*teljes nyitottságáról*” szóló bejegyzése miatt – e belső feszültség is a kiaknázható információs tér része lett.⁵⁶

⁵⁰ Goswami 2026: i. m. 9–10.

⁵¹ Intelligence report 2026: i. m. 13.

⁵² Hírszerző szövetség, amely Ausztráliát, Kanadát, Új-Zélandot, az Egyesült Királyságot és az Amerikai Egyesült Államokat foglalja magában.

⁵³ Intelligence report 2026: i. m. 4.

⁵⁴ Codreanu 2026: i. m. 6.

⁵⁵ Singh 2026, 1.

⁵⁶ Iran Update 2026b: i. m. 5.

A HATÉKONYSÁG MÉRÉSE AUTORITER POLITIKAI RENDSZEREKBEN

A hatékonyság mérése autoriter rendszerben komoly módszertani kihívás: a klasszikus közvélemény-kutatás nem alkalmazható, a társadalom egy része öncenzúrázik, a rendszer pedig korlátozza a független adatgyűjtést. Helyette közvetett mutatók használhatók: a narratívabehatolás mértéke, a döntéshozatali reakcióidő, a tartalom-előállítás aránya az állami médiában, az ellennarratíva eltérése a dokumentált eseményektől, valamint az internetleállítások időtartama.

Bagudu Sheyin Enoch kritikus közbeszédelemzése a propagandát az „ellenfél” fogalmi megalkotását végző „biztonságiasító” (*securization*) eszközként értelmezi. Az iráni „nagy Sátán” és az amerikai „a gonosz tengelye” keretezés egymás tükörképei: az ellenfelet viszszafozíthatatlanul gonoszként megalkotó narratíva olyan retorikai csapdát épít, amelyben a diplomáciai kompromisszum a saját közönség szemében árulásnak tűnik.⁵⁷ E szimbolikus mozgósítás hatékonysága a tüntetések tartósságán, a rezsim szóhasználatának változásán és a diaszpóra megnyilvánulásain mérhető.

NEMZETKÖZI JOGI ÉS ETIKAI KORLÁTOK

Az információs műveletek nemzetközi jogi kerete alapvetően három pilléren nyugszik: az ENSZ Alapokmánya 51. cikke szerinti önvédelmi jogon, a fegyveres konfliktusok joga (*jus in bello*) arányossági és szükségességi elvein, valamint a beavatkozás tilalmán. Benjamin és Adonkie szerint az 51. cikk a megelőző önvédelmet illetően ambivalens: a támogató olvasat szerint az izraeli „Lion’s Roar” hadművelet annak határeseteként értelmezhető.⁵⁸ A háború első napjaiban a Bandar Abbász melletti iskola elleni csapás – amelyről Valantin számol be, és amely közel 175 iskolás lány halálát okozta – élesen mutatja az arányossági elv érvényesítésének nehézségeit, és háborús bűncselekmény gyanúját veti fel.⁵⁹

Az információs műveletek külön problémát jelentenek: a mélyhamisítások, az MI-vel előállított tartalom, a bothálózatok és az összehangolt befolyásolási műveletek olyan eszközök, amelyekre a hagyományos nemzetközi humanitárius jog nehezen alkalmazható. Khan a 2025-ös tanulmányában a „liberális institucionalizmus válságáról” ír: az iráni nukleáris megállapodás összeomlása, az ENSZ-szankciók aktiválása és a 2025–2026-os katonai akciók azt mutatják, hogy a rugalmas, hálózatalapú diplomácia új modellje nélkül a szakaszos szankcionálás és a kinetikus eszkaláció ciklikus visszatérése elkerülhetetlen.⁶⁰ Az arányosság, a szükségesség és a legitimitás érvényesülését közös NATO–EU-normarendszer biztosíthatná, amely az MI-alapú befolyásolás határait és a kötelező átláthatóságot a szövetségesek irányában is rögzítené.

TUDOMÁNYOS ÚJDONSÁG

A kutatás négy tudományos újdonságot kínál: az integrált információs, kiber- és diplomáciai műveleti modell kidolgozását, amely a 2026-os háború tapasztalataiból visszafelé építkezve, négy szakaszra bontva hoz létre analitikus keretet; az autoriter rendszerek elleni hatásmérés

⁵⁷ Bagudu 2026: i. m. 173.

⁵⁸ Vogadika–Adonkie 2026: i. m. 208.

⁵⁹ Valantin 2026: i. m. 2.

⁶⁰ Khan 2025, 1.

módszertani megalapozását; az MI-alapú kognitív befolyásolás stratégiai elemzését a háború dokumentált mélyhamisítási incidensei és bothálózatai alapján; valamint az információs tér eszkzalációs küszöbeinek modellezését, amelynek kézzelfogható példája az AWS regionális adatközpontjai elleni iráni támadás.

VÁRHATÓ EREDMÉNYEK ÉS GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁG

Az eredmények három területen hasznosíthatók. Először a nemzeti információs művelet-doktrína fejlesztésében: Kis-Benedek nyomán⁶¹ a négyfázisú modell és a hatásmérési mutatók beépíthetők a magyar és a NATO tagállamai stratégiai dokumentumaiba. Másodszor a NATO kognitív műveleti képességeinek erősítésében, ideértve egy, a NATO Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központja (StratCom CoE) számára készülő Irán-fókuszú esettanulmányt. Harmadszor a stratégiai kommunikációs és OSINT-képességek integrációjában, a Magyar Honvédség és a polgári válságkezelés együttműködésében. Az MKI figyelmeztet, hogy a háború növelte az európai katonai erőforrások megosztottságát Ukrajna és a Közel-Kelet között, különösen a légvédelem terén.⁶²

KOCKÁZATOK ÉS ETIKAI KÉRDÉSEK

Az információs műveletek kockázatai három dimenzióban jelennek meg: sérthetik a nemzetközi jog beavatkozástilalmi elvét; érinthetik a civileket (a Bandar Abbász melletti iskolacsapás példája); és eszkzalációs spirál indíthatnak el – az iráni válaszok (drónok, ballisztikus rakéták, proxycsapások, az AWS-adatközpontok elleni támadás) jelzik, hogy a kognitív tér következményei fizikai csapásokká alakulhatnak. Bukhari és Mujaddid szerint a NATO-tagállamoknak növelniük kell a stratégiai kommunikáció átláthatóságát, és a tűzszünetekkel kapcsolatos közléseket nyilvánosan kell megfogalmazniuk.⁶³ Codreanu szerint a kibervédelmet az energetikai és a vízellátási szektorra is ki kell terjeszteni, mivel az iráni állami kapcsolatú hekkerek korábban célba vették ezeket.⁶⁴ A FalconFeeds.io tartalomellenőrző eszközöket, regionális kibervédelmi szövetségeket és digitális írástudáskampányokat ajánl.⁶⁵

EREDMÉNYEK: MIT SIKERÜLT ELÉRNI ÉS MIT SIKERÜLT BEMUTATNI

Érdemes elkülöníteni, hogy a vizsgált információs műveletek ténylegesen mit értek el, illetve hogy az elemzés tudományos értelemben mit bizonyított. E kettős mérleg gyakorlati visszacsatolást ad a műveletek hatásosságáról és módszertani megalapozást a következtetésekhez.

Amit a műveletek elértek

Az amerikai–izraeli oldal információs és kognitív műveletei három mérhető eredményt értek el. Először a vezetést lefejező csapás kommunikatív kiaknázása megrendítette az iráni döntéshozói kör helyzetértékelő képességét: Hámenei likvidálása és a vezetői vákuum nyil-

⁶¹ Kis-Benedek 2025: i. m.

⁶² Csicsmann et al. 2026: i. m. 17.

⁶³ Bukhari–Mujaddid 2025: i. m.

⁶⁴ Codreanu 2026: i. m. 8.

⁶⁵ Intelligence report 2026: i. m. 13.

vános tematizálása az állami médiát védekező, reaktív kommunikációba kényszerítette.⁶⁶ Másodszor a koalíció fenntartotta a kezdeményezés narratíváját: az átlátható csapásösszesítések a művelet precíziós jellegét üzenték, a *snapback szankciókkal*⁶⁷ párhuzamos diplomáciai kommunikáció pedig nemzetközi szinten is megkérdőjelezte Irán legitimitását.⁶⁸ Harmadszor a kiber- és információs tér összekapcsolása kinetikus csapásokkal egyenértékű hatásokat váltott ki: a BadeSaba-üzenetek, a vezetési-irányítási hálózatok megzavarása és a teheráni kamerarendszerek feltörése közvetlenül szolgálta a kinetikus műveletek időzítését és pszichológiai hatását.⁶⁹

A korlátok legalább annyira tanulságosak. A katonai és az információs fölény nem hozott politikai összeomlást: a rezsim Hámenei halála után is fenntartotta hadrendjét, Modzstaba Hámenei utódlása és az IRGC megerősödő szerepe a hálózati hatalomszerkezet rugalmasságát bizonyította.⁷⁰ Az iráni oldal a mintegy ötezer Telegram-csoportból álló propaganda-hálózattal, az MI-vel előállított tartalmakkal és a botáradatokkal maga is jelentős kognitív hatást fejtett ki, ám hitelessége a hamis felvételek gyors lelepleződésével erodálódott.⁷¹ A két fél tevékenysége együtt azt mutatja, hogy az információs tér ma már önálló, kétirányú hadszíntér, amelyben a fölény átmeneti és folyamatosan újratermelendő.

Amit az elemzés bemutatott

Tudományos értelemben a tanulmány négy tételt bizonyított a háború adataira támaszkodva. Egyrészt azt, hogy a kinetikus, a kiber- és a kognitív műveletek egyetlen, integrált hatásrendszerre állnak össze: a FalconFeeds.io dokumentációja szerint a kibernműveletek a kinetikus csapásokkal egyenértékű stratégiai hatást értek el.⁷² Másrészt azt, hogy a mesterséges intelligencia a kognitív tér önálló szereplőjévé vált: a mélyhamisítások, a generált videók és a bothálózatok már nem kísérőjelenségek, hanem központi eszközök, amelyek hatása nem a technikai tökéletességtől, hanem a befogadó közeg felkészületlenségétől függ.⁷³ Harmadrészt azt, hogy az autoriter rendszerek elleni hatásmérés a közvélemény-kutatás helyett közvetett mutatókra építhető. Negyedrészt a tanulmány azt bizonyította, hogy az információs térben létezik egy eszkalációs küszöb, amelynek átlépése kinetikus reakciót válthat ki: az AWS regionális adatközpontjai elleni iráni támadás a kognitív–kiber–kinetikus átmenet példája.⁷⁴

A háború a korábban jórészt fogalmi szinten tárgyalt jelenségeket – a *hyperwar* jelenségét, a kognitív szaturációt, az MI-alapú befolyásolást, az információs elrettentést – mérhető, dokumentált eseményekké változtatta, az információs műveletek elméletének természetes kísérleti terepeként.

⁶⁶ Iran Update 2026b: i. m. 5.

⁶⁷ Automatikusan visszaállított szankciók.

⁶⁸ The 2026 Iran war: i. m. 8.

⁶⁹ Singh 2026: i. m. 1.

⁷⁰ The 2026 Iran war: i. m. 7.

⁷¹ Intelligence report 2026: i. m. 13.

⁷² Uo. 8.

⁷³ Valantin 2026: i. m. 2.

⁷⁴ Goswami 2026: i. m. 10.

ÖSSZEGZÉS

A 2026-ban Irán ellen irányuló információs művelet vizsgálata rávilágít, hogy a jövő hadviselésében a döntéshozatal befolyásolása legalább olyan jelentőségű, mint a kinetikus erő: a kinetikus, a kiber- és a kognitív eszközök szinkron alkalmazása egyszerre képes előállítani azt a hatást, amelyet korábban csak hosszan elhúzódó konvencionális kampányok érthettek el. A háború ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a katonai siker önmagában nem oldja meg a politikai problémát:⁷⁵ Modzstaba Hámenei utódlása, az IRGC megerősödő szerepe és a Hormuzi-szoros körüli stratégiai versenyfutás mind az integrált, többdimenziós megközelítés szükségességére mutatnak rá.

Stratégiai szinten az információs fölény nem statikus állapot, hanem dinamikus, folyamatosan újratermelendő erőforrás: a kezdeti meglepetés előnye gyorsan elenyészik a narratíva tartós megszilárdítása nélkül. Műveleti szinten a négyfázisú modell akkor fenntartható, ha a kinetikus és a kognitív eszközök időzítése egyetlen, koherens hatásrendszerbe illeszkedik. Taktikai szinten a 290 dokumentált incidens, a kiszűrt botáradatok és a lelepleződött mélyhamisítások egyaránt azt jelzik, hogy a technikai eszközök hatékonysága a befogadó közeg felkészültségétől és a hitelesség megőrzésétől függ.

A Magyar Honvédség számára három gyakorlati következtetés adódik: a stratégiai kommunikációs és OSINT-elemzői képességek megerősítése; az MI-alapú tartalomelemző eszközök beépítése a műveleti tervezésbe; valamint a kritikus infrastruktúra – különösen az energetikai és vízellátási hálózatok – kibervédelmének összehangolt megerősítése.

A háború Ben Yaakov és Pack által megfogalmazott központi tanulsága – hogy a kortárs konfliktus valódi tárgya „a szerverek, a képernyők és az elmék”⁷⁶ –, azt igazolja, hogy a 21. század hadviselésének tudományos megértéséhez a katonai, a biztonságpolitikai és a kommunikációelméleti diszciplínák összehangolt művelése szükséges. A 2026-os iráni háború ennek a felismerésnek a történeti pecsétje: az a konfliktus, amelyben az információs műveletek először váltak a kinetikus hadviselés egyenrangú, mérhető és önálló dimenziójává. A jövő kutatási iránya a most még hipotetikus, visszafelé épített modell valós idejű, prediktív keretté fejlesztése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alzou’bi, Mohammad S.: Hisar Hormuz: *Al-Tada’iyat al-bunyawiyah ‘ala an-nizam ad-duwali* [A Hormuzi blokádja: szerkezeti következmények a nemzetközi rendszerre]. Markaz al-Khaleej li-l-Abhath (Gulf Research Center), 2026. (arab nyelvű forrás) <https://grc.net/documents/69e0e39569115HormuzBlockadecompressed.pdf> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Bagudu, Sheyin Enoch et al.: *The Role Of Propaganda In Modern War: A Study Of United States And Iran*. Journal of Human, Social and Political Science Research, Vol. 11, 2026/6. <https://doi.org/10.70382/sjhspsr.v11i6.064> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Ben Yaakov, Uri – Pack, Alexander T.: *From Missiles to Minds: Iran’s Influence-Driven War Strategy*. International Institute for Counter-Terrorism (ICT), 2026. 04. 09. <https://ict.org.il/missiles-to-minds-influence-drive-war-strategy/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)

⁷⁵ The 2026 Iran war: i. m. 7.

⁷⁶ Ben Yaakov–Pack 2026: i. m. 2.

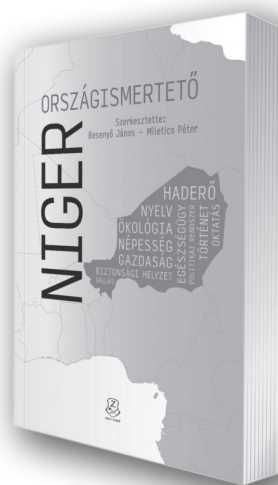
- Buheji, Mohamed: *Behavioural Change Opportunities of GCC Citizen during US-Israeli-Iran War 2026*. International Journal of Sociology Civics Research, Vol. 2, Issue 2, 2026a, 41–55. <https://doi.org/10.54660/IJSCR.2026.2.2.41-55> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 13.)
- Buheji, Mohamed: *Deconstructing the Complexity of the Situation for GCC Citizens during the US-Israeli War on Iran*. International Journal of Social Science Exceptional Research, Vol. 5, Issue 2, 2026b, 183–198. <https://doi.org/10.54660/IJSSER.2026.5.2.183-198> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 13.)
- Bukhari, Syed Rizwan Haider – Mujaddid, Ghulam: *Strategic Ceasefire or Tactical Deception. A Geopolitical Analysis of the Iran, Israel, U.S. Crisis in 2025*. Qlantic Journal of Social Sciences, Vol. 6, No. 2, 2025, 146–156. <https://qjss.com.pk/index.php/qjss/article/view/354/325> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 13.)
- Codreanu, Claudiu: *The Role of Cyber Operations in the Conflict between Israel–U.S. and Iran*. Policy Brief Series no. 88/2026, Romanian Diplomatic Institute, 2026. 03. https://www.researchgate.net/publication/401928488_The_role_of_cyber_operations_in_the_conflict_between_Israel-US_and_Iran (Letöltés időpontja: 2026. 04. 10.)
- Csicsmann László et al.: *Az iráni konfliktus globális és regionális hatásai*. MKI Elemzés, KE-2026/6, Magyar Külügyi Intézet, 2026. 03. 23. <https://hiia.hu/az-irani-konfliktus-globalis-es-regionalis-hatasai/> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 02.)
- Goswami, Archishman Ray: *Tracking the Intelligence Landscape in the 2026 Iran War*. Observer Research Foundation, 2026. 03. 09. <https://www.orfonline.org/expert-speak/intelligence-for-hyper-war-tracking-the-intelligence-landscape-in-the-2026-iran-war> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- *Intelligence Report: Cyber Warfare & Information Operations in the Iran–Israel Conflict*. FalconFeeds.io, 2026. 03. 03. <https://falconfeeds.io/blogs/iran-israel-conflict-cyber-warfare-information-operations-2026/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- International Institute for Counter-Terrorism – Terrorrelhárítás Nemzetközi Intézete. <https://ict.org.il> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- International Institute for Strategic Studies – Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete. <https://www.iiss.org> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Iran Update Special Report, April 1, 2026. Institute for the Study of War (ISW), 2026a. 04. 01. <https://understandingwar.org/research/middle-east/iran-update-special-report-april-1-2026/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Iran Update Special Report, April 17, 2026. Institute for the Study of War (ISW), 2026b. 04. 17. <https://understandingwar.org/research/middle-east/iran-update-special-report-april-17-2026/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Khan, Hafeez Ullah: *Liberal Institutionalism in Crisis: Reassessing the Iran–West Nuclear Standoff Amid the 2025 Israel–Iran War*. Digest of Middle East Studies, 2025. <https://doi.org/10.1111/dome.70010> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Kis-Benedek József: *A Felkelő Oroszlán hadművelet nemzetbiztonsági és katonai összefüggései*. Nemzetbiztonsági Szemle, 13. évf. 2025/4., 21–33. <https://doi.org/10.32561/nsz.2025.4.2> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Observer Research Foundation – Megfigyelő Kutató Alapítvány: <https://www.orfonline.org/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Rupok, Rifat: *The 2026 US–Israel–Iran War: Divergent Strategies, Information Warfare, and a Fractured West Asia*. Independent Researcher, 2026. 03. 20. <https://www.scribd.com/document/1035107969/Rupok> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Singh, Virpratap Vikram: *War in Iran – Asymmetry in Cyberspace*. International Institute for Strategic Studies (IISS), 2026. 03. 12. <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2026/03/war-in-iran--asymmetry-in-cyberspace/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)

- *The 2026 Iran War: What's Next?* Cambridge MENAF, Policy Insight, 2026. 03. https://cmenaf.org/wp-content/uploads/2026/03/MENAF_The-2026-Iran-War-Whats-Next-1.pdf (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Valantin, Jean-Michel: *The Iran War: A War With or Against the AI Sector?* Small Wars Journal, 2026. 04. 10. <https://smallwarsjournal.com/2026/04/10/the-iran-war> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Vogadika, Benjamin – Adonkie, Basil: *The 12-Day War: Strategic Doctrine, Legal Ambiguity, and the Fragility of Peace Between Israel and Iran*. Jalingo Journal of Social and Management Sciences, Vol. 7, No. 1, 2026. 04., 197–218. (Letöltés időpontja: 2026. 04. 13.)
- Zweiri, Mahjoob: *The War on Iran: Nobody Won, Everyone Paid*. Al Jazeera, 2026. 04. 09. <https://www.aljazeera.com/opinions/2026/4/9/the-war-on-iran-nobody-won-everyone-paid> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)

NIGER

ORSZÁGISMERTETŐ

A Nigerről szóló országismertető nem feltétlenül – és nem csupán – a tudomány művelőinek szól, hanem elsősorban és általában mindazoknak, akik érdeklődnek Afrika ezen térsége, illetve az itt található politikai entitások iránt. Ebben a hiánypótló kötetben egy szaharai-szaheli állam bemutatására vállalkoztak a szerzők, megjelentetésének aktualitását pedig részben megadja a szubszaharai Afrikában zajló hatalomátvételek sorozatából álló folyamat, amely sokak szerint egy geopolitikai átrendeződéssel párhuzamosan zajlik. A csaknem 400 oldalas kötetben a hat szerző a nigeri államtér külső és belső fejlődése sajátosságainak, változó társadalmi-gazdasági términtázatainak, történelmi, demográfiai és biztonságpolitikai kihívásainak felvázolására vállalkozott, beleértve a földrajzi és biogeográfiai jellemzőket is. A hét nagyobb tartalmi egységből álló munka – amely akár önálló tanulmányként is hasznos olvasmány –, arra törekszik, hogy Niger bemutatása mellett hasznos regionális helyzetképet, útmutatást nyújtson a téma iránt érdeklődők számára.

2025
puhátáblás
magyar nyelvű
380 oldal
térképmelléklettel

6900,-

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában
(shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó
könyv- és térképboltjában (1024 Budapest,
Fillér utca 14.) **10% KEDVEZMÉNNYEL**
vásárolható meg.

Boda Mihály:

A „HADSZÍNTÉRHÁBORÚTÓL” A HIBRID HÁBORÚIG

A nemzetközi rend és a háború karakterének együtt változása
a 18. századtól a 21. századig

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.2

ÖSSZEFOGLALÓ: A nemzetközi rend és a háború karaktere legalább a modern állam kialakulásától (a 17–18. századtól) összefügg egymással. Ez azt jelenti, hogy a háború természete – például, hogy összefügg a politikával –, állandó marad, a háború karakterében bekövetkező változások lekövetik a nemzetközi rendben bekövetkező változásokat. Az államközi hatalomegyensúly jellemezte 18–19. századi nemzetközi rendben a felvilágosult abszolutista államok és a 19. századi nemzetállamok kisebb-nagyobb hadsereggel a hadszíntéren csaptak össze. A 20. század második felében, a két szuperhatalom uralta nemzetközi világban a nukleáris fegyverekre épülő elrettentés állt a háborús konfliktus középpontjában. A 20. század végén a megmaradt egyetlen szuperhatalom globális „békefenntartó” szerepet vállalt. A 21. század elején pedig a megerősödő nem állami és állami szereplők poliarchikus (sokközpontú) rendjében a hibrid háború kap nagyobb jelentőséget. A tanulmány ezt a változást mutatja be, majd arra a kérdésre is igyekszik választ adni, hogy mi jöhet a poliarchikus rend és a hibrid háború után.

KULCSSZAVAK: nemzetközi viszonyok története, biztonságpolitika, hibrid háború, BRICS, poliarchikus rend

A SZERZŐRŐL:

Dr. Boda Mihály (PhD) tanszékvezető, habilitált egyetemi docens (Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelem Tanszék) (ORCID: 0000-0003-3037-3644; MTMT: 10027457)

BEVEZETÉS

A hadtörténelem egyik tanulsága, hogy a háború korról korra, politikai közösségről politikai közösségre változik. A változás főbb okai között minden bizonnyal ott találjuk a politikai változást. Carl von Clausewitz (1780–1831) szerint „rögzítenünk kell, hogy a háború nem más, mint az állampolitika más eszközökkel való folytatása”.¹ A háború ezen megközelítésével együtt Clausewitz azt is tartotta, hogy a háború politikai természete részben állandó, részben azonban változó (vagyis, hogy a háború kaméleon). Előbbi jellemző részleteit a „rendkívüli hármasság” fogalma adja meg. Ennek lényege, hogy a háború állandó természetét mindig három, a politikumon belüli tendencia (erő) valamilyen arányú összejátszása határozza meg: az ösztön, mely a néphez kapcsolható, a valószínűségek és véletlenek számbavételén alapuló szabad szellemi tevékenység, mely a hadvezérhez és hadseregéhez kapcsolható, illetve a pusztá

¹ Clausewitz 2013, 31.

értelem használata, mely pedig a kormányzat jellemzője.² Ennek a három tendenciának a különböző összejátszásai különböző háborúkat határoznak meg. Így, amennyiben például az ösztön és a nép dominál a két másikkal szemben, akkor népi vagy felkelőháborúról beszélhetünk;³ amennyiben a szabad szellemi tevékenység és a katonai oldal, akkor totális háborúról,⁴ és amennyiben a politikai oldal, akkor hibrid háborúról.⁵

A történelem során létrejött különböző típusú belpolitikai rendek különböző háborútípusokkal jártak együtt. Ennek megfelelően másként fogták fel a háborút az őskori testvéri érdekközösségek, az ókori városállamok és birodalmak, a kora középkori keresztény-germán királyságok és az érett középkori keresztény közösség, a fejedelmek vagy éppen nemzeti kormányok vezette újkori államok, illetve a birodalomként működő katonai tömbök és az állammal nem rendelkező népek, embercsoportok a második világháború után.⁶

A háború karaktere azonban nem kizárólag ezektől a belső politikai elemektől függ, hanem attól is, hogy a politikai entitások milyen nemzetközi rendszerben kapcsolódnak egymáshoz. Bár a nemzetközi rend nem teljesen független a belpolitikaitól, ám Kenneth N. Waltz (1923–2013) politikatudós szerint nem is redukálható arra, mivel a nemzetközi rend olyan strukturális tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek nem vezethetők le a rend tagjainak a belpolitikai jellemzőiből.⁷ A háború karaktere és annak változása így vizsgálható a belpolitikai tendenciáktól elkülönítetten, kizárólag a nemzetközi rend szemszögéből is.

A nemzetközi rend és a háború változásának kapcsolata legalább kétféleképpen érthető meg, vagy a nemzetközi rendszerek közötti átmenethez kapcsolódó háborúk vizsgálatával, vagy az egy-egy nemzetközi rendszerre jellemző háborútípus vizsgálatával. Az első esetben Abramo F. K. Organski (1923–1998) amerikai és George Modelski (1926–2014) lengyel politikatudósok elméletei a mérvadóak. Organski realista kiindulópontja szerint az államok nemzetközi rendszerében minden állam rendelkezik valamennyi hatalommal. Békeidőben a rendszerben nem a hatalom egyensúlya uralkodik, hanem mindig van egy állam, amely domináns a hatalom szempontjából, egy-két további olyan állam, amely másodlagos jelentőségű, illetve több kisebb állam. Organski szerint a háború mindig a hatalomeloszlás struktúrájában bekövetkezett változás eredménye, mely során egy korábban nem domináns pozícióban lévő állam annyira megerősödik, hogy hatalma pillanatnyilag közel kerül a domináns államéhoz. Ekkor vagy az aktuálisan domináns állam érzi veszélyben pozícióját, és háborút kezdeményez a felemelkedő – „kihívó” – állammal szemben, vagy a felemelkedő állam igyekszik stabilizálni hatalmát, és megszerezni a domináns pozíciót.⁸

Az Organski által megokolt háborúk a nagy vagy más néven hegemonikus háborúk. Modelski szerint a hegemonikus háborúk a megelőző békés korszakokkal együtt hosszú, politikai természetű és globális változásciklusokként az 1500-as évektől (mások szerint azonban már Athén és Spárta regionális küzdelmétől)⁹ fogva vannak jelen a hadtörténelemben. Modelski öt ilyen ciklust és háborút különböztet meg: a portugál ciklust, amikor Spanyolország a felemelkedő hatalom; a holland ciklust, amikor Franciaország a felemelkedő

² Clausewitz 2013, 55.

³ Forgács 2020, 3–4. fejezet.

⁴ Honig 2012, 34–38.

⁵ Boda 2023a, 22.

⁶ Boda 2024b.

⁷ Boda 2023b, 355–356.

⁸ Organski 1958, 322–323.; Organski–Kugler 1980, 13., 19–20.

⁹ Gilpin 1988.

hatalom; Nagy-Britannia két ciklusát, amikor Franciaország, illetve Németország a felemelkedő hatalmak; végül az Amerikai Egyesült Államok (USA) ciklusát, amikor a Szovjetunió a felemelkedő hatalom. A ciklusok általános jellemzői, hogy (1) a későbbi domináns hatalom megnyeri a világháborút; (2) amivel világhatalmi monopóliumra tesz szert a biztonság, a tudás, a tranzakciók, a kommunikációáramlás és a szabályok meghatározása felett; (3) monopóliuma speciális bázisra épül (például arany- vagy fűszerbehozatalra, gyapjú- vagy olajkiviteltre); (4) területi igényekkel lép fel a riválisok feletti dominanciát és a monopóliumait biztosító bázisai számára, és ezeken keresztül hálózati kontrollt gyakorol; (5) a domináns hatalom eredetileg hatékonyan működő nemzetállam volt, ami ilyen nagyra növe azonban már nem képes kezelni a vetélytársakat, ami végül ismét háborúhoz vezet.¹⁰

A háborúk mint a hatalomátmenet eszközeinek vizsgálata mellett a nemzetközi rendek és a háború karakterének változása vizsgálható arra a problémára koncentrálni is, hogy a különböző nemzetközi rendek tipikusan, de nem kizárólag milyen háborúkarakterrel járnak együtt. Jelen tanulmány célja a kisebb vagy nem hegemonikus háborúk jellegének a vizsgálata a nemzetközi rend jellege felől. A vizsgálat a 18–21. század közötti államközpontú nemzetközi rendszerre fókuszál, illetve azon belül is főként a kortárs, 21. század elejére jellemző nemzetközi rendre és háborútípusra, a poliarchikus rendre és a hibrid háborúra. A nemzetközi rend és a háborútípus összefüggésének vizsgálata nem jár együtt azzal, hogy adott nemzetközi rend keretei között csak és kizárólag az adott háborútípus fordul elő, hanem csak azzal, hogy az adott háborútípus a jellemző, vagy mert abból van sok, vagy mert akkor jelenik meg.

A háború karakterének változása természetesen nem csupán a belpolitika vagy a nemzetközi rend változásától függ, hanem többek között a rendelkezésre álló fegyvertechnikától is.¹¹ Ezt a dimenziót azonban most figyelmen kívül hagyom, amennyire erre lehetőségem van. A második világháború utáni világrend és háborúkarakter tárgyalásánál azonban a nukleáris fegyverek jelenlétének központi jelentősége van, mivel az alapjaiban határozza meg mind a nemzetközi rend természetét, mind az azzal együtt járó háború karakterét.

A NEMZETKÖZI REND ÉS A HÁBORÚ KARAKTERE A 18. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD VÉGÉIG

Azok az események, amelyek lebontották a középkori politikai rendet, és alapvetően befolyásolták a következő és máig fennálló európai, majd globális nemzetközi rend alapjait, a 16–17. század folyamán zajlottak le. Ezek az események a reformáció (1517) és a katolikus megújulás, illetve az utóbbival összefüggésben a Habsburg Birodalom kora újkori építése, majd a harmincéves háború és a vesztfáliai béke (1648).¹² Ezeknek hatására elkezdődött a birodalmak helyett az államokra és az államközi viszonyokra épülő nemzetközi rend kialakulása.

Ezek az események azonban nem egy állandó szerkezettel rendelkező és a 18. századtól a 20. század végéig fennálló nemzetközi rendet határoztak meg, hanem csak a rend alapjait helyezték le. Így a „vesztfáliai”-nak nevezett nemzetközi rend 17. századi megalkotását követően több olyan változáson ment keresztül, amelyekre a jelen tanulmány keretei között, a nemzetközi rend és a háború karakterének vizsgálata során, figyelemmel kell lenni. Ezek a változások a 17. század végi francia hegemonikus törekvéseket lezáró spanyol örökösödési

¹⁰ Modelski 1978.

¹¹ Boda 2024a.

¹² Watson 1992, 169–181.; Boda 2023b, 145–207.

háborúnak és az utrechti békének (1713); a napóleoni háborúknak és az azt követő bécsi kongresszusnak (1815); a második világháborút követő időszakot meghatározó teheráni, jaltai és potsdami konferenciáknak (1943, 1945); végül pedig az új szovjet politikának (peresztrojka, 1985) és a Szovjetunió szétesésének (1991) köszönhetők.¹³

Ezen események alapján a nemzetközi rend és a háború karaktere 18–20. századi történetének négy nagyobb periódusa különböztethető meg. Így az első fejlődési stádiumban a 18. és a 20. század közepe közötti nemzetközi rend az államokra és kapcsolataikra épült. Ezen belül a 18. századra a több, felvilágosult abszolút uralkodók által vezetett állam léte és a közöttük fennálló hatalmi egyensúly volt a jellemző. A 19. századot még mindig az egymásnak jogilag egyenlőnek tekintett államok léte határozta meg, azonban ez az időszak már a népek és nemzetek, majd a nemzetállamok hatalmi egyensúlyának évszázada volt. A harmadik periódus, a 20. század második felének nemzetközi viszonyait alapvetően a két „szuperhatalommal” rendelkező állam (az USA és a Szovjetunió) köré tömörülő két hatalmi blokk viszonya határozta meg. Végül a negyedik stádiumban egyetlen szuperhatalom (az USA) igyekezett hatalmát globálisan fenntartani és elmélyíteni.

A négy időszakban a nemzetközi katonai-politikai hatalom eloszlásával, illetve egy esetben az állam természetének a változásával változott a háború karaktere. A 18. és a 19. században a nemzetközi hatalom több, jogi szempontból egyenlőnek tekintett állam között, multipolárisan¹⁴ oszlott el, ám amíg a 18. században az államok abszolút monarchiák voltak, addig a 19. században már nemzetállamok (még ha sok esetben uralkodók vezették is a nemzetet). A 20. század második felében a két szuperhatalom közötti hatalomeloszlás bipoláris rendet hozott létre, a század végén pedig az egyetlen szuperhatalom multipoláris rendben találta magát. A háborúk karakterének változása lekövette a nemzetközi rend változását, amelyek közül az alábbiakban a multipoláris, a bipoláris és az unipoláris nemzetközi rendekkel együtt járó háborús karakterekről lesz szó.

A multipoláris hatalomeloszlás és a „hadszíntérháborúk”

Az 1648-as vesztfáliai béke hozadéka a nemzetközi rendre nézve annak a rögzítésével járt együtt, hogy az európai nemzetközi rend államok rendszere. Ehhez képest az 1713-as utrechti béke annyival ment tovább, hogy rögzítette, az államrendszerben a „folyamatosan mozgó egyensúly”¹⁵ uralkodik. Ez azt jelenti, hogy a jogilag egyenlő kisebb és nagyobb államok a hatalmuknak megfelelő hatással voltak egymásra, így amennyiben egy állam megerősödött, akkor a többi eltávolodott tőle, amennyiben pedig meggyengült, akkor a többiek közeledtek hozzá, fenntartva ezzel az egyensúlyi állapotot. Az egyensúlyi rend öt meghatározó, nagy állama Franciaország, Ausztria, Nagy-Britannia, Poroszország és Oroszország volt. A rend olyan kisebb hatalmai támogatták őket, mint Spanyolország, Hollandia, Svédország, Dánia, Csehország, Szászország vagy Lengyelország.

A 18. század államait felvilágosult abszolút fejedelmek uralták, akik megszervezték az alattvalók összeírását és azok életének központosítását. A nemzeti nyelv és eszme részben az uralkodók egyik eszköze volt az alattvalók megszervezésének,¹⁶ részben pedig a felvilágo-

¹³ Watson 1992, 198–213., 238–250., 288–298.

¹⁴ A multipolaritás, bipolaritás, unipolaritás (hierarchikus) fogalmakhoz ld. Egedy 2017, 64–66.

¹⁵ Watson 1992, 198.

¹⁶ Anderson 2006, 44–51.; 78–99.

sodás terméke, amit a közös nyelvvel és történelemmel rendelkező alattvalók hangoztattak.¹⁷ A 19. század az előző évszázaddal szemben így már a népek, nemzetek és a nemzetállamok korszaka volt. A század nemzetközi rendjének eredete a 18. századi államfejlődésben, a francia forradalomban (1789) és az annak alapértékeit – pl. népszuverenitás – Európa-szerte elterjesztő napóleoni birodalomban keresendő. A század első felében még a múlt századi rend tért vissza, amikor a bécsi kongresszus által létrehozott rend, az öt nagyhatalom kollektív hegemoniája sikeresen akadályozta a társadalmi és politikai változásokat. Ezeket a változtatási kísérleteket azonban már a nacionalizmus inspirálta. A század második felében viszont a bécsi kongresszus rendje már nem volt képes feltartóztatni a nemzeti forradalmakat és új nemzetállamok létrejöttét. Végeredményben a 19. század végére a nemzetállamok egy sajátos egyensúlya határozta meg a korszak európai nemzetközi rendjét. A nemzetállamok között kiemelkedő szerepe volt Franciaországnak, Nagy-Britanniának, Németországnak, amelyekhez csatlakozott az egyelőre birodalmi keretek között működő Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia.¹⁸

Az európai politikában domináns államok listája így a 18. és a 19. században nem változott, ahogyan a nemzetközi politikai és katonai hatalomeloszlás sem. Az európai politikára mindkét évszázadban a nemzetközi politikai és katonai hatalom eloszlásának multipoláris jellege volt a jellemző, azaz az egymástól elkülönülő és kisebb-nagyobb hatalommal rendelkező sok állam hatalmi egyensúlya.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) a 18. század második felében írva az európai nemzetközi viszonyokról jól látta saját korának és a következő évszázad jellemzőit is. Rousseau az Egy tartós béke az Európai Föderáció által (1756) című munkájában a Saint-Pierre abbénak (1658–1743) tulajdonított, úgynevezett örökbéke-tervezetet vizsgálta, amely szerint az európai államok konfliktusait nem háborúkkal, hanem békés eszközökkel és egy európai föderáció létrehozásával kellene rendezni. A kérdés tárgyalását Rousseau kora államközi viszonyainak és az államok háborúinak ismertetésével kezdte. Úgy vélte, hogy az államok kölcsönösen nemzetközi (területi és öröklési) jogi igényekkel állnak elő egymással szemben, és amennyiben nem tudnak megegyezni békés úton, akkor a háborúra és azzal a szerencsére bízzák jogvitájuk eldöntését. Az alapfeltételezésük az volt, hogy a felek esélyei egyenlők a hadiszerencse tekintetében, ami ezzel a jogviták eldöntésének „legfőbb bírójává” vált.¹⁹ Saint-Pierre abbé ezzel szemben úgy vélte, hogy a jogviták rendezéséhez nem szükséges háború és hadiszerencse, hanem elegendő az államok képviselő-testülete is, ami döntést hozhat a jogvitákban, amennyiben a felek erre nem képesek. Rousseau szerint ez ugyan tényleg érdekében állna az államoknak, hiszen ezzel például megszabadulnának a saját hadsereg fenntartásának a költségétől, az államok azonban nem képesek igazi érdekeiket megvalósítani. Saját önző érdekeik ugyanis minden más fölé kerekednek, így az együttműködésre sarkalló és tartós békét eredményező igazi érdekeik fölé is.²⁰

Rousseau ezzel már a 19. századi (nemzet)államfelfogás megalkotása felé tett egy lépést, amit A háború állapota (1755 körül) című munkájában mélyített tovább. Ebben elsősorban azzal a Thomas Hobbesnak (1588–1679) tulajdonított elképzeléssel vitatkozott, hogy a háború a természeti állapotban élő emberek sajátja. Rousseau szerint azonban a társadalmon kívül élő természeti ember félénk és békés, így nem is háborúzik társaival. Az ember csak tartós

¹⁷ Boda 2023b, 323.

¹⁸ Watson 1992, 242–249.

¹⁹ Rousseau 1917, 75.

²⁰ Rousseau 1917, 91.

politikai viszonyok közé kerülve, állampolgárrá, majd katonává válásával lesz képes háborút kezdeményezni, mivel a háború ellenségességet foglal magában, ami pedig tartós állapotot feltételez. A természeti állapotban is van egyének közötti veszekedés, vita és emberölés is, de ezek egyike sem jelent háborút, hanem megmaradnak a személyes konfliktus szintjén. A háborút az államok kialakulásával a tartós politikai viszonyok hívják életre. Ennek irányába az első lépést a 18. századi abszolút monarchiák jelentik, amelyekben az állampolgárok még a fejedelmek hatalmában vannak, így konfliktusuk még mindig nem minősül háborúnak, mivel azok a fejedelmek személyes konfliktusai. A következő és utolsó lépésben azonban kialakul a társadalom, egy mesterségesen létrehozott csoport, amiben az egyének a közös azonosságtudat által érzelmeikben, illetve a közös akarat által cselekedetben is egyesülnek. Ezek az államok a nemzetállamok, amelyek konfliktusa már nem személyes konfliktus, hanem háború, viszonyuk pedig a háború állapota.²¹

A nemzetközi rend jellegének bizonyos mértékű változása a 18. és a 19. század között ezáltal jól kimutatható, azonban a rend alapvető meghatározottsága – a multipolaritás és a hatalomegyensúly – szempontjából nézve állandónak tekinthető. Ehhez hasonlóan vannak változó és állandó jellegzetességei a multipoláris nemzetközi rendre jellemző háborúnak.

A háború és azon belül a hadászat számos változáson esett át a 18–19. század során. Ami a háború céljait illeti, Rousseau óta tudjuk, hogy a háború a 18. században főként fejedelmi és dinasztikus célokért folyt, tipikusan egy-egy dinasztia által magának igényelt területekért, országokért. Ezt egészíti ki Ferdinand Foch (1851–1929) francia marsall meglátása a 19–20. század fordulóján azzal, hogy a 19. századi nemzeti háborúk három típusba oszthatók. A háború először azzal kapott nemzeti jelleget, hogy általa egy nemzet igyekezett kivívni a függetlenségét, és létrehozni önálló területtel és határokkal rendelkező nemzetállamát; majd ezt követően akkor, amikor a nemzet különböző csoportjainak egyesítéséért zajlott, azaz további területek megszerzéséért; végül pedig akkor, amikor a felszabadított és egyesített nemzet érdekében gazdasági és kereskedelmi előnyöket biztosított, tipikusan gyarmatok szerzésével.²²

Ami a hadászatot illeti, a már említett Foch marsall szerint az újkori háborúk két részre oszthatók, a 18. század manőverező háborúira, amelyekben a felek a győzelmet azzal igyekeztek megszerezni, hogy a fejedelem költségén felállított, kiképzett és békeidőben is fenntartott professzionális hadsereg manőverek segítségével elvágja az ellenséges hadsereg utánpótlását, vagy egyéb tekintetben döntő pontot (például ellenséges főváros) foglal el.²³ Ezt az elképzelést képviselte a korszak végén Adam Dietrich Heinrich von Bülow báró (1757–1807), aki szerint kora (a 18. század) hadseregeinek utánpótlási igénye olyan nagy, hogy előrehaladásuk során tárházak sorát kell létrehozni az állandó utánpótlás biztosításához. Ezek a tárházak és az azokat a hadsereggel összekötő vonalak azonban kimondottan sebezhetők a védekező hadsereg manőverei által.²⁴ A 19. századi hadászat ezzel szemben a nemzet tagjaiból sorozott hadseregek közötti harcot és az ellenség fizikai vagy morális megsemmisítését helyezte a középpontba a győzelem megszerzésében.²⁵

Georgij Szamojlovics Isszerszon (1898–1976) szovjet hadtudós a két világháború között úgy látta, hogy a 19. századi hadászat újkori fejlődése három részre osztható: a ponthadá-

²¹ Rousseau 2011, 256–262.

²² Foch 1920, 35.

²³ Howard 2009, 54–74.

²⁴ Bülow 2021, 27–47.

²⁵ Foch 1920, 27–29.; Howard 2009, 94–135.

szatra, a vonalhadászatra és a mélyhadászatra.²⁶ A pontheadászatra a lehetőség szerint hosszú hadműveleti vonalakon való mozgás volt jellemző, amit ehhez képest rövid időtartamú és a tér egy földrajzi pontjára korlátozódó döntő csata zárt le. Az elképzelést a 18–19. század hadtudósai mindegyikénél megtaláljuk valamilyen formában, így Antoine-Henri Jomininél (1779–1869) a döntő pontok elméletében,²⁷ Carl von Clausewitznél (1780–1831) pedig a döntő csata elméletében.²⁸ A vonalhadászat jellemzője az erők szélességben és egy vonalban való szétbontakoztatása és a szárnyakkal végrehajtott koncentrikus manőver volt, mely Isszerszon szerint id. Helmuth von Moltke (1800–1891) porosz hadtudós íásaiban érhető tetten.²⁹ Végül a mélyhadászat nem vagy nem csupán az arcvonallal szélességében igyekezett az ellenséges állásokon túlkerülve azt legyőzni, hanem annak a hátába, a háta mögötti területre hatolva is. Ez az elképzelés a két világháború közötti szovjet hadtudományi iskola, többek között Isszerszon érdeme, de megtaláljuk olyan nyugat-európai szerzőknél, mint John Frederick Charles Fuller (1878–1966) brit hadtudós.³⁰

A Rousseau, Foch és Isszerszon által bemutatott háborús célok és a hadászati elképzelések jól elkülönülnek egymástól, ennek ellenére mégis fontos hasonlóságot mutatnak: mindegyik esetben lényeges, hogy a katonai erők győzelmet érjenek el a hadszíntéren, legyen a háborús cél személyes vagy nemzeti, vagy legyen a hadszíntér döntő pont, vonal vagy terület jellegű. A hadszíntér itt használt fogalma legkönnyebben Jomini hadműveleti hadszíntér fogalmával jellemezhető, aminek értelmében a hadszíntér az a terület, ami a szemben álló hadseregeket és azokat a kulcspontokat (stratégiai pontokat és vonalakat) foglalja magában, amelyek segítségével megszerezhető a győzelem.³¹

A multipoláris nemzetközi rend a jogi és hatalmi szempontból egyenlő államok viszonyai-ból áll. Az államok meghatározott területtel és meghatározott határokkal rendelkező politikai entitások, amelyek céljai – legyenek az államok abszolút monarchiák vagy nemzetállamok –, a dinasztikus igényben szereplő vagy a nemzettel összefüggésbe hozott területek szerzése és megtartása. Ez meg is határozza, hogy milyen természetű háborúk jellemzők a multipoláris hatalomeloszlásra: a hadszíntérháborúk.

A bipoláris rend és az elrettentés

A második világháborút követően a háborúban megerősödő hatalmaknak, illetve a technikai fejlődésnek köszönhetően új korszak köszöntött be mind a nemzetközi világ, mind a háború természetének tekintetében. A háború két fő nyertese az USA és a Szovjetunió volt, amelyek a számukra győztes háborút követően tovább terjeszkedtek volna. Ezzel meg is határozták a következő időszak bipoláris nemzetközi rendjét, amelyet mindkét oldalról elméleti keretek között is igyekeztek rögzíteni. A bipoláris politikai elmélet éppúgy megjelent a nyugati szerzőknél, mint a keletiekénél. Így Nicholas J. Spykman (1893–1943) amerikai politikatudós Halford J. Mackinder (1861–1947) korábbi geopolitikai elméletét

²⁶ Isszerszon 1969, 32–35., 56–65.

²⁷ Jomini 2024, 117–118.

²⁸ Clausewitz 2013, 253–269.

²⁹ Moltke 1985, 361.

³⁰ Fuller 1985, 460., 469.

³¹ Jomini 1985, 307–313. Megjegyzendő, hogy Jomini a hadműveleti hadszíntér fogalmától megkülönbözteti a sokkal szélesebb és bizonytalanabb tartalmú háborús hadszíntér fogalmát, ami minden olyan földrajzi helyet magában foglal, ahol az ellenséges hatalmak egymásra támadhatnak, illetve a jelentősen szűkebb taktikai hadszíntér fogalmát, ami nagyjából a csatatérnek felel meg.

fogalmazta át az USA szemszögéből, Lev Gumiljov (1912–1992) szovjet földrajztudós pedig a Szovjetunió szempontjából fogalmazta újra az eurázsianizmust.

A geopolitikusok Mackinder óta felosztják a világot Euráziára, illetve a maradék kontinenseket, azaz Ausztráliát, Afrikát és az Amerikát magába foglaló külső peremívre. Eurázsia egy részét az oroszok, a külső peremívet pedig a tengeri hatalmak uralják. Az eurázsiai kontinens a brit Mackinder számára a 20. század elején részben azért volt fontos, mert úgy vélte, az európai civilizációt közvetve az innen induló nomád támadások hozták létre, így végeredményben Eurázsia a világ középpontja, Európa pedig csak egy félsziget ezen a kontinensen. Másrészt azonban azért is fontos Eurázsia Mackindernek, mert Eurázsia sztyepei része a kulcsterület, a többi kontinenssel szemben a flottaépítéshez nyersanyagban nagyon gazdag terület. Amennyiben Oroszország képes ezt a területet egységbe fogni és kijutni valamelyik meleg óceánhoz, akkor a tengerek és azzal a világ urává válhat. Ezzel összhangban Eurázsia másik része Mackinder szerint a belső peremív, Európa, a Közel-Kelet és a dél-ázsiai monszunos terület, amelyen keresztül vezethet Oroszország útja a tengerekig. A belső peremívet azonban a gyarmatosítás következményeként a tengeri hatalmak ellenőrzik, a kulcsterület feletti hatalom pedig a Kelet-Európa feletti hatalom által valósítható meg.³² Spykman a 40-es években annyiban ment tovább Mackindernél, hogy annak hármas világfelosztását (kulcsterület, belső és külső peremív) egy negyedik résszel egészítette ki. Úgy véli, hogy a szárazföldi hatalom által uralt magterületet övező rész a szárazföldi jellegű peremterület, amit viszont a part menti szigeteket és szigetkontinenseket magában foglaló peremív vesz körbe. A peremívnek két része van, a part menti szigetek és a marginális tengerek, illetve a tengeri és a szárazföldi hatalom között.³³

Az eurázsianizmust képviselő gondolkodók egy önálló kontinenst és a nyugatitól eltérő kultúrát azonosítottak azon a területen, ahol a Mackinder–Spykman-elméletben a kulcsterület helyezkedik el. Az olyan korai gondolkodók, mint Nyikolaj Trubeckoj (1890–1938) és más emigráns tudósok szerint ezt a kultúrát (és a kultúrát hordozó népet) alapvetően a belső-ázsiai földrajzi terület (a sztyeppe) jellege határozza meg és különíti el a nyugati kultúrától. Ezzel szemben a Szovjetunióban élő Gumiljov szerint az orosz szuperethnosz etnogenezisének, azaz történelmének van meghatározó szerepe az eurázsiai kultúra kialakulásában, aminek a földrajzi terület csak helyet adott,³⁴ amiként korábban a türk és a mongol szuperethnosz kialakulásának is. Ennyiben Gumiljov elmélete összhangban volt a kommunista tannal, ami szerint a nemzeti történelem határozza meg a nemzetek társadalmi osztályait. Az orosz szuperethnosz kultúrájának a jellegzetessége, hogy az fogja össze Eurázsia népeit, úgy, hogy egyszerre meg is őrzi a különböző népek önállóságát. Gumiljov úgy véli, hogy „a régi ideológiai alapon, a pravoszlávia talaján létrejött új magatartásrendszer tette lehetővé Oroszországnak, hogy döntő szava legyen Eurázsia [egyszerre a kontinens és az annak a területén létrejött szuperethnosz] történetében. ... A történelem tanúsága szerint mindaddig, amíg minden népnek megmaradt a joga arra, hogy önmaga legyen, az egyesült Eurázsia sikerrel állt ellen mind a nyugat-európai, mind a kínai, mind a muzulmán nyomásnak. Sajnos a 20. században eltértünk ettől az egészséges és országunkban hagyományos politikától, s hagytuk az európai elvek szerint vezetetni magunkat – igyekeztünk mindenkit egyformává tenni”.³⁵

³² Boda 2023b, 325.

³³ Spykman 2002, 61.

³⁴ Laruelle 2008, 31–32., 66.

³⁵ Gomuljov 2004, 327–328.

A bipoláris világ két szuperhatalma közötti bipoláris viszony kialakulását és fenntartását alapjaiban segítette az új fegyvertechnika, a nukleáris fegyverek megjelenése is. A nukleáris fegyverek romboló ereje, hogy a nagy távolságra lévő ellenséggel szemben is elegendő egyetlen bomba célba juttatása, kitágította a geopolitikai teret. A nukleáris fegyverek fejlesztésének, gyártásának és alkalmazásának költségei pedig elsősorban nem a nemzet-államok közötti politikát részesítették előnyben, hanem a nemzetek és népek tömörülései közötti politikát, aminek köszönhetően a kisebb államok a nagyobbak védelmébe húzódtak.

Bernard Brodie (1910–1978), a korszak amerikai stratégiája szerint a nukleáris fegyverek abszolút pusztító erővel rendelkező fegyverek, mivel bármilyen város elpusztítható néhány bombával, ami ellen nem is lehet hatékonyan védekezni, ezért hagyományos alkalmazásukra nem kerülhet sor. Bár eleinte a szemben álló felek és az elméletalkotók a nukleáris fegyverek hagyományos bevetésében gondolkodtak, végül „csupán” az elrettentésre építő felhasználásokra került sor.³⁶ A nukleáris fegyverek elrettentésre való felhasználásának köszönhetően a szuperhatalmak között még csak hagyományos nyílt háborúra sem került sor, hanem csak proxyháborúkra és alacsony intenzitású konfliktusokra. Úgy vélték ugyanis, nagy a kockázata annak, hogy a konfliktus tényleges nukleáris háborúvá eszkalálódik.³⁷ Így működött az elrettentés, ami proxy és alacsony intenzitású szinten tartotta a háborút.

Az elrettentésre használt nukleáris fegyvereknek ugyanakkor a béke állapotára is hatásuk volt. Önmagában már a nukleáris elrettentésre épülő politikai viszony is azzal járt együtt, hogy a másik fél bármikor nukleáris csapást mérhet, így a katonai és politikai elrettentéssel együtt járt a mindennapi félelem a társadalomban. A nukleáris fegyverek elrettentésre való alkalmazása azonban motivált egy másik viszonyt is a szuperhatalmak között, a fegyverkezési versenyt. Ugyanis egy ország elrettentésre használt nukleáris arzenáljának mérete, illetve ezzel összefüggésben a nukleáris arzenál egy esetleges első csapást túlélő képessége határozta meg az ország elrettentő erejét. A fegyverkezési verseny mellett a nemzetbiztonsági szolgálatok nagyarányú munkájának igénybevétele is befolyásolta a béke természetét. A szolgálatok igénybevétele a proxykonfliktusokban és annak a feltérképezésében – hogy vajon hol tart a másik fél a fegyverkezési versenyben –, ugyanis szintén konfliktusosabbá tette a békét. Ezt tükrözi Kenneth N. Waltz (1924–2013) amerikai politikatudósna a korszakban kialakított neorealista elmélete. Waltz szerint a háborúk okai általában véve a nemzetközi államközi rend anarchikus jellegében keresendők, ami által az államok csak a saját biztonságukat tartják szem előtt. A biztonsági paradoxon értelmében azonban az egyik állam biztonságának biztosítása egy másik állam biztonságát veszélyezteti. Az anarchikus nemzetközi rend így minimálisan hidegháborút eredményez, ami az eseti lehetőségek függvényében forró háborúvá szélesedhet.³⁸

Össességében, az elrettentő erővel rendelkező nukleáris fegyverek alacsonyabb intenzitású háborúkat és konfliktusosabb békét eredményeztek.

³⁶ Brodie 1946, 6–14.; Brodie 1959, 248., 264–304.

³⁷ Gallie 1991, 86.

³⁸ Waltz 1988, 620.

Az unipoláris nemzetközi rend és a béke fenntartása

A Szovjetunió összeomlását (1991) követően a nemzetközi rend egyetlen szuperhatalma az USA maradt, ami így unipolárisan minden jelentős nemzetközi katonai és politikai hatalommal rendelkezett. Ez nem jelentette azonban a háború megszűnését, hanem csupán az átalakulását.

John Rawls (1921–2002) amerikai filozófus szerint a 20. század végi világrendben négyféle fontosabb állam (vagy ahogy ő fogalmaz: nép) található: a szabadelvű népek, a tisztességes hierarchiájú népek, a jogsértő népek és a nehézségekkel küzdő népek. A szabadelvű népek társadalma és állama az egyéni szabadságon és egyenlőségen, az emberi jogok, illetve a nemzetközi jogi alapelvek tiszteletén alapul. Utóbbiak tekintetében tiszteletben tartják, hogy a népek szabadok, függetlenek és egyenlők, betartják a szerződéseiket, nem avatkoznak be egymás belügyeibe, csak ön- és másvédelem esetén háborúznak, és ekkor is betartják a háborúviselés szabályait, tiszteletben tartják az emberi jogokat, és segítik a rászoruló népeket. A szabadelvű népek elsődleges példája az USA. A tisztességes hierarchiájú népek muszlim vagy egyéb vallásos népek, ahol a közjó áll a középpontban, ám emellett a nemzetközi jogi alapelveket is tiszteletben tartják. A jogsértő népek megsértik a nemzetközi jogelveket, így vagy beavatkoznak más népek életébe, vagy nem tisztelik a saját állampolgáraik emberi jogait. A nehézségekkel küzdő népeknek pedig kulturális vagy természeti okok miatt társadalmi nehézséggel rendelkeznek. Rawls meggyőződése, hogy minden népnek előbb-utóbb szabadelvű néppé kell válnia, addig is azonban elsősorban a szabadelvű népek felelőssége, hogy katonai vagy békésebb eszközökkel fellépjenek a jogsértő népekkel szemben, illetve hogy megsegítsék a rászoruló népeket.³⁹ Rawls ugyan csak nagyon óvatosan fogalmaz a szabadelvű népek lehetséges humanitárius intervencióit illetően, azonban a korszakban számos amerikai humanitáriusintervenció-elmélet látott napvilágot. Ez jól mutatja a téma iránti amerikai érdeklődést, és érthetővé teszi „az USA a világ rendőre” szlogent, ami szerint az USA a törvényeknek érvényt szerezve igyekszik a nemzetközi békét fenntartani.⁴⁰

Ezen kutatásokhoz hasonlóan fontosabb szerepet szán a beavatkozásoknak Thomas P. M. Barnett (1962–) amerikai stratégia. Barnett azonban határozottan elutasítja az USA-ra nézve „a világ rendőre” elnevezést, és helyette a „a világ tűzoltója” elnevezést javasolja, mert úgy véli: az USA-nak hobbesi Leviatánként globálisan kell biztosítani a békét a globális gazdasági tevékenység kiterjesztéséhez, és „elfojtania” a fellángoló helyi ellenállást.⁴¹ Ezen elképzelés szerint az USA globális szerepét így nem nemzetközi jogi-morális alapon kell felfogni, hanem gazdasági szempontól (bár azt ő is elfogadja, hogy az USA a „szabadság birodalma”, amelyet ki kell terjeszteni).

Barnett úgy véli, hogy a gazdaság globalizálódásával a világ államait két nagyobb típusra lehet felosztani. Az egyik típusba a magországok tartoznak, amelyeket összeköt a globális gazdaság, és amelyek prototípusa és legfontosabb képviselője az USA. A másik típus a résországok, amelyek kimaradnak a globális gazdaságból, politikailag és biztonsági szempontból instabilak és a nemzetközi terrorizmus melegágyai. Ezekkel az államokkal és az ott készülő terroristákkal szemben a magországoknak (az USA-nak) nem csupán meg kell magát védenie, hanem a globális gazdaságot előremozdítva biztonságot és békét kell biztosítani az együttműködésre hajlandó résországokban is. Ezeknek az országoknak

³⁹ Rawls 2008.

⁴⁰ Lee 2010.

⁴¹ Barnett 2004, 4.

a nyersanyagai ugyanis fontosak a globális gazdaság számára, de biztosításukhoz a rész-államokon belüli beruházási lehetőségek, szállítási infrastruktúra, pénzügyi biztonság, stabil jogi környezet és végeredményben ezen államok és környezetük biztonsága és békéje szükséges.⁴²

Az unipoláris nemzetközi rend felvázolása mellett Barnett azt is hangsúlyozza, hogy a hidegháború végével és különösen a 2001-es terrortámadást követően az USA-nak nem egy nagy ellenségre kellett felkészülnie (mint amilyen a Szovjetunió volt, és amilyennek Kínát vélik a jövőben). Sokkal inkább az olyan kisebb, végeredményben a globalizáció folyamatával ellentétes tettekkel (lesser includeds) szemben, mint a nem állami szervezetek és az azokat pártoló országok cselekedetei.⁴³ Az unipoláris nemzetközi rend így az egyik oldalon egy szuperhatalom szerepvállalását foglalja magában, a másik oldalon azonban jogsértő államok, illetve nem állami szervezetek jelenlétét. Utóbbiak, között találunk a nemzetközi bűnbándákhöz hasonló terrorista szervezeteket, politikai identitással és célokkal rendelkező szabadságharcos szervezeteket, illetve etnikai vagy vallási kultúrájukra támaszkodó, saját politikai identitásuk megalkotására törekvő csoportokat is.⁴⁴ Az ilyen ellenséggel szemben való fellépés és adott esetben hadviselés az USA távolabbi érdekeit képviseli, szemben az USA területének és állampolgárainak közvetlen megvédésével, ezért az egyetlen szuperhatalom a saját emberi erőforrásai kímélése és a technikai fölény kialakítása és elmélyítése felé fordulva aszimmetrikus háborúhoz folyamodott.

A háborúban való aszimmetria sokféleképpen megragadható, végeredményben a szerencse mellett mindig ez dönti el a küzdelmet. A jelen aszimmetria a szuperhatalom felől nézve a negyedik generációs hadviseléssel ragadható meg, aminek az elnevezése a háború karakterének a megváltozására is utal. A negyedik generációs hadviseléssel zajló háborúban William S. Lind amerikai katonai szakíró és társai, illetve Thomas X. Hammes amerikai katonai szakíró szerint fontos szerepe van annak, hogy a háború kiterjed az ellenség egész társadalmára, és azt, illetve a harcolókat nem csupán fizikailag, hanem morálisan kívánja megtörni. Az ilyen bevetések kisebb – speciális vagy fedett – és földrajzi szempontból szétszórott egységek alkalmazását feltételezi, amelyek utánpótlása nem hosszú utánpótlási vonalak mentén történik, hanem helyben megoldható, és amelyek a bevetésük során valós idejű információs hálózatba vannak kapcsolva az információforrással és a döntéshozó parancsnoksággal. Az ilyen, úgynevezett „hálózatközpontú”,⁴⁵ „virtuális”⁴⁶ vagy „kockázatkörűlő”⁴⁷ bevetések sikerességét olyan magasan fejlett információs és egyéb technika segíti, mint a műholdak, a bevetésben érintettek információs hálózata, a precíziós, majd az autonóm fegyverrendszerek, illetve az online és telekommunikációs információs és propagandabefolyásolási technikák.⁴⁸

Az aszimmetrikus háborúban a nem állami szereplők ezzel szemben „új háborút” vívnak, aminek az elnevezése szintén a háború megváltozott karakterére utal. Az ilyen háborúban alkalmazott erőszak célja a nem állami szereplők etnikai, vallási vagy egyéb ideológia által

⁴² Barnett 2004, 199–205.

⁴³ Barnett 2004, 63., 87.

⁴⁴ Crevelde 2000, 35–42.

⁴⁵ Alberts–Garstka–Stein 2000, 53–116.

⁴⁶ Ignatieff 2000, 161–215.

⁴⁷ Boda 2024c.

⁴⁸ Lind et al. 23–24.; Hammes 2005, 205–219.

meghatározott közösségi azonosságának felépítése, illetve beépítése a közösség életformájába. Ezen túlmenően az ilyen háborúban az erőszakot egyféle kommunikációs formaként is használják, amikor a szimbolikus célpontok támadásával vagy félelem generálásával az ellenség erkölcsi erejének gyengítésére törekednek. A résztvevők a támadási oldalon számos nem hagyományos eszközt alkalmaznak az öngyilkos támadásoktól kezdve, a kiskorú katonákon át a bűnszervezetek működtetéséig; a védekezési oldalon pedig a tágabb közösség nem harcolói közé rejtőznek.⁴⁹

A POLIARCHIKUS NEMZETKÖZI REND ÉS A HIBRID HÁBORÚ

A 21. század elejére a világ több országa fejezte ki szóval vagy tettel a szándékát a regionális vagy globális befolyásgyakorlásra, ami hozzájárult ahhoz, hogy a korábbi egyetlen szuperhatalom ereje meggyengüljön. Utóbbi nem szűnt meg, azonban globálisan már korántsem örvend akkora elismertségnek, mint korábban. Barnett megkülönböztette a régi és az új magországok csoportját, az első csoportba sorolva az USA-t, Nyugat-Európát és Japánt, a másodikba pedig többek között Kínát, Indiát, Brazíliát és Oroszországot.⁵⁰ Barnett, bár érzékelt potenciális konfliktust a régi és az új magországok között, azért alapvetően egy csoportként gondolta el azokat. A 21. század elejére ez az egység felbomlott, és az unipoláris rendből poliarchikus rend alakult ki. A poliarchikus rendben több hatalmi centrum van, így a multipoláris hatalomeloszlásra hasonlít, olyannyira, hogy némely szerző szerint valójában multipoláris rendről is kell beszélni a hidegháború után.⁵¹ Jelentős különbség azonban a kettő között, hogy a multipoláris rendben a hatalmi központok elkülönülnek egymástól, és saját hatalmi régiókkal rendelkeznek, a poliarchikus rendben azonban nem. A poliarchikus rend ugyanis Seyom Brown szerint „rendkívül interaktív és részeiben egymásra utalt, azonban egyszerre decentralizált rendszer, amiben többféle – kisebb és nagyobb, illetve állami és nem állami – cselekvő kap szerepet”.⁵²

BRICS-ideológia: Oroszország, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság

A poliarchikus rend kialakulását egyik oldalról jól jellemzi a nem állami közösségek szerepének korábbra visszanyúló megnövekedése a globális politikában, a másik oldalról pedig az unipoláris nemzetközi renddel elégedetlen nagyhatalmak megerősödése és ehhez kapcsolódóan a BRICS nemzetközi szervezet létrejötte 2009-ben.⁵³ A BRICS-országok 2024-es kazanyi deklarációjukban azt tűzték ki célul, hogy a nemzetközi multilaterális rend reformálásával igazságosabb nemzetközi rendet hozzanak létre, részben a BRICS segítségével, részben pedig a BRICS-országok más nemzetközi szervezeteinek a segítségével.⁵⁴ A multilateralizmussal a BRICS-ideológia a poliarchikus nemzetközi rend alapjává vált.

⁴⁹ Lind et al. 25.; Münkler 2004, 62–67.

⁵⁰ Barnett 2004, 55.

⁵¹ Huntington 2023, 16.

⁵² Brown 2016, 244.

⁵³ A „BRICS” elnevezés az alapító országok kezdőbetűiből (Brazília, Oroszország, India és Kína), plusz a 2010-ben csatlakozott Dél-afrikai Köztársaság kezdőbetűjéből álló rövidítés.

⁵⁴ Kazan Declaration: Strengthening Multilateralism for Just Global Development and Security. Kazan, Russian Federation, 2024. október 23.

A BRICS poliarchikus ideológiájának tartalma és hihetőségének egyik mércéje az, hogy az egyes részt vevő országok külpolitikai ideológiája összhangban áll-e a multilateralizmussal. Mivel mára már tíz BRICS-ország van, érdemes kiválasztani néhány ország ideológiáját erre a vizsgálatra. A két legjelentősebb BRICS-ország Oroszország és Kína, és egy kisebb jelentőséggel rendelkező ország, a Dél-afrikai Köztársaság ideológiája jó példa lesz a BRICS-ideológiával való összhangra.

Oroszország tekintetében Alexander Dugin (1962–) orosz politikai filozófus szerint a nemzetközi rendben a civilizációknak van központi szerepe. A civilizáció fogalmának azonban van egy időbeli és egy térbeli értelmezése is. Az előző – liberális értelmezés – szerint az emberiség és minden emberi közösség fejlődésében eljön az a pillanat, amikor a barbárság állapotából a civilizáltság állapotába lép, azaz fejlődik. A fejlődést elő lehet segíteni a politikai vagy egyéb értékrendszerek, illetve gazdasági rendszerek importjával, ezzel pedig egy-egy konkrét etnikai vagy társadalomtípus egyetemessé tételével. A területi értelmezés ezzel szemben arra céloz, hogy a civilizáció egy adott időszakaszban igyekszik területi szempontból kiterjedve befolyást szerezni. A civilizáció ebben az értelemben azonos a történelmi alapokon álló kultúrával és a birodalommal. Ezek ugyan szintén magukban foglalják az egyetemesség fogalmát, azonban ez egyféle helyi egyetemességfogalom. Az ilyen helyi egyetemességet magukban foglaló civilizációkat Dugin „nagyterek”-nek nevezi, és úgy véli, hogy a „többpólusú világ ideája, ahol annyi pólus lesz, ahány civilizáció, lehetőséget ad, hogy az emberiség választhasson a kulturális, paradigmatis, társadalmi és spirituális alternatívák sokaságából”.⁵⁵ Dugin a következő nagytereket különbözteti meg: nyugati (USA), nyugati (európai), eurázsiai (az oroszok mellett többek között a törökök is ide tartoznak), a kontinentális iszlám és a csendes-óceáni iszlám, kínai, japán, indiai, latin-amerikai és afrikai.⁵⁶

A kínai kultúra központi fogalma a „Tianxia” („Égalatti”, azaz az egész világ). Tingyang Zhao (1961–) kínai politikafilozófus szerint a Tianxia egy nemzetközi rend, ami egyidős a kínai civilizációval, eredete tényszerűen a Kr. e. I. évezredre, a legendákban pedig a Kr. e. III. évezredig vezethető vissza. Az I. évezredbeli létrehozásának célja, hogy a viszonylag kicsi Zhou dinasztia vezette kínai nép képes legyen befolyásoló szerepre szert tenni a nagyobb népek között. A Tianxia népek hosszú távú együttműködésére épülő rend, ami lehetőség szerint az egész (ismert) világot magában foglalja. Alapvető jellegzetességei, hogy az együttműködőknek kölcsönös előnye származik az együttműködésből, ezáltal a csatlakozók kölcsönösen függenek egymástól, és képesek a közös érdeknek megfelelően cselekedni. A Tianxia-rend hierarchikus és rétegzett rendszer, amiben a Tianxia vezetője biztosítja a csatlakozó népek jóllétét és védelmét, amelyek vezetői pedig szintén biztosítják a hozzájuk csatlakozott népek jóllétét és védelmét, cserébe hatalmuk elismeréséért. A Tianxia történeti értelmezésében a Tianxia vezetője az „Ég fia”, a kínai császár, aki erényei (mint igazságosság, jóakarat, hűség, hagyományok tisztelete, bölcsesség) miatt az Ég-istentől kapja felhatalmazását. A Tianxia alapállapota a béke, azonban amennyiben azt megzavarja valami, akkor a Tianxia vezetőjének helyre kell állítania rendet.⁵⁷

⁵⁵ Dugin 2017, 129.

⁵⁶ Dugin 2017, 127–128.

⁵⁷ Zhao 2019, 2–7.

A Tianxia rend más elnevezés alatt, de hasonló tartalmi elemekkel tovább élt a 20. század második felében is, a kommunista Kína időszakában,⁵⁸ amíg a 21. század elején újra központi szerepre tett szert hagyományos formájában és elnevezéssel. Zhao szerint az ideológia kortárs formájában a népeket kultúrák váltották fel, amelyek képesek értelmet adni az egyének életének (és nem csupán a túlélésüket biztosítják), ami által képesek mozgósítani is őket. Zhao szerint a Tianxia manapság is jelentőséggel rendelkező rend, melynek négy fontos tulajdonsága van. A Tianxia összekapcsolva a többféle kultúrát képes azokat békében összefogni (internalizations of the world). Ennek módja, hogy az a tagok létezése helyett közösségük létezésére összpontosít, azaz a tagok csak az egymással való viszonyaikban léteznek, ami által minimálisra csökken közöttük az ellenségeskedés (relational rationality). A tagok azonban nem olvadnak fel a közösségben, mivel bármelyik tag gazdagodása a többiek fejlődését is jelenti, így a gazdagodás nem a közérdeket elégíti ki, hanem a szimultán a tagok érdekét (Confucian improvement). Ez azt jelenti, a tagok mindegyike egyetemesen magasra értékeli bizonyos jellemzőket, amelyek azonban a szimmetrikus viszonyokra és nem a viszonyban állókra alkalmazhatók (például: az általában relációs racionalitás, vagy konkrétan a kölcsönös bizalom,⁵⁹ és nem a jogok) (compatible universalism). A Tianxia legfontosabb tulajdonsága így, az az együtt létezésen és a szimultán hasznon alapuló viszonyokat magában foglaló békés világrend, aminek nincs vezetője abban az értelemben, hogy egy kultúra önérdeke a többieké elé helyeződne. A Tianxia ezen túl nem rendelkezik meghatározható értéktartalommal, hanem olyan, mint egy módszer, ami lehetőséget kínál a világ kultúrái számára az együttműködésre. Egy olyan rend, aminek többféle megvalósulása van a befoglalt különböző kultúrákban.⁶⁰

Végül, az utolsó tárgyalt BRICS-ideológia a dél-afrikai ubuntu-ideológia. Az ubuntu eredetileg dél-afrikai zulu kifejezés a közös (emberi) természetre, ideértve a közösségi természetet és az „egyének” egymástól való kölcsönös függését. Eredetileg a közös természet és a közösség a teremtő isten, az ősök és a még élők között állt fenn. Ennek a fogalomnak a segítségével az egyén úgy fogható fel, mint aki létezni kezd a teremtő isten és az ősei által,⁶¹ vagy mint aki, miután rosszat tett valakinek, megbékél és helyreállítja a korábban megromlott kapcsolatait,⁶² azaz mint aki közösségi kapcsolataiban és folyamataiban él. Manapság az ubuntu sokkal inkább a közös emberi természetre, az egyének kölcsönös függésére és az emberi közösségre utal. A modern fogalom megjelent a dél-afrikai belpolitikai megbékélés folyamatában,⁶³ majd 1994-től a Dél-afrikai Köztársaság külpolitikájának a vezérelve lett,⁶⁴ és egy közös afrikai értékrend alapjaként is számon tartják.⁶⁵ Ezekből most a külpolitika bír jelentőséggel.

A dél-afrikai külpolitika háttéréül szolgáló, a 2010-es évek elején készült stratégiai ajánlás (úgynevezett white paper), a Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu⁶⁶ fogalmazza meg az ubuntu helyét a dél-afrikai külpolitikában. A dokumentum szerint a számos és összekapcsolódó regionális és globális, gazdasági és politikai problémára nem lehet hatékony

⁵⁸ Boda 2020, 1698.

⁵⁹ Fukuyama 2022, 140–157.

⁶⁰ Zhao 2019, 50–60.

⁶¹ Dolamo 2013, 3–4.

⁶² Arthur et al. 2015, 71.

⁶³ Arthur et al. 2015, 71.

⁶⁴ Madise 2019, 1.

⁶⁵ Metz 2007, 321–322.

⁶⁶ Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu. White Paper on South Africa's Foreign Policy. 2012.

unilaterális választ adni, hanem az önálló kultúrákra építő multilaterális válasz szükséges, ami az erővel szemben a közös szabályokat helyzeti előtérbe. A Dél-afrikai Köztársaság válasza ezekre a problémákra az ubuntu-diplomácia. Az ubuntu-diplomácia a dél-afrikai belpolitika folytatása, így ugyan kiterjed a nemzeti érdekekre, ám ezek mellett megcélozza a déli afrikai, az afrikai, a déli féltekére jellemző, illetve a globális problémákat is. Az ubuntu fogalmának a hangsúlyozása ebben az összefüggésben annak az elismerése, hogy a kisebb-nagyobb térségek problémái összefüggenek, amelyek megoldásában más nemzetek, népek és kultúrák tiszteletére alapozva multilaterálisan kell eljárni. A stratégiai ajánlás szerint a multilateralizmus az ubuntu összefüggésében a Dél-afrikai Köztársaságnak az arra való képessége, hogy az ország a konszenzus keresése által más nemzetek, népek és kultúrák partnerévé váljon.

Hibrid háború

A poliarchikus nemzetközi rend számos kisebb-nagyobb hatalma deklaráltan globális együttműködésre és az ezzel járó békére törekszik, ugyanakkor ezt a békés állapotot igyekszik is kihasználni a saját regionális és globális növekedéséhez. Ez feszültséggel jár a nemzetközi viszonyok minden területén, aminek legalább kétféle kifutása van a háború természetére nézve: a regionális „hadszíntérháborúk”, illetve a hibrid konfliktusok megjelenése.

Az olyan politikatudósok szerint, mint John Mearsheimer és Barry Buzan, a 20. század „hadszíntér-világháborúit” és a hidegháború nukleáris elrettentésre épülő globális szembenállását a 21. században regionális nagyhatalmi (hegemón) törekvések, illetve regionális biztonsági kihívások váltják fel.⁶⁷ A regionális konfliktusokra jellemző háborúk „hadszíntérháborúk”, regionális vagy még kisebb, lokális kiterjedéssel, amelyet azonban más régiók nagyhatalmai igyekezhetnek befolyásolni.⁶⁸ Továbbá ezek a konfliktusok nem csupán a katonai szembenállásra terjednek ki, hanem az államok viszonyainak egyéb területeire is, így például a propagandára vagy a gazdasági viszonyra. Ezzel összefüggésben Buzan elképzelésének az is a részét alkotja, hogy az új biztonságpolitika nem csupán a hagyományos katonai biztonságot foglalja magában, hanem az államok kapcsolatának minden szektorára kiterjedve biztonsági komplexumot alkot.⁶⁹

Buzan utóbbi elképzelése felveti annak a lehetőségét is, hogy az államok konfliktusai elszakadnak mind a hagyományos, „hadszíntérháború-jellegű” katonai szembenállástól, mind pedig a regionális szinttől, és hibrid háború formáját öltik. A hibrid háború a poliarchikus nemzetközi rendre tipikusan jellemző háborúforma, mely a nem állami szervezetek ellen viselt negyedik generációs hadviselés tapasztalataiból nőtt ki.⁷⁰ A két jelentős BRICS-állam, Kína és Oroszország saját elképzelést alakított ki a hibrid háborúról.

A hibrid háború kínai változata Qiao Liang és Wang Xiangsui ezredesek nevéhez kapcsolódik, akiknek 1999-ben jelent meg könyve a jövőbeli nem korlátozott háborúról.⁷¹ A kínai elképzelés kiindulópontja, hogy a háború alapelve megváltozott, mert az már nem „az ellenség alávetése a saját akaratnak a fegyveres erők segítségével”, hanem „az ellenség kényszerítése, hogy elfogadja a saját érdeket bármilyen eszköz segítségével, ideértve a fegyveres

⁶⁷ Mearsheimer 2014, 41.; Buzan–Waever–de Wilde 2006, 62–63.

⁶⁸ Ilyen például az orosz–ukrán konfliktus, amit az USA proxyháborúként kezel. Lásd Boda 2023c.

⁶⁹ Buzan–Waever–de Wilde 2006, 60–61.

⁷⁰ Boda 2023a, 22.

⁷¹ Liang–Xiangsui 1999.

és a nem fegyveres erőket, illetve a katonai és nem katonai, és a halálos és nem halálos eszközök alkalmazását”.⁷² A változás oka általánosságban nézve az információs korszak eljövetele, konkrétan pedig a katonai (információs) technikában bekövetkezett fejlődés, ami számos új fegyver mellett a különböző elektronikus-információs platformok integrációját eredményezte. A változás megjelenése a háború négy alapkérdésének a tekintetében érhető tetten: „Miért folyik a háború?”, „Hol folyik a háború?”, „Kik vesznek részt a háborúban?”, „Milyen eszközöket használnak a háborúban?”

A korábbiakkal ellentétben, amikor a háborúk olyan világos célokkal rendelkeztek, mint a kommunista forradalom terjedésének elősegítése vagy éppen feltartóztatása, a jövő háborújában a sokkal kevésbé jól meghatározható, bármilyen állami érdek kerül a középpontba (például, terület, erőforrás, vallásos hit, törzsi ellentét, ideológia, gazdaság és kereskedelem, hatalmi befolyás). Amíg a világos célok egyértelművé tették, hogy ki az ellenség, és ki a barát, addig a nem korlátozott önértékvényesítés nem meghatározott viszonyokat teremt, és a pillanatnyi kapcsolatokat helyezi előtérbe. A nem korlátozott célokért való hadviselés területe is kiterjed a hagyományos harc térhez képest. A hadszíntérháborúnál volt szó róla, hogy az a pont-, vonal- és mélységi (terület) hadászat során fejlődött. Ezzel azonban a háború által érintett terület kiterjedése nem érte el a legnagyobb méretét, hanem a légi erő és a nukleáris fegyverek felhasználásával tovább terjedt a civil hátországra, majd a pszichológiai térre, a víz alatti területekre és az elektromágneses térre, legújabban pedig az űrre és a virtuális térre. A háborút ezeken a területeken már nem a tömeghadseregek vívják, hanem a magasan képzett katonák mellett a civileknek is komoly szerep jut, például a hackereknek, a nem állami szervezet tagjainak, a programfejlesztőknek mint a pénzügyi és médiatámogatást biztosító személyeknek. A katonáknak nincs monopóliumuk a jövő háborújában. Végül az ezredesek szerint a jövő háborújában számos hadviselési típust használnak az információs hadviseléstől kezdve a precíziós hadviselésen és a közös hadműveleteken át a háborún kívüli hadműveletekig. Utóbbi kiterjedhet többek között a kereskedelmi, a gazdasági és az ökológiai háborúra, az új típusú – információs támadásokat magában foglaló – terrorizmusra, továbbá a pszichológiai, a csempész-, a média-, a drog, a jogi és a gazdaságisegély- stb. háborúkra.⁷³

Az oroszok hibrid háborús koncepciója 2013-ban jelent meg Valerij Geraszimov tábornok tollából.⁷⁴ E szerint a 21. századi háborúkban a béke és a háború közötti vonal elmosódott, és ismeretlen sablon szerint zajlik. A háborúk lényege a pusztítás és a szélsőséges társadalmi, gazdasági és politikai következmények előidézése, melyek éppúgy előidézhetők katonai, mint nem katonai eszközökkel. Utóbbiakkal kezdődik a konfliktus. Idetartoznak a politikai intézkedések (szövetségek alakítása, diplomáciai nyomásgyakorlás, helyi ellenállás kiépítése és az ellenzéki erők akcióinak támogatása), a gazdasági szankciók és blokád, illetve az információs műveletek és a humanitárius intézkedések, melyeket fedett katonai műveletek egészítenek ki. A katonai – mint békefenntartó vagy válságkezelő – erők nyílt bevetésére csak a konfliktus egy bizonyos fázisában kerül sor. A nem katonai és a katonai eszközök aránya Geraszimov szerint négy az egyhez. A védekezés is átalakul, amennyiben a saját terület védelmét nem (csak) a hadsereg látja el, hanem az állami hatalom minden szereplője és a területvédelmi erők is.⁷⁵

⁷² Liang–Xiangsui 1999, 7.

⁷³ Liang–Xiangsui 1999, 36–55.

⁷⁴ Holecz 2017.

⁷⁵ Holecz 2017, 11–20.

ÖSSZEGZÉS ÉS KONKLÚZIÓ

A nemzetközi katonai-politikai hatalom a 18–21. században a nemzetközi rendben (előbb az európai majd a globális szinten) multipoláris, bipoláris, unipoláris és poliarchikus formában oszlott el. A hatalomnak ezek az eloszlásai a háború különböző formáit határozták meg. A 18. századtól a második világháborúig a multipoláris hatalomeloszlásban a felvilágosult abszolút fejedelmek, majd a nemzetállamok kisebb vagy nagyobb hadseregei hadszíntérháborúval igyekeztek konfliktusaik eldöntésére. A hidegháborúban a két szuperhatalom a bipoláris hatalomeloszlás és a nukleáris fegyverek alkalmazása logikájának megfelelő elrettentésen, proxyháborún, alacsony intenzitású háborún és a nemzetbiztonsági szolgálatok kiterjedt alkalmazásán alapuló konfliktusban állt egymással. A 20. század végén a Szovjetunió szétesését követően az USA az unipoláris nemzetközi rendben egyetlen szuperhatalomként a globális szintű, a béke megőrzésére irányuló aszimmetrikus háborút vívott a vele szemben fellépő nem állami csoportokkal és az azokat támogató államokkal szemben. Végül korunkban, a 21. század elején az USA hegemoniájának meggyengülésével párhuzamosan több hatalom is jelezte igényét, hogy beleszóljon a globális nemzetközi politikába, ami a nemzetközi katonai-politikai hatalom poliarchikus eloszlásához vezetett. A poliarchikus rendben a kiemelkedő hatalmak főként hibrid konfliktusok keretében igyekeznek érvényesíteni érdekeiket.

A nemzetközi viszonyokkal összefüggő „poliarchikus rend” kifejezés és fogalom Seyom Brown alkotása, aki ezt az elnevezést eleinte az USA unipoláris hatalmának ellenálló és ezzel az USA-t az erőszak növekvő mértékű nemzetközi alkalmazására késztető államok és nem állami csoportok egymással összekapcsolódó rendjére használta.⁷⁶ Ebben az értelemben a poliarchikus rend éppúgy az USA hegemoniájához kapcsolható, mint az unipoláris rend, annak azonban az instabil állapotát jelzi (míg az unipoláris rend stabil USA-hegemoniát jelent). Ezzel szemben Brown egy következő írásában a poliarchikus rendet egyaránt szembeállította az unipoláris, a bipoláris és a multipoláris renddel, és egy olyan önálló rendként határozta meg, aminek a legfontosabb jellemzői a nem állami és állami szereplők jelenléte, illetve ezek illékony kapcsolatai egymással. Az USA is csak egyike ezeknek a szereplőknek.⁷⁷

Vajon mi lehet a következő lépcsőfok a változásban, mi következik a poliarchikus rend és a hibrid háború után? Bár Brown hangsúlyozta a multipoláris és a poliarchikus rend eltérő jellegét, ennek a kérdésnek a megválaszolása érdekében a kettő hasonlóságára építve érdemes visszatekinteni a 18–19. századra. A 18. századra jellemző multipoláris rendet az egymást kölcsönösen erősítő hatalmi egyensúly és a közös, a felvilágosodáson alapuló egyetemes emberi kultúra határozta meg. Ez a hatalomeloszlás nem is vezetett nagy, hegemonikus háborúhoz, hanem a „békés háborúk” korának tekinthető. A 18. és a 19. századot a felvilágosodás eszméin alapuló, nemzeti önállósulási törekvések választják el egymástól, amiket a 19. század során a nemzetegyesítési, majd a nemzeti érdekeket képviselő gyarmatosító háborúk követtek. A 19. század nemzetekre és nemzetállamokra épülő nemzetközi rendjének legfontosabb jellemzője a hatalmi egyensúly volt, amit azonban a felvilágosodás eszméinek nemzeti értelmezései miatt már nem erősített a közös és egyetemes nemzetközi emberi kultúra. A hatalmi egyensúly így egy idő után gazdasági és fegyverkezési versennyé alakult át, ami pedig hegemonikus háborúhoz, majd a bipoláris rend létrejöttéhez vezetett a 20. század első felében.

⁷⁶ Brown 2003, 2–3.

⁷⁷ Brown 2016, 244.

A poliarchikus rendet is jellemzi a hatalmi egyensúly, részben ez indokolja a háborúk hibrid jellegével azok alacsony intenzitását. Mi a helyzet azonban a közös kultúrával? Ilyen kultúra nem jellemző a 21. század eleji poliarchikus rendre. Az unipoláris rendre jellemző volt az emberi jogokon alapuló európai és amerikai eredetű kultúra, a BRICS mögött azonban nincs közös kulturális háttér. Ami a hatalmi egyensúly pillanatnyi állapotán túl összekapcsolja a BRICS-államokat és ezzel fenntartja a poliarchikus rendet, az a kimondott vagy körülírt közös Amerika- (vagy unipolaritás-)jelenesség.⁷⁸ Ennek két formája van. Az egyik a Dugin-féle verzió, ami valójában egy egyszerű szembenállás az USA unipoláris törekvéseivel a különböző civilizációk elméletébe csomagolt birodalmi érdekekre alapozva. Ez nem sokkal több mint a hatalmi egyensúlyon alapuló hatalmi szembenállás és versengés megfogalmazása más szavakkal. Az Amerika-ellenesség másik formája a globálisan inkább jelentőséggel rendelkező kínai Tianxia és az inkább afrikai jelentőséggel rendelkező dél-afrikai ubuntu fogalmain alapszik, és alapvetően a különböző kultúrák békés együttműködésen alapuló kölcsönösen gyümölcsöző együttélésre való igényének a megfogalmazását jelenti. Mivel a poliarchia nem harmonikus, hanem állami önérdéken alapuló alacsony intenzitású hibrid konfliktusokkal terhelt rend, ezért amennyiben a meghatározó hatalmak hagyják egymás regionális hegemon törekvéseit, akkor a poliarchikus rend is stabil lehet, rövid távon. Hosszabb távon azonban, a 19. századi multipoláris rendhez hasonlóan, vélhetően a poliarchikus rend sem lesz stabil, mivel azt nem stabilizálja egy közös egyetemes kultúra. A poliarchikus rendnek így előbb vagy utóbb hegemonikus háború fog véget vetni, amiben eldől, hogy ki lesz, vagy kik lesznek a következő időszak meghatározó hatalmai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek*. Budapest, L'Harmattan, 2006.
- Barnett, Thomas P. M.: *The Pentagon's New Map*. New York, G. P. Putnam's Sons, 2004.
- Boda Mihály: Az igazságos háború hagyománya Európában és a Távol-Keleten (Kínában). In: Pohl Árpád (szerk.): *Biztonság és honvédelem*. Budapest, Ludovika, 2020.
- Boda Mihály: Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonaflozófiai értelmezése. In: Göcze István – Padányi József (szerk.): *Lehelyezett kő*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023a.
- Boda Mihály: *A háborús ideológiák története*. Budapest, Ludovika, 2023b.
- Boda Mihály: *A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben*. Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023c/6., 27–39.
- Boda Mihály: *A háború mint kaméleon: A fegyvertechnika fejlődésének hatása a háború és a politika viszonyára a kezdetektől a mesterséges intelligenciáig*. Hadtudomány, 34. évf. 2024a/3., 99–113.
- Boda Mihály: *A háború mint a politika folytatása más eszközökkel*. Hadtudományi Szemle, 18. évf. 2025/1., 19–35.
- Boda Mihály: *A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján*. Honvédségi Szemle, 152. évf. 2024c/3., 113–125.
- Brodie, Bernard: War in the Atomic Age. In Brodie, Bernard (szerk.): *The Absolute Weapon*. New Heaven: Connecticut, Yale Institute of International Studies, 1946.

⁷⁸ Kazan Declaration 2024, 1–2.; Dugin 2004, 333–336.; Building a Better World 2012, 6.; Zhao 2019, 46–49.

- Brodie, Bernard: *Strategy in the Missile Age*. Santa Monica: The RAND Corporation, 1959.
- Brown, Seyom: *The Illusion of Control. Force and Foreign Policy in the 21st Century*. Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2003.
- Brown, Seyom: *Purposes and pitfalls of war by proxy: A systemic analysis*. *Samml Wars and Insurgencies*, 27. évf. 2016/2., 243-257.
- *Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu*. White Paper on South Africa's Foreign Policy, 2012. https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/final-draft-white-paper-sa-foreign-policy.pdf
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap: A biztonsági elemzés új keretei. Tálas Péter – Póti László (szerk.): *Nemzetközi biztonsági tanulmányok*. Budapest, Zrínyi, 2006.
- Bülow, Adam Dietrich Henrich von: Az Új Hadi-Tudomány lelke. In: Süli Attila (szerk.): *Jakkó László hadtudományi munkái*. Budapest, Ludovika, 2021. 25-173.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi, 2013.
- Crevel, Martin van: *Through a Glass, Darkly*. *Naval War College Review*, 53. évf. 2000/4., 25–44.
- Dolamo, Ramathate: *Botho/ubuntu: the heart of African ethics*. *Scriptura*, 112. évf. 2013/1., 1–10.
- Dugin, Alexander: A geopolitika alapjai. In: Siselina, Ljubov – Gazdag Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa*. Budapest, Zrínyi, 2004, 333–366.
- Dugin, Alexander: *A negyedik eszme*. Debrecen, Kvintesszencia Kiadó, 2017.
- Egedy Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest, HVG-Orac. 2017.
- Foch, Ferdinand: *The Principles of War*. New York, Henry Holt and Company, 1920.
- Forgács Balázs: *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai*. Budapest, Zrínyi, 2020.
- Fukuyama, Francis: *Bizalom*. Budapest, Európa, 2022.
- Fuller, John Frederick Charles: A gépesített háború (Részletek). In: Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest, Zrínyi, 1985.
- Gallie, W. B.: *Understanding War*. London és New York, Routledge, 1991.
- Gentili, Alberico: *De Iure Belli Libri Tres. Volume Two (The Translation of the Edition of 1612)*. Oxford és London, The Clarendon Press és Humphrey Milford, 1933.
- Gilpin, Robert: *The Theory of Hegemonic War*. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18. évf. 1988/4., 591–613.
- Gumiljov, Lev: A Rusztól Oroszorszáig. In: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa*. Budapest, Zrínyi, 2004, 323–328.
- Hammes, Thomas X.: *War Evolves into the Fourth Generation*. *Contemporary Security Policy*, 26. évf. 2005/2., 189–221.
- Holecz József: *A Geraszimov-doktrína – egy másik megvilágításban*. *Felderítő Szemle*, 16. évf. 2017/3–4., 5–27.
- Honig, Jan: *The Idea of Total War From Clausewitz to Ludendorff*. In: *The Pacific War as Total War. Proceedings of the 2011 International Forum on War History*. Tokyo, National Institute for Defence Studies, 2012.
- Howard, Michael: *War in European History*. Oxford, Oxford University Press, 2009.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa, 2023.
- Ignatieff, Michael: *Virtual War*. New York, Picador USA, 2000.
- Isszerszon, G. Sz.: A hadművelleti művészet fejlődése. In: *Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917–1940)*. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék, 1969.
- Jomini, Antoine-Henri: *A hadművészet kézikönyve*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024.

- *Kazan Declaration. Strengthening Multilateralism for Just Global Development and Security.* Kazan, Russian Federation, 2024. október. 23. https://cdn.brics-russia2024.ru/upload/docs/Kazan_Declaration_FINAL.pdf?1729693488349783.
- Laruelle, Marlène: *Russian Eurasiansm. An Ideology of Empire.* Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press, 2008.
- Lee, Staphen L.: *Humanitarian Intervention – Eight Theories.* Diametros, 23. évf. 2010. 22–43.
- Liang, Qiao – Xiangsui, Wang: *Unrestricted Warfare.* PLA Literature és Arts Publishing House, 1999. A szöveg angol fordítása: <https://archive.org/details/unrestricted-warfare-by-qiao-liang-and-wang-xiangsui>
- Lind, William S. et al.: *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation.* Marine Corps Gazette, 73. évf. 1989/10., 22–26.
- Mearsheimer, John: *The Tragedy of Great Power Politics.* New York-London, W.W. Norton and Company 2014.
- Modelski, George: *The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State.* Comparative Studies in Society and History, 20. évf. 1978/2., 214–235.
- Moltke, Helmuth Karl von: Hadtudományi írások (részletek). In: Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból.* Budapest, Zrínyi, 1985.
- Münkler, Herfried: *Háborúban vagyunk?: Terroristák, partizánok és a háború új formái.* Politikatudományi Szemle, 13. évf. 2004/3., 59–69.
- Organski, A.F.K.: *World Politics.* New York, Alfred A. Knopf, 1958.
- Organski, A.F.K. – Kufler, Jacek: *The War Ledger.* Chicago és London, The University Press of Chicago Press, 1980.
- Rawls, John: *A népek joga.* Budapest, L'Harmattan, 2008.
- Rousseau, Jean-Jacques: *A Lasting Peace through the Federation of Europe and The State of War.* London, Constable and Company Limited, 1917.
- Rousseau, Jean-Jacques: The State of War. In: Rousseau, Jean-Jacques: *Basic Political Writings.* Indianapolis-Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc., 2011.
- Spykman, Nicolas John: Eurázsia politikai térképe. In: Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény.* Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, 2002.
- Waltz, Kenneth N.: *The Origins of War in Neorealist Theory.* The Journal of Interdisciplinary History, 18. évf. 1988/4., 615–628.
- Watson, Adam: *The Evolution of International Society.* London és New York, Routledge, 1992.
- Zhao, Tingyang: *Redifining A Philosophy for World Governance.* Plagrave Macmillan, 2019.

Gémesi Géza:

A POST-TRUTH TÁRSADALOM¹, MINT A HIBRID HADVISELÉS KOGNITÍV MŰVELETI TERE

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.3

ÖSSZEFOGLALÓ: A 21. század biztonsági környezetének egyik meghatározó jellemzője, hogy a konfliktusok egyre inkább átterjednek a társadalmi percepció, a nyilvánosság és a digitális információs tér szintjére. A közösségi média térnyerése, az algoritmus-vezérelt tartalomselektió, a véleménybuborékok kialakulása és a társadalmi bizalom eróziója olyan információs környezetet hozott létre, amelyet a szakirodalom a „post-truth” korszakaként ír le. Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy ez a megváltozott közeg miként növeli a modern társadalmak sérülékenységet a hibrid hadviselés dezinformációs és narratívabefolyásoló műveleteivel szemben. Az elemzés rámutat, hogy a kortárs hibrid hadviselés egyik legfontosabb műveleti tere a társadalom kollektív értelmezési kerete, bizalmi szerkezete és valóságészlelési mechanizmusa. A tanulmány következtetése szerint a társadalmi reziliencia, a médiatudatosság és a kognitív védelem fejlesztése a jövő biztonságpolitikai és honvédelmi stratégiáinak kulcselemévé válik.

KULCSSZAVAK: post-truth, hibrid hadviselés, dezinformáció, információs műveletek, társadalmi reziliencia, kognitív védelem

A SZERZŐRŐL:

Dr. Gémesi Géza alezredes, PhD-hallgató (NKE Hadtudományi Doktori Iskola) (ORCID: 0009-0006-6903-3937; MTMT: 10089255)

BEVEZETÉS

A 21. század konfliktusai egyre kevésbé szűkíthetők le a klasszikus katonai műveletek terére. A kortárs hibrid fenyegetések lényege éppen az, hogy nyílt és fedett, katonai és nem katonai eszközöket kombinálva a célozások „rendszerszintű sebezhetőségeit” veszik célba; a szövetségi biztonsági gondolkodás pedig ma már kifejezetten úgy írja le az információs fenyegetéseket, mint szándékos, ártalmas, manipulatív és összehangolt tevékenységeket, amelyek zavarkeltésre, megosztásmélyítésre és a társadalmak destabilizálására irányulnak. Ebből következik, hogy a hibrid hadviselés egyik kulcsfontosságú tere nem pusztán az infrastruktúra vagy a kibertér, hanem maga a társadalmi valóságérzékelés és a közös jelentésképzés rendszere.²

Ebben az összefüggésben a post-truth korszak nem csupán kommunikációelméleti fogalom, hanem biztonságpolitikai kategória is. A fogalom klasszikus meghatározása szerint olyan helyzeteket jelöl, amelyekben az objektív tények kevésbé befolyásolják a közvéleményt, mint

¹ A post-truth (magyarul „igazság utáni” vagy „posztigazság”) társadalom egy olyan társadalmi és politikai állapotot jelöl, amelyben az objektív tényeknek és a tudományos érveknek kisebb hatása van a közvélemény formálására, mint a személyes meggyőződéseknek, a hiedelmeknek és az érzelmekre ható üzeneteknek.

² Hybrid Threats.

az érzelmi hatások és a személyes meggyőződések; a szakirodalom újabb része pedig egyre inkább „episztemikus válságként” írja le e folyamatot, vagyis a közös tudásalapok, a hiteles autoritások és a racionális nyilvános mérlegelés meggyengüléseként. Ha a közös igazság-minimum erodálódik, akkor a társadalom nemcsak félrevezethetőbbé, hanem szerkezetileg sérülékenyebbé is válik a külső befolyásolási műveletekkel szemben.³

A tanulmány alapállítása az, hogy a *post-truth* korszak nem egyszerűen kísérőjelensége a hibrid hadviselésnek, hanem annak társadalmi háttere és befogadó közege. A hibrid befolyásolás sikeréhez ugyanis nem szükséges, hogy a támadó fél mindenkit ugyanarról a hamis állításról győzzön meg; gyakran elegendő az is, ha megrendíti a hitet abban, hogy egyáltalán létezik közös, ellenőrizhető valóság. A kognitív hadviselésről szóló NATO-anyagok éppen ezért nem véletlenül hangsúlyozzák, hogy a cél nemcsak az, mit gondolnak az emberek, hanem az is, hogyan gondolkodnak, és hogyan cselekszenek.⁴

SZAKIRODALMI HÁTTÉR

A témáról szóló szakirodalom négy nagy mezőből áll össze. Az első a politikafilozófiai és demokráciaelméleti irodalom, amely a *post-truth* jelenséget az igazsághoz, a tudáshoz és a nyilvános deliberációhoz kötődő normák gyengüléseként értelmezi. A második a pszichológiai és viselkedéstudományi kutatás, amely azt vizsgálja, miért fogékonyak az emberek a félrevezető tartalmakra, és milyen szerepe van ebben a megerősítési torzításnak, az identitásvédő megismerésnek vagy az ismétlés hatásának. A harmadik a média- és platformkutatás, amely a hírterjesztés platformizációját, az algoritmikus szelekciót és a forrásazonosítás gyengülését elemzi. A negyedik a biztonságpolitikai irodalom, amely a társadalmi kogníció és a közbizalom megrendítését a hibrid és a kognitív hadviselés központi elemének tekinti.⁵

A szakirodalom egyik fontos tanulsága, hogy az olyan közbeszédbeli fogalmakat, mint az „*echo chamber*” vagy a „*filter bubble*”⁶ empirikusan sokkal árnyaltabban kell kezelni, mint ahogy azok a politikai publicisztikában megjelennek. A Reuters Institute for the Study of Journalism irodalmi áttekintése szerint az online visszhangkamrák jóval kevésbé elterjedtek annál, mint ahogy azt általában feltételezik; a klasszikus értelemben vett *filter bubble* hipotézisre nem találtak egyértelmű bizonyítékot, a polarizáció és a médiarendszer kapcsolatáról pedig vegyes kép rajzolódik ki. Ugyanakkor ugyanebből a kutatási vonulattól az is következik, hogy az önszelekció, az elitkijelölések, valamint a kis, de rendkívül aktív közösségek meghatározó szerepet játszhatnak a viták tematizálásában és felfűtésében. Vagyis a probléma nem redukálható pusztán az algoritmusokra, de az algoritmikus infrastruktúra a pszichológiai és a társadalmi hajlamosító tényezőkkel együtt mégis rendszer-szintű kockázatot hoz létre.⁷

A magyar és az összehasonlító kutatások is azt mutatják, hogy a médiához és a közintézményekhez fűződő bizalom összefügg a dezinformációval szembeni ellenálló képességgel. Egy reprezentatív magyar mintán végzett vizsgálat szerint az álhírek és a valós hírek megkülönböztetését a pártszimpátia, az analitikus gondolkodás és a digitális média-műveltség

³ 'Post-truth' Is... 2016.

⁴ Countering Cognitive... 2021.

⁵ Hoggan-Klouber – Hoggan 2026, 3–19.

⁶ A magyar közbeszédben leginkább a „visszhangkamra” és a „véleménybuborék” szavak felelnek meg a két kifejezésnek.

⁷ Arguedas et al. 2022.

egyaránt befolyásolja, miközben a forrás kiemelése önmagában nem feltétlenül elegendő védőfaktor. A legújabb, 46 országon végzett longitudinális elemzés pedig arra jutott, hogy a hírekbe vetett bizalom jobban csökkent azokban a médiakörnyezetekben, ahol visszaszorult a televíziós hírhasználat, viszont nagyobb szerephez jutott a közösségi médián keresztüli hírfogyasztás. Ez már közvetlenül kapcsolja össze a médiarendszer szerkezeti változásait a társadalmi reziliencia kérdésével.⁸

KUTATÁSI KÉRDÉS, HIPOTÉZIS ÉS VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Kutatási kérdés. Milyen mechanizmusokon keresztül alakítja a *post-truth* információs környezet a társadalmi sebezhetőséget oly módon, hogy az kedvező feltételeket teremtsen a hibrid hadviselés dezinformációs, narratívaformáló és kognitív műveletei számára?

Hipotézis. Minél inkább az érzelemvezérelt befogadás, a kognitív torzításokkal felerősített szelektív információfeldolgozás, a platformalapú tartalomközvetítés és az intézményi bizalom eróziója strukturálja a nyilvánosságot, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a társadalom fragmentált értelmezési keretei külső szereplők számára is kihasználhatóvá válnak, valamint a hibrid befolyásolási műveletek kisebb költséggel, de nagyobb hatással fejthetők ki. *A vizsgálat módszere:* integratív szakirodalmi áttekintés és kvalitatív dokumentumelemzés. A tanulmány nyílt hozzáférésű, lektorált tudományos publikációkat, nemzetközi kutatóintézeti jelentéseket és biztonságpolitikai-intézményi dokumentumokat vet össze. A forrásanyagot a „*post-truth*”, „*misinformation*”, „*trust*”, „*polarization*”, „*platformization*”, „*cognitive warfare*” és „*hybrid threats*” kulscifejezések mentén szerveztem, majd az eredményeket a jelzett négy tematika dimenziója szerint szintetizáltam. A módszertani cél nem statisztikai oksági bizonyítás, hanem fogalmi és mechanizmusalapú magyarázó modell felépítése, amely a társadalmi, pszichológiai és biztonságpolitikai irodalmat közös elemzési keretbe rendezi.

A POST-TRUTH JELENSÉG JELLEMZŐI ÉS TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI

A post-truth korszak elsődleges sajátossága nem az, hogy a hamis állítások „legyőzik” a valóságot, hanem az, hogy az igazság társadalmi tekintélye meggyengül. A viták középpontjába ilyenkor nem az ellenőrzött tények, hanem az identitásokhoz illeszkedő narratívák, az érzelmileg telített értelmezések és a személyes tapasztalatként megélt „autentikusság” kerülnek. A post-truth ezért nem pusztán információs zavar, hanem az episztémikus rend átalakulása: a társadalom tagjai egyre kevésbé közös forrásokból és közös ellenőrzési szabályok alapján alakítják ki valóságképüket. Ez a nyilvánosságot fogékonyabbá teszi a stratégiai manipulációra, mert a támadó félnek elég a közös mérce legitimitását megingatnia.⁹

A szakirodalom a post-truth politikai működésmódjában több visszatérő mintázatot azonosít. Ilyen a párhuzamos ellennarratívák gyártása, a kritikus hangok és hiteles ellenőrző intézmények delegitimálása, valamint a nyilvánvaló tények ismételt tagadása. Ezek a technikák együtt olyan kollektív „gaslighting”¹⁰ hatást hozhatnak létre, amely nem egyszerűen

⁸ Faragó et al. 2023.

⁹ 'Post-truth' Is... 2016: i. m.

¹⁰ A „gaslighting” olyan manipulatív kommunikációs technika, amelynek célja, hogy a célcsoportot elbizonytalanítsa saját valóságérzékelésében, kétségbe vonassa a tények megbízhatóságát, valamint meggyengítse a hiteles információforrásokba vetett bizalmát.

tévedésbe ejt, hanem aláassa az állampolgárok saját ítélőképességébe és a közös ellenőrzési mechanizmusokba vetett bizalmát. A következmény nemcsak a félretájékoztatottság, hanem a tartós bizonytalanság, a cinizmus és a politikai cselekvőképesség gyengülése.¹¹

Ez a jelenség biztonságpolitikai nézőpontból azért meghatározó, mert a hibrid hadviselés pontosan ezeket a repedéseket használja ki. A kognitív hadviselésről szóló NATO-anyagok hangsúlyozzák, hogy a cél a kétely elültetése, az egymással versengő narratívák szaporítása, a közvélemény polarizálása és adott esetben a társadalmi csoportok radikalizálása. Kritikus megállapítás az is, hogy ehhez nem mindig szükséges kifejezett hamisítás: valódi, de szelektíven tálalt, kontextusából kiragadott vagy időzítésében manipulált információ is elegendő lehet a bizalom megrendítésére. A post-truth közeg ezért ideális működési tér a hibrid befolyás számára, mert a nyersanyagot – a figyelmet, az érzelmeket, a gyanakvást és az identitáskötöttséget – már eleve biztosítja.¹²

KOGNITÍV TORZÍTÁSOK, INFORMÁCIÓS BUBORÉKOK ÉS ALGORITMIKUS SZELEKCIÓ

A dezinformáció sikerének társadalomlélektani alapja, hogy az emberek nem laboratóriumi körülmények között, hanem gyors, heurisztikus és identitásuktól motivált módon dolgozzák fel a híreket. A szakirodalom kiemeli a megerősítési torzítást, az identitásvédő megismerést és az úgynevezett „myside bias” jelenségét: a befogadók hajlamosabbak elfogadni azokat az állításokat, amelyek illeszkednek előzetes világnézetükhöz, és szigorúbban mérni azokat, amelyek ellentétesek vele. A félretájékoztatással kapcsolatos újabb kutatások ezért egyre kevésbé tekintik elegendő magyarázatnak a pusztán „figyelmetlenséget”; a politikai identitás és a csoporthoz tartozás motivációs ereje sok esetben erősebb magyarázó változónak bizonyul.¹³

Különösen fontos az ismétlés hatása. Az illuzórikus igazsághatásról szóló áttekintések szerint a korábban már látott állítások igazabbnak tűnnek, egyszerűen azért, mert ismerősebbek és könnyebben feldolgozhatók. Kísérleti eredmények azt is kimutatták, hogy már egyetlen korábbi expozíció is növelheti a félrevezető állítás megosztásának esélyét, mégpedig úgy, hogy az ismétlés növeli a vélt pontosságot. Ezzel párhuzamosan a nagy platformokon terjedő hamis hírek a klasszikus kutatás szerint messzebbre, gyorsabban, mélyebbre és szélesebb körben jutnak el, mint az igaz állítások; a megtévesztő tartalmak sikerét pedig tovább növelhetik az érzelmileg túlfűtött megfogalmazások, az imitált hitelességi jegyek és a társas megerősítést sugalló jelzések.¹⁴

Ugyanakkor az információs buborékok kérdését nem célszerű leegyszerűsíteni. A széles körben hivatkozott szakirodalmi áttekintések nem találtak egyértelmű bizonyítékot arra, hogy a „filter bubble” jelensége minden felhasználót egyformán érintő, általános állapot volna. Több korai platformkutatás arra a következtetésre jutott, hogy az információs környezet beszűkülésében sokszor nem elsősorban az algoritmusok, hanem maguknak a felhasználóknak a tudatos vagy ösztönös választásai játszanak döntő szerepet: az emberek hajlamosak olyan forrásokat követni, amelyek megerősítik saját nézeteiket, miközben elkerülik az ellentétes álláspontokat. Emellett egyes vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a keresőmotorok bizonyos esetekben akár növelhetik is a felhasználók által elért információforrások sokszínűségét.

¹¹ Rietdijk 2024, 229–245.

¹² Countering Cognitive... 2021: i. m.

¹³ Linden 2022, 460–467.

¹⁴ Udry–Barber 2024.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a jelenség veszélytelen lenne. A digitális platformokon kialakuló online közösségekben a hasonló véleményű felhasználók egymás tartalmait erősítve könnyen felerősíthetik a pletykák, álhírek vagy manipulatív narratívák terjedését. Ehhez hozzájárul az is, hogy a platformok működési logikája jellemzően azokra a tartalmakra épít, amelyek figyelmet keltenek, érzelmeket váltanak ki, és reakcióra ösztönöznek. Emiatt a szenzációs, felháborító vagy félelmet keltő üzenetek gyakran jóval nagyobb láthatóságot kapnak, mint a kiegyensúlyozott, tényyszerű információk. A fő veszély tehát nem feltétlenül az, hogy a felhasználók teljesen elzáródnak más nézőpontoktól, hanem az, hogy bizonyos narratívák a valós súlyukhoz képest aránytalanul hangsúlyossá válnak, ezáltal torzítva a valóság társadalmi érzékelését.¹⁵

A magyar kontextus ebből a szempontból különösen figyelemre méltó, mivel a hazai társadalmi és politikai környezet számos olyan sajátosságot mutat, amelyek kedvezhetnek a félrevezető vagy manipulatív információk befogadásának. Faragó Lilla, Krekó Péter és Orosz Gábor arra a következtetésre jutottak, hogy a valós és a hamis hírek közötti különbségtétel képességét jelentős mértékben befolyásolja az egyén politikai-ideológiai kötődése, analitikus gondolkodásmódja, valamint digitálismédia-műveltsége. A kutatás egyik fontos megállapítása volt, hogy a válaszadók hajlamosabbak voltak hitelesnek tekinteni azokat a tartalmakat, amelyek összhangban álltak előzetes világnézeti meggyőződésükkel, még akkor is, ha azok tényyszerűen pontatlanok vagy kifejezetten hamisak voltak. Ez azt mutatja, hogy a dezinformáció befogadását nem pusztán az információ objektív tartalma, hanem annak identitás erősítő vagy megerősítő funkciója is alakítja.

A vizsgálat arra is rámutatott, hogy az analitikus gondolkodás – vagyis az információk tudatos, reflexív és kritikai értékelésének képessége – erős védőfaktorként jelenik meg a félretájékoztatással szemben. Ezzel szemben sérülékenyebbek lehetnek a manipulatív narratívákkal szemben azok, akik gyors, intuitív vagy érzelmi alapú információfeldolgozásra hajlamosak. Különösen tanulságos eredmény, hogy a forrás megjelölése vagy látható kiemelése önmagában nem bizonyult elegendőnek a hamis tartalmak felismerésének javítására. Másképpen fogalmazva: nem elég azt közölni a befogadóval, hogy egy hír honnan származik; azt is lehetővé kell tenni számára, hogy a tartalmat önállóan, kritikus módon értékelje.

Magyarországon ezt a problémát tovább súlyosbíthatja a közélet fokozott politikai polarizációja, a médiarendszer fragmentáltsága, valamint az, hogy a társadalmi viták sok esetben erősen identitásalapú keretben zajlanak. Ilyen környezetben az információ gyakran nem mint objektív tény, hanem mint politikai vagy kulturális állásfoglalás jelenik meg. Ennek következtében a dezinformáció elleni védekezés sem redukálható technikai megoldásokra – például figyelmeztető címkékre, algoritmikus szűrésre vagy tényellenőrző jelölésekre –, hanem mélyebb társadalmi reziliencia, a kritikai gondolkodás fejlesztése, valamint a digitális médiatudatosság tudatos erősítése válik szükségessé. A magyar példa így jól szemlélteti, hogy a hibrid információs műveletekkel szembeni ellenálló képesség végső soron nem pusztán technológiai, hanem kognitív és társadalmi kérdés is.¹⁶

¹⁵ Arguedas et al. 2022: i. m.

¹⁶ Faragó et al. 2023: i. m.

TÁRSADALMI SEBEZHETŐSÉG, POLARIZÁCIÓ ÉS A BIZALOM VÁLSÁGA

A hibrid fenyegetések logikája szerint a legfontosabb célpont nem feltétlenül a fizikai infrastruktúra, hanem a társadalom kohéziója. A Hybrid CoE és a NATO kapcsolódó anyagai egyaránt azt hangsúlyozzák, hogy a rosszindulatú külső szereplők identitáskérdéseket, meglévő sérelmeket, egyenlőtlenségeket és politikai törésvonalakat használnak fel arra, hogy éket verjenek társadalmi csoportok közé. A társadalmi sebezhetőség ebből a szempontból nem pusztán gyengeség, hanem kihasználható szerkezeti állapot: minél gyengébb a horizontális bizalom a polgárok között és a vertikális bizalom az intézmények iránt, annál kisebb a társadalmi önvédelem kapacitása.¹⁷

A polarizációt ezért nem szűkíthetjük le pusztá véleménykülönbségre. A legújabb kutatások az affektív polarizációt – vagyis a másik politikai táborral szembeni ellenszenvet és bizalmatlanságot – az online információterjedés egyik szervező elvének tekintik. Ilyen helyzetben az ellenfél nem tévedő partnerként, hanem morálisan fenyegető csoportként jelenik meg, ami tovább csökkenti az egymást keresztező információk befogadási esélyét. Nem véletlen, hogy az uniós intézményi felmérések a dezinformációt már nem egyszerű médiapiaci problémaként, hanem kifejezetten demokráciakockázatként kezelik: az Európai Bizottság szerint az európaiak nagy többsége a gyorsan terjedő dezinformációt a demokrácia súlyos problémájának tartja, míg az Európai Parlament közlése szerint az állampolgárok 81%-a úgy véli, hogy a valóságot félreábrázoló vagy hamis információ káros a demokráciára nézve.¹⁸

A bizalom válsága különösen fontos közvetítő tényező. Az OECD 2024-es bizalomfelmérése a növekvő polarizációt és a dezinformációval telített információs környezetet a demokratikus kormányzás központi kihívásai között azonosítja. Ezzel összhangban a 46 országot vizsgáló longitudinális médiakutatás arra jutott, hogy ott erősebb a hírekbe vetett bizalom csökkenése, ahol a médiarendszer egyre kevésbé szerveződik a televíziós hírfogyasztás köré, és egyre inkább a közösségi médiás hírhasználat strukturálja. Másképpen fogalmazva: a bizalom megrendülése nem független a médiakörnyezet szerkezeti átalakulásától, hanem részben annak következménye.¹⁹

Fontos azonban, hogy a bizalomválság nem azonos a teljes hiszékenységgel. A 67 kísérleti tanulmányt összegző friss metaanalízis szerint az emberek összességében képesek megkülönböztetni a valós és a hamis híreket, sőt inkább a szkepticizmus irányába tévednek, nem a kritikátlan elfogadás felé. Ez a megállapítás azért lényeges, mert rámutat: a post-truth környezetben a stratégiai cél sokszor nem egyetlen hazugság „eladása”, hanem a túlzott gyanakvás, az általános szkepszis és az állandó bizonytalanság légkörének fenntartása. A platformokon navigáló, alacsony bizalmú közönségek ráadásul gyakran gyors mentális rövidítések – cím, hangnem, vizuális jegyek, társas jelzések, platformspecifikus benyomások – alapján döntenek arról, minek higgyenek. Ilyen közegben a narratívaműveletek célja a bizalom aprólékos szétmarása.²⁰

¹⁷ Hedling 2025.

¹⁸ Lerman et al. 2024.

¹⁹ OECD Survey... 2024.

²⁰ Pfänder–Altay 2025, 688–699.

MÉDIAFOGYASZTÁSI SZOKÁSOK VÁLTOZÁSA ÉS A DIGITÁLIS PLATFORMOK SZEREPE

A mai hírkörnyezetet a platformizáció, a „distributed discovery”²¹ és a formátumváltás egy-szerre alakítja át. A globális trendeket figyelő jelentések szerint a hagyományos, közvetlen hírforráshasználat súlya mérséklődik, miközben nő a közösségi és a videóplatformokon keresztüli hírfogyasztás szerepe. A 2024-es Reuters-jelentés szerint a rövid hírvideókat a válaszadók 66%-a éri el heti gyakorisággal, az online hírekkel kapcsolatban pedig 59% aggódik amiatt, hogy mi igaz, és mi hamis a digitális térben; eközben az online hírekért fizetők aránya a vizsgált gazdagabb országok körében 17%, az általános hírbizalom pedig 40% körül stabilizálódott. A 2025-ös jelentés már gyorsuló elmozdulásról beszél a közösségi és a videóplatformok, valamint az alternatív alkotói ökoszisztéma irányába, és külön kiemeli a generatív MI-alapú hozzáférési módok megjelenését a fiatalabb korosztályokban.²²

A digitális platformok szerepe nem merül ki abban, hogy „új csatornát” kínálnak a hírekhez. A platformalapú hírterjedés átalakítja a forrásfelismerést, a hitelességi támpontokat és a szerkesztőségi kapuőrzés logikáját is. A kutatások szerint a felhasználók sokkal nagyobb valószínűséggel tudják helyesen azonosítani a hírt előállító márkát, ha közvetlenül érkeznek a tartalomhoz, mint ha keresőn vagy közösségi felületen keresztül találkoznak vele. Ezzel párhuzamosan a platformokon megjelenő hírekkel szemben erősebb a szkepszis, mint a „hírek általában” kategóriájával szemben, miközben a felhasználók a platformokat magukat sokszor pozitívan értékelik. Ez a kettősség különösen kedvez a hibrid befolyásnak: a forrási felelősség elmosódik, de az ingerbevonás és a terjedési sebesség magas marad.²³

A változás másik lényegi eleme az influenszeres és alkotói közeg politikai hírszerepének erősödése. A Pew Research Center 2024-es vizsgálata szerint az amerikai felnőttek 21%-a, a 18–29 éveseknek pedig 37%-a állította, hogy rendszeresen hírinfluenszerektől is tájékozódik; a mintában szereplő influenszerek 77%-ának nem volt sem jelenlegi, sem korábbi kötődése hírintézményhez. A UNESCO 2024-es felmérése ezzel párhuzamosan azt találta, hogy a digitálistartalom-készítők 62%-a nem végez szisztematikus tényellenőrzést megosztás előtt, jóllehet 73%-uk szeretne ilyen képzést kapni. A Reuters 2025-ös, alkotókról szóló kutatása pedig arra mutat rá, hogy a híralkotók és az influenszerek sok országban már a hírrendszer befolyásos szereplői, különösen ott, ahol a közösségi és a videós hírhasználat eleve erős. Ez a folyamat a hagyományos újságírás, a véleményvezérség és a propaganda közötti határokat is elmoshatja.²⁴

A jelenség magyar szempontból is kiemelten releváns. A 2024-es Reuters Digital News Report összefoglalói szerint Magyarország Görögországgal együtt a legalacsonyabb általános hírbizalmi szintű országok közé tartozott 23%-os értékkel, miközben a digitális jelenlét és a közösségi-média-használat a lakosság döntő részét eléri. Ez azért bír különös jelentőséggel, mert alacsony bizalmú, erősen digitalizált környezetben a hibrid műveleteknek kisebb küszöböt kell átlépniük ahhoz, hogy a társadalmi gyanakvást politikai vagy biztonsági destabilizációvá alakítsák.²⁵

²¹ A „distributed discovery” (osztott felfedezés) egy olyan hálózati eljárás, amelyben a rendszerelemek (például eszközök, szolgáltatások vagy adatok) központi szerver nélkül, egymással közvetlenül kommunikálva (peer-to-peer módon) térképezik fel és azonosítják egymást a hálózaton. Ez növeli a rendszer hibatűrését és rugalmasságát, mivel nincs egyetlen központi pont, amelynek meghibásodása leállítaná a teljes keresési folyamatot.

²² Newman et al. 2024.

²³ Kalogeropoulos et al. 2019, 583–601.

²⁴ Stocking et al. 2024.

²⁵ Reuters Institute... 2024.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány elemzése alapján a post-truth korszak nem pusztán a modern nyilvánosság egyik mellékhatása, hanem a hibrid hadviselés társadalmi előfeltétele. Ahol a közös valóságérzékelés meggyengül, ahol az identitáshoz kötött értelmezések felülírják az ellenőrzött tényeket, ahol a platformok a figyelmet és az affektív reakciókat jutalmaznak, valamint ahol az intézményi bizalom tartósan alacsony, ott a külső információk beavatkozása nem idegen testként, hanem a meglévő társadalmi dinamika gyorsítójaként működik. A hibrid hadviselés innen nézve nem egyszerűen médiamanipuláció, hanem a társadalmi kohézió és a közös ítélőképesség ellen irányuló műveletsor.²⁶

Ebből az is következik, hogy a védekezés nem lehet kizárólag technikai. A társadalmi reziliencia építése médiaműveltséget, kognitív védelmet, hiteles és következetes intézményi kommunikációt, a közérdekű újságírás megerősítését és a digitális platformok felelősségének érdemi újragondolását kívánja meg. A „whole-of-society” megközelítés – amelyet a hibrid fenyegetésekkel foglalkozó európai és atlanti dokumentumok hangsúlyoznak –, valójában azt is jelenti, hogy a honvédelmi és a nemzetbiztonsági gondolkodásnak ma már számolnia kell a nyilvánosság minőségével, a bizalom állapotával és az epiztemikus infrastruktúra ellenálló képességével. A jövő konfliktusaiban a társadalom nem egyszerűen a hadszíntér mögötti háttér, hanem maga is művelési tér.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arguedas, Amy Ross et al.: *Echo Chambers, Filter Bubbles and Polarisation: A Literature Review*. Reuters Institute for the Study of Journalism, 2022. 01. 19. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/echo-chambers-filter-bubbles-and-polarisation-literature-review> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 25.)
- Countering Cognitive Warfare: Awareness and Resilience*. NATO Review, 2021. 05. 20. <https://archives.nato.int/nato-review-countering-cognitive-warfare-awareness-and-resilience> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 21.)
- Faragó Lilla et al.: *Hungarian, Lazy, and Biased: The Role of Analytic Thinking and Partisanship in Fake News Discernment on a Hungarian Representative Sample*. Scientific Reports, Vol. 13, 2023, Article 178. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-26724-8> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 21.)
- Hedling, Elsa: *Social Identities and Democratic Vulnerabilities: Learning from Examples of Targeted Disinformation*. Hybrid CoE Paper 24, 2025. 04. <https://www.hybridcoe.fi/publications/social-identities-and-democratic-vulnerabilities-learning-from-examples-of-targeted-disinformation/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 26.)
- Hoggan-Kloubert, Tetyana – Hoggan, Chad: *Post-Truth as an Epistemic Crisis: The Need for Rationality, Autonomy, and Pluralism*. Adult Education Quarterly, Vol. 73, no. 1, 2023, 3–19. <https://doi.org/10.1177/07417136221080424> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 26.)
- Hybrid Threats*. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE). <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 21.)

²⁶ NATO's Approach... 2024.

- Kalogeropoulos, Antonis et al.: *News Brand Attribution in Distributed Environments: Do People Know Where They Get Their News?* New Media & Society, Vol. 21, Issue 3, 2018. 09. 28., 583–601. <https://doi.org/10.1177/1461444818801313> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 26.)
- Lerman, Kristina et al.: *Affective Polarization and Dynamics of Information Spread in Online Networks*. npj Complexity, Vol. 1, 2024, Article 8. <https://doi.org/10.1038/s44260-024-00008-w> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Linden, Sander van der: *Misinformation: Susceptibility, Spread, and Interventions to Immunize the Public*. Nature Medicine, Vol. 28, 2022. 03. 10., 460–467. <https://doi.org/10.1038/s41591-022-01713-6> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 22.)
- *NATO's Approach to Counter Information Threats: Public Summary*. NATO, 2024. 10. 18. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/10/18/natos-approach-to-counter-information-threats> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 21.)
- Newman, Nic et al.: *Reuters Institute Digital News Report 2024*. Reuters Institute for the Study of Journalism, 2024. 06. <https://users.ox.ac.uk/~polf0572/publication/digital-news-report-2024/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- *OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment*. OECD Publishing, 2024. 07. 10. <https://doi.org/10.1787/9a20554b-en> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 23.)
- Pfänder, Jan – Altay, Sacha: *Spotting False News and Doubting True News: A Systematic Review and Meta-analysis of News Judgements*. Nature Human Behaviour, Vol. 9, 2025, 688–699. <https://doi.org/10.1038/s41562-024-02086-1> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 26.)
- *'Post-truth' Is Oxford Dictionaries' Word of 2016*. DW, 2016. 11. 16. <https://www.dw.com/en/post-truth-is-oxford-dictionaries-word-of-2016/a-36408645> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 20.)
- *Reuters Institute Digital News Report 2024*. The Communication Initiative Network, 2024. 06. 17. <https://www.polio.cominit.com/content/reuters-institute-digital-news-report-2024> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 24.)
- Rietdijk, Natascha: *Post-truth Politics and Collective Gaslighting*. Episteme, Vol. 21, 2024. 03. 229–245. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.24> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 21.)
- Stocking, Galen et al.: *America's News Influencers: The Creators and Consumers in the World of News and Information on Social Media*. Pew Research Center, 2024. 11. 18. <https://www.pewresearch.org/journalism/2024/11/18/americas-news-influencers/> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 26.)
- Udra, Jessica – Barber, Sarah J.: *The Illusory Truth Effect: A Review of How Repetition Increases Belief in Misinformation*. Current Opinion in Psychology, Vol. 56, 2024. 04., Article 101736. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101736> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 25.)

Szitás Péter:

SZLOVÁKIA UKRAJNA-POLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSA A BELPOLITIKAI FOLYAMATOK ÉS A HÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.4

ÖSSZEFOGLALÓ: Az orosz–ukrán háború 2022. február 24-i kitörése óta a Szlovák Köztársaság attitűdje a konfliktussal kapcsolatban nagymértékű változékonyságot mutat. Míg a háború kirobbanásának idején regnáló progresszív kormánykoalíció és a hivatalt betöltő köztársasági elnök egyaránt erőteljesen elítélte az Oroszországi Föderáció nemzetközi közjogi szempontból igazolhatatlan tettét és Ukrajna segítségére sietett az elképzelhető módok széles spektrumát kimerítve, addig a napjainkban kormányzó szociáldemokrata-nemzeti kormánykoalíció azonos jogértelmezés mellett, de immár nem rendeli alá magát Kijev akaratának, s láthatóan keresi a lehetőséget a Moszkvával kapcsolatos viszonyrendszerének rendezésére. A szerző dolgozatában a Szlovák Köztársaság által folytatott Ukrajna-politika változásainak elemzését tűzte ki célul a belpolitikai folyamatok alakulásának függvényében, Volodimir Zelenskij hivatalba lépésétől kezdve napjainkig.

KULCSSZAVAK: Robert Fico, Volodimir Zelenskij, Zuzana Čaputová, Smer–SD, Covid–19, kőolaj- és gázszállítás, energetikai és humanitárius segítségnyújtás

A SZERZŐRŐL:

Dr. Sitás Péter (PhD) a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója, a budapesti székhelyű Danube Institute kutatási igazgatóhelyettese. Fő kutatási területe a visegrádi térség, ezen belül kiemelten a Szlovák Köztársaság (ORCID: 0000-0001-7458-8722)

BEVEZETÉS

A Szlovák Köztársaság (a továbbiakban Szlovákia) 1993. január elsejétől önálló állam. A függetlenedéstől eltelt 33 esztendő vizsgálgva – rendes esetben, négyévenként tartott választási ciklusokkal számolvva – a kilencedik kormánynak kellene napjainkban hivatalban lennie. Ezzel szemben, csupán 2018 óta, immár a hetedik kabinet¹ teljesít ma szolgálatot Pozsonyban. E nagymértékű fluktuáció számos tényezőre – a lakosság értékpolarizációja, a politikai erők kompromisszumképtelensége, a választási rendszer sajátosságai – vezethető vissza. Politikai értékek terén, a legmarkánsabb erőket vizsgálgva – a nemzetközi trendekkel ellentétben – Szlovákiában progresszív jobboldalról és nemzeti baloldalról beszélhetünk. Bár jelen van a klasszikus jobboldal is, az vagy betagozódott a fősodrok valamelyikének

¹ Robert Fico 3. kormánya (2016. 03. 23.–2018. 03. 22.), Peter Pellegrini kormánya (2018. 03. 22.–2020. 03. 21.), Igor Matovič kormánya (2020. 03. 21.–2021. 04. 01.), Eduard Heger 1. kormánya (2021. 04. 01.–2022. 12. 16.), Eduard Heger „ügyvivő” kormánya (2022. 12. 16.–2023. 05. 15.), Eudovít Ódor „szakértői” kormánya (2023. 05. 15.–2023. 10. 23.), Robert Fico 4. kormánya (2023. 10. 23.–hivatalban)

árnyékába, mint a Kereszténydemokrata Mozgalom (Kresťanskodemokratické hnutie) és a Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana, a továbbiakban SNS), vagy parlamenten kívül rekedt. Utóbbi sorson osztozik a Magyar Szövetség (Maďarská aliancia), immár hosszú évek óta. A helyzet a hagyományos baloldalon sem más: Szlovákia Kommunista Pártja (Komunistická strana Slovenska) bár nem nacionalista, napjainkban csupán marginális tényezőnek számít. A szemben álló oldalak által folytatott küzdelem kimenetelének egyértelmű eldöntéséhez azonban nem járul hozzá az az arányos választási rendszer sem, mely az egész országot egyetlen választókerületként kezeli, s ezáltal szinte minden kormányalakítás során koalíciókényszert okoz. Mindennek eredményeként fordulhatott több ízben elő az, hogy a választásokon legtöbb szavazatot szerzett párt végül ellenzékbe került,² ahogy az is, hogy az önálló Szlovákia megalakulása óta mindössze egy cikluson keresztül sikerült egyetlen politikai erőnek koalíciós társ nélkül többséget szereznie a Szlovák Nemzeti Tanácsban.³

AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ MEGÍTÉLÉSE SZLOVÁKIÁBAN A JOBBOLDALI KORMÁNYOK IDEJÉN

A 2022 februárja és 2026 márciusa közti időszakot vizsgálva elmondható, hogy Szlovákia hozzáállása az orosz–ukrán háborúhoz kétarcúnak bizonyult. A fő törésvonal a progresszív jobboldali és a nemzeti baloldali kormányzás elhatárolta dichotómiában, illetve az ennek következtében a 2023-as előrehozott választások útján megvalósult kormányváltásban húzódik. A háború kitörésének pillanatában a szlovák kormány élén Eduard Heger miniszterelnök állt, a köztársasági elnöki pozíciót pedig Zuzana Čaputová töltötte be. A magyarországi politikai diskurzus paradigmájából szemelve tehát progresszív vezetése volt az országnak, mely kezdettől fogva teljes mértékben Kijev pártjára állt, s minden tőle telhetőt meg is tett annak sikeréért. A kormányfő a háború kitörésének napján sugárzott videóüzenetében „igazolhatatlan barbárságnak” nevezte az Oroszországi Föderáció (továbbiakban Oroszország) katonai lépését, mellyel „bűncselekményt követett el, s amely miatt rendkívül súlyos következményekkel kell számolnia”.⁴ Az államfő ugyanaznap, szintén videóüzenetben szólt népéhez. Megfogalmazása szerint „Oroszország támadása átírja a modern történelmet”.⁵ Szlovákia politikai vezetése azonban nem pusztán a szavak, hanem a tettek mezején is Ukrajna mellé állt, ráadásul olyan mértékben, amely az ellenzék szemében hazaárulással ért fel.

Eduard Heger rendkívül jó kapcsolatot épített ki országa keleti szomszédjával. Két, kormányfőként eltöltött éve alatt három alkalommal tett hivatalos látogatást Ukrajnában. Az első vizitre még a háború kitörését megelőző évben, 2021. május 28-án került sor. Ekkor szokványos diplomáciai témák, elsősorban gazdasági és energetikai kérdések voltak napirenden: mindkét fél megerősítette ellenérdekeltségét az Északi Áramlat 2 (NordStream 2) gázvezeték üzembe helyezésével kapcsolatban. Ellenvetésük ezen infrastruktúra megépítésével szemben nem számított újkeletűnek, hiszen már 2015-ben, az akkori szlovák és ukrán miniszterelnökök, Robert Fico és Arszenyij Petrovics Jacenyuk is károsnak tartották azt

² Így járt Vladimír Mečiar pártja 1998-ban, majd Robert Fico pártja is 2010-ben.

³ Ez a párt a Robert Fico vezette Irány–Szociáldemokrácia („Smer-SD”) volt, mely a 2012-ben tartott előrehozott választáson aratott kimagasló győzelmet.

⁴ Eduard Heger [@eduardheger]. „Európa sa musí vzopriet’ poriadku, ktorý jej vnucuje prezident Putin.”

⁵ Zuzana Čaputová [@zcaputova]. „Mimoriadne vystúpenie na RTVS k ruskej vojenskej invázii voči Ukrajine.”

országuk energiabiztonságára és gazdaságára nézve.⁶ E találkozó teljes mértékben megfelelt a hagyományos bilaterális kormányfői vizitek bevett protokolljának.

Eduard Heger szlovák kormányfő második ukrainai látogatása már a háború kitörését követően, 2022. április 8-án valósult meg.⁷ Útjára elkísérte az Európai Bizottság alelnöke és egyben az Unió külügyi főképviselője, Josep Borrell, illetve Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke is.⁸ A Volodimir Zelenskij ukrán államfővel és Denisz Anatolijovics Smihal ukrán kormányfővel folytatott bilaterális tárgyalás⁹ mellett Heger leróta kegyeletét a bucsai¹⁰ mészárlás helyszínén is, melyről a Twitter közösségi oldalon azt írta, hogy „az ártatlan civilek brutális meggyilkolásának nincs más neve, mint háborús bűncselekmény”.¹¹ A szlovák kormányfő nem érkezett a háború sújtotta Ukrajnába üres kézzel, hiszen hivatalosan itt jelentette be, hogy Pozsony átadja¹² Kijevnek saját S–300-as légvédelmi rendszerét, miután Ukrajna az ENSZ Alapokmányának 51. cikkelye alapján önvédelmi segítséget kért Oroszország fegyveres agressziója miatt.¹³ A miniszterelnök biztosította országa közvéleményét, hogy „a rendszer adományozása nem jelenti azt, hogy Szlovákia az ukrainai fegyveres konfliktus részévé vált”.¹⁴ A döntés, amelynek értelmében az S–300 légvédelmi és rakétaelhárító rendszert, beleértve a pótalkatrészeket és löszert is Ukrajnának adományozták, összesen 68 915 733,58 euró értékben, a szlovák kormány 2022. április 6-i ülésén született.¹⁵ Jaroslav Nad' védelmi miniszter szerint a szovjet gyártmányú S–300-as rendszer az élettartama végén járt, az oroszellenes szankciók következtében nehezen volt karbantartható, s az ahhoz rendelkezésre álló löszermennyiség sem volt jelentős, mintegy 20 rakéta. Ráadásul, a védelmi miniszter szerint a technika nem is volt beüzemelve, hanem „egy garázsban állt, s nem védett semmit”.^{16, 17} Ezzel szemben az ellenzéki narratíva mást állított: az S–300-as rendszer átadását megelőzően Szlovákia légtere jelentős részének védelméért felelt, kiemelve az ipari és stratégiai létesítményeket, köztük az atomerőműveket.¹⁸ A *Military Balance* 2022. évi kiadványa még említi az S–300-as meglétét.¹⁹ Érdekesség ugyanakkor, hogy a szlovák kormány már közvetlenül a háború kitörését megelőzően, 2022. február 16-án is döntött támogatási csomagról Ukrajna részére 1,7 millió euró értékben, mely két darab Božena 5 aknamentesítőt és egészségügyi eszközöket tartalmazott.²⁰

⁶ Lukasz Lewkowicz Slovakia resists construction of the Nord Stream 2 gas pipeline.

⁷ Ukrajna Elnöki Hivatala. Президент України у Києві зустрівся з Прем'єр-міністром Словаччини.

⁸ Eduard Heger [@eduardheger]. „In #Ukraine w/ @vonderleyen & we're ready to discuss our proposals for helping w/ @ZelenskyyUa & @Denys_Shmyhal.”

⁹ Eduard Heger [@eduardheger]. „My mission for #Kiev has been to reaffirm full support for a European perspective to our neighbour, #Ukraine.”

¹⁰ The Kyiv Independent. EU officials, Slovak Prime Minister visit Bucha on liberation anniversary.

¹¹ Eduard Heger [@eduardheger]. „Hard to search for the right words on what #Russia did in #Bucha.”

¹² Eduard Heger [@eduardheger]. „I would like to confirm that #Slovakia has provided #Ukraine with an air-defence system S-300.”

¹³ Európai Parlament. Uznesenie Európskeho parlamentu zo 6. októbra 2022 o vystupňovaní ruskej útočnej vojny proti Ukrajine (2022/2851(RSP)).

¹⁴ STVR. Slovensko darovalo Ukrajine systém protivzdušnej obrany S-300, potvrdil premiér.

¹⁵ Národná rada Slovenskej republiky – Zasadnutie / Rokovanie. „Návrh na vydanie súhlasu vlády Slovenskej republiky s darovaním vojenského materiálu Ukrajine.”

¹⁶ MO SR – Védelmi Minisztérium Szlovákia. S-300 nahradí jeden z najmodernejších systémov protivzdušnej obrany.

¹⁷ Pravda. Nad': Úz v roku 2016 vláda konštatovala zastaranosť systému S-300.

¹⁸ Bumm.sk. Fico óva int az S–300 rakétavédelmi rendszer átadásától Ukrajnának.

¹⁹ Military Balance 2022. Slovakia.

²⁰ Ladislav Pásztor: Szlovákia reakciója az orosz–ukrán háborúra. 2024, 53.

A kormány egyoldalú ajándékozási aktusai hatalmas muníciót biztosítottak a politikai ellenék megerősödéséhez. Ráadásul a transzferek jogi szálai még ma is elvarratlanok.²¹ A donációk ellenére Szlovákia nem maradt légvédelem nélkül, hiszen Heger ukrainai látogatásának idején már két darab Patriot üteget Németországból és egy továbbit Hollandiából beüzemelték a szliácsi (Sliač) légibázison. A három amerikai gyártmányú rendszer mindegyike körülbelül 80 járművet foglal magában, emellett parancsnoki és orvosi járműveket, illetve katonai rendőrségi autókat. Összesen körülbelül háromszáz járműből álló kontingens került az országba.²² A Patriotok azonban ideiglenes megoldásként szolgáltak, s a holland üteg kivonását²³ pár hónappal az érkezését követően már be is jelentették.²⁴ A másik két, a német Bundeswehr által üzemeltetett rendszer sem maradt sokáig Szliácson; 2023 tavaszán tájékoztatták a közvéleményt, hogy a német haderő nevezett eszközeit az év végéig kivonják Szlovákiából.²⁵

Eduard Heger harmadik, s kormányfőként utolsó ukrainai látogatására 2023. március 31-én került sor. A miniszterelnök ezúttal sem érkezett üres kézzel Kijevbe. Néhány nappal a látogatást megelőzően ugyanis a szlovák kormány rendkívüli ülésen döntést hozott,²⁶ amelynek értelmében jelentős mennyiségű haditechnikát, köztük Szlovákia összes MiG–29 vadászpilótaegységét és KUB légvédelmi rendszereit átadja keleti szomszédjának.²⁷ A megállapodás szövege alapján a következő tételek kerültek Ukrajna tulajdonába: 10 darab MiG–29 vadászpilótaegység motorral, 3 darab MiG–29 vadászpilótaegység motor nélkül, működésükhöz üzemanyag, kenőanyagok, kapcsolódó pótalkatrész-raktár, földi kiszolgáló felszerelés és ellenőrző-mérő technika. Emellett Szlovákia átadott 2 darab KUB rakétaindító üteget a megfelelő pótalkatrészekkel és pótalkatrész-raktárral, 1 darab KUB radarállomást, 52 darab 3M9ME és 148 darab 3M9M3E légvédelmi rakétát.²⁸ A csúcstalálkozón megvitatták az orosz agresszió elhárításának kérdéseit, továbbá a Kijev és Pozsony közötti együttműködés lehetőségeit mind bilaterális, mind nemzetközi szinten és platformokon. Ukrajna elnöke köszönetét fejezte ki a Szlovákia által fentebb ismertetett katonai segélycsomagért, míg a szlovák miniszterelnök hangsúlyozta, hogy teljes mértékben támogatja az ukránok békeformuláját.²⁹ Mivel Heger a 2023-as előrehozott választásokon nem került a parlamentbe, így részvétele a nemzetközi folyamatokban Szlovákia képviselőjében véget ért.

Eduard Heger kabinetjét szakértői kormány váltotta, melynek összetételéről a köztársasági elnök döntött, számos vélemény szerint³⁰ mandátuma korlátjain jelentősen túlterjeszkedve. Zuzana Čaputová a miniszterelnöki posztra a magyar anyanyelvű Ľudovít

²¹ Pravda. Akcia Darca: Zasah proti špičkám obrany – Európska prokuratúra preskúmava podozrenie zo sprenevery 7,4 milióna, dvoch z ôsmich prepustili.

²² Obrana. Alianční priatelia na Sliači.

²³ Új Szó. Kivonják Szlovákiából az egyik Patriot rakétaüteget.

²⁴ The Slovak Spectator. One Patriot air defence system leaves Slovakia.

²⁵ Reuters. Németország befejezi a Patriot légvédelmi rendszerek telepítését Lengyelországban és Szlovákiában 2023 végéig.

²⁶ Národná rada Slovenskej republiky – Uznesenie vlády SR č. 118/2023. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 118 zo 17. marca 2023 k návrhu na uzavretie Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o darovaní vojenského materiálu.

²⁷ Vláda Slovenskej republiky – Kabinet ministrov Ukrajiny. Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o darovaní vojenského materiálu.

²⁸ Vláda Slovenskej republiky – Kabinet ministrov Ukrajiny. Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o darovaní vojenského materiálu.

²⁹ Ukrajna Elnöki Hivatala. Volodimir Zelenszkij találkozott Szlovákia miniszterelnökével.

³⁰ Pátria Rádió. Robert Fico: Čaputová a felelős a káoszért.

Ódort – aki 2018-tól a Szlovák Nemzeti Bank alelnöke, illetve 2016-tól a Közép-európai Egyetem (CEU) vendégprofesszora volt³¹ –, kérte fel. Fontos megjegyezni, hogy ilyen magas közhivatalalt magyar nemzetiségű személy korábban még sosem töltött be Szlovákiában. Bár a kormány ünnepélyes kinevezésére az elnöki rezidenciául szolgáló Grassalkovich-palotában 2023. május 15-én sor került³², a kormányprogramról való szavazás 2023. június 15-én a Szlovák Nemzeti Tanácsban kudarcba fulladt, hiszen a 150 fős törvényhozásban csupán 34 támogató szavazatot sikerült az új kabinetnek szereznie.³³ Nyilvánvalóvá vált, hogy nem halogatható tovább az ellenzék követelésének teljesítése, az előrehozott választások kiírása. Az Ódor-kormány a szavazástól kezdve de facto ügyvivőként funkcionált. A miniszterelnök mandátuma 2023. október 24. napján³⁴ járt le, ezalatt Kijevben egyszer sem fordult meg. Zelenskij elnökkel azonban több alkalommal is folytatott személyes egyeztetést. Először 2023. június elsején a moldovai Kisinyovban³⁵ tárgyaltak az Európai Politikai Közösség országainak találkozóján. Egy hónappal később, július 7-én, Volodimir Zelenskij ukrán elnök Zuzana Čaputová meghívására Pozsonyba látogatott; a megbeszélésen a szlovák miniszterelnök is részt vett. Ez volt Zelenskij második államfői vizitje Pozsonyban. Az elsőre még a háborút megelőzően, 2020. szeptember 24-én került sor.³⁶ Szlovák részről a találkozón a miniszterelnök elsősorban gazdasági, míg a köztársasági elnök politikai témákat nyitott meg. Ódor a találkozón úgy fogalmazott, hogy „gazdasági szempontból is kulcsfontosságú számunkra, hogy Ukrajna virágozzon”. Ľudovít Ódor és Volodimir Zelenskij még egy alkalommal, már a szlovák parlamenti választásokat követően találkoztak, ezúttal is az Európai Politikai Közösség fórumán, a spanyolországi Granadában. Itt már felmerültek aggodalmak az ukrán fél oldaláról Szlovákia Ukrajna iránti jövőbeli elkötelezettsége tárgyában.³⁷

Zuzana Čaputová³⁸ egy cikluson keresztül, 2019–2024 között töltötte be Szlovákia köztársasági elnöki tisztségét. Az ötéves időtartam során négy alkalommal látogatott el Ukrajnába. Érdekeség, hogy mind az ukrán, mind a szlovák elnök mandátuma nem sokkal első találkozójukat megelőzően kezdődött: Volodimir Zelenskij beiktatására 2019. május 20-án³⁹, míg Zuzana Čaputováéra nem egészen egy hónappal később, 2019. június 15-én⁴⁰ került sor. Míg Szlovákiában az államfői poszt elsősorban reprezentációs jellegű, Ukrajnában az elnök számít a fő politikai döntéshozónak. Zuzana Čaputová első kijezi vizitjére 2019. szeptember 16-án került sor. Két frissen kinevezett, a politikában korábban jelentős tapasztalatokat nem szerzett közjogi méltóság találkozója volt ez. Öt évvel jártunk ekkor a Krím-félsziget Oroszország általi törvénytelen annexiója után, s ma már tudjuk, hogy három évvel a különleges katonai műveletnek indult orosz–ukrán háború kitörését megelőzően. Ebből is adódóan viszonylag nyugodt időszaknak volt ez tekinthető, melynek következtében a csúcstalálkozó is a szokványos mederben zajlott. Szlovákia elnöke méltatta ukrán kollégájának reformjait,

³¹ Ódor, Ľudovít. Životopis.

³² Prezidentka Slovenskej republiky. Prezidentka vymenovala novú vládu odborníkov.

³³ Národná rada Slovenskej republiky. Vláda Ľudovíta Ódora nezískala dôveru parlamentu.

³⁴ Úrad vlády Slovenskej republiky. História vlád SR.

³⁵ Európai Unió Tanácsa. Az Európai Politikai Közösség ülése.

³⁶ Prezidentka Slovenskej republiky. Prezidentka privítala ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského.

³⁷ Eurointegration. Slovak President suspends military aid to Ukraine until new government is formed.

³⁸ Prezidentka Slovenskej republiky. Zuzana Čaputová.

³⁹ Ukrajna Elnöki Hivatala. Biografiya Volodymyr Zelenskyyj.

⁴⁰ Prezidentka Slovenskej republiky. Zuzana Čaputová.

az európai és atlanti integráció terén tett erőfeszítéseit, illetve azt a szándékát, hogy konstruktív párbeszéd útján kívánja rendezni a kelet-ukrajnai konfliktust.⁴¹

A két államfő következő találkozója már a háború árnyékában zajlott, 2022. május 31-én. Čaputová meglátogatta Irpiny és Borogyanka településeket, majd Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában mondott beszédet.⁴² Ebben a legmesszemenőbbekig elítélte Moszkva agresszióját, mely szerint „azért akarja elpusztítani Ukrajnát, mert az más”. Megfogalmazása szerint „az ukránok dehumanizálása jóval azelőtt megkezdődött, hogy az orosz katonák háborús bűncselekményeket követtek volna el Bucsában vagy Mariupolban. Jóval azelőtt, hogy a zöld emberkék és az „ichtamnet”-ek⁴³ 2014-ben megszállták volna a Krímet és a Donbászt”. Čaputová ugyanakkor bírálta a Nyugatot is, mely „a 2014 óta eltelt nyolc év során nem tett eleget, hogy Moszkvát megállítsa.” A Krím 2014-es megszállását és annak csendes elfogadását az elnök a müncheni egyezményhez hasonlította: „ahogy Hitlernek nem volt elég az egykori csehszlovák Szudéta-vidék megszerzése, úgy nem elégedett meg Putyin a 2014-ben annektált félszigettel”. Čaputová beszédében kifejezte, hogy „Ukrajna az Európai Unióhoz tartozik, és annak része lesz”.⁴⁴

A szlovák elnök asszony harmadik alkalommal 2023. április 28-án utazott el Kijevbe, ezúttal csehországi kollégája, Petr Pavel államfő társaságában.⁴⁵ A Volodimir Zelenskijjelle folytatott bilaterális találkozón az ukrán elnök megköszönte az országának nyújtott humanitárius és védelmi támogatást.⁴⁶ A háború elől külföldre távozottak témakörét érintve Zelenskij kijelentette, hogy a Csehországban, Szlovákiában és más országokban élő ukrán menekülteknek „saját maguknak kell megtalálniuk a választ” arra a kérdésre, hogy visszatérnek-e Ukrajnába a háború alatt vagy után – ha egyáltalán visszatérnek.⁴⁷ Čaputová felkereste a Bucsai járás Blystavytsia falujában található „Szent Olga” menhelyet, ahol a családon belüli erőszak által sújtott nők rehabilitációs központjának lakóival találkozott.⁴⁸ Az államfő utolsó ukrajnai vizitjére 2024. május 10. napján került sor, ahol Volodimir Zelenskij megköszönte neki az Európai Unió családjához való csatlakozásban nyújtott támogatást.⁴⁹

A szlovák alkotmány értelmében a köztársasági elnököt közvetlenül a nép választja, mandátuma öt évre szól, amely egy alkalommal meghosszabbítható.⁵⁰ Zuzana Čaputová 2019-ben robbant be a szlovák politikai élet fősodrába, országos szinten jóformán ismeretlen jelöltként elnyerve a legfőbb közbizalmi méltóságot. Négy, hivatalban eltöltött évet követően azonban arról tájékoztatta a közvéleményt, hogy bár mandátumát végig kitölti, nem kíván újraindulni az elnökségért. Döntését azzal indokolta, hogy nem lenne ereje egy további

⁴¹ Prezidentka Slovenskej republiky. The President in Ukraine: We support the defence of your sovereignty.

⁴² Prezidentka Slovenskej republiky. Prejav prezidentky SR v Najvyššej rade Ukrajiny, Kyjev, 31. mája 2022.

⁴³ Az „ichtamnet” fonetikus szlovák (és egyben magyar) megfelelője az orosz „Их там нет” (Ih tam nyet) kifejezésnek, melynek jelentése „nincsenek ott”. Amikor Oroszország 2014-ben annektálta a Krím-félszigetet, a Kreml hivatalosan tagadta, hogy orosz katonák lennének ott jelen. Vlagyimir Putyin orosz elnök és más orosz vezetők egyaránt azt állították, hogy a „zöld emberkék” (jelzés nélküli katonák) helyi önvédelmi erők. Erre reagálva terjedt el a szarkasztikus kifejezés „Их там нет” (Ih tam nyet) – vagyis: „Nincsenek ott (az orosz katonák), miközben mindenki tudta, hogy valójában a helyszínen voltak.

⁴⁴ Zuzana Čaputová [@zcaputova]. „Príhovor pred poslancami ukrajinského parlamentu.”

⁴⁵ Prezidentka Slovenskej republiky. Prezidentka pricestovala na Ukrajinu spolu s českým prezidentom.

⁴⁶ Ukrajna Elnöki Hivatala. President held meetings with the Presidents of the Czech Republic and Slovakia.

⁴⁷ Expats.cz. Czech President Pavel meets Zelenskij: A question of ‘when’ – not ‘if’ – Ukraine joins EU and NATO.

⁴⁸ Kijevi Regionális Katonai Igazgatóság. A szlovák és cseh köztársasági elnökök hivatalos ukrajnai látogatásuk részeként ellátogattak a Kijevi régióba.

⁴⁹ STVR. Som hrdá na pomoc, ktorú Slováci Ukrajinu poskytujú, vyhlásila Z. Čaputová.

⁵⁰ Prezidentka Slovenskej republiky. Postavenie prezidenta Slovenskej republiky.

ciklus teljesítéséhez.⁵¹ Bár az államfői tisztség Szlovákiában reprezentációs jellegű, többször előfordult már, hogy az elnök vált a kormány ellensúlyává. Čaputová esetében nem ez volt a helyzet, tevékenysége ugyanakkor jelentősen túlmutatott hivatala protokolláris jellegén. Különösen Heger és Ódor kormányfők idején vált kifejezett közpolitikai aktorrá, s folytatott aktív tevékenységet bel- és külföldön egyaránt.⁵²

SZLOVÁKIA UKRAJNA-POLITIKÁJA A NEMZETI VISSZARENDEZŐDÉST KÖVETŐEN

A 2020-as választásokat követően olyan, négypárti jobboldali kormánykoalíció alakult Szlovákiában, mely alkotmányos többséggel rendelkezett. Kaotikus kormányzása miatt azonban ereje fokozatosan csökkent, majd szinte teljesen el is fogyott. Ennek eredményeként 2023. szeptember 30-án előrehozott parlamenti választásokra került sor, amelyet 68,51 százalékos részvétel mellett a Smer-SD nyert, a szavazatok 22,94 százalékának megszerzésével.⁵³ Hárompárti kormánykoalíció jött létre, melynek tagja lett a Peter Pellegrini vezette Hang–Szociáldemokrácia (a továbbiakban Hlas-SD)⁵⁴, mely 14,70 százalékos eredményt ért el. A triumvirátus legkisebb pártjává az 5,62 százalékos eredményével épphogy parlamenti befutó SNS vált. A progresszív erők vereséget szenvedtek, a korábbi kormányfő, Eduard Heger által alapított Demokraták (Demokrati) nevű párt várakozáson alul teljesített. Mindösszesen 2,93 százalékos eredményével nem lett tagja a Szlovák Nemzeti Tanácsnak, sőt még az állami támogatás megszerzéséhez szükséges küszöböt sem lépte túl. Robert Ficót újra miniszterelnökké választották, immár negyedszer.⁵⁵ Ekkora visszatérést politikai szereplő Szlovákiában még sosem produkált, hiszen, ne feledjük, másfél évvel korábban még arról szavazott a parlament, hogy az ügyészség kérésének eleget téve felfüggeszték-e mentelmi jogát. Fico győzelmével közte és egykori mentoráltja, Peter Pellegrini között is látszólag rendeződött korábbi konfliktusuk. Ráadásul Zuzana Čaputová mandátuma is a végéhez közeledett, s bár Pellegrini sokáig halogatta a döntést, végül megmérette magát a 2024-es elnökválasztáson, ahol – Fico egyértelmű támogatása mellett – győztesnek bizonyult. A kétfordulós szavazás második körében a voksok 53,12 százalékát nyerte el a Čaputová és a teljes progresszív jobboldal által is favorizált Ivan Korčokkal szemben.⁵⁶ Peter Pellegrini győzelmével történelmet írt, hiszen ő lett az első és eddig egyetlen politikus az ország önállóságának elnyerése óta, aki a három legfőbb közjogi méltóság – köztársasági elnök, házelnök, miniszterelnök – mindegyikét betöltötte.⁵⁷ Fico, majd Pellegrini hivatalba lépése konzervatív fordulatot hozott a szlovák politikába. Míg a korábbi kormánykoalíció az alkotmányos többség birtokában is alkalmanként képtelennek bizonyult döntések meghozatalára,

⁵¹ Prezidentka Slovenskej republiky. Prezidentka oznámila, že už nebude kandidovať.

⁵² Holányi Ákos: A belpolitikai törésvonalak hatása harminc év szlovák külpolitikájára (1993–2023). 2025, 84.

⁵³ Štatistický úrad Slovenskej republiky. Výsledky volieb do Národnej rady Slovenskej republiky 2023 – Tabuľka 03a: Počet mandátov podľa politických strán.

⁵⁴ A párt elnevezése egyszerre allegória és szójáték, hiszen annak megalapítása – ma már látjuk, ideiglenes – szakítást jelentett Robert Ficóval és részben azonos elnevezésű pártjával. A „hlas” magyar megfelelője egyébként többes: egyszerre jelenti azt, hogy „hang”, de azt is, hogy „szavazat” vagy „voks”.

⁵⁵ STVR. Robert Fico sa stal štvrtýkrát premiérom.

⁵⁶ Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala. Voľby prezidenta SR.

⁵⁷ SME. Šéf parlamentu, premiér a teraz prezident. Pellegrini je jediný, kto bol v troch najvyšších funkciách.

addig Fico párfős többséggel is biztosítani tudta a 90 szavazatot az alkotmány konzervatív értékrenddel korreláló módosításához.⁵⁸

Robert Fico professzionálisan felépített online egyéni kampányt folytatott a választásokat megelőző évek során. Megnyilatkozásainak retorikája jelentős átfedést mutat mind az Orbán-kormány által közvetített gondolatokkal, mind az amerikai republikánus oldal, különösen Donald J. Trump elnök által közvetlenül közreadott tartalmakkal.⁵⁹ Választási győzelmét jelentős részben annak köszönhetette, hogy bár hevesen, de plauzibilis módon támadta mindazt, amit a Matovič-, Heger-, majd Ódor-kormány, illetve Čaputová elnök aszszony kompromisszumok nélkül képviselt, elsősorban a drákói szigorúságú járványügyi intézkedéseket és Szlovákia Ukrajna-párti politikáját. Emellett ellenzéki vezetőként is el tudta érni, hogy a polgárok a múlt iránt érzett nosztalgiájukat vele azonosítsák, s elhiggyék: győzelmével a Covid-időszakot megelőző nyugalom és prosperitás tér vissza. Mindennek eredményeként a 2020-ban már „politikai halottnak” tekintett Fico ismét hatalomra került.⁶⁰ Folyamatos online jelenlétét a jobboldal amatőr módon kezelte; reakcióik rendszerint személyeskedésre, vulgarításra vagy orosz propagandának bélyegzésre korlátozódtak.⁶¹

A kampány során, de azóta is Fico megnyilatkozásainak tárgya jelentős mértékben külpolitikai tartalmú. Az általa képviselt nemzetközi irány értelmezése azonban korántsem egyszerű feladat. Egyrészt az elmúlt évek során hangoztatott, rendre visszatérő gondolata, hogy Szlovákiának – a nemzetközi szervezetekben való tagságából eredő kötelezettségeinek tiszteletben tartása mellett – olyan szuverenista politikát kell folytatnia, mely mind a négy égtáj felé orientálódik.⁶² Ugyanakkor ő volt az a politikus, aki 2009-ben – a Visegrádi Négyek közül máig egyedülként – bevezette országát az eurózónába, s a kétsebességes Európa gondolatának felmerülése során is rendre amellett érvelt, hogy Szlovákiának az Európai Unió magjához kell tartoznia.⁶³ Persze botorság lenne azt állítani, hogy az ember véleménye az idő előrehaladtával nem módosulhat, amennyiben folyamatosan reflektorfényben is van. S az sem állítható, hogy az Európai Unió által képviselt értékek az évek során tartalmukban permanensek lennének. Napjaink egyre gyakrabban felvetett dilemmájában, nevezetesen az Európai Tanácsban történő konszenzusos döntéshozataltól való elmozdulás tárgyában Fico szilárdan a jelenlegi rendszer fenntartása mellett érvel. Megítélése szerint a tagállamok vétőjogának eltörlése az Európai Unió alapvető külpolitikai kérdéseiben lefolytatott szavazásokon Szlovákia nemzetközi pozíciójának jelentős gyengülését eredményezné: „a nagyok közül senki sem kérdezősködne az érdekeinkről, ha tudnák, hogy a kicsik kárára érvényesíthetik döntésüket”.⁶⁴

Fico pályája során következetesen ragaszkodik a nemzetközi közjoghoz. Visszatérően hangoztatja abbéli nézetét, hogy ez a joganyag képezi Szlovákia és a hozzá hasonló, korlátozott gazdasági és katonai képességekkel rendelkező, relatív értelemben vett kis államok egyedüli mentsvárát az alapvetően anarchikus nemzetközi rendszerben. Ehhez a meggyőződéséhez cselekedett hűen, amikor 2007-ben kivonta a szlovák katonai kontingenst Irakból. Akkor úgy fogalmazott, hogy bízik abban, hogy a szlovák haderő a jövőben ENSZ-mandátummal

⁵⁸ Szitás Péter: You are either male or female.

⁵⁹ The Guardian. ‘He is borrowing from Trump’: the rise of Robert Fico, Slovakia’s populist leader.

⁶⁰ FEPS – Foundation for European Progressive Studies. Slovak 2023 elections: political economy of hope.

⁶¹ Politico. PM Fico a ‘treacherous ferret’ for appearing on Russian TV, former Slovak leader says.

⁶² Robert Fico [@robertficosk]. „Čo sa nezestilo na tlačovku XXIV.”

⁶³ HNonline. Fico chce diskutovať o hlbšej európskej integrácii.

⁶⁴ Úrad vlády Slovenskej republiky. Fico: Po zrušení práva veta v EÚ by sa nás veľké štáty nepýtali na naše záujmy.

rendelkező missziókban fog részt venni.⁶⁵ Fico – a szlováknak a szerb nemzettel való kiváló kapcsolata mellett – éppen nemzetközi közjogi aggályokkal magyarázza, hogy országa miért nem hajlandó Koszovó állam elismerésére.⁶⁶ Ennek megfelelően úgy támadta folyamatosan a korábbi kormánykoalíció Ukrajna-politikáját, hogy rendre kihangsúlyozta Oroszország nemzetközi jogsértésének tényállását.

A SZLOVÁK–UKRÁN KAPCSOLATOK FICO 2020-AS VISSZATÉRÉSE UTÁN

Robert Fico az első száz napja során számos olyan döntést hozott, amellyel kiváltotta a brüsszeli elit rosszállását: javította a kapcsolatát Oroszországgal, folyamatos kritikával illette az Európai Uniót, s igazságügyi reformot is véghez vitt.⁶⁷ Ukrajna-politikája szintén aktívvá vált; negyedik kormányfői ciklusa során számos alkalommal találkozott kijevi partnereivel. Míg Eduard Heger elsősorban Zelenskij elnökkel tartotta a kapcsolatot, Fico Denisz Anatolijovics Smihal miniszterelnökkel találta meg a közös hangot; az elmúlt évek során számos telefonhívásra és személyes találkozóra került sor kettejük között. Kapcsolatfelvételük – mely videótelefonon keresztül történt 2023. december 4-én –, fókuszában a kétoldalú együttműködés fő területei – újjáépítés, energetika, infrastruktúra-fejlesztés – álltak. De szó esett a Szlovákiában gyártott, aknamentesítéshez szükséges műszaki eszközök szállításáról is. Smihal köszönetet mondott az áramellátásban nyújtott szlovák segítségért, illetve Ukrajna európai perspektívájának következetes támogatásáért.⁶⁸ Bár Fico többször kijelentette, hogy Ukrajna nem lehet tagja a NATO-nak, az európai uniós csatlakozás ellen nem emelt hasonló kifogást.⁶⁹ A két kormányfő első személyes találkozására 2024. január 24-én a kárpátaljai Ungváron került sor. Prága és Budapest után ez volt az újonnan kinevezett szlovák kormányfő harmadik külföldi útja, aki a találkozón bejelentette, hogy hozzávetőlegesen 220 ezer euró értékben humanitárius segélyt nyújt keleti szomszédjának, továbbá „Božena” típusú aknamentesítő eszközöket és nyolc használt mentőautót is Ukrajna rendelkezésére bocsát. A megbeszélés témái között szerepelt még a Kijev–Kassa (Košice) vasútvonal, a Munkács–Nagykapos (Veľké Kapušany) villamosenergia-összeköttetés, valamint a Felsőnémeti (Vyšné Nemecké) és Ungvár közti határátkelőhely korszerűsítése is. Smihal a két ország közti bilaterális kapcsolatokat az „új pragmatizmus” politikájának nevezte.⁷⁰

Fico és Smihal első szlovákiai találkozására 2024. április 11-én került sor Nagymihályban (Michalovce).⁷¹ A napirenden energetikai, logisztikai és kereskedelmi kérdések szerepeltek, de szóba került Ukrajna békeformulája és európai uniós integrációs törekvései is. Az ukrán miniszterelnök kihangsúlyozta, hogy Oroszország folyamatosan légitámadásokat hajt végre országa ellen, ugyanakkor köszönetet mondott a Szlovákia által nyújtott energetikai és humanitárius segítségért.⁷² 2024. július 26-án ismét telefonon folytatott párbeszédet a két

⁶⁵ HNOnline. Fico: Stiahnutím vojakov z Iraku vláda splnila sľub voličom.

⁶⁶ Kosovo Online. Fico: Szerbia és Szlovákia történelmileg közeli országok; nem látok okot Koszovó elismerésére.

⁶⁷ PISM – Polish Institute of International Affairs. Slovakia: “Slovakia First”: Fico’s Fourth Government Changes Foreign Policy Course.

⁶⁸ Shmyhal, Denys [@dshmyhal]. „Провів першу розмову з новопризначеним Прем’єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо.”

⁶⁹ NV UA. Fico says Slovakia won’t stand in way of Ukraine’s EU accession.

⁷⁰ OSW – Center for Eastern Studies. Fico meets Shmyhal: Slovakia’s two-track Ukraine policy.

⁷¹ The Kyiv Independent. Shmyhal visits Slovakia for bilateral talks.

⁷² Shmyhal, Denys [@Denys_Smyhal]. „Розпочинаємо міжурядові консультації з Урядом Словаччини (Кор-мáнькóзи конзултáциóкáт кеэдóнкá а шловáк кóрмáньял).”

kormányfő. Fő témájuk ezúttal az ukrán területen keresztül történő olajszállítás leállítása volt. A Lukoil orosz olajvállalat szankciós listára helyezése miatt ugyanis Ukrajna leállította a szállítást a Barátság kőolajvezetéken. Mivel Pozsony számára létfontosságú a tranzit helyreállítása, ezért Fico egy technikai megoldást javasolt, amelynek Szlovákián kívül más államok is részesei lennének.⁷³ 2024. október 7-én ismét Ungváron találkozott a két fél, s ezúttal már dokumentumok aláírására is sor került. Közös nyilatkozatukban a felek a politikai párbeszéd erősítése és a jószomszédi kapcsolatok előmozdítása mellett támogatásukat fejezték ki Ukrajna szuverenitása és területi egysége mellett. Aláírtak egy visszafogadási jegyzőkönyvet is, amelynek célja a két ország közti migráció kezelésének egyszerűsítése, az ukrán állampolgárok hazatérésének megkönnyítése volt. Az oktatási minisztériumok közötti egyetértési megállapodás született, mely az ukrán diákok és tanárok támogatására összpontosít Szlovákiában. Ellenjegyezték egy mezőgazdasági megállapodást is, amelynek értelmében Szlovákia támogatást nyújt Ukrajnának mezőgazdasági jogszabályainak az európai normákkal való összehangolásában az EU-integrációs erőfeszítéseinek részeként.⁷⁴ E találkozóra Fico azon kijelentését követően került sor, amely szerint blokkolni fogja Ukrajna NATO-ba való belépését. Szlovákia miniszterelnöke Ungváron is megerősítette ezt, kiemelve, hogy Kijev atlanti integrációja alapot teremtené a harmadik világháborúhoz. Megismételte ugyanakkor korábbi, támogató álláspontját Ukrajna EU-csatlakozása ügyében.⁷⁵ A két politikus közötti következő tárgyalás alapját szintén a nyersanyagtranzit-kérdés indukálta. Kijev ezúttal a területén történő orosz eredetű gáz szállításának leállításáról döntött.⁷⁶ Smihal kihangsúlyozta, hogy az ukrán–orosz gáztranzit-megállapodás 2025. január 1-jén lejár, és nem hosszabbítják meg. Szóba került még Ukrajna villamosenergia-ellátása, melyből akkortájt Szlovákia 30 százalékos részesedést vállalt.⁷⁷

2025. október 17-én Szlovákia és Ukrajna kormányai közös kabinetülést tartottak Kassán, ahol Robert Fico és az év júliusában kinevezett új ukrán miniszterelnök, Julija Anatolijivna Szviridenko – egyéb dokumentumok mellett – megállapodást írt alá a munkaerő mobilitása terén folytatott együttműködésről és információcseréről, valamint egy ütemtervet a további közös projektekről. A szlovák miniszterelnök hangsúlyozta, hogy országa külpolitikájának sarokköve a béke, s ennek tükrében Szlovákia humanitárius és gyakorlati segítségnyújtásra összpontosít a katonai támogatás helyett. Szviridenko háláját fejezte ki Szlovákia Ukrajna EU-integrációjához nyújtott támogatásáért és egyúttal reményét, hogy a szlovák vállalatok fontos szerepet fognak játszani Ukrajna újjáépítésében.⁷⁸

Volodimir Zelenskij rendszeres meghívottja az Európai Tanács üléseinek, így az Európai Unió tagállami vezetőinek gyakran van lehetőségük személyesen szót váltani vele. Fico ugyanakkor hivatalba lépésétől kezdve folyamatosan arra törekedett, hogy rendezze kapcsolatát Moszkvával, mely erőteljes ellenérzéseket szült Kijevben. Hivatalos bilaterális találkozóra Zelenskijjel így egészen 2025. szeptember 5-éig kellett várni, amikor a két vezető Ungváron találkozott. Egy nappal korábban azonban Fico még Pekingben tartózkodott, ahol a második világháború befejezésének nyolcvanadik évfordulóját ünnepelte. A látogatás során előbb

⁷³ Úrad vlády Slovenskej republiky. Premiér R. Fico opäť telefonoval s premiérom Ukrajiny o zastavenom tranzite ruskej ropy cez ukrajinské územie.

⁷⁴ Bukvy. Ukraine and Slovakia sign 4 major agreements after Shmyhal and Fico meeting.

⁷⁵ The Kyiv Independent. PM Shmyhal meets Slovak counterpart Fico near Ukraine's Uzhhorod.

⁷⁶ Ukrinform. Shmyhal following talks with Fico: Ukraine ready to transit any gas except Russian.

⁷⁷ Shmyhal, Denys [@Denys_Smyhal]. „Провів розмову з Прем'єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо.”

⁷⁸ TASR. Slovak and Ukrainian Governments Sign Several Inter-governmental Agreements.

Vladimir Putyin orosz⁷⁹, majd Hszi Csin-ping kínai elnökkel⁸⁰ folytatott tárgyalást. Ilyen előzmények után érkezett meg Kárpátaljára. A találkozót a szlovák miniszterelnök ázsiai útja mellett beárnyékolta az a feszültség, amely az olaj- és gáztranzit Kijev általi ellehetetlenítése okán keletkezett. De az sem tett jót a bilaterális kapcsolatoknak, hogy Fico korábban ellenségnek nevezte Zelenskijt.⁸¹ Az ukrán erők ugyanis több alkalommal a Barátság kőolajvezeték oroszországi szakaszát vették célba, amelynek üzemben tartása kulcsfontosságú Pozsony számára. Ukrajna elnöke ugyanakkor deklarálta, hogy a kifogásolt célpontok legitimek, és a műveletek válaszcsepások az országa energetikai infrastruktúráját ért orosz támadásokra. Fico kihangsúlyozta, hogy mindez árt Szlovákiának, s bírálta az ukrán döntést, amiért nem hosszabbították meg az orosz gáz tranzitját, miután az arról szóló szerződés 2024 végén lejárt. Fico határozottan ellenezte az orosz energiaimport kivezetésére vonatkozó uniós tervet.⁸² Összességében elmondható tehát, hogy a találkozói rendkívül feszült volt, de egyben pragmatikus, melyet az energetikai kérdések domináltak.

A legnagyobb konfliktusra a két ország között 2026-os év tavaszán került sor, amikor egy orosz támadás következtében megszakadt a Barátság kőolajvezeték a kőolajszállítás Szlovákia (és Magyarország) irányába. Ez a csőrendszer Szlovákia olajellátásának gerincét képezi; az ország e nélkül nem képes a kőolajigényének kielégítésére. Bár kisebb leállásokra korábban is volt példa, de ebben az esetben az ukránok különféle magyarázatokkal álltak elő azzal kapcsolatban, hogy miért nem áll módjukban a vezeték ismételt üzembe helyezése. Szlovákia válaszul február végén bejelentette, hogy válaszingedmény gyanánt leállítja az Ukrajnába irányuló vészhelyzeti áramszolgáltatást.⁸³ A probléma hónapokkal a leállást követően rendeződött, s a kőolajszállítás újraindult.⁸⁴

Peter Pellegrini szlovák köztársasági elnök több alkalommal is találkozott Volodimir Zelenskij ukrán elnökkel, ugyanakkor ezek egyike sem bilaterális csúcspont volt. A 2024 júniusában tartott Európai Tanács-ülésem az ellene elkövetett merénylet miatt munkaképtelen Robert Fico miniszterelnököt a köztársasági elnök helyettesítette Brüsszelben. Itt került sor az első Pellegrini–Zelenskij-találkozóra, melyet a szlovák államfő jószomszédinak és produktívnak nevezett.⁸⁵ Egy hónappal később, 2024. július 11-én a washingtoni NATO-csúcsponton tárgyaltak a felek, ahol közösen elítélték Oroszország támadásait Ukrajna városai ellen, kiemelve a kijevi Ohmatdyt Gyermekkorházat ért csapást. Az elnökök megvitatották a betegek egy részének Szlovákiában nyújtandó kezelésnek a lehetőségét is.⁸⁶

⁷⁹ TASR. China: Putin Highlights Slovakia's Foreign Policy During His Meeting with Fico.

⁸⁰ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Foreign Ministry Spokesperson Guo Jiakun's Regular Press Conference on September 4, 2025.

⁸¹ Le Monde. Robert Fico, le dirigeant slovaque qui a fait de l'Ukraine son « ennemi ».

⁸² Reuters. Zelenskij meets Slovakia's Fico, says Ukraine will respond to Russia's energy attacks.

⁸³ Euronews. Szlovákia hétfőtől nem szállít áramot Ukrajnába.

⁸⁴ Úrad vlády Slovenskej republiky. Robert Fico: Otvorenie ropovodu Družba je fantastickou správou pre energetickú bezpečnosť Slovenska.

⁸⁵ Interfax-Ukraine. Slovak President Pellegrini meets with Zelenskyy for first time, wishes speedy and just peace for Ukraine.

⁸⁶ Ukrajna Elnöki Hivatala. Volodymyr Zelenskyy discussed humanitarian cooperation and prospects for joint projects with the new President of Slovakia. 2024. július 11. Letöltés ideje: 2025. október 20. Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-obgovoriv-iz-novim-prezidentom-slovachch-92097>.

ÖSSZEGRÉS

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy bemutassuk, az elmúlt évek során milyen módon alakult ki és változott meg a Szlovák Köztársaság attitűdje az orosz–ukrán háborúval, illetve a hadviselő felekkel kapcsolatban. Tekintve, hogy az ország a NATO, az Európai Unió és az eurozóna tagja, alapvetően kijelölt pályán halad, amelyen belül azonban rendelkezik mozgástérrel. A különleges katonai művelet megkezdésének idején Szlovákia jobboldali kormányzás alatt állt, az országot négypárti koalíció vezette. A regnáló erők a köztársasági elnökkel karöltve mindent elkövettek annak érdekében, hogy Pozsony Kijev-pártiságát a szélrőzsa valamennyi irányába markánsan deklarálják. Mindez nem merült azonban ki üres retorikai fordulatokban, hiszen Szlovákia hadieszköz-állományának jelentős részét is keleti szomszédjának ajándékozta. S bár a nyugati világban és a mértékadó sajtóban Szlovákia és annak politikai vezetése valóban pozitív színben tűndökölt éveken át, belpolitikailag ezzel párhuzamosan fokozatosan ellehetetlenült, és végül megbukott. Míg a Heger- és Ódor-kormányok idején Szlovákia Ukrajna elkötelezett és egyben feltétlen támogatója volt, a politikai fordulattal ez megváltozott. Az új miniszterelnök, Robert Fico is rendre kihangsúlyozza, hogy Oroszország nemzetközi jogot sértett katonai műveletével, ennek ellenére folyamatosan javítani próbálja viszonyát Moszkvával. Szlovákia a kormányváltás óta nem ajándékoz fegyvereket keleti szomszédjának, ugyanakkor nem tiltotta meg országa hadi- és fegyveripari szereplőinek, hogy Ukrajnában értékesítsék termékeiket. Humanitárius segílyeket, aknamentesítő eszközöket, az élet kioltására nem alkalmas eszközöket Pozsony továbbra is küld a háború sújtotta térségbe. Emellett nyíltan támogatja Kijev csatlakozási szándékát az Európai Unióhoz, de elutasítja mindezt az Észak-atlanti Szerződés Szervezete kapcsán. Bár Ukrajna retorikai szinten sokkal keményebb hangnemet üt meg a jelenlegi szlovák vezetés irányába, mint tette a korábbi közjogi méltóságok kapcsán, továbbra is nagy mértékben kénytelen Pozsonyra támaszkodni, hiszen villamosenergiájának nem elhanyagolható részét onnan szerzi be. A függés azonban kölcsönös, hiszen Szlovákia kőolajellátása jelenleg nem oldható meg az Ukrajnán keresztül haladó Barátság kőolajvezeték nélkül. Ennek függvényében nem várható a jövőben markáns elmozdulás a felek között. Szlovákia célja az ukrán újjáépítésben való részvétel, amelyre jelen állás szerint kínálkozik reális esély.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agentúra SCIO. „Prieskum Rozhovory so Šimonom.” *Agentúra SCIO*, 2025. júl. 24–30. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://agenturascio.sk/wp-content/uploads/2025/07/Prieskum-Rozhovory-so-Simonom.pdf>
- Bukvy. *Ukraine and Slovakia sign 4 major agreements after Shmyhal and Fico meeting*. 2024. október 7. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://bukvy.org/en/ukraine-and-slovakia-sign-4-major-agreements/>
- Bumm.sk. *Fico óva int az S300 rakétavédelmi rendszer átadásától Ukrajnának*. 2022. március 14. (Letöltés ideje: 2026. március 7.) Elérhető: <https://www.bumm.sk/belfold/2022/03/14/fico-ova-int-az-s-300-raketavedelmi-rendszer-atadasatol-ukrajnanak/>
- Čaputová, Zuzana [@zcaputova]. „Mimoriadne vystúpenie na RTVS k ruskej vojenskej invázii voči Ukrajine.” *Facebook*, 2022. február 24. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://www.facebook.com/zcaputova/videos/617785659315659/>

- Čaputová, Zuzana [@zcaputova]. „Príhovor pred poslancami ukrajinského parlamentu.” Facebook, 2022. május 31. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.facebook.com/zcaputova/videos/423331926307649/>
- Euractiv. *Fico's Smer will not join new Patriots for Europe group, cites ideological divide*. 2024. július 12. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/ficos-smer-will-not-join-new-patriots-for-europe-group-cites-ideological-divide/>
- Eurointegration. *Slovak President suspends military aid to Ukraine until new government is formed*. 2023. október 5. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/10/5/7170816/>
- Euronews. *Szlovákia hétfőtől nem szállít áramot Ukrajnába* [online]. Hu.euronews.com, 2026. február 23. (Letöltés ideje: 2026. április 8.) Elérhető: <https://hu.euronews.com/2026/02/23/szlovakia-hetfotol-nem-szallit-aramot-ukrajnaba>
- Európai Parlament. *Uznesenie Európskeho parlamentu zo 6. októbra 2022 o vystupňovaní ruskej útočnej vojny proti Ukrajine (2022/2851(RSP))*. Eur-Lex. (Letöltés ideje: 2026. március 6.) Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0353&from=EN>
- Európai Unió Tanácsa. *Az Európai Politikai Közösség ülése*. 2023. június 1. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/international-summit/2023/06/01/>
- Expats.cz. *Czech President Pavel meets Zelenskiy: A question of 'when' – not 'if' – Ukraine joins EU and NATO*. 2023. április 28. (Letöltés ideje: 2026. március 10.) Elérhető: <https://www.expats.cz/czech-news/article/czech-president-pavel-slovak-president-caputova-arrive-in-ukraine/>
- FEPS – Foundation for European Progressive Studies. *Slovak 2023 elections: political economy of hope*. 2023. november 14. (Letöltés ideje: 2026. március 14.) Elérhető: <https://feeps-europe.eu/slovak-2023-elections-political-economy-of-hope/>
- Fico, Robert [@robertficosk]. „Čo sa nezmestilo na tlačovku XXIV.” Facebook, 2024. március 2., 8:00 perctől. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://www.facebook.com/robertficosk/videos/951819966379933/>
- Heger, Eduard [@eduardheger]. „Európa sa musí vzoprieť poriadku, ktorý jej vnucuje prezident Putin.” Facebook, 2022. február 24. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://www.facebook.com/edoheger/videos/eur%C3%B3pa-sa-mus%C3%AD-vzoprie%C5%A5-poriadku-ktor%C3%BD-jej-vnucuje-prezident-putin/676260623813713/>
- Heger, Eduard [@eduardheger]. „Hard to search for the right words on what #Russia did in #Bucha.” X, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 6.) Elérhető: <https://x.com/eduardheger/status/1512505234203062274>
- Heger, Eduard [@eduardheger]. „In #Ukraine w/ @vonderleyen & we're ready to discuss our proposals for helping w/ @ZelenskyyUa & @Denys_Shmyhal.” X, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://x.com/eduardheger/status/1512308637347287045>
- Heger, Eduard [@eduardheger]. „I would like to confirm that #Slovakia has provided #Ukraine with an air-defence system S-300.” X, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 6.) Elérhető: <https://x.com/eduardheger/status/1512386024399376389>
- Heger, Eduard [@eduardheger]. „My mission for #Kiev has been to reaffirm full support for a European perspective to our neighbour, #Ukraine.” X, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://x.com/eduardheger/status/1512559212416704515>
- HNonline. *Fico chce diskutovať o hlbšej európskej integrácii*. 2017. december 11. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://hnonline.sk/slovensko/1081753-fico-chce-diskutovat-o-hlbšej-európskej-integrácii>

- HNonline. *Fico: Stiahnutím vojakov z Iraku vláda splnila sľub voličom*. 2007. február 25. (Letöltés ideje: 2026. március 16.) Elérhető: <https://hnonline.sk/dennik/slovensko/148219-fico-stiahnutim-vojakov-z-iraku-vlada-splnila-sľub-volicom>
- Holányi, Ákos: *A belpolitikai törésvonalak hatása harminc év szlovák külpolitikájára (1993–2023)*. Pólusok [online]. 2025, 6(2), 74–94. (Letöltés ideje: 2026. március 16.) Elérhető: <https://journals.lib.pte.hu/index.php/polusok/article/view/8598/8184>
- Interfax-Ukraine. *Slovak President Pellegrini meets with Zelenskyy for first time, wishes speedy and just peace for Ukraine*. 2024. június 27. (Letöltés ideje: 2026. március 20.) Elérhető: <https://en.interfax.com.ua/news/general/996494.html>
- Kijevi Regionális Katonai Igazgatóság. *A szlovák és cseh köztársasági elnökök hivatalos ukrajnai látogatásuk részeként ellátogattak a Kijevi régióba*. 2023. április 28. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://koda.gov.ua/en/the-presidents-of-slovakia-and-the-czech-republic-visited-the-kyiv-region-as-part-of-their-official-visit-to-ukraine/>
- Kosovo Online. *Fico: Szerbia és Szlovákia történelmileg közeli országok; nem látok okot Koszovó elismerésére*. 2024. március 7. (Letöltés ideje: 2026. március 16.) Elérhető: <https://www.kosovo-online.com/en/news/politics/fico-serbia-and-slovakia-are-historically-close-countries-i-see-no-reason-recognize>
- Le Monde. *Robert Fico, le dirigeant slovaque qui a fait de l'Ukraine son « ennemi »*. 2025. február 7. (Letöltés ideje: 2026. március 20.) Elérhető: https://www.lemonde.fr/international/article/2025/02/07/robert-fico-le-dirigeant-slovaque-qui-a-fait-de-l-ukraine-son-ennemi_6535501_3210.html
- Lewkowicz, Łukasz. *Slovakia resists construction of the Nord Stream 2 gas pipeline*. IEŚ Commentaries 475 (2021. november 30.). Instytut Europy Środkowej, Lublin. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://ies.lublin.pl/en/comments/slovakia-resists-construction-of-the-nord-stream-2-gas-pipeline/>
- Military Balance 2022. *Slovakia*. The International Institute for Strategic Studies. Routledge. London, 2022. p. 145.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. *Foreign Ministry Spokesperson Guo Jiakun's Regular Press Conference on September 4, 2025*. 2025. szeptember 4. (Letöltés ideje: 2026. március 19.) Elérhető: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xw/zyxw/202509/t20250904_11702300.html
- MO SR – Védelmi Minisztérium Szlovákia. *S-300 nahradí jeden z najmodernejších systémov protivzdušnej obrany*. 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 7.) Elérhető: <https://www.mosr.sk/51353-sk/s-300-nahradi-jeden-z-najmodernejších-systémov-protivzdušnej-obrany/>
- Národná rada Slovenskej republiky. *Štatistika hlasovaní podľa klubov – hlasovanie č. 73, schôdza č. 65, 4. máj 2022*. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze/hlasovanie/hlasklub&ID=47864>
- Národná rada Slovenskej republiky – *Uznesenie vlády SR č. 118/2023. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 118 zo 17. marca 2023 k návrhu na uzavretie Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o darovaní vojenského materiálu*. 2023. március 17. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=D8C13062DD8043A3909F3F63D312A747-EA1000DB662036D32F4EDBD180EF46DC>
- Národná rada Slovenskej republiky. *Vláda Ľudovíta Ódora nezískala dôveru parlamentu*. 2023. június 15. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=udalosti/udalost&MasterID=56431>
- Národná rada Slovenskej republiky – *Zasadnutie / Rokovanie. „Návrh na vydanie súhlasu vlády Slovenskej republiky s darovaním vojenského materiálu Ukrajine.”* (Letöltés ideje: 2026. március 7.)

Elérhető: <https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=DCDA068B6ADD4103B8C32D51FB64A055-E35020352414AE96C1027A450E8E7B6F>

- NV UA. *Fico says Slovakia won't stand in way of Ukraine's EU accession*. 2025. október 17. (Letöltés ideje: 2026. március 19.) Elérhető: <https://english.nv.ua/nation/fico-says-slovakia-won-t-block-ukraine-s-path-to-eu-membership-after-kyiv-talks-50553490.html>
- Obrana. *Alianční priatelja na Sliachi*. Obrana, 2022. október, 30. évf. 10. szám, 10–12. o. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.mod.gov.sk/obrana-102022/>
- Ódor, Lúdvít. *Životopis*. 2023. június. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: https://www.odor.sk/download2/odor_cv.pdf
- OSW – Center for Eastern Studies. *Fico meets Shmyhal: Slovakia's two-track Ukraine policy*. 2024. január 26. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-01-26/fico-meets-shmyhal-slovakias-two-track-ukraine-policy>
- Pásztor, Ladislav. *Szlovákia reakciója az orosz–ukrán háborúra*. Nemzet és Biztonság [online]. 2024, 17(2), 48–61. 2026. március (Letöltés ideje: 2026. április 24.) ISSN 2559-8651. Elérhető: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/7272/6218>
- Pátria Rádió. *Robert Fico: Čaputová a felelős a káoszért*. 2023. június 15. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://patria24.stvr.sk/2023/06/15/robert-fico-caputova-a-felelos-a-kaoszert/>
- PISM – Polish Institute of International Affairs. *Slovakia: “Slovakia First”: Fico's Fourth Government Changes Foreign Policy Course*. 2024. február 21. (Letöltés ideje: 2026. március 10.) Elérhető: <https://pism.pl/publications/slovakia-first-ficos-fourth-government-changes-foreign-policy-course>
- Politico. *European Socialists suspend Robert Fico's Smer party and its ally Hlas*. Politico.eu, 2023. október 12. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://www.politico.eu/article/eu-socialists-kick-out-party-slovakia-robert-fico-smer/>
- Politico. *PM Fico a ‘treacherous ferret’ for appearing on Russian TV, former Slovak leader says*. 2024. október 30. (Letöltés ideje: 2026. március 14.) Elérhető: <https://www.politico.eu/article/robert-fico-slovak-leader-russia-ukraine-tv-politics-war/>
- Pravda. *Akcja Darca: Zasah proti špičkám obrany – Európska prokuratúra preskúmava podozrenie zo sprenevery 7,4 milióna, dvoch z ôsmich prepustili*. Správy Pravda, 2025. június 18. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/756299-zasah-proti-spickam-obrany-europska-prokuratura-presetruje-podozrenie-sprenevery-za-7-4-milionu-dvoch-z-osmich-prepustili/>
- Pravda. *Akcja Súmerak: Zadržali Kaliňáka. S Ficom sú obvinení zo založenia zločineckej skupiny*. Správy Pravda, 20. április 2022. (Letöltés ideje: 2026. március 4.) Elérhető: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/623970-zadrzali-exministra-vnutra-kalinaka-s-ficom-su-obvineni-zo-zalozenia-zlocineckej-skupiny/>
- Pravda. *Nad: Úz v roku 2016 vláda konštatovala zastaranosť systému S-300*. Správy Pravda, 2024. július 18. (Letöltés ideje: 2026. március 7.) Elérhető: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/717593-nad-uz-v-roku-2016-vlada-konstatovala-zastaranost-systemu-s-300/>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Postavenie prezidenta Slovenskej republiky*. 2019. június 6. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/upload-files/36982.pdf>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Prezidentka oznámila, že už nebude kandidovať*. 2023. június 20. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/article/prezidentka-oznamila-ze-uz-nebude-kandidovat/>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Prezidentka pricestovala na Ukrajinu spolu s českým prezidentom*. 2023. április 28. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/article/prezidentka-pricestovala-na-ukrajinu-spolu-s-ceskym-prezidentom/>

- Prezidentka Slovenskej republiky. *Prezidentka privítala ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského*. 2020. szeptember 24. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/article/prezidentka-privitala-ukrajinskeho-prezidenta-volodymyra-zelenskeho/>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Prejav prezidentky SR v Najvyššej rade Ukrajiny, Kyjev, 31. mája 2022*. 2022. május 31. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/upload-files/25568.pdf>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Prezidentka vymenovala novú vládu odborníkov*. 2023. május 15. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/article/prezidentka-vymenovala-novu-vladu-odbornikov/>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *The President in Ukraine: We support the defence of your sovereignty*. 2019. szeptember 16. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/en/article/the-president-in-ukraine-we-support-the-defence-of-your-sovereignty/>
- Prezidentka Slovenskej republiky. *Zuzana Čaputová*. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://www.prezident.sk/zuzana-caputova/>
- Reuters. *Németország befejezi a Patriot légvédelmi rendszerek telepítését Lengyelországban és Szlovákiában 2023 végéig*. 2023. április 20. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.reuters.com/world/europe/germany-end-patriot-air-defence-system-deployments-poland-slovakia-this-year-2023-04-20/>
- Reuters. *Zelenskiy meets Slovakia's Fico, says Ukraine will respond to Russia's energy attacks*. 2025. szeptember 5. (Letöltés ideje: 2026. március 20.) Elérhető: <https://www.reuters.com/world/zelenskiy-meets-slovakias-fico-says-ukraine-will-respond-russias-energy-attacks-2025-09-05/>
- SME. *Šéf parlamentu, premiér a teraz prezident. Pellegrini je jediný, kto bol v troch najvyšších funkciách*. 2024. június 15. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://domov.sme.sk/c/23344566/peter-pellegrini-profil.html>
- Shmyhal, Denys [@dshmyhal]. „Провів першу розмову з новопризначеним Прем'єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо.” 2023. december 4. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://www.facebook.com/dshmyhal/posts/pfbid02iU56eQKv3jDhxdgzghqn4t7eT7Ghk03Kdvk3tSdKaoHM6k1HPDfExodxeBuFz4jBXI>
- Shmyhal, Denys [@Denys_Smyhal]. „Розпочинаємо міжурядові консультації з Урядом Словаччини (Kormányközi konzultációkat kezdünk a szlovák kormányval).” Telegram, 2025. április 11. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: https://t.me/Denys_Smyhal/7416
- Shmyhal, Denys [@Denys_Smyhal]. „Провів розмову з Прем'єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо.” Telegram, 2024. december 16. (Letöltés ideje: 2026. március 19.) Elérhető: https://t.me/Denys_Smyhal/7416
- Štatistický úrad Slovenskej republiky. *Výsledky volieb do Národnej rady Slovenskej republiky 2023 – Tabuľka 03a: Počet mandátov podľa politických strán*. 2023. szeptember 30. (Letöltés ideje: 2026. március 10.) Elérhető: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/files/xlsx/NRSR2023_SK_tab03a.xlsx
- STVR. *Robert Fico sa stal štvrtýkrát premiérom*. 2023. október 25. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://spravy.stvr.sk/2023/10/od-poslanca-parlamentu-cez-kandidata-na-prezidenta-k-stvornasobnemu-premierovi-toto-je-politicka-cesta-roberta-fica/>
- STVR. *Slovensko darovalo Ukrajine systém protivzdušnej obrany S-300, potvrdil premiér*. Správy STVR, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 6.) Elérhető: <https://spravy.stvr.sk/2022/04/slovensko-darovalo-ukrajine-system-protivzdusnej-obrany-s-300-potvrdil-premier/>
- STVR. *Som hrdá na pomoc, ktorú Slováci Ukrajine poskytujú, vyhlásila Z. Čaputová*. 2024. május 10. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://spravy.stvr.sk/2024/05/som-hrda-na-pomoc-ktoru-slovaci-ukrajine-poskytuju-vyhlasila-z-caputova/>

- Sztítás, Péter: *Slovakia amends Constitution: You are either male or female*. Hungarian Conservative, 2025. szeptember 26. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: <https://www.hungarianconservative.com/articles/current/slovakia-constitution-male-female/>
- Szlovák Köztársaság Kormánya. *História vlád SR*. (Letöltés ideje: 2026. március 2.) Elérhető: <https://www.vlada.gov.sk/vlada-sr/historia-vlad-sr/>
- Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala. *Volby prezidenta SR*. (Letöltés ideje: 2026. március 13.) Elérhető: https://volby.statistics.sk/prez/prez2024/sk/vysledky_hlasovania_kolo2.html
- TASR. *China: Putin Highlights Slovakia's Foreign Policy During His Meeting with Fico*. 2025. szeptember 2. (Letöltés ideje: 2026. március 19.) Elérhető: <https://www.tasr.sk/tasr-clanok/TASR:2025090200000261>
- TASR. *Slovak and Ukrainian Governments Sign Several Inter-governmental Agreements*. 2025. október 17. (Letöltés ideje: 2026. március 19.) Elérhető: <https://www.tasr.sk/tasr-clanok/TASR:2025101700000437>
- The Guardian. *'He is borrowing from Trump': the rise of Robert Fico, Slovakia's populist leader*. 2024. május 15. (Letöltés ideje: 2026. március 16.) Elérhető: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/may/15/robert-fico-rise-of-slovakia-populist-leader>
- The Kyiv Independent. *EU officials, Slovak Prime Minister visit Bucha on liberation anniversary*. 2023. március 31. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://kyivindependent.com/eu-officials-slovak-prime-minister-visit-bucha/>
- The Kyiv Independent. *PM Shmyhal meets Slovak counterpart Fico near Ukraine's Uzhhorod*. 2024. október 7. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://kyivindependent.com/shmyhal-fico-meeting/>
- The Kyiv Independent. *Shmyhal visits Slovakia for bilateral talks*. 2024. április 11. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://kyivindependent.com/shmyhal-slovakia-talks/>
- The Slovak Spectator. *One Patriot air defence system leaves Slovakia*. 2022. október 10. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://spectator.sme.sk/politics-and-society/c/one-patriot-air-defence-system-leaves-slovakia>
- Ukrajna Elnöki Hivatala. *Президент України у Києві зустрівся з Прем'єр-міністром Словаччини*. President of Ukraine, 2022. április 8. (Letöltés ideje: 2026. március 5.) Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-ukrayini-u-kiyevi-zustrivnya-z-premyer-ministrom-s-74189>
- Ukrajna Elnöki Hivatala. *Biografiya Volodymyr Zelenskyy*. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/president/biografiya>
- Ukrajna Elnöki Hivatala. *President held meetings with the Presidents of the Czech Republic and Slovakia*. 2023. április 28. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/news/glava-derzhavi-proviv-zustrichi-z-prezidentami-chehiyi-ta-sl-82533>
- Ukrajna Elnöki Hivatala. *Volodymyr Zelenskyy discussed humanitarian cooperation and prospects for joint projects with the new President of Slovakia*. 2024. július 11. (Letöltés ideje: 2026. március 20.) Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-obgovoriv-iz-novim-prezidentom-slovachch-92097>
- Ukrajna Elnöki Hivatala. *Volodimir Zelenskij találkozott Szlovákia miniszterelnökével*. 2023. március 31. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-zustrivnya-z-premyer-ministrom-slovachch-81977>
- Új Szó. *Kivonják Szlovákiából az egyik Patriot rakétaüteget*. Új Szó, 2022. október 10. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://ujsoz.com/kozelet/kivonjak-szlovakiabol-az-egyik-patriot-raketauteget/>

- Ukrinform. *Shmyhal following talks with Fico: Ukraine ready to transit any gas except Russian*. 2024. december 16. (Letöltés ideje: 2026. március 18.) Elérhető: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/3938736-shmyhal-following-talks-with-fico-ukraine-ready-to-transit-any-gas-except-russian.html>
- Úrad vlády Slovenskej republiky. *Fico: Po zrušení práva veta v EÚ by sa nás veľké štáty nepýtali na naše záujmy*. 2024. február 9. (Letöltés ideje: 2026. március 16.) Elérhető: <https://www.vlada.gov.sk/tlacove-spravy/fico-po-zruen-prva-veta-v-e-by-sa-ns-vek-tty-neptali-na-nae-zujmy-95/>
- Úrad vlády Slovenskej republiky. *História vlád SR*. (Letöltés ideje: 2026. március 9.) Elérhető: <https://www.vlada.gov.sk/vlada-sr/historia-vlad-sr/>
- Úrad vlády Slovenskej republiky. *Robert Fico: Otvorenie ropovodu Družba je fantastickou správou pre energetickú bezpečnosť Slovenska* [online]. Vlada.gov.sk, 2015. február 9. (Letöltés ideje: 2026. április 24.) Elérhető: <https://www.vlada.gov.sk/tlacove-spravy/robert-fico-otvorenie-ropovodu-druzba-je-fantastickou-spravou-pre-energeticku-bezpecnost-slovenska/>
- Úrad vlády Slovenskej republiky. *Premiér R. Fico opäť telefonoval s premiérom Ukrajiny o zastavenom tranzite ruskej ropy cez ukrajinské územie*. 2024. július 26. (Letöltés ideje: 2026. március 17.) Elérhető: <https://www.vlada.gov.sk/tlacove-spravy/premir-r-fico-op-telefonoval-s-premirom-ukrajiny-o-zastavenom-tranzite-ruskejropy-cez-ukrajinsk-e-uzemie-7/>
- Vláda Slovenskej republiky – Kabinet ministrov Ukrajiny. *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o darovaní vojenského materiálu*. 2023. március 17. (Letöltés ideje: 2026. március 8.) Elérhető: <https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=B7746B5130784629A81E587DBAA94436-E0691AB96EC28DC156EA3826C1263870>

Porkoláb-Minarik Annamária:

ALGORITMUSOK A BIZONYTALANSÁGBAN: A KATONAI DÖNTÉSHOZATAL KOGNITÍV SÉRÜLÉKENYSÉGE A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA KORÁBAN

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány azt vizsgálja, hogyan alakítja át a mesterséges intelligencián alapuló döntéstámogatás a katonai döntéshozatalt, különösen a parancsnoki helyzetértékelést, a döntési önállóságot és a felelősséget. Kiindulópontja Helmuth von Moltke (1800–1891) porosz-német hadvezér bizonytalanságfelfogása, amely szerint a hadviselésben a tervek mindig sűrűlódással, információhiánnyal és váratlan eseményekkel találkoznak. A digitális hadszíntéren ez a bizonytalanság nem tűnik el, hanem az adatbőség, az algoritmikus szűrés és az AI-ajánlások révén új formában jelenik meg. Az iráni–izraeli szembenállás és a Hormuzi-szoros példája döntéselméleti illusztrációként mutatja meg, hogy a gyors adatfeldolgozás és az algoritmikus célazonosítás miként növelheti az értelmezés, a felelősség és az eskaláció kockázatait. A tanulmány az automatizációs torzítás, a rosszul kalibrált technológiai bizalom, az információs túlterhelés és az emberi ítélőképesség háttérbe szorulásának problémáira fókuszál. Fő állítása szerint az algoritmikus döntéstámogatás nem megszünteti, hanem újraszervezi a bizonytalanságot, ezért az csak emberközpontú, adaptív és kritikailag reflektált alkalmazás mellett támogathatja érdemben a katonai döntéshozatalt. A tanulmány újdonsága, hogy Moltke bizonytalanságfelfogását az AI-alapú katonai döntéstámogatás kognitív sérülékenységeinek értelmezési kereteként alkalmazza, és rámutat arra, hogy az algoritmikus rendszerek nem megszüntetik, hanem újraszervezik a döntési bizonytalanságot.

KULCSSZAVAK: mesterséges intelligencia, katonai döntéshozatal, Moltke; automatizációs torzítás, információs túlterhelés, kognitív sérülékenység, Hormuzi-szoros, digitális hadszíntér

A SZERZŐRŐL:

Porkoláb-Minarik Annamária klinikai szakpszichológus, nemzetközi szervezetfejlesztési tanácsadó (ORCID: 0009-0005-5153-1682)

BEVEZETÉS: AZ IRÁNI–IZRAELI KONFLIKTUS ÉS A HORMUZI-SZOROS MINT DÖNTÉSELMÉLETI PÉLDA

A 21. századi katonai döntéshozatal egyik különösen érzékeny tere a Közel-Kelet, azon belül is az iráni–izraeli szembenállás és a Hormuzi-szoros térsége. A térség jelentősége nem csupán geopolitikai adottságaiból fakad. Olyan döntési környezetet teremt, ahol a katonai, politikai, gazdasági és információs tényezők rövid idő alatt kapcsolódhatnak össze. Ez a komplexitás

jól illeszkedik ahhoz a megközelítéshez, amely a katonai döntéshozatalt összetett, egymásra ható rendszerek működéseként értelmezi.¹

A 2026-ban Irán, Izrael és az Amerikai Egyesült Államok részvételével kialakult válság és a Hormuzi-szorozhoz kapcsolódó események jól mutatják, hogy a modern katonai döntéshozatal egyre kevésbé írható le egyszerű, lineáris parancsnoki folyamatként. A konfliktusban a mesterséges intelligencia (MI) által támogatott célkiválasztás és célazonosítás szerepe különösen érzékeny kérdéssé vált.² A védelmi MI-rendszerek ugyanakkor nem önmagukban működnek, hanem hírszerzési, műveleti és szervezeti folyamatokba ágyazódnak be.³ A nyílt forrású és a műholdas adatok szintén fontos szerepet kaphatnak a helyzetértékelésben, de ezek sokszor inkább ellenőrzést igénylő indikátorok, mintsem önmagukban lezárt bizonyítékok.⁴ A döntéshozó számára ezért nem pusztán az a kérdés, hogy van-e elég információ, hanem az is, hogy a rendelkezésre álló információ mennyire megbízható, mennyire releváns, és milyen módon értelmezhető műveleti szempontból.

Az MI ebben a környezetben egyszerre jelent lehetőséget és kockázatot. Gyorsíthatja az adatfeldolgozást, segítheti a célpontok azonosítását, és támogathatja a fenyegetések rangsorolását. Ugyanakkor éppen ez a gyorsaság teremthet új döntési sérülékenységeket is. Egyes szerzők rámutatnak, hogy az iráni összecsapás felerősítette az MI-támogatott célkiválasztással kapcsolatos aggodalmakat, mert az ilyen rendszerek jelentősen felgyorsíthatják a célpontok azonosítását és rangsorolását,⁵ ugyanakkor az automatizált ajánlások túlzott elfogadása különösen problémás lehet olyan helyzetekben, ahol a döntéshozó indokolatlanul nagy döntéshozatali teret enged a rendszer kimenetének, még akkor is, ha annak felülvizsgálata lenne indokolt.⁶ Egy hibás célpont-azonosítás, egy félreértelmezett katonai mozgás vagy egy algoritmikusan tévesen súlyozott fenyegetés ezért gyorsan olyan döntési láncolatot indíthat el, amelyben *a technológiai sebesség megelőzi a politikai és a katonai mérlegelést*.

A Bellingcat független nemzetközi oknyomozó kollektíva Sentinel–1 műholdak radaradataira épülő kárfelmérési eszköze például a felszíni változások alapján jelzi, hol merülhet fel fizikai károsodás Iránban és a Perzsa-öböl térségében, ezért a 2026-os iráni–izraeli válságban a csapások és az infrastrukturális károk gyors, nyílt forrású áttekintésére használható. Ez ugyanakkor nem jelent végleges bizonyítékot: az ilyen adatok segíthetnek a helyzet gyors értelmezésében, de a pusztítás okának, időpontjának és katonai jelentőségének megállapításához további forrásokkal való ellenőrzésre van szükség.⁷

A döntéshozónak tehát nemcsak azt kell mérlegelnie, hogy milyen információ áll rendelkezésre, hanem azt is, honnan származik, milyen feldolgozáson ment keresztül, és milyen értelmezési környezetben jelenik meg. A Hormuzi-szoros jelentősége azért is túlmutat a szűken vett katonai dimenzión, mert az ottani döntések gyorsan energiapolitikai, diplomáciai és globális gazdasági következményekkel járhatnak. Egyes szerzők szerint Irán a Hormuzi-szorozhoz kapcsolódó nyomásgyakorlással nemcsak katonai, hanem politikai és gazdasági

¹ Osoba 2024.

² Amaral 2026.

³ Hüschi–Joshi–Sylvia 2026.

⁴ Godin 2026.

⁵ Amaral 2026: i. m.

⁶ Horowitz–Kahn 2024.

⁷ Godin 2026: i. m.

hatást is kívánt elérni.⁸ A Reuters tudósítása szerint Irán a szorost már nem pusztán szűk tengeri átjáróként, hanem szélesebb műveleti térként határozta meg.⁹ Mindez jól mutatja, hogy az MI-alapú döntéstámogatás kérdése nem választható el az értelmezés, a felelősség és az eskaláció problémájától.

Jelen tanulmány Helmut von Moltke hadelméleti felismeréséből indul ki, amely szerint a hadműveleti tervek csak korlátozottan képesek előre rögzíteni a háború tényleges alakulását.¹⁰ A digitális hadszíntéren ez a gondolat új jelentést kap. A bizonytalanság nem szűnik meg attól, hogy több adat áll rendelkezésre; inkább az adatfeldolgozás, az algoritmikus szűrés és az ember–gép együttműködés szintjén jelenik meg újra. A digitális hadszíntér¹¹ átalakulása nem pusztán technológiai fejlődésként értelmezhető, hanem a katonai tudás és a helyzetértékelés feltételeinek átrendeződéseként is.¹² Ehhez kapcsolódik az a megállapítás is, amely szerint a katonai MI feletti emberi kontroll nem szűkíthető le arra, hogy a parancsnok a folyamat végén jóváhagy vagy elutasít egy gépi javaslatot; az emberi kontrollt az MI teljes életciklusában kell értelmezni.¹³

Tágabb hadelméleti keretben mindez arra utal, hogy a háború természete – vagyis politikai célokhoz való kötődése – alapvetően állandó, miközben a háború karaktere az adott korszak technológiai, társadalmi és nemzetközi viszonyaihoz igazodva változik. Ha a haditechnika fejlődését a háború és a politika viszonyának történeti változásában értelmezzük, akkor láthatóvá válik, hogy az új technológiák nem önmagukban írják át a háború politikai logikáját, hanem annak megjelenési formáit alakítják át. Ebből következően az MI, a digitális hálózatok, az információs műveletek és a gazdasági nyomásgyakorlás sem felszámolják a háború politikai logikáját, hanem új közvetítő mechanizmusokat hoznak létre. Ez különösen fontos az MI katonai alkalmazása kapcsán, mert ha a döntési és a cselekvési önállóság túlzott mértékben a technológiai rendszerhez kerülne át, akkor az már nem egyszerűen a hadviselés karakterét, hanem a háború politikai irányíthatóságát is érintené.¹⁴

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a mesterséges intelligencia által támogatott döntéshozatal miként alakítja át a katonai vezetők helyzetértékelését, döntési önállóságát és felelősségi szerepét. Az elemzés külön figyelmet fordít az automatizációs torzítás, a rosszul kalibrált bizalom, az információs túlterhelés, a kognitív tehermentesítés és az emberi ítélőképesség háttérbe szorulásának jelenségeire. A tanulmány szakirodalmi szintézisre és elméleti elemzésre épül. Nem empirikus kutatási eredményeket közöl, hanem a katonai döntéshozatal klasszikus bizonytalanságfogalmát kapcsolja össze az ember–MI-döntéshozatal, a katonai mesterséges intelligencia, a küldetésorientált vezetés (*mission command*) és a kognitív sérülékenységek kortárs szakirodalmával. A tanulmány amellett érvel, hogy az algoritmikus döntéstámogatás nem a bizonytalanság megszüntetését eredményezi, hanem annak újraszerveződését.

⁸ Byman 2026.

⁹ Iran Now... 2026.

¹⁰ Moltke 1985, 335–336.

¹¹ Digitális hadszíntér: digitális hadszíntér alatt a tanulmány az emberi és gépi szereplőket, adatokat, szenzorokat és vezetési rendszereket összekapcsoló digitális műveleti környezetet érti. A szerző saját munkadefiníciója.

¹² Bollmann–Heltberg 2023, 152.

¹³ Bode–Chandler 2026, 663–664.

¹⁴ Boda 2024, 111–112.

AZ ADATBŐSÉG PARADOXONA

A mesterséges intelligencián alapuló döntéstámogató rendszerek ma már nemcsak kísérleti technológiaként jelennek meg a haderőkben, hanem fokozatosan beépülnek a katonai tervezés, a felderítés, a célazonosítás, a logisztika és a műveletvezetés folyamataiba.¹⁵ A digitalizáció, a szenzorhálózatok, a harctéri adatgyűjtés és az algoritmikus elemzés átalakítja a helyzetértelmezést, az alternatívák mérlegelését és a döntés-előkészítési folyamatot is.¹⁶ *Az adat ezért a modern műveletekben már nem tekinthető kiegészítő információforrásnak, sokkal inkább a műveleti előny egyik alapfeltétele.* A műholdak, drónok, nyílt forrású információk, harcvezetési rendszerek és más digitális eszközök olyan információs környezetet teremtenek, amelyben a döntéshozó elvileg gyorsabban és részletesebb helyzetkép alapján hozhat döntést.¹⁷ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a bizonytalanság megszűnne: a döntéshozatal nehézsége most abban áll, hogy a rendelkezésre álló adatok közül melyek relevánsak, megbízhatóak és értelmezhetők műveletileg.¹⁸

A „több adat” tehát nem azonos a „kevesebb bizonytalansággal”, inkább más formába rendezett bizonytalanságról beszélhetünk.¹⁹ A döntéshozó feladata komplexebbé válik: kritikusan kell értékelnie az MI-rendszerek javaslatait, korlátait és megbízhatóságát. Ez különösen fontos azokban a helyzetekben, ahol az automatizációs torzítás vagy a gép adataiban való túlzott bizalom befolyásolhatja a döntés minőségét.²⁰ Az adatbőség paradoxona nem pusztán technológiai probléma. Inkább annak a régi katonai döntéshozatali kérdésnek az új változata, hogy miként lehet dönteni bizonytalan, gyorsan változó és nagy következményekkel járó helyzetekben.

A „több adat” nem feltétlenül jelent „kevesebb bizonytalanságot”; sokszor csak azt jelenti, hogy a bizonytalanság más formában jelenik meg.²¹ A kiszámíthatatlan környezetben működő szervezetek számára ezért a stratégia nem merev terv, hanem tanulási és alkalmazkodási folyamat, amelynek középpontjában a gyors változásokhoz való szervezeti adaptáció áll.²² Innen válik különösen fontossá Moltke gondolkodása, amely már a 19. században rámutatott a hadművelleti tervek korlátozott előreláthatóságára és a háború kiszámíthatatlanságára.²³

MOLTKE ÉS A BIZONYTALANSÁG: A TERV, A SÚRLÓDÁS ÉS AZ ADAPTÍV VEZETÉS

Moltke hadelméleti örökségének egyik legfontosabb eleme, hogy a hadművelleti tervet nem tekintette lezárt, mechanikusan végrehajtható konstrukciónak. A neki tulajdonított klaszszikus felismerés, hogy a hadművelleti terv csak addig őrizheti meg eredeti formáját, amíg nem találkozik az ellenség akaratával és a háború gyakorlati súrlódásaival.²⁴

¹⁵ Nadibaidze et al. 2024.

¹⁶ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 152–156.

¹⁷ Meerveld–Lindelauf 2025, 103–104., 114.

¹⁸ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 155.

¹⁹ Nadibaidze et al. 2024: i. m.

²⁰ Horowitz–Kahn 2024: i. m.

²¹ Nadibaidze et al. 2024: i. m.

²² Porkoláb 2019b, 66., 190.

²³ Moltke 1985: i. m. 336.

²⁴ Uo. 335–336.

Ez nem a tervezés jelentőségének tagadását jelenti, hanem annak felismerését, hogy a terv értéke csak rugalmas, a helyzethez igazodó végrehajtással tartható fenn. Kiemeli a hadvezér cselekvési szabadságát, ami arra utal, hogy a távolból adott részletes parancsok olykor veszélyesek lehetnek, mert a háború pillanatnyi döntései sokkal inkább a helyszínen, az ott érzékelhető körülmények alapján hozhatók meg.²⁵ Moltke a stratégia és a politika viszonyát is a bizonytalanság felől értelmezte. A háború politikai célokat szolgál, de a hadműveletek során a katonai vezetésnek számolnia kell a hadviselés saját természetével, korlátaival és belső logikájával. Ebből következik, hogy a parancsnok nem pusztán politikai irányvonalakat hajt végre, hanem a katonai siker feltételeiért is felel, vagyis a hadvezér a politikai célokat a katonai realitásokkal összhangban kénytelen értelmezni.²⁶ Értelmezésem szerint a Moltke-féle gondolkodásban különös jelentőséget kap az adaptivitás, az alárendelt vezetők kezdeményezőkézsége és a parancsnoki szándék világos közlése. A hadviselés bizonytalansága nem szüntethető meg teljes egészében előzetes tervezéssel, mert az ellenség cselekvése, a terep, az időjárás, az információhiány, a félreértések és a váratlan események folyamatosan új döntési helyzeteket teremtenek.²⁷

A parancsnok feladata ezért nem csupán a terv kidolgozása, hanem annak felismerése is, hogy mikor kell a tervhez ragaszkodni, és mikor kell attól eltérni.²⁸ Ez a gondolat közvetlenül kapcsolódik a *mission command*, vagyis a küldetésorientált vezetés elvéhez. A Moltke nevéhez kapcsolódó *Auftragstaktik*²⁹ és a kortárs *mission command*³⁰ nem azonos fogalmak, de mindkettőben központi szerepet kap a parancsnoki szándék, az alárendelték önálló döntési mozgásteré és a pillanatnyi helyzetismeret alapján történő cselekvés.³¹ A *mission command* lényege, hogy a felsőbb parancsnok nem minden részletet határoz meg, hanem kijelöli a célt, az erőforrásokat és a kereteket, miközben teret ad az alárendelt vezetők ítélőképességének.³² Ez a vezetési logika a gyorsan változó műveleti környezetben azért fontos, mert lehetővé teszi, hogy a döntések azon a szinten születhessenek meg, ahol a helyi információk a legközvetlenebbül rendelkezésre állnak.³³

Moltke bizonytalanságfelfogása ezért nem pusztán történeti hivatkozási pont. Olyan gondolkodási keretet ad, amely az MI-alapú katonai döntéstámogatás korlátainak értelmezésében is használható. A digitális rendszerek kétségtelenül gyorsíthatják az információfeldolgozást és részletesebb helyzetképet kínálhatnak. Ettől azonban még nem válik feleslegessé a parancsnoki ítélőképesség. A döntéshozónak nemcsak információra, hanem helyzettudatoságra, mérlegelésre és rugalmas cselekvési képességre is szüksége van.³⁴

A *mission command* logikája éppen ezért továbbra is a parancsnoki szándék világos közlésére és az alárendelt vezetők döntési mozgásterére épül.³⁵ Az automatizáció és a digitális

²⁵ Uo. 334–335.

²⁶ Cormier 2014, 419.

²⁷ Moltke 1985: i. m. 336., 344.

²⁸ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 158., 162.

²⁹ Az *Auftragstaktik* küldetésorientált vezetési elv, amelyben a parancsnok a célt és a szándékot határozza meg, az alárendelt vezető pedig önállóan dönt a végrehajtás módjáról. Simonetti et al. 2020, 128., 131.

³⁰ A *mission command* olyan vezetési filozófia, amely világos parancsnoki szándéokra, bizalomra és az alárendelték fegyelmezett kezdeményezésére épül. Fazekas 2023, 70.

³¹ Uo. 72.

³² Simonetti et al. 2020: i. m. 129–130.

³³ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 158.

³⁴ Uo. 162–163.

³⁵ Fazekas 2023: i. m. 72.

vezetési rendszerek ugyanakkor megváltoztathatják az *Auftragstaktik* és a decentralizált vezetés működési feltételeit.³⁶ A kérdés tehát nem az, hogy az MI egyszerűen átveszi-e a parancsnoki döntés helyét, hanem az, hogy a parancsnok képes-e megérteni, ellenőrizni és szükség esetén felülbírálni a technológiai rendszerek javaslatait. A katonai MI dilemmája ezért nem merül ki abban, hogy gyorsabb számításokat vagy pontosabb modelleket kínál; legalább ilyen fontos, hogy ezek a képességek mennyiben maradnak emberi célkijelölés és parancsnoki kontroll alatt.³⁷ Ezért az MI-környezetben nemcsak technológiai, hanem kognitív sérülékenységekkel is számolni kell.

KOGNITÍV SÉRÜLÉKENYSÉGEK MI-KÖRNYEZETBEN

Az MI-alapú döntéstámogatás kognitív sérülékenységei nem különálló, egymástól független problémák, inkább ugyanannak a döntési helyzetnek a különböző oldalait mutatják meg. A döntéstámogató rendszerek nemcsak adatokat közölnek, hanem ajánlásokat, valószínűségi becsléseket és vizuális helyzetképeket is előállítanak, amelyek befolyásolják a döntéshozó helyzetértelmezését.³⁸ Ez katonai környezetben különösen érzékeny kérdés, mert a döntések gyakran időnyomás alatt, hiányos információk mellett és súlyos következményekkel járó helyzetekben születnek. A következő alfejezetek ezért azt vizsgálják, hogy az automatizációs torzítás, a rosszul kalibrált bizalom, a kognitív tehermentesítés és a felelősség elmosódása miként befolyásolhatja a katonai döntéshozatal minőségét.

AUTOMATIZÁCIÓS TORZÍTÁS ÉS ALGORITMIKUS TEKINTÉLY

Az egyik legfontosabb kockázat az automatizációs torzítás jelensége. Ez akkor jelentkezik, amikor a döntéshozó indokolatlanul nagy teret enged az automatizált rendszer ajánlásának, még akkor is, ha más források vagy saját tapasztalata alapján annak felülvizsgálata lenne indokolt.³⁹

A nemzetbiztonsági döntéshozatallal kapcsolatos kutatások rávilágítanak, hogy az MI-ajánlások hatása nem egyszerűen a bizalom mértékétől függ: bizonyos tudás- és bizalmi szinteken az automatizációs torzítás ugyanis kifejezetten felerősödhet.⁴⁰ A döntéshozó ilyenkor úgy érezheti, hogy mérlegel, miközben a gépi ajánlás már előzetesen kijelöli számára a legvalószínűbbnek vagy legkedvezőbbnek tűnő döntési irányt.⁴¹ Ez katonai helyzetben különösen kockázatos lehet, mert bár egy MI-alapú ajánlás gyorsnak, objektívnek és technikailag megalapozottnak látszódhat, akkor is, ha hibás adatokra, torzított bemenetekre vagy félreértelmezett mintázatokra épül.⁴²

A technológiai tekintély ezért nemcsak kognitív, hanem szervezeti kérdés is. *Ha a rendszer kimenete beépül a döntési rutinokba, akkor idővel olyan normává válhat, amelyhez képest az emberi ellenvélemény vagy parancsnoki intuíció nehezebben érvényesíthető.*⁴³

³⁶ Simonetti et al. 2020: i. m. 127–128.

³⁷ Boda 2024: i. m. 110–111.

³⁸ Steyvers et al. 2024, 722., 728.

³⁹ Horowitz–Kahn 2024: i. m.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Romeo–Conti 2025, 4., 8., 14.

⁴² Visser et al. 2025.

⁴³ Troath 2025, 59–60.

Ez a folyamat a felelősség megoszlását is elbizonytalaníthatja, mert nem mindig világos, hogy a döntés valójában mi alapján formálódott.⁴⁴

Rosszul kalibrált bizalom

A második fontos sérülékenységi tényező a technológiába vetett túlzott vagy rosszul kalibrált bizalom. Katonai döntési helyzetben előfordulhat, hogy a döntéshozó nagyobb pontosságot vagy megbízhatóságot tulajdonít az MI-rendszernek, mint amit az adott műveleti környezet ténylegesen indokol.⁴⁵ Ez különösen akkor veszélyes, ha a rendszer működése nem átlátható, vagy ha a felhasználó nem érti kellően az ajánlás korlátait.⁴⁶ Tehát önmagában nem a bizalom a probléma, a kockázat inkább abból fakad, ha ez a bizalom nincs megfelelően kalibrálva. Ha a bizalom túl alacsony, a döntéshozó figyelmen kívül hagyhatja a rendszer valóban hasznos jelzéseit. Ha viszont túlzottan megbízik benne, könnyen háttérbe szorulhat az ajánlás elfogadása előtti kritikus mérlegelés.⁴⁷

A katonai szervezetek számára ezért nem az a fő kérdés, hogy kell-e bízni a mesterséges intelligenciában, hanem az, hogy milyen feladatokra, milyen körülmények között és milyen emberi felügyelet mellett lehet rá támaszkodni.⁴⁸ Ehhez az MI ismerete nem pusztán technikai tudást jelent. A döntéshozónak képesnek kell lennie felismerni, hogy az MI-rendszer milyen adatokból dolgozik, milyen torzításokra lehet érzékeny, és milyen helyzetekben válhat félrevezetővé. Ebben az értelemben az MI ismerete vezetési és döntéssz pszichológiai képesség is, mert segít a technológiai ajánlások kritikus értelmezésében, a torzítások felismerésében és az információs túlterhelés kezelésében.⁴⁹

Kognitív tehermentesítés és a mentális modellek elszegényedése

A harmadik sérülékenység a kognitív tehermentesítésből fakad. Az MI-rendszerek egyik előnye, hogy képesek előszűrni, összefoglalni és integrálni az adatokat, mintázatokat jelezhetnek, és cselekvési alternatívákat javasolhatnak.⁵⁰ Ez rövid távon segítheti a döntéselőkészítést, mert csökkenti a döntéshozóra nehezedő információs terhet.⁵¹ Hosszabb távon azonban fennáll annak a veszélye, hogy a döntéshozó egyre kevesebb figyelmet fordít a helyzet önálló, kritikus értelmezésére,⁵² a tehermentesítés így fokozatosan gondolkodási kiszervezéssé válhat.⁵³ A parancsnok mindig valamilyen belső reprezentációs modellt alkot a helyzetről: mit akarhat az ellenség, mire képesek a saját erők, milyen kockázatokkal kell számolni, és milyen döntési lehetőségek vannak.

Az MI-alapú rendszerek hatással vannak erre a belső modellre, mert egyes összefüggéseket kiemelnek, másokat háttérbe szorítanak. Ha a döntéshozó nem látja át, hogyan jött létre az al-

⁴⁴ Bode et al. 2025, 665–666.

⁴⁵ Pareek et al. 2024, 546–547.

⁴⁶ Visser et al. 2025: i. m.

⁴⁷ Lushenko 2025.

⁴⁸ Troath 2025: i. m.

⁴⁹ Long–Magerko 2020.

⁵⁰ Steyvers et al. 2024: i. m. 727–728., 730.

⁵¹ Jose 2025.

⁵² Steyvers et al. 2024: i. m. 728–730.

⁵³ Jose 2025: i. m.

goritmikus ajánlás, akkor a saját helyzetértelmezése is torzulhat.⁵⁴ E ponton válik fontossá a digitálisan közvetített valóság problémája. A döntéshozó sokszor nem közvetlenül a fizikai valósággal találkozódik, hanem annak szenzorok, kijelzők, térképek vagy szimulációk által létrehozott reprezentációjával.⁵⁵ Így a sérülékenységek nemcsak abból fakadhatnak, hogy milyen információ áll rendelkezésre, hanem abból is, hogy az információ hogyan jelenik meg, mit emel ki, és milyen figyelmi fókuszot hoz létre. A digitális hadszíntéren ezért a valóságészlelés, a figyelem és a technológiába vetett bizalom egymástól nem választható el élesen.⁵⁶

Emberi kontroll és felelősség

A fenti sérülékenységek közös vonása, hogy nem egyszerűen technikai hibákból fakadnak, hanem abból, hogy az ember és a gép hogyan dolgozik együtt a döntési folyamatban.⁵⁷ A probléma tehát nemcsak az, hogy az MI-rendszer tévedhet. Legalább ennyire fontos, hogy az ember hogyan értelmezi a rendszer kimenetét, mikor fogadja el, illetve mikor kérdőjelezi meg azt.⁵⁸

Emiatt az MI katonai alkalmazása nem pusztán technológiai vagy jogi kérdés, hanem kognitív, vezetéseméleti és felelősségi probléma is. Ha a döntéshozó nem érti a rendszer működését, nem látja át az ajánlás korlátait, vagy időnyomás alatt nincs valódi lehetősége megkérdőjelezni azt, akkor az emberi jelenlét könnyen formálissá válhat.⁵⁹ A tényleges emberi kontroll azt jelenti, hogy a döntéshozónak képesnek kell lennie értelmezni az MI által előállított helyzetképet, felismerni annak bizonytalanságait, és adott esetben eltérni a gépi ajánlástól.⁶⁰ A katonai vezető felelőssége ezért az MI korában más hangsúlyokat kap.

*A parancsnok nem feltétlenül maga dolgozza fel az összes adatot, de továbbra is felelős azért, hogy milyen rendszerekre támaszkodik, hogyan értelmezi azok jelzéseit, és milyen döntést hoz ezek alapján.*⁶¹ A technológia ebben az értelemben nem helyettesíti a parancsnoki ítélőképességet, sokkal inkább új feltételek közé helyezi: a parancsnoknak nemcsak a műveleti helyzetet, hanem a döntéstámogató rendszer korlátait és torzításait is mérlegelnie kell.⁶² Másként fogalmazva: az MI akkor illeszkedik a katonai döntéshozatalba, ha nem önálló háborús cselekvőként, hanem ember által felügyelt modellezési, előrejelzési és döntéstámogató képességként működik.⁶³ Ezért a felelősség kérdése nem választható el attól, hogy az ember mennyire képes érdemben ellenőrizni és felülbírálni a technológiai rendszer javaslatait.

CENTRALIZÁCIÓ VAGY DECENTRALIZÁCIÓ: A DIGITÁLIS MISSION COMMAND DILEMMÁJA

Az MI-alapú döntéstámogatás egyik fontos hadtudományi dilemmája, hogy egyszerre segítheti és gyengítheti a decentralizált döntéshozatalt. Segítheti, mert gyorsabban juttathat

⁵⁴ Visser et al. 2025: i. m.

⁵⁵ Slater – Sanchez-Vives 2016, 74–75.

⁵⁶ Porkoláb – Porkoláb-Minarik 2025a.

⁵⁷ Bode et al. 2025: i. m. 663–664.

⁵⁸ Erskine–Miller 2024, 139–140.

⁵⁹ Bode et al. 2025: i. m. 666–668.

⁶⁰ Lushenko 2025: i. m.

⁶¹ Troath 2025: i. m. 59–60.

⁶² Visser et al. 2025: i. m.

⁶³ Boda 2024: i. m. 111.

releváns információkat az alárendelt vezetőkhez, és ezzel javíthatja a helyzettudatosságot,⁶⁴ ugyanakkor gyengítheti is, mert a magasabb vezetési szintek részletesebb képet kaphatnak a taktikai helyzetről, ami növelheti a beavatkozás és a mikromenedzsment kísértését.⁶⁵ A „*tactical general*”⁶⁶ fogalma ezt a feszültséget ragadja meg. A modern C4ISR-rendszerek⁶⁷ és a valós idejű adatkapcsolatok révén a magasabb szintű parancsnok sokkal részletesebben láthatja, mi történik harcászati szinten.⁶⁸

Ez bizonyos helyzetekben hasznos lehet, például ha gyors szinkronizációra, több haderőnem összehangolására vagy stratégiai következményekkel járó taktikai döntésre van szükség.⁶⁹ Ugyanakkor kockázatot is jelent, ha a magasabb szintű parancsnok olyan döntésekbe avatkozik be, amelyeket a helyi vezető a közvetlen helyzetismeret alapján jobban meg tudna ítélni.⁷⁰

Ez a dilemma közvetlenül kapcsolódik Moltke örökségéhez. A *mission command* lényege nem egyszerűen abból fakad, hogy a felsőbb parancsnoknak nincs elég információja, hanem inkább abból a felismerésből indul ki, hogy az alárendelt vezetők kezdeményezőkézsége és ítélőképessége nélkül a katonai szervezet lassúvá és merevvé válhat.⁷¹ Ha az MI-rendszerek technikailag lehetővé teszik a részletesebb vezetést, akkor a kérdés az, hogy a katonai szervezet képes-e kulturálisan és doktrinálisan megőrizni a decentralizált döntéshozatal értékét.⁷²

Ez különösen fontos akkor, amikor a digitális rendszerek látszólag teljesebb helyzetképet kínálnak, de a helyi tapasztalat és a közvetlen helyzetismeret továbbra sem pótolható teljesen algoritmikus feldolgozással. *A küldetéalapú vezetés digitális környezetben ezért nem egyszerűen technológiai támogatást jelent, hanem olyan szervezeti és vezetési alkalmazkodást, amelyben a tanulási képesség, a kreativitás és a megosztott felelősségvállalás válik meghatározóvá.*⁷³ A decentralizált döntéshozattal kapcsolatos korábbi kutatás szerint az XR⁷⁴ és MI-technológiák közvetlenül hatnak azokra a vezetési rendszerekre, amelyek központi szándéokra és decentralizált végrehajtásra épülnek.⁷⁵ Az ember–gép együttműködésben a több nézőpontot integráló döntési folyamat segíthet mérsékelni a torzításokat, mert nem engedi, hogy egyetlen technológiai értelmezés uralja a helyzetképet.⁷⁶

A kritikai gondolkodás és az alternatív magyarázatok keresése ezért különösen fontos, amikor a döntéshozó algoritmikus ajánlásokra is támaszkodik.⁷⁷ A *digital mission command* ezért nem egyszerűen azt jelenti, hogy a vezetés digitális eszközöket használ, hanem sokkal inkább azt a képességet, hogy a parancsnok akkor is képes teret hagyni az alárendelt vezetők döntéseinek, amikor a technológia lehetővé tenné a részletesebb ellenőrzést.⁷⁸ Ez a vezetői

⁶⁴ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 159.

⁶⁵ Fazekas 2023: i. m. 77–78.

⁶⁶ A tactical general arra a jelenségre utal, amikor a magasabb szintű parancsnok a digitális helyzetkép alapján közvetlenebbül avatkozhat be harcászati szintű döntésekbe. Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 160–161.

⁶⁷ C4ISR: Command (vezetés), Control (irányítás), Communications (híradás), Computers (számítástechnika), Intelligence (hírszerzés), Surveillance (megfigyelés) és Reconnaissance (felderítés).

⁶⁸ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 154., 160.

⁶⁹ Simonetti et al. 2020: i. m. 134., 140.

⁷⁰ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 160.

⁷¹ Moltke 1985: i. m. 345–347.

⁷² Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 161–162.

⁷³ Porkoláb 2019a, 9.

⁷⁴ Extended Reality – kiterjesztett valóság.

⁷⁵ Porkoláb – Porkoláb–Minarik 2025b.

⁷⁶ Hsieh et al. 2020.

⁷⁷ Zein et al. 2019, 554–555.

⁷⁸ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 162.

önkorlátozás nem passzivitás, inkább tudatos parancsnoki magatartás: annak felismerése, hogy bizonyos helyzetekben a döntési mozgáster fenntartása fontosabb lehet, mint a minden részletre kiterjedő kontroll.⁷⁹

A digitális *mission command* másik oldala ugyanakkor az, hogy a magasabb szintű beavatkozás bizonyos helyzetekben indokolt lehet. Előfordulhat, hogy a stratégiai következmények, a több haderőnemet érintő szinkronizáció vagy a gyorsan változó műveleti helyzet miatt a centralizáltabb döntés szolgálja jobban a célt.⁸⁰ A kérdés ezért nem egyszerűen az, hogy a digitalizáció centralizál vagy decentralizál. A digitális transzformáció katonai kockázata ebben az értelemben nem pusztán az eszközök hiányából fakad, hanem abból is, ha a technológiai fejlesztést nem követi elég gyorsan a vezetési szemlélet, a szervezeti kultúra és az alkalmazott hadviselési módszertan megújulása.⁸¹ A kérdés inkább az, hogy a katonai szervezet képes-e felismerni, mikor melyik vezetési forma illeszkedik jobban a műveleti célhoz.⁸² Az MI korában a *mission command* tehát nem megszűnik, hanem tudatosabbá és összetettebbé válik.⁸³

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány amellet érvelt, hogy a mesterséges intelligencia katonai alkalmazása új környezetbe helyezi Moltke alapfelismerését a hadviselés bizonytalanságáról. A digitális hadszíntéren a bizonytalanság már nemcsak az információhiányban, hanem az adatfeldolgozás, az algoritmikus szűrés és az MI-alapú helyzetértelmezés szintjén is megjelenik.⁸⁴ Ehhez kapcsolódik az automatizációs torzítás veszélye is, amikor a döntéshozó túl nagy súlyt adhat a gépi ajánlásnak.⁸⁵ Bár az MI-alapú döntéstámogatás jelentős előnyöket kínál – gyorsíthatja az adatfeldolgozást, javíthatja a helyzetismeretet, és támogathatja a komplex műveleti helyzetek értelmezését⁸⁶ –, ezek a rendszerek nem helyettesítik a katonai ítélőképességet, mert a döntés továbbra is politikai, etikai, szervezeti és műveleti összefüggések között születik meg.⁸⁷ A technológia ezért nem megszünteti, hanem átalakítja a parancsnoki felelősséget.

A Moltke-féle gondolat mai jelentősége abban áll, hogy az adaptív vezetés és a decentralizált döntéshozatal az MI korában sem válik meghaladottá. A parancsnoknak már nemcsak a harctéri helyzetet, hanem az algoritmikusan közvetített helyzetképet is értelmeznie kell. A *mission command* továbbra is a világos parancsnoki szándéokra, az alárendeltek döntési mozgásterére és a helyi helyzetismeretre épül.⁸⁸ A *digital mission command* fogalma arra utal, hogy a jövő katonai vezetőjének nem egyszerűen több adatra, hanem fejlettebb értelmezőképességre lesz szüksége.⁸⁹

⁷⁹ Fazekas 2023: i. m. 77–78.

⁸⁰ Simonetti et al. 2020: i. m. 140.

⁸¹ Porkoláb 2019a: i. m. 11.

⁸² Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 158., 162.

⁸³ Fazekas 2023: i. m. 77–78.

⁸⁴ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 162–163.

⁸⁵ Horowitz–Kahn 2024: i. m.

⁸⁶ Meerveld–Lindelauf 2025: i. m. 114.

⁸⁷ Bode et al. 2025: i. m. 667.

⁸⁸ Fazekas 2023: i. m. 72.

⁸⁹ Bollmann–Heltberg 2023: i. m. 162–163.

A jövő katonai döntéshozatalának kulcskérdése így nem az, hogy az MI képes-e gyorsabb ajánlásokat adni. A döntő kérdés inkább az, hogy a parancsnok képes-e megőrizni értelmező, mérlegelő és felelősségi szerepét az algoritmikusan közvetített valóságban. A tanulmány hozzájárulása abban ragadható meg, hogy Moltke bizonytalanságfelfogását nem pusztán történeti vagy vezetésméleti háttérként kezeli, hanem az MI-alapú döntéstámogatás kognitív sérülékenységeinek értelmezésére használja. Az automatizációs torzítás azért különösen fontos ebben a folyamatban, mert a döntéshozó indokolatlanul nagy súlyt adhat a gépi ajánlásnak, még akkor is, ha annak felülvizsgálata indokolt lenne.⁹⁰ Az emberi ágencia kérdése szintén központi jelentőségű, mert az emberi kontroll nem szűkíthető le a gépi ajánlás végső jóváhagyására vagy elutasítására.⁹¹ A parancsnoki felelősség ezért az MI korában nem szűnik meg, hanem más feltételek közé kerül: a döntéshozónak nemcsak a műveleti helyzetet, hanem a döntéstámogató rendszer korlátait és torzításait is mérlegelnie kell.⁹²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Amaral, Nilza: *The Iran War Highlights the Creeping Use of AI in Warfare*. Chatham House, 2026. 03. 27. www.chathamhouse.org/2026/03/iran-war-highlights-creeping-use-ai-warfare (Letöltés időpontja: 2026. 05. 23.)
- Boda Mihály: *A háború mint kaméleon: A fegyvertechnika fejlődésének hatása a háború és a politika viszonyára a kezdetektől a mesterséges intelligenciáig*. Hadtudomány, 34. évf. 2024/3., 99–113. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.3.99> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 24.)
- Bode, Ingvid – Chandler, Kristen: *Re-thinking human–machine interaction and the governance of AI in the military domain*. Nature Machine Intelligence, 2026. 05. 11. <https://doi.org/10.1038/s42256-026-01231-x> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 20.)
- Bode, Ingvid et al.: *Ensuring the exercise of human agency in AI-based military systems: Concerns across the lifecycle*. Ethics and Information Technology, Vol. 27, 2025. 10. 06.. <https://doi.org/10.1007/s10676-025-09861-2> (Letöltés időpontja: 2026. 02. 10.)
- Bollmann, Anders Theis – Heltberg, Therese: *The Strategic Corporal, the Tactical General, and the Digital Coup d'oeil – Military Decision-Making and Organizational Competences in Future Military Operations*. Scandinavian Journal of Military Studies, Vol. 6, 2023/1., 151–168. <https://doi.org/10.31374/sjms.190> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Byman, Daniel: *Iran's Strait of Hormuz Gambit and the Limits of U.S. Military Power*. Center for Strategic and International Studies, 2026. 04. 20. <https://www.csis.org/analysis/irans-strait-hormuz-gambit-and-limits-us-military-power> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 24.)
- Cormier, Youri: Hegel and Clausewitz: Convergence on Method, Divergence on Ethics. *The International History Review*, Vol. 36, 2014/3., 419–442. <https://doi.org/10.1080/07075332.2013.859166> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 15.)
- Erskine, Toni – Steven E. Miller: AI and the Decision to Go to War: Future Risks and Opportunities. *Australian Journal of International Affairs*, 2024. <https://doi.org/10.1080/10357718.2024.2349598> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 12.)

⁹⁰ Horowitz–Kahn 2024: i. m. 3.

⁹¹ Bode et al. 2025: i. m. 668.

⁹² Troath 2025: i. m. 59–60.

- Fazekas Ferenc: Mission Command and Artificial Intelligence. *Land Forces Academy Review*, Vol. 28, 2023/2., 127–134. <https://doi.org/10.2478/raft-2023-0010> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 23.)
- Godin, Jake: When Satellite Imagery Goes Dark: New Tool Shows Damage in Iran and the Gulf. *Bellingcat*, 2026. 04. 07. www.bellingcat.com/resources/2026/04/07/tool-damage-assessment-destruction-sentinel-satellite-imagery-iran-us-gulf/ (Letöltés időpontja: 2026. 04. 10.)
- Horowitz, Michael C. – Kahn, Lauren: Bending the Automation Bias Curve: A Study of Human and AI-Based Decision Making in National Security Contexts. *International Studies Quarterly*, Vol. 68, 2024/2. <https://doi.org/10.1093/isq/sqae020> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 10.)
- Hsieh, Cheng-Ju et al.: A New Measure of Group Decision-Making Efficiency. *Cognitive Research: Principles and Implications*, Vol. 5, article 45, 2020. <https://doi.org/10.1186/s41235-020-00244-3> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 23.)
- Hüscher, Peter et al.: Defence AI beyond the Headlines. *Royal United Services Institute*, 2026. 04. 29. www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/defence-ai-beyond-headlines (Letöltés időpontja: 2026. 05. 18.)
- *Iran Now Defines Strait of Hormuz as Far Larger Zone, IRGC Officer Says*. Reuters, 2026. 05. 12. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-now-defines-strait-hormuz-far-larger-zone-irgc-officer-says-2026-05-12/> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 15.)
- Jose, Binny et al.: Outsourcing Cognition: The Psychological Costs of AI-Era Convenience. *Frontiers in Psychology*, Vol. 16, 2025. 12. 05. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1645237> (Letöltés időpontja: 2026. 02. 21.)
- Long, Duri – Magerko, Brian: What Is AI Literacy? Competencies and Design Considerations. *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Association for Computing Machinery, 2020, 1–16. <https://doi.org/10.1145/3313831.3376727> (Letöltés időpontja: 2023. 07. 11.)
- Lushenko, Paul: AI, Trust, and the War Room: Evidence from a Conjoint Experiment in the US Military. *Cambridge Forum on AI: Law and Governance*, Vol. 1, 2025, article e52. <https://doi.org/10.1017/cfl.2025.10019> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 10.)
- Meerveld, Hylke – Lindelauf, Roy: Data Science in Military Decision-Making: Foci and Gaps. *Global Society*, Vol. 39, 2025/2., 103–129. <https://doi.org/10.1080/13600826.2024.2353657> (Letöltés időpontja: 2025. 10. 03.)
- Moltke, Helmuth Karl von: Hadtudományi írások: Részletek. In: Kocsis Bernát (szerk): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985, 331–358.
- Nadibaidze, Anna et al.: AI in Military Decision Support Systems: A Review of Developments and Debates. *AutoNorms*, Center for War Studies, University of Southern Denmark, 2024. www.autonorms.eu/ai-in-military-decision-support-systems-a-review-of-developments-and-debates/ (Letöltés időpontja: 2026. 05. 18.)
- Osoba, Osonde A.: A Complex-Systems View on Military Decision Making. *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 78, 2024/2., 237–246. <https://doi.org/10.1080/10357718.2024.2333817> (Letöltés időpontja: 2026. 02. 23.)
- Pareek, Saumya et al.: Trust Development and Repair in AI-Assisted Decision-Making during Complementary Expertise. *Proceedings of the 2024 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, Association for Computing Machinery, 2024. <https://doi.org/10.1145/3630106.3658924> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 12.)
- Porkoláb Imre: Szervezeti adaptáció a Magyar Honvédségben: Küldetésalapú vezetés 2.0 a digitális transzformáció korában. *Honvédségi Szemle*, 147. évf. 2019a/1. 3–12. https://honvedelem.hu/files/files/114204/hsz_2019_1_beliv_003_012.pdf (Letöltés időpontja: 2026. 05. 24.)

- Porkoláb Imre: *A stratégia művészete: Szervezeti innováció kiszámíthatatlan környezetben – Szun-ce gondolatai alapján*. HVG Könyvek, Budapest, 2019b.
- Porkoláb Imre – Porkoláb-Minarik Annamária: A mesterséges intelligenciával támogatott XR-technológiák hatása a valóságérzékelésre: Pszichológiai perspektívák és kihívások. *Honvédségi Szemle*, 153. évf. 2025a/2., 83–93. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2025.2.7> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 24.)
- Porkoláb Imre – Porkoláb-Minarik Annamária: Decentralizált döntéshozatal a mesterséges intelligencia korában. *Katonai Logisztika*, 33. évf. 2025b/1–2., 8–30. <https://doi.org/10.30583/2025-1-2-008> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 24.)
- Romeo, Giuseppina – Conti, Daniela: Exploring Automation Bias in Human–AI Collaboration: A Review and Implications for Explainable AI. *AI & Society*, Vol. 41, 2025, 259–278. <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02422-7> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 23.)
- Simonetti, Leonardo C. R. M. et al.: Automation and the Future of Command and Control: The End of Auftragstaktik? *Journal of Advanced Military Studies*, Vol. 11, 2020/2., 127–146. <https://doi.org/10.21140/mcu.2020110106> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 14.)
- Slater, Mel – Sanchez-Vives, Maria V.: Enhancing Our Lives with Immersive Virtual Reality. *Frontiers in Robotics and AI*, Vol. 3, 2016. <https://doi.org/10.3389/frobt.2016.00074> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 10.)
- Steyvers, Mark et al.: Three Challenges for AI-Assisted Decision-Making. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 19, 2024/5., 722–734. <https://doi.org/10.1177/17456916231181102> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 15.)
- Troath, Shaun: Trusting Technology to Wage War: The Politics of Trust and Ethics in the Development of Robotics, Autonomous Systems, and Artificial Intelligence. *Critical Military Studies*, Vol. 11, 2025/1., 59–77. <https://doi.org/10.1080/23337486.2024.2362074> (Letöltés időpontja: 2026. 01. 26.)
- Visser, Renske et al.: Trust, Distrust, and Appropriate Reliance in (X)AI: A Conceptual Clarification of User Trust and Survey of Its Empirical Evaluation. *Cognitive Systems Research*, Vol. 91, 2025. <https://doi.org/10.1016/j.cogsys.2025.101357> (Letöltés időpontja: 2026. 05. 16.)
- Zein, Murad El et al.: Shared Responsibility in Collective Decisions. *Nature Human Behaviour*, Vol. 3, 2019/6., 554–559. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0596-4> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 13.)

Bolobás Péter alezredes:

KIKÉPZÉS ÉS ERKÖLCSI KONTINUITÁS A MODERN HADVISELÉSBEN

A technológia változik, a katonai erény nem

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.6

ÖSSZEFOGLALÓ: *A diszruptív¹ technológiák megjelenését a hadviselésben és a katonai kiképzésben gyakran a „paradigmaváltás” fogalmával írják le, azonban e kifejezés alkalmazása sok esetben fogalmi túlhasználathoz vezet. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a technológiai fejlődés valóban a hadtudomány alapparadigmájának megváltozását eredményezte-e, vagy inkább strukturális kontinuitás mellett végbemenő funkcionális és erkölcsi eltolódásról beszélhetünk. Az elemzés a hadtudomány rétegzett szerkezetére és a paradigmaváltás tudományelméleti kritériumaira támaszkodva amellett érvel, hogy a diszruptív technológiák nem idéztek elő tudományos krízist. A változások elsősorban a katonai kiképzés módszertanát és belső logikáját érintik, miközben annak alapfunkciója megmarad. A tanulmány rámutat arra, hogy a katonai erények – különösen a bátorság, a felelősségvállalás és az elszámoltathatóság – nem eltűnnek, hanem funkcionálisan átalakulnak, és a kiképzés továbbra is ezek elsődleges közvetítője marad a technológia által közvetített hadviselés környezetében. A tanulmány fő állítása, hogy a diszruptív technológiák nem a hadtudomány alapparadigmájának megváltozását, hanem funkcionális és erkölcsi eltolódást jelentenek a katonai kiképzés és hadviselés területén.*

KULCSSZAVAK: *hadtudomány, szimulációs kiképzés, hadtudományi klasszikusok, katonai erények, paradigmaváltás, diszruptív technológiák*

A SZERZŐRŐL:

Bolobás Péter alezredes, kiemelt főtiszt (Honvéd Vezérkar Kiképzési Csoportfőnökség Gyakorlattervező, Programozó és Képességellenőrző Főnökség), az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0001-1508-5727)

BEVEZETÉS

A 21. század hadviselését és katonai gondolkodását a technológiai fejlődés gyorsulása alapvetően meghatározza. A digitalizáció, az autonóm rendszerek, a szimulációs és virtuális környezetek, valamint az adatvezérelt döntéstámogatás tömeges megjelenése olyan változásokat eredményezett, amelyeket a katonai szakmai és tudományos diskurzusban gyakran „forradalmi” vagy „paradigmaváltó” jelzőkkel írnak le. A technológiai diszrupció ebben az értelmezésben nem csupán új eszközöket jelent, hanem a hadviselés egészének újragondolását is kikényszeríti.

¹ Feltörekvő és áttörést hozó technológia.

E narratíva ugyanakkor több problémát is felvet. A gyors és látványos technológiai változások hatására a fogalmi keretek gyakran elmosódnak, a „paradigmaváltás” kifejezést pedig sok esetben olyan folyamatokra is alkalmazzák, amelyek nem érintik a hadtudomány alapstruktúráit. A fogalom túlhasználata és túldimenzionálása nemcsak elemzési pontatlansághoz vezet, hanem elfedi azt a különbséget is, amely a valóban radikális tudományos törekvések és a strukturális kontinuitás mellett végbemenő alkalmazkodási folyamatok között húzódik.

A tanulmány abból a felismerésből indul ki, hogy a hadtudomány sajátos helyet foglal el a tudományok rendszerében. Egyrészt szorosan kapcsolódik a gyakorlati katonai tevékenységhez és a szervezeti működéshez, másrészt rendelkezik olyan elméleti és normatív alapokkal, amelyek hosszabb távon is stabilnak bizonyultak. Ennek megfelelően a hadtudományon belüli változások értelmezése nem választható el annak strukturális felépítésétől és alapfunkcióitól.²

A katonai kiképzés e struktúrában kiemelt szerepet tölt be. Nem pusztán technikai felkészítési folyamat, hanem közvetítő közeg az elmélet és a gyakorlat, a szervezeti elvárások és az egyéni döntéshozatal között. Amennyiben a diszruptív technológiák valóban a hadtudomány egészét érintő paradigmaváltást eredményeznének, annak szükségzerűen a kiképzési rendszer összeomlásában vagy teljes újraértelmezésében kellene megjelennie. A katonai gyakorlat azonban nem ezt mutatja: a kiképzés fennmaradt, működik és alkalmazkodik, még ha módszertana és eszköztára jelentős átalakuláson ment is keresztül.³

A tanulmány célja nem annak bizonyítása, hogy a technológiai változások jelentéktelenek lennének, hanem éppen ellenkezőleg: azok pontosabb elhelyezése a hadtudomány értelmezési keretein belül. Az elemzés arra a kérdésre keresi a választ, hogy a diszruptív technológiák hatása a katonai kiképzés és az erkölcsi dimenziók területén valóban paradigmaváltásként írható-e le, vagy inkább strukturális kontinuitás mellett végbemenő funkcionális és normatív eltolódásként értelmezhető.

E kérdés vizsgálata során a tanulmány több egymásra épülő megközelítést alkalmaz. A hadtudomány rétegzett szerkezetének elemzése lehetővé teszi a változások strukturális elhelyezését, míg a tudományelméleti keret segít a paradigmaváltás fogalmának pontos alkalmazásában. A katonai erények és erkölcsi dimenziók vizsgálata pedig rávilágít arra, hogy a technológiai fejlődés nem csupán módszertani, hanem normatív kihívásokat is jelent a kiképzés számára.

A tanulmány központi állítása szerint a diszruptív technológiák hoztak, hoznak és hozni fognak változásokat a katonai kiképzésben, azonban ezek a változások nem a hadtudomány alapparadigmájának felbomlásához vezetnek. Ehelyett olyan eltolódás figyelhető meg, amelyben a kiképzés továbbra is a katonai szervezet működőképességének és erkölcsi megalapozottságának kulcseleme marad, miközben képes alkalmazkodni a technológia által formált hadviselési környezethez.

Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a modern technológiai kihívásokat ne kizárólag újdonságként, hanem a hadtudomány történeti és elméleti folyamatainak részeként értelmezzük, és ezzel megalapozza a további fejezetek elemzéseit.

² Szenes 2013, 59–66.

³ Uo.

A HADTUDOMÁNY STRUKTURÁLIS ÉRTELMEZÉSE ÉS NORMATÍV MAGJA. A KIKÉPZÉS HELYE A HADTUDOMÁNY RÉTEGZETT RENDSZERÉBEN

A hadtudomány kortárs értelmezése során visszatérő problémát jelent a fogalmak túlhasználata és túldimenzionálása. A gyors technológiai fejlődés hatására a szakmai és közbeszédben egyaránt gyakran jelenik meg az az állítás, hogy a hadviselés, sőt maga a hadtudomány is alapvető paradigmaváltáson megy keresztül. E megközelítés azonban sok esetben nem tesz különbséget a látványos technológiai változások és a tudományos struktúrákat érintő mélyebb átalakulások között.

A hadtudomány szerkezetének tisztázásához kiindulópontként Szenes Zoltán rétegzett – úgynevezett hagymaszerkezetként leírt – modellje szolgál. Szenes értelmezésében a hadtudomány nem egységes, homogén tudományterület, hanem egymásra épülő rétegek rendszere. E rétegek között megkülönböztethetők a hadtudomány magterületei, amelyek strukturálisan stabilak, valamint azok a külsőbb rétegek, amelyek érzékenyebben reagálnak a technológiai, társadalmi és politikai változásokra.⁴

A magrétegek közé tartozik a fegyveres küzdelem elmélete, a hadművészet, valamint a katonai kiképzés rendszere. Ezek azok az elemek, amelyek a hadtudomány alapfunkcióit hordozzák, és amelyek nélkül a haderő működőképessége nem értelmezhető. Amennyiben e magrétegek valamelyike összeomlana vagy funkcióját veszítené, az valóban a hadtudomány egészét érintő, radikális átalakulást feltételezne. A katonai kiképzés azonban – minden technológiai változás ellenére – nem szűnt meg, nem vált értelmezhetetlenné, és nem szorult teljes megújulásra. Ez önmagában is arra utal, hogy a változások jellege nem paradigmaszerű, hanem strukturális kontinuitás mellett végbemenő eltolódásként ragadható meg.⁵ E strukturális különbségtétel konkrét példával is szemléltethető. A fegyverkezelési alapfogások, a harcászati alapeljárások vagy a raj–szakasz szintű együttműködés elsajátítása a kiképzés magrétegéhez tartozik, mivel ezek hiányában a haderő alapvető működőképessége sérülne. Ezzel szemben a szimulációs rendszerek alkalmazása, a virtuális kiképzési környezetek használata vagy a digitális döntéstámogató eszközök integrálása a periférikusabb rétegekhez sorolható: ezek jelentősen növelhetik a kiképzés hatékonyságát, azonban hiányuk nem teszi értelmezhetetlenné a katonai kiképzés alapfunkcióját.

A katonai kiképzés központi szerepének hangsúlyozása nem új keletű felismerés. A hadtudomány klasszikus gondolkodói eltérő történeti és hadviselési környezetben, de következetesen abból indultak ki, hogy a hadviselés sikeressége nem kizárólag az alkalmazott eszközök minőségén múlik, hanem az emberi tényezőn, különösen a katonák felkészítésén, fegyelmén és döntési képességein. Niccolò Machiavelli számára a kiképzés elsősorban normatív és államszervezési kérdés volt: a fegyelem és az engedelmesség nem adottság, hanem tudatos nevelés eredménye. A katonai erények ebben az értelemben az állam fennmaradásának eszközei, amelyek intézményesült formában jelennek meg a hadsereg működésében.⁶

Carl von Clausewitz gondolkodásában a kiképzés szerepe a háború bizonytalanságának és pszichológiai terhelésének kezelésében jelenik meg. A háború az akaratok küzdelme, amelyet sűrűlódás, véletlen és kiszámíthatatlanság jellemez. A kiképzés feladata ezért nem kész

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Machiavelli 1964, XII., XIII., XIV. fejezet.

válaszok betanítása, hanem az ítélőképesség, a kezdeményezőkézség és a felelősségvállalás fejlesztése. E megközelítés különösen releváns a modern, komplex hadműveleti környezetben, ahol a lineáris megoldások egyre kevésbé bizonyulnak elegendőnek.⁷

Antoine-Henri Jomini racionalizáló szemlélete ezzel szemben a hadviselés strukturálhatóságára és taníthatóságára helyezte a hangsúlyt. Elméletében a kiképzés feladata az elvek, szabályok és eljárások következetes elsajátítása, amely hosszú időn keresztül megalapozta a lineáris, lépcsőzetes kiképzési modellek dominanciáját. E hagyomány máig meghatározó, ugyanakkor a modern technológiai környezet egyre inkább megmutatja e megközelítés kizárólagos alkalmazásának korlátait.⁸

A klasszikus hadtudományi gondolkodás közös vonása, hogy a katonai erényeket nem pusztán egyéni jellemvonásként, hanem a katonai hivatás működéséhez szükséges normatív keretként értelmezi. E felismerés szorosan kapcsolódik Boda Mihály érényelméleti megközelítéséhez, amely szerint a katonai erények a katonai hivatás célrendszeréhez kötődő, intézményesült normatív gyakorlatok. Ezek az erények nem időtlenek és nem változatlanok, hanem mindig az adott hadviselési és szervezeti környezethez igazodva nyernek konkrét tartalmat.⁹

A hadviselés technológiai közvetítettségének erősödésével a katonai erények funkcionális átalakuláson mennek keresztül. A klasszikus értelemben vett fizikai bátorság szerepe csökken, miközben előtérbe kerül az erkölcsi bátorság, a felelősségvállalás és az elszámoltathatóság. Ez az átalakulás nem a katonai erények eltűnését jelenti, hanem azok új kontextusba helyezését. A kiképzés ebben az értelemben továbbra is a katonai erények elsődleges közvetítője marad, még akkor is, ha eszköztára és módszertana jelentősen átalakul.¹⁰

A Szenes által leírt strukturális megközelítés és a klasszikus, illetve a Boda által meghatározott érényelméleti keret együttesen arra mutat rá, hogy a hadtudomány magrétegei – így a katonai kiképzés normatív funkciója – stabilak maradtak. A technológiai változások hatása nem e magfunkciók felszámolásában, hanem azok belső logikájának és hangsúlyainak átrendeződésében ragadható meg. E felismerés teremti meg annak a tudományelméleti vizsgálatnak az alapját, amely a következő fejezetben a paradigmaváltás fogalmának kritikus értelmezésére irányul.

PARADIGMAVÁLTÁS VAGY ELTOLÓDÁS? TUDOMÁNYELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉS

A paradigmaváltás fogalma a tudományelméletben

A „paradigmaváltás” fogalma a kortárs hadtudományi és katonai szakmai diskurzusban gyakran jelenik meg a technológiai változások leírására. A gyorsuló technológiai fejlődés, az autonóm rendszerek, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia alkalmazása sok esetben olyan narratívát erősít, amely szerint a hadviselés egésze, sőt maga a hadtudomány is alapvető átalakuláson ment keresztül. E megközelítés azonban ritkán reflektál arra, hogy a paradigmaváltás fogalma eredetileg szigorú tudományelméleti kritériumokhoz kötött.

⁷ Clausewitz 1917, I. könyv 1., 3., 5., 7. fejezet; II. könyv 2. fejezet.

⁸ Jomini 2024, 50–51., 421–422.

⁹ Boda 2018, 38–47.

¹⁰ Boda 2019, 204–220.

Thomas S. Kuhn tudományelméleti modelljében a paradigma nem pusztán egy elméletet vagy módszert jelent, hanem egy adott tudományos közösség által elfogadott problémalátási módot, fogalomrendszert és módszertani keretet. A paradigmaváltás nem fokozatos fejlődés eredménye, hanem olyan tudományos forradalom, amelyben az addig érvényes alapfeltevések elveszítik magyarázó erejüket, és helyettük egy olyan új fogalmi és értelmezési rendszer jelenik meg, amely a korábbival nem közös mércével mérhető.¹¹

Kuhn szerint a normál tudomány időszakában a tudományos közösség a fennálló paradigma keretein belül old meg problémákat. A paradigmaváltást megelőzően anomáliák halmozódnak fel, amelyek a paradigma magyarázó erejét kérdőjelezzik meg, végül pedig tudományos krízis alakul ki. A krízis feloldása nem a meglévő paradigma módosításával, hanem egy új paradigma elfogadásával történik.¹²

E kritériumok hangsúlyozása azért különösen fontos, mert világossá teszi, hogy a paradigmaváltás fogalma nem alkalmazható minden jelentős változás leírására. A fogalom túlzott kiterjesztése szükségszerűen elhomályosítja annak eredeti jelentését, és fogalmi pontatlansághoz vezet.

Normál tudomány és tudományos forradalom – a hadtudomány alkalmazhatóságának kérdése

A hadtudomány sajátos helyet foglal el a tudományok rendszerében. Egyrészt elméleti alapokon nyugszik, másrészt szoros kapcsolatban áll a gyakorlattal, a szervezeti működéssel és a technológiai környezettel. E kettősség miatt különösen fontos annak tisztázása, hogy Kuhn modellje milyen mértékben alkalmazható a hadtudományra.

A fegyverrendszerek, a hadművészeti eljárások és a szervezeti formák változtak, azonban a hadtudomány alapvető tárgya – a fegyveres küzdelem és az akaratérvényesítés vizsgálata – nem vesztette el értelmezhetőségét. A problémák megfogalmazása, a fogalmi alapok és az alapvető célok folytonosnak tekinthetők.

A normál tudomány fogalmának alkalmazása ebben az értelemben alkalmasabb a hadtudomány fejlődésének leírására, mint a tudományos forradalomé. A változások túlnyomó többsége nem az alapfeltevések elutasítását, hanem azok kiterjesztését, pontosítását és alkalmazkodását jelenti egy megváltozott környezethez. Ez különösen igaz a katonai kiképzés területére, amely – a technológiai változások ellenére – továbbra is a haderő működésének alapfunkciója maradt.¹³

A hadtudomány paradigmaváltásának kérdése Gőcze István értelmezésében

Gőcze István Paradigmaváltás a hadtudományokban? című tanulmányában¹⁴ kifejezetten arra a kérdésre keresi a választ, hogy a modern hadviselés technológiai és szervezeti átalakulásai megfeleltethetők-e a kuhni értelemben vett paradigmaváltás kritériumainak. Elemzésének kiindulópontja az, hogy a hadtudomány esetében a látványos változások nem feltétlenül jelentenek tudományos forradalmat.

¹¹ Kuhn 1984, 44–58., 69–79.

¹² Uo. 29–43., 59–68., 80–127.

¹³ Uo. 29–43., 44–58., 59–68.

¹⁴ Gőcze 2023, 91–109.

Göcze álláspontja szerint a hadtudomány alapparadigmája – amely a fegyveres küzdelmet mint politikai és katonai akarátérvényesítést vizsgálja –, nem került válságba.¹⁵ A technológiai fejlődés nem tette értelmezhetetlenné a hadtudomány alapfogalmait, és nem hozta létre az anomáliák olyan sorozatát, amelyek a tudományos közösség számára megoldhatatlanná váltak volna. Ennek hiányában nem beszélhetünk a kuhni értelemben vett krízisről sem.

Göcze hangsúlyozza, hogy a hadtudomány fejlődése inkább adaptív jellegű: a meglévő elméleti keretek képesek befogadni és értelmezni az új technológiák által generált jelenségeket. A változás így nem paradigmaváltásként, hanem hangsúlyeltolódásként és részrendszerszintű átrendeződésként ragadható meg. Ez az értelmezés különösen jól illeszkedik a hadtudomány strukturális megközelítéséhez, amely a magrétegek stabilitását és a periférikus rétegek gyorsabb változását hangsúlyozza.^{16, 17}

Miért nem beszélhetünk paradigmaváltásról a hadtudományban?

A fenti elemzés alapján megállapítható, hogy a hadtudomány fejlődése nem feleltethető meg a kuhni értelemben vett paradigmaváltás modelljének. Nem azonosíthatók azok az anomáliák, amelyek a hadtudomány alapparadigmáját válságba sodorták volna.

A diszruptív technológiák hatása ezzel szemben a hadtudományon belüli funkcionális eltolódásokban ragadható meg. A hangsúly a módszertani, szervezeti és normatív dimenziók átrendeződésére helyeződik, miközben az alapvető célok és fogalmi keretek változatlanok maradnak. A katonai kiképzés esetében ez azt jelenti, hogy nem annak megszűnéséről vagy újraalapításáról, hanem belső logikájának és eszköztárának átalakulásáról beszélhetünk.

E következtetés szervesen illeszkedik a hadtudomány strukturális értelmezéséhez, valamint a katonai erények funkcionális átalakulását bemutató elemzéshez. A paradigmaváltás fogalmának kritikus alkalmazása így nem gyengíti, hanem megerősíti azt az állítást, hogy a hadtudomány és annak alapfunkciói – különösen a katonai kiképzés – strukturális kontinuitás mellett képesek alkalmazkodni a technológiai és műveleti környezet változásaihoz.

A KATONAI KIKÉPZÉS MINT ALAPFUNKCIÓ. LINEÁRIS ÉS NEM LINEÁRIS MEGKÖZELÍTÉSEK A TECHNOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK TÜKRÉBEN

A katonai kiképzés a hadtudomány egyik alapfunkciója, amelynek elsődleges feladata a haderő működőképességének fenntartása és fejlesztése. A kiképzés nem önálló cél, hanem közvetítő közeg a hadtudomány elméleti alapjai és a gyakorlati alkalmazás között. Ennek megfelelően a kiképzési rendszer változásai nem értelmezhetők elszigetelten, hanem kizárólag a hadtudomány strukturális keretein belül.

A hagyományos katonai kiképzési modellek döntően lineáris logikára épültek. A felkészítés egymásra épülő szintek sorozataként jelent meg, ahol a katonák fokozatosan sajátították el az alapvető ismereteket, majd a komplexebb eljárásokat és végül az önálló alkalmazás képességét. Ez a megközelítés jól illeszkedett a tömeghadseregek szervezeti logikájához, a viszonylag stabil hadműveleti környezethez és a hierarchikus parancsnoki struktúrákhoz.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Szenes 2013: i. m. 59–66.

A lineáris kiképzés erőssége a kiszámíthatóság és az egységesség volt. Egyértelmű követelményrendszert, mérhető előmenetelt és standardizált eljárásokat biztosított. Ugyanakkor implicit módon olyan feltételezésekre épült, amelyek a modern hadviselési környezetben egyre kevésbé tarthatók: a tapasztalat időben történő felhalmozására, a döntési helyzetek relatív stabilitására, valamint arra, hogy a technológiai változások üteme lassabb, mint a kiképzési ciklusoké.

A NATO-ban alkalmazott, az egyéni felkészítéstől a raj-, szakasz- és magasabb kötelekszintekig építkező kiképzési logika jól szemlélteti e lineáris megközelítés működését. Az egymásra épülő kiképzési fázisok előre meghatározott struktúrája egységes és mérhető kimenetet feltételez. A gyakorlatban azonban az azonos kiképzési folyamaton végighaladó állomány nem homogén: a katonák tanulási képességei, gyakorlati érzéke, kognitív rugalmassága és tapasztalati háttére eltérő, ami a kimeneti szinten is differenciált teljesítményt eredményez. A lineáris modell így egységes bemenet mellett is eltérő kimeneteket produkál, amely különösen a kislegrészek szintjén válik műveleti szempontból relevánssá.

A 21. század hadviselési környezete e feltételezéseket alapvetően megkérdőjelezi. A műveleti tér komplexebbé vált, a döntési helyzetek időhorizontja lerövidült, és a technológiai kompetenciák nem kizárólagosan hierarchikus módon oszlanak meg. A tapasztalatszerzés egyre nagyobb része szimulált és virtuális környezetekben történik, miközben a valós műveleti helyzetek ritkábban, de nagyobb komplexitással jelennek meg.

E változások szükségszerűen felértékelik a nem lineáris kiképzési megközelítéseket. A nem lineáris kiképzés nem a hagyományos modell tagadását jelenti, hanem annak kiegészítését. Célja nem az előre definiált megoldások betanítása, hanem a döntéshozatali képesség, az adaptivitás és az önálló értelmezés fejlesztése. Ebben a megközelítésben a kiképzés nem lezárt tanulási folyamat, hanem folyamatosan visszacsatolt és módosított rendszer. A nem lineáris megközelítés képes a lineáris modellből fakadó kimeneti varianciát tudatos fejlesztési tényezővé alakítani, ezáltal a későbbi raj- és szakaszszintű alkalmazás során magasabb szintű döntési és alkalmazkodási képességekkel rendelkező állományt eredményez.

Fontos hangsúlyozni, hogy a lineáris és nem lineáris kiképzési modellek nem egymást kizáró alternatívák. A modern kiképzési rendszerben e két logika párhuzamosan van jelen, eltérő szinteken és eltérő célokkal. A lineáris megközelítés továbbra is nélkülözhetetlen az alapkompenciák és eljárások elsajátításához, míg a nem lineáris elemek a komplex, bizonytalan és erkölcsileg terhelt döntési helyzetek kezelésére készítenek fel.

A diszruptív technológiák megjelenése e kettősséget tovább erősíti. A digitális vezetési rendszerek, a szimulációs környezetek és az automatizált döntéstámogató eszközök nem teszik feleslegessé a kiképzést, hanem új követelményeket támasztanak vele szemben. A kiképzésnek képesnek kell lennie arra, hogy a technológia által közvetített döntéshozatalt értelmezhető és ellenőrizhető keretbe helyezze.

Ebben az értelemben a technológiai változások hatása nem a kiképzési rendszerek összeomlásában, hanem azok belső logikájának átalakulásában ragadható meg. A hangsúly a végrehajtásról egyre inkább a döntésre, az eljárásról a helyzetértékelésre, a szabálykövetésről az értelmezési képességre helyeződik át. Ez az eltolódás azonban nem érinti a kiképzés alapfunkcióját: továbbra is a katonai szervezet működőképességének biztosítása a cél a katonák és alegységek kiképzése, felkészítése útján.

A kiképzés mint alapfunkció így egyszerre hordoz stabilitást és rugalmasságot. Strukturálisan a hadtudomány magrétegéhez tartozik, funkcionálisan azonban képes reagálni a technológiai és műveleti környezet változásaira. E kettősség teremti meg annak lehetőségét, hogy

a kiképzés ne pusztán technikai felkészítést nyújtson, hanem közvetítse azokat a normatív és erkölcsi elvárásokat is, amelyek a katonai hivatás gyakorlásához elengedhetetlenek.

Ez a felismerés vezet át a következő fejezethez, amely a katonai erények és az erkölcsi dimenziók szerepét vizsgálja a kiképzésben. Amennyiben a kiképzés nem csupán készségeket, hanem döntési és felelősségi kereteket is közvetít, úgy szükségszerűen felmerül a kérdés: milyen erkölcsi normák mentén történik mindez a technológia által közvetített hadviselés korában.

KATONAI ERÉNYEK ÉS ERKÖLCSI DIMENZIÓK A KIKÉPZÉSBEN

A katonai erények funkcionális átalakulása a modern hadviselésben

(Boda Mihály erényelméleti megközelítése alapján)

A katonai kiképzés erkölcsi dimenziójának vizsgálata elválaszthatatlan a katonai erények fogalmának tisztázásától. A diszruptív technológiák által formált hadviselési környezetben a katonai tevékenység nem csupán technikai végrehajtásként, hanem erkölcsileg terhelt döntések sorozataként jelenik meg. E folyamat értelmezéséhez stabil elméleti keretet kínál Boda Mihály katonai erényelméleti megközelítése.

Boda értelmezésében a katonai erények nem absztrakt erkölcsi kategóriák, hanem a katonai hivatás célrendszeréhez kötődő, intézményesült normatív gyakorlatok, amelyek a szervezeti működésen és a kiképzésen keresztül válnak elsajátíthatóvá. Az erények ebben az értelemben nem pusztán egyéni jellemvonások, hanem a katonai tevékenység végrehajtásához szükséges, tanulható és fejleszthető képességek, amelyek mindig az adott hadviselési környezethez igazodva nyernek konkrét tartalmat.¹⁸

A tanulmány értelmezési keretében katonai erénynek tekinthető minden olyan, a kiképzés során fejleszthető és intézményesen közvetített képesség és attitűd, amely a katonai döntéshozatal minőségét, a felelősségvállalás mértékét és a normakövető cselekvést biztosítja. Ide tartozik különösen az erkölcsi bátorság, az elszámoltathatóság, a fegyelmezett döntéshozatal, valamint a technológiai környezetben is érvényesíthető kritikai reflexió képessége. Az erények ebben az értelemben nem statikus tulajdonságok, hanem a kiképzési folyamat során formálódó, kontextusfüggő működési képességek.

A KATONAI ERÉNYEK TÖRTÉNETI ÉRTELMEZÉSE

A klasszikus hadviselés korszakában a katonai erények elsősorban a fizikai jelenléthez, a fegyelemhez és a közvetlen kockázatvállaláshoz kapcsolódtak. A bátorság, az engedelmesség és az önfeláldozás olyan erények voltak, amelyek a harctéri tapasztalatot keresztül nyertek értelmet. A katonai kiképzés elsődleges feladata e tulajdonságok megerősítése volt, különösen testi és pszichikai terhelés alatt.

Boda ugyanakkor hangsúlyozza, hogy már ebben az időszakban sem maga a kockázat jelentette az erény lényegét, hanem az ahhoz való tudatos és felelős viszonyulás. A katonai erények normatív irányítúként működtek: meghatározták, miként kell helyesen cselekedni a katonai hivatás keretein belül.¹⁹

¹⁸ Boda 2018: i. m. 38–47.

¹⁹ Uo.

A katonai erények intézményesült jellege

A 20. század tömeghadseregeinek és professzionális haderőinek kialakulásával a katonai erények egyre inkább intézményesült formában jelentek meg. A fegyelem és a lojalitás mellett előtérbe került a szakmai kompetencia és a vezetői felelősség, különösen a parancsnoki állomány esetében. A katonai erények ebben az összefüggésben már nem kizárólag egyéni tulajdonságokként, hanem szervezeti elvárásokként és normaként jelentek meg.²⁰

A kiképzés ebben a korszakban nem csupán fizikai felkészítést jelentett, hanem a katonai szervezet értékrendjének és működési logikájának elsajátítását is. Az erények átadása nem elkülönült erkölcsi oktatás formájában történt, hanem a mindennapi gyakorlat, a fegyelem és a vezetői példamutatás révén vált attitűddé.

Fizikai és erkölcsi bátorság a modern hadviselésben

A modern, technológia által közvetített hadviselés újabb funkcionális átalakulást eredményezett a katonai erények területén. A kockázatkerülő műveletek, a távolról végrehajtott döntések és a félig autonóm rendszerek alkalmazása következtében a döntéshozatal egyre inkább leválik a közvetlen fizikai veszélyről.

Ebben a környezetben a klasszikus értelemben vett fizikai bátorság szerepe csökken, ugyanakkor nem szűnik meg, hanem erkölcsi bátorsággá alakul át.²¹ Az erkölcsi bátorság a felelősség tudatos vállalásában, az elszámoltathatóság elfogadásában és a döntések következményeivel való szembenézésben nyilvánul meg.

A technológia ebben az értelemben nem csökkenti az erkölcsi felelősséget, hanem sok esetben el is mélyíti azt. A döntések hatásai térben és időben eltávolodnak a döntéshozótól, ami fokozott erkölcsi reflexiót és tudatos normakövetést igényel.

A kiképzés mint normatív közvetítő közeg

A katonai erények átadása nem választható el a kiképzési rendszer struktúrájától. Az erények nem elméleti tananyagként, hanem gyakorlaton és reflexión keresztül internalizálódó normák formájában sajátíthatók el.²²

A szimulációs és virtuális kiképzési környezetek megfelelő alkalmazása lehetőséget teremt arra, hogy a katonák erkölcsileg terhelt döntési helyzetekkel szembesüljenek, még akkor is, ha a fizikai kockázat hiányzik. Ugyanakkor erkölcsi reflexió hiányában fennáll annak veszélye, hogy a technológia relativizálja a döntések súlyát, és csökkenti a felelősségérzetet.²³

A kiképzés ebben az értelemben nem pusztán készségeket fejleszt, hanem normatív kereteket közvetít, amelyek meghatározzák, hogy a katonák miként értelmezik saját szerepüket, felelősségüket és döntéseiket a technológia által közvetített hadviselésben.

²⁰ Boda 2019: i. m. 204–220.

²¹ Uo.

²² Boda 2018: i. m. 38–47.

²³ Boda 2019: i. m. 204–220.

ÖSSZEGZÉS

A katonai erények nem veszítik el jelentőségüket a modern hadviselésben, hanem funkcionálisan átalakulnak, és új tartalommal telítődnek. A kiképzés továbbra is a katonai erények elsődleges közvetítője marad, még akkor is, ha módszertana és eszköztára jelentősen megváltozik.

Ez a felismerés megerősíti azt az állítást, hogy a diszruptív technológiák hatása nem paradigmaváltásként, hanem normatív és funkcionális eltolódásként értelmezhető, amelynek középpontjában a katonai kiképzés áll.

KLASSZIKUS HADTUDOMÁNYI KONTINUITÁS. KATONAI ERÉNYEK ÉS KIKÉPZÉS MACHIAVELLI, CLAUSEWITZ ÉS JOMINI GONDOLKODÁSÁBAN

A katonai kiképzés és a katonai erények kapcsolatának vizsgálata nem tekinthető kizárólag kortárs problémának. A hadtudomány klasszikus gondolkodói már jóval a modern technológiai korszak előtt felismerték, hogy a hadviselés hatékonysága nem pusztán az alkalmazott eszközök technikai fejlettségén múlik, hanem azon az emberi tényezőn, amelyet a kiképzés formál. A klasszikus hadtudományi gondolkodás ezért nem előzményként, hanem értelmezési keretként szolgál a modern kiképzési és erkölcsi kérdésekhez.

Niccolò Machiavelli számára a katonai erények és a kiképzés elsősorban államszervezési és normatív kérdések voltak. A hadsereg működőképességét nem a zsold vagy az alkalmi lelkesedés, hanem a fegyelem, az engedelmesség és a közösség iránti lojalitás biztosítja. Ezek az erények nem spontán módon alakulnak ki, hanem tudatos nevelés és kiképzés eredményeként. Machiavelli gondolkodásában a kiképzés nem technikai felkészítést, hanem erkölcsi és politikai szocializációt jelent, amely az állam fennmaradásának szolgálatában áll.

Ez a megközelítés már korán rámutat arra, hogy a katonai erények nem kizárólag egyéni tulajdonságok, hanem intézményesült normák. A kiképzés ebben az értelemben nem választható el a politikai és szervezeti környezettől, mivel az határozza meg, milyen magatartásformák tekinthetők helyesnek és elvárhatónak a katonai hivatás gyakorlása során.

Carl von Clausewitz gondolkodásában a katonai erények és a kiképzés szerepe a háború bizonytalanságának kontextusában nyer értelmet. Clausewitz a háborút az akaratok küzdelmeként írja le, amelyet sűrlődés, véletlen és kiszámíthatatlanság jellemez. Ebben a környezetben a kiképzés nem kész válaszok betanítását jelenti, hanem az ítélőképesség, a kezdeményezőkézség és a felelősségvállalás fejlesztését.

Clausewitz számára a bátorság nem pusztán fizikai kockázatvállalás, hanem erkölcsi erő, amely lehetővé teszi a döntéshozó számára, hogy bizonytalan helyzetben is vállalja a következményeket. Ez a gondolat közvetlenül kapcsolódik a modern hadviselés erkölcsi kihívásaihoz, ahol a döntések hatásai gyakran elválnak a döntéshozó közvetlen tapasztalatától. A kiképzés feladata ebben az értelemben nem csökkent, hanem éppen felértékelődött: olyan helyzetekre kell felkészítenie a katonákat, amelyekben nincs egyértelműen helyes megoldás.

Antoine-Henri Jomini ezzel szemben a hadviselés rendszerezhetőségére és taníthatóságára helyezte a hangsúlyt. Elméletében a kiképzés célja az elvek, szabályok és eljárások következetes elsajátítása, amelyek révén a hadviselés racionalizálható és előre tervezhető. Jomini megközelítése hosszú időre meghatározta a katonai oktatás és kiképzés módszertanát, különösen a lineáris, lépcsőzetes képzési rendszerek kialakulásában.

Ugyanakkor Jomini gondolkodása sem nélkülözi az erkölcsi dimenziót. A rend, a fegyelem és az előírások követése olyan erényekként jelennek meg, amelyek nélkül a hadviselés rendszere nem működőképes. A különbség elsősorban abban rejlik, hogy míg Clausewitz a bizonytalanság kezelésére, addig Jomini a kiszámíthatóság megteremtésére helyezi a hangsúlyt.

A klasszikus hadtudományi gondolkodók eltérő megközelítései ellenére közös alapvetésük, hogy a kiképzés a katonai erények közvetítésének elsődleges terepe. A hadviselés technikai eszközei változhatnak, de a katonai tevékenység emberi dimenziója – döntés, felelősség, erkölcsi megítélés – állandó marad. Ez a felismerés teremti meg a kapcsolatot a klasszikus elméletek és a modern, technológia által közvetített hadviselés között.

A Boda Mihály által megfogalmazott érélyelméleti megközelítés ebben az összefüggésben nem szakít a klasszikus hagyománnyal, hanem azt rendszerszinten értelmezi újra. A katonai erények nem tűnnek el, hanem funkcionálisan átalakulnak, miközben a kiképzés továbbra is az a közeg, amelyben e normák elsajátíthatók és gyakorolhatók. A klasszikus hadtudományi kontinuitás felismerése így nem relativizálja a modern kihívásokat, hanem értelmezési keretet ad azokhoz.

Ez a kontinuitás képezi az alapját annak a vizsgálatnak, amely a következő fejezetben a szimulációs és virtuális kiképzési környezetek erkölcsi dimenzióira irányul. Amennyiben a katonai erények közvetítése továbbra is a kiképzés feladata, úgy szükségszerűen felmerül a kérdés: miként jelennek meg ezek az erények olyan környezetekben, ahol a tapasztalat jelentős része már nem közvetlen fizikai jelenléthez kötődik.

ERKÖLCSI DIMENZIÓK A SZIMULÁCIÓS ÉS VIRTUÁLIS KIKÉPZÉSBEN. KOCKÁZAT, DÖNTÉS ÉS FELELŐSSÉG A TECHNOLÓGIA ÁLTAL KÖZVETÍTETT FELKÉSZÍTÉSBEN

A szimulációs és virtuális kiképzési környezetek megjelenése a katonai felkészítésben a diszruptív technológiák egyik leglátványosabb és leggyorsabban terjedő alkalmazási területe. E rendszerek elsődleges előnye abban rejlik, hogy lehetővé teszik ritka, veszélyes vagy nagy komplexitású helyzetek biztonságos gyakorlását, miközben jelentősen csökkentik az élőerőt és eszközöket érintő kockázatokat. A technológiai előnyök azonban szükségszerűen felvetik az erkölcsi dimenzió kérdését is: milyen módon közvetíthetők a katonai erények olyan környezetben, ahol a fizikai veszély hiányzik, a tapasztalat pedig részben mesterségesen előállított?

A katonai kiképzés erkölcsi jelentősége hagyományosan szorosan kapcsolódott a fizikai jelenléthez és a közvetlen kockázatvállaláshoz. A szimulációs környezetek ezt a kapcsolatot látszólag megbontják, mivel a döntések következményei nem járnak azonnali testi veszéllyel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az erkölcsi dimenzió szükségszerűen eltűnne a kiképzésből. A döntések erkölcsi súlya nem kizárólag a fizikai kockázatból fakad, hanem abból a felelősségből is, amelyet a döntéshozó a valós műveleti környezetben visel.

A szimulációs kiképzés egyik legnagyobb potenciálja éppen abban rejlik, hogy képes komplex, erkölcsileg terhelt döntési helyzeteket modellezni. Olyan szituációk jeleníthetők meg, amelyekben a katonának nem egyértelműen „helyes” megoldások közül kell választania, hanem egymással versengő célok, értékek és következmények között kell mérlegelnie. Amennyiben a kiképzés megfelelő reflektív keretben zajlik, a szimuláció nem csökkenti, hanem akár erősítheti is az erkölcsi tudatosságot.

Ugyanakkor komoly kockázatot jelent, ha a szimulációs környezet kizárólag technikai és eljárásrendi szempontokra koncentrál. Ebben az esetben fennáll annak veszélye, hogy a kiképzés „kockázatmentes gyakorlattá” válik, amely relativizálja a döntések súlyát, és csökkenti a felelősségérzetet. A katonai erények – különösen az erkölcsi bátorság és az elszámoltathatóság – nem automatikusan jelennek meg a technológiai környezetben, hanem tudatos pedagógiai és normatív irányítás eredményeként.

A szimulációs és virtuális kiképzés erkölcsi hatása ezért nem magából a technológiából következik, hanem abból a keretrendszerből, amelyben alkalmazzák. A kiképzésnek explicit kell tennie a döntések következményeit, még akkor is, ha azok a szimuláció során nem járnak valós veszéllyel. A visszacsatolás, az értékelés és a reflexió szerepe ebben a környezetben felértékelődik, mivel ezek biztosítják, hogy a tapasztalat ne pusztán technikai készségként, hanem erkölcsi tanulságként is rögzüljön.

A technológia által közvetített kiképzés továbbá új kihívásokat teremt a felelősség eloszlása szempontjából. A döntések gyakran rendszerek, algoritmusok és döntéstámogató eszközök közvetítésével születnek meg, ami elmoshatja az egyéni felelősség határait. A kiképzés feladata ebben az összefüggésben nem az, hogy elfedje ezt a bizonytalanságot, hanem hogy tudatosítsa: a technológia nem helyettesíti az emberi döntést, csupán annak kereteit alakítja át.

Ez a felismerés szorosan kapcsolódik a korábban bemutatott katonai érényelméleti megközelítéshez. Az erkölcsi bátorság, a felelősségvállalás és az elszámoltathatóság nem veszítenek jelentőségükből a szimulációs környezetben, hanem új formában jelennek meg. A kiképzés akkor tölti be normatív közvetítő szerepét, ha a technológiai eszközöket nem célként, hanem eszközként kezeli a katonai erények fejlesztésében.

Összességében megállapítható, hogy a szimulációs és virtuális kiképzés nem erkölcsileg semleges technológia. Hatása attól függ, hogy a kiképzési rendszer milyen értelmezési és reflexiós keretet rendel hozzá. Amennyiben ez a keret hiányzik, a technológia valóban kockázatot jelenthet a katonai erények közvetítésére. Amennyiben azonban tudatosan integrálják a normatív szempontokat, a szimulációs környezetek a modern katonai kiképzés egyik legfontosabb erkölcsi laboratóriumává válhatnak.

Ez a megállapítás közvetlenül vezet át a tanulmány záró részéhez, amely összegzi a diszruptív technológiák hatását a hadtudományra, és megfogalmazza a katonai kiképzés jövőbeli szerepére vonatkozó következtetéseket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Strukturális kontinuitás és funkcionális–erkölcsi eltolódás a katonai kiképzésben

A tanulmány kiindulópontját az a széles körben elterjedt narratíva adta, amely szerint a diszruptív technológiák megjelenése a hadviselés egészét, sőt magát a hadtudományt is alapvető paradigmaváltás elé állította. Az elemzés célja nem e változások jelentőségének relativizálása volt, hanem azok pontosabb értelmezése a hadtudomány strukturális, tudományelméleti és normatív keretein belül.

A hadtudomány rétegzett szerkezetének vizsgálata rámutatott arra, hogy a technológiai fejlődés elsősorban a külsőbb, gyorsabban változó rétegeket érinti, miközben a magrétegek – így a katonai kiképzés – strukturálisan stabilak maradnak. Amennyiben valódi, a hadtudomány egészét érintő paradigmaváltásról lenne szó, annak szükségszerűen a magfunkci-

ók összeomlásában vagy újjraalapításában kellene megnyilvánulnia. Ilyen jelenség azonban a katonai kiképzés esetében nem figyelhető meg.

A tudományelméleti megközelítés tovább erősítette ezt a megállapítást. A paradigmaváltás fogalmának kuhni értelmezése, valamint annak hadtudományi alkalmazása alapján megállapítható, hogy a diszruptív technológiák nem idéztek elő olyan anomáliákat vagy tudományos krízist, amelyek a hadtudomány alapparadigmáját megkérdőjelezték volna. A változások jellege sokkal inkább normál tudományos fejlődésként, illetve részrendszer szintű hangsúlyeltolódásként írható le.

A katonai kiképzés vizsgálata e strukturális és tudományelméleti keretek között világgossá tette, hogy a változások nem a kiképzés megszűnését vagy leváltását, hanem annak belső logikájának átalakulását eredményezték. A lineáris kiképzési modellek továbbra is alapvető szerepet töltenek be, ugyanakkor egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a nem lineáris, adaptív és döntésközpontú megközelítések. Ez az eltolódás a hadviselési környezet komplexitására adott válaszként értelmezhető, nem pedig a korábbi kiképzési paradigma elutasításaként.

A tanulmány központi normatív megállapítása szerint a diszruptív technológiák hatása a katonai erények területén sem paradigmaváltásként jelenik meg. A katonai erények – különösen a bátorság, a felelősségvállalás és az elszámoltathatóság – nem veszítik el relevanciájukat, hanem funkcionálisan átalakulnak. A fizikai kockázatvállaláshoz kötődő erények mellett előtérbe kerül az erkölcsi bátorság, amely a technológia által közvetített döntéshozatalban vállalt felelősségben nyilvánul meg. A kiképzés ebben a folyamatban továbbra is az erkölcsi normák elsődleges közvetítője marad.

A klasszikus hadtudományi gondolkodás elemzése megerősítette e következtetéseket. Machiavelli normatív fegyelemfelfogása, Clausewitz döntés- és bizonytalanságközpontú megközelítése, valamint Jomini rendszerező logikája eltérő hangsúlyokkal, de közös felismerésre épül: a hadviselés emberi dimenziója nem váltható ki technológiai eszközökkel. E kontinuitás felismerése lehetővé teszi, hogy a modern technológiai kihívásokat ne szakításként, hanem történeti és elméleti folyamat részeként értelmezzük.

A szimulációs és virtuális kiképzési környezetek elemzése végül rámutatott arra, hogy a technológia önmagában nem erkölcsileg semleges. Hatása attól függ, milyen normatív és pedagógiai keretben alkalmazzák. A kiképzés akkor képes betölteni hagyományos és egyben megújuló szerepét, ha a technológiai eszközöket nem célként, hanem többek között a katonai erények fejlesztésének eszközeként kezeli.

Összegzésként megállapítható, hogy a diszruptív technológiák hatása a hadtudományon belül nem teljes paradigmaváltásként, hanem strukturális kontinuitás mellett végbemenő funkcionális és erkölcsi eltolódásként értelmezhető. Ez az eltolódás különösen a katonai kiképzés területén ragadható meg, amely továbbra is a haderő működőképességének és erkölcsi megalapozottságának kulcseleme marad. A jövő kihívása nem a kiképzés leváltása, hanem annak olyan módon történő fejlesztése, amely képes egyszerre kezelni a technológiai komplexitást és megőrizni a katonai hivatás normatív alapjait.

A Magyar Honvédség kiképzési rendszerére gyakorolt hatás

A diszruptív technológiák által kiváltott változások a katonai kiképzés területén nem értelmezhetők kizárólag elméleti vagy technológiai kérdésként. A kiképzés minden esetben egy konkrét szervezeti környezethez, nemzeti stratégiai kultúrához és intézményi hagyományhoz kötődik. A Magyar Honvédség esetében a kihívás kettős: egyrészt meg

kell felelni a szövetségi elvárásoknak és a gyors technológiai változások által generált követelményeknek, másrészt meg kell őrizni a nemzeti katonai kultúra alapvető normatív elemeit.

A Magyar Honvédség kiképzési rendszerében hosszú időn keresztül a lineáris kiképzési modell biztosította a felkészítés stabil kereteit. Ez a stabilitás azonban napjainkra részben korláttá vált. A digitális rendszerek, a hálózatalapú hadviselés és a szimulációs környezetek megjelenése olyan képességeket és döntési helyzeteket hozott létre, amelyek nem illeszthetők maradéktalanul a hagyományos, lépcsőzetes kiképzési struktúrákba. A kihívás így nem pusztán új tananyagok vagy technikai eszközök bevezetésében ragadható meg, hanem a kiképzés mögötti szemlélet újragondolását teszi szükségessé.

A probléma nem pusztán módszertani jellegű. A lineáris kiképzési modellhez kapcsolódó szemlélet gyakran hierarchikus tudásfelfogást eredményez, amelyben a tapasztalat elsősorban az időben eltöltött szolgálathoz kötődik. Ez a megközelítés nehezen egyeztethető össze azokkal a helyzetekkel, amikor a fiatalabb állománytagok mélyebb technológiai ismeretekkel és rendszerszintű digitális kompetenciákkal rendelkeznek, miközben a tapasztaltabb vezetők döntési felelőssége és erkölcsi elszámoltathatósága változatlan marad. A kiképzés ebben az értelemben nem csupán tudást közvetít, hanem – sokszor implicit módon – hatalmi és felelősségi viszonyokat is konzervál.

A digitális és szimulációs eszközök integrálása ezért a Magyar Honvédség kiképzési rendszerében csak akkor lehet eredményes, ha azok nem válnak öncélú technológiai megoldásokká. A technológia alkalmazása önmagában nem garantálja a hatékonyság növekedését; amennyiben a kiképzés továbbra is kizárólag végrehajtási mintákra és előre definiált eljárásokra épül, a digitális eszközök csupán felgyorsítják a meglévő strukturális problémák újratermelődését.

A kihívás különösen élesen jelenik meg az ember–gép együttműködés területén. A döntéstámogató rendszerek és a részben autonóm megoldások alkalmazása megköveteli, hogy a kiképzés során hangsúlyos szerepet kapjon a kritikai gondolkodás, a felelősségvállalás és az erkölcsi ítéletképeség fejlesztése. Ezek a kompetenciák nem válthatók ki technológiai eszközökkel, ugyanakkor csak tudatos pedagógiai és kiképzésszervezési döntések révén válhatnak internalizálhatóvá.

A szimulációs és virtuális környezetek alkalmazása a Magyar Honvédség számára jelentős lehetőséget kínál a komplex helyzetek biztonságos gyakorlására. Ezek a rendszerek azonban kizárólag akkor járulnak hozzá a kiképzés megújulásához, ha szervesen illeszkednek a kiképzési koncepció egészébe, és nem elkülönült, technológia-központú megoldásként jelennek meg. A hangsúlynak nem a technológia látványosságán, hanem a tanulási folyamat minőségén és a döntési felelősség tudatosításán kell lennie.

A nemzetközi tapasztalatok alapján a sikeres alkalmazkodás kulcsa a rugalmas, moduláris kiképzési struktúrák kialakítása, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző beosztású és tapasztalati szintű állomány egységes elvek mentén, de eltérő mélységben sajátítsa el a technológiai és erkölcsi kompetenciákat. A Magyar Honvédség esetében mindez azt jelenti, hogy a kiképzési rendszer fejlesztése nem egyszeri reformként, hanem folyamatos tanulási és visszacsatolási folyamatként értelmezhető.

Összességében megállapítható, hogy a technológiai változások a Magyar Honvédség kiképzési rendszerében nem a klasszikus katonai alapelvek feladását, hanem azok új környezetben történő érvényesítését teszik szükségessé. A fegyelem, a felelősség és a vezetői döntés primátusa továbbra is meghatározó marad, azonban új eszközökkel, új helyzetekben és megnövekedett erkölcsi terhelés mellett kell működőképesnek lenniük. A kérdés így nem

az, hogy szükség van-e változásra, hanem az, hogy a változás mennyire tudatosan, irányított módon és a katonai hivatás normatív magját megőrizve valósul meg a Magyar Honvédség kiképzési rendszerében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály: *A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei*. Hadtudomány, 2019/2., 204–220. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.E.204> (Letöltés időpontja: 2025. 12. 04.)
- Boda Mihály: *Az alapvető katonai erények mibenléte és jelentősége*. Hadtudomány, 2018/1., 38–47. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.1.38> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 18.)
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1917. <https://vmek.oszk.hu/13200/13240/pdf/> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 24.)
- Göcze István: *Paradigmaváltás a hadtudományban?* In: Göcze István et al. (szerk.): *Lehelyezett kö: Tanulmányok Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Ludovika Kiadó, Budapest, 2023, 91–109.
- Jomini, Antoine-Henri: *A hadművészet kézikönyve*. Ludovika Kiadó, Budapest, 2024. [open access.ludovika.hu/nke/catalog/view/66/566/1534](https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/view/66/566/1534) (Letöltés időpontja: 2025. 11. 24.)
- Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- Machiavelli, Niccolò: *A fejedelem*. Magyar Helikon, Budapest, 1964. <https://mek.oszk.hu/00800/00867/> (Letöltés időpontja: 2025. 12. 02.)
- Szenes Zoltán: *Akadémiai viták a hadtudomány struktúrájáról*. Hadtudomány, 23. évf. 2013/3–4., 59–66. ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/download/7675/6307/ (Letöltés időpontja: 2025. 12. 17.)

Gacsal János Szabolcs ezredes:

MANŐVEREZŐ HARCÁSZAT AZ ÉSZAKI HADJÁRAT SORÁN (1919. MÁJUS 30. – JÚNIUS 9.)

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.7

ÖSSZEFOGLALÓ: *A modern geopolitikai környezetben és a hagyományos fegyveres konfliktus ismételt megjelenésének hatására a Magyar Honvédség megkezdte a konvencionális manőverező harcászati és hadművelleti képességei visszaépítését. E régi-új képességeinek ismételt kialakítása megköveteli annak megértését, hogy mik a manővererők, illetve a magyar történelem folyamán hogyan alakult ki azok 20. századi egyik leghatékonyabb alkalmazása a magyar Vörös Hadsereg 1919-es északi hadjáratában. A tanulmány célja, hogy e történelmi esemény bemutatásán keresztül rávilágítson a manővererők alkalmazási elveire, kialakulásuk szakmai hátterére, valamint irányt mutasson a Magyar Honvédség manővererőinek felkészítéséhez és alkalmazási elveinek megfogalmazásához.*

KULCSSZAVAK: magyar Vörös Hadsereg, északi hadjárat, manőver, „pofozógép”-taktika

A SZERZŐRŐL:

Gacsal János Szabolcs ezredes, irodavezető (MH Katonai Összekötő Iroda, Németország), az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0005-7081-6712; MTMT: 10101525)

„Egy csatában döntő: a hadi tapasztalat, a nagyobb küzdőképesség, jobb fegyelem és tehetségesebb vezér. Mindez pótolni tudja a számbeli fölény hiányát. De hosszabb háborúban a kisebb harcoslétszámot végeredményben mégiscsak legyőzi a nagyobb létszámú haderő.”¹

BEVEZETÉS

Magyarország számára a történelme során nem adatott meg az a szerencsés helyzet, hogy az erősebb hatalom, az erősebb hadsereg kényelmes helyzetéből kelljen a katonai kihívásokra választ találnia. Mivel Magyarország földrajzi helyzetéből következően a hadak országútjának középpontjában helyezkedett el, ezért mindig lényegesen erősebb ellenséges hatalmak ellen kellett harcolnia. Ezek a katonai hatalmak az adott korszak meghatározó nagyhatalmai voltak: Mongol Birodalom, Oszmán Birodalom, Habsburg Birodalom, Orosz Birodalom, Szovjetunió.

E munkámban a magyar Vörös Hadsereg 1919. évi északi hadjáratának első fázisán keresztül kívánom bemutatni, hogy hogyan lehetséges az erősebb hadsereggel, hadseregekkel szemben nagy kiterjedésű területen sikeres támadó hadműveletet folytatni.

¹ Csikány 2001, 84.

A tanulmányban azt vizsgálom, hogy a manőverező harc alapelveit hogyan tudta a Stromfeld Aurél² vezetete magyar Vörös Hadsereg megvalósítani a gyakorlatban, vagyis az ellenség szabad szárnyainak kihasználása, vagy – ennek hiányában – a gyors áttörés által szabad szárnyak kialakítása, ami megvalósítható a csapatok megfelelő csoportosításával a főcsapás irányába, az ellenség meglepésével, a támadás rejtett előkészítésével. Ezután gyors kijutás az ellenség mélységébe az ellenség főerőinek részekre szabdalása, valamint részenkénti megsemmisítése céljából.³

A német hadtudomány a következőkben fogalmazza meg a háború alapelveit hadművelleti és harcászati szinten:⁴

- *tempó*: nem egyenlő a sebességgel, a legjobban a „Boyd-ciklussal” jellemezhető, mely szerint manőverezz gyorsabban, mint ahogy az ellenség reagálni tud, és reagálj gyorsabban, mint ahogy az ellenség manőverezni tud;
- *főerőkifejtés iránya, vagy másnéven a súlypont*: döntő helyen és időben az ellenséggel szembeni erő- és eszközfölény megteremtése;
- *meglepés*;
- *összefegyvernemi harc*, vagyis a fegyvernemek és a szakcsapatok olyan célszerű csoportosítása, mely lehetőséget biztosít a saját erők erős oldalának kihasználására az ellenség gyenge oldala ellen;
- *rugalmasság*, mely lehetővé teszi a helyzetek gyors és hirtelen változására adott megfelelő reakciókat, ami elsősorban a kiképzésen keresztül, valamint a csapatok megfelelő csoportosításán keresztül érhető el;
- *decentralizált vezetés*, amit a német küldetésorientált vezetés így ír le: „a manőverező harcban haszontalanok azok az egységek és parancsnokok, amelyek/akik csak a kiadott parancs végrehajtására képesek – vagy csak várnak a parancsra.”⁵

„Bár a kiképzési utasítások megkötötték [Stromfeld] kezét, mégis talált módot, hogy saját nevelési és kiképzési elveit is érvényesítse. A lélektelenül, vasfegyelemmel végrehajtott gyakorlatok helyett önállóságra nevelte katonáit.”⁶

A szovjet hadtudomány a következőkben fogalmazza meg a háború alapelveit hadművelleti és harcászati szinten a siker kivívása érdekében:⁷

- *sebesség*: a manőverszabadság kivívása és a harci műveletek magas tempójának fenntartása;
- *erőkoncentráció* a fő erőikifejtés irányába, ezáltal a döntő helyen és időben az ellenséggel szembeni erő- és eszközfölény megteremtése;
- *meglepés*;
- *agresszivitás a harcban*: a támadótevékenység szünet nélküli végrehajtásában, az áttörés végrehajtásakor és az üldözés során;
- *a harcérték megőrzése*: megvalósítható (a) az erők és eszközök megfelelő felkészítésével és a csapatok megfelelő csoportosításával, (b) a vezetés folyamatos fenntartásával, (c) valamint a kezdeményezőkézség fenntartásával;

² Stromfeld Aurél (1878–1927) vezérkari ezredes, a magyar Vörös Hadsereg legendás hadvezére és vezérkari főnöke volt a Tanácsköztársaság idején.

³ Creveld et al. 1994, 3.

⁴ Uo. 3–7.

⁵ Uo. 7.

⁶ Hetés–Horváth 1959, 19.

⁷ Donnelly 1982, 1595.

- *realisztikus tervezés*: annak biztosítása, hogy bármely művelet célja és terve megfeleljen a helyzet realitásainak, ne akarjon se többet, se kevesebbet;
- *az együttműködés biztosítása*: fegyvernemek, szakcsapatok és eszközeik célok, irányok, feladatok szerint térben és időben összehangolt, egységes elgondoláson alapuló együttes tevékenysége a harc sikere érdekében;
- *mélység*: egyidejű csapások végrehajtása az ellenség teljes hadművelleti mélységében, beleértve az ellenség harci moráljának csökkentését is.

POLITIKAI ÉS KATONAI VISZONYOK MAGYARORSZÁGON 1918 NOVEMBERÉTŐL 1919 MÁJUSÁIG

Az első világháborút a központi hatalmak elvesztették, annak minden negatív következtével együtt. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott, és kezdetét vette a történelmi Magyarország felosztása. Ebben az időszakban a Károlyi Mihály⁸ vezette kormány politikája az országot igen kedvezőtlen helyzetbe hozta, aminek következtében a szomszédos országok felbátorodtak, hogy a kialakult helyzetet kihasználva minél nagyobb területeket csatolhassanak el az ország területéből.

A helyzet súlyosságát jól jellemezte a Károlyi-kormány hadügyminiszterének, Linder Bélának⁹ az elhíresült mondása: „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!”¹⁰ Ezek a kijelentések azonban nem maradtak meg a szavak szintjén, hanem megkezdtek ennek gyakorlati végrehajtását is, figyelmen kívül hagyva annak valós következményeit, mellyel Magyarországot egy igen kedvezőtlen nemzetbiztonsági helyzetbe sodorták, lényegében védtelenné téve bármilyen külső katonai behatással szemben. „November végéig már 700 ezer, december végéig pedig már 1 200 000 katona szerelt le.”¹¹ A Károlyi-kormány akkor jött rá tévedése súlyosságára, amikor is 1818. november 13-án Belgrádban Henrys¹² francia tábornokkal és Živojin Mišić¹³ szerb vajdával Linder Béla aláírta azt az egyezményt, melynek hatásai Magyarországra nézve igen súlyosak voltak, s tovább fokozta az ország kiszolgáltatottságát. Az antanthatalmak¹⁴ azonban még az ebben a szerződésben foglaltakat sem kívánták betartani, és folytatták az országgal szembeni katonai felvonulásukat. Károlyi Mihály így jellemezte a helyzetet: „Tudomásul kell venni, hogy az antant csupán egyetlen jogalapot ismer el: az erősebb jogát, s ezt magasabb rendűnek tekinti mindennél, még a saját maga által aláírt szerződésekénél is.”¹⁵

⁸ Károlyi Mihály gróf (1875–1955) magyar politikus, miniszterelnök (1918–1919).

⁹ Linder Béla (1876–1962) magyar katonatiszt és politikus, a Károlyi-kormány hadügyminisztere.

¹⁰ Liptai 1979, 19.

¹¹ Uo. 22.

¹² Paul Prosper Henrys (1862–1943) francia tábornok fontos szerepet játszott különösen a balkáni hadszíntéren és Közép-Európában. 1917 decemberétől ő lett a Francia Keleti Hadsereg (Armée d'Orient) parancsnoka.

¹³ Živojin Mišić (1855–1921) szerb vajda (tábornagy), aki Szerbia egyik legjelentősebb katonai vezetője volt az első világháború során, a háború végén a szerb vezérkar főnöke.

¹⁴ Az első világháborús antanthatalmak (vagy hármass antant) a központi hatalmakkal szemben álló szövetségi rendszer volt, melyet alapvetően Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország alkotott.

¹⁵ Liptai 1979: i. m. 31.

A felismerés hatására a leváltott Linder Béla helyére Károlyi Bartha Albert¹⁶ vezérkari alezredes nevezte ki, majd utána Böhm Vilmos¹⁷ következett. Itt ismét bebizonyosodott, hogy egy hadsereget igen könnyű feloszlítani, de nagyon nehéz helyette újat létrehozni. „A hadseregben maradtak – 1918 végén 3529 hivatásos és 4200 tartalékos tisztet tartottak szolgálatban – többségükben egyre reménytelenebbnek látták azt a katonai jövőt, amelyet az új rendszer ígért számukra. A hadsereg leszerelésére irányuló törekvések, a tisztii tekintély csökkenése és a katonatanácsok szerepének növekedése a távlattalanság érzését keltette bennük. A kormány pacifista propagandája éles ellentétben állott neveltetésükkel, gondolkodásmódjukkal, s nem utolsósorban személyes érdekeikkel.”¹⁸

„...a tisztikar nagy része csak formálisan, vagy egyáltalán nem látott el szolgálatot.”¹⁹ „Különösen a csapatszolgálatról húzódoztak. A csapatnál egyre inkább a katonák forradalmi tanácsai tartották kezükben a vezetést, és a tisztek ezt nehezen tűrték el.”²⁰ A helyzet annyira reménytelennek bizonyult egy ütőképes hadsereg felépítésére, hogy 1919. február 25-én Stromfeld Aurél ezredes és Urváry²¹ ezredes a következő indokkal adta be a lemondását: „...a hadsereg újjászervezésére irányuló törekvések teljesen kudarcot vallottak. A jelenleg főnnálló úgynevezett hadsereg [...] még inkább felbomlott, mint amennyire öt hét előtt volt. A vidéken lévő haderő egy tekintélyes része föloszlatott, a legénység zöme szabadságoltatott – írták. Kifogásolták, hogy a parancsnoki hatalom a tisztek kezéből kisiklott és azt a bizalmi testületek gyakorolják. A bizalmi testületeket pedig sem a minisztérium, sem más parancsnokság, hanem a Budapesti Katonatanács irányítja, amely lassanként országos katonatanács jelleget vesz fel – hangoztatták. Az adott helyzetben a felelősséget nem akarták tovább vállalni, és ezért kérték az állásukból való felmentést.”²² Böhm azonban Stromfeld lemondását katasztrófának tartotta, ezért a rákövetkező napon rendkívüli pártvezetőségi ülést hívott össze, ahol megígérték Stromfeldnek, hogy még nagyobb erővel fogják támogatni a toborzást, így a lemondás kérdése lekerült a napirendről.

A munkás direktóriumok működését Szamuely Tibor²³ a következőképpen jellemezte: „Mindegyik munkásdirektórium a legképtelenebb intézkedéseket csinálja és a központból nem ment ki semmiféle intézkedés még a politikai komisszáriusok részére sem.”²⁴

A kialakult helyzetben gyökeres változás csak akkor állt be, amikor a Forradalmi Kormányzótanács rendeletével ellentétben – mely szerint a munkásalakulatok parancsnoki pozícióiba csak munkásokat lehetett volna helyezni, és a hivatásos tisztek csak tanácsadói jogkört láthattak volna el –, Haublich József²⁵ az utasítás ellenére mégis hivatásos tiszteket helyezett a parancsnoki beosztásokba, és magát is velük vette körül, ezek után kezdett

¹⁶ Bartha Albert (1877–1960) magyar katonatiszt és politikus volt, a Károlyi Mihály vezette kormány hadügyminisztere.

¹⁷ Böhm Vilmos (1880–1949) meghatározó magyar szociáldemokrata politikus, miniszter és diplomata volt, aki kulcsszerepet játszott az 1918–1919-es forradalmi időszakban.

¹⁸ Liptai 1979: i. m. 49.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Urváry Lajos vezérkari ezredes a 20. század elejének jelentős katonája volt, aki főként az első világháborúban és 1918 végén a Károlyi-kormány hadügyminisztériumában dolgozott, ahol Böhm Vilmos hadügyminiszter munkatársa volt.

²² Liptai 1979: i. m. 64.

²³ Szamuely Tibor (1890–1919) magyar kommunista politikus és újságíró volt, aki az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság egyik legbefolyásosabb és legrettegettebb vezetőjeként vált ismertté.

²⁴ Liptai 1979: i. m. 80.

²⁵ Haubrich József (1883–1939) magyar szociáldemokrata politikus, aki kulcsszerepet játszott a 20. század eleji eseményekben, a Magyar Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos, majd a Peidl-kormány hadügyminisztere volt.

a hadsereg működőképes arcot mutatni.²⁶ „A Forradalmi Kormányzótanács kommunistáinak nem voltak illúziói a régi katonai szakemberekkel kapcsolatban. Azonban tisztában voltak azzal, hogy nélkülök nem lehetett megszervezni és vezetni a Vörös Hadsereget.”²⁷ „Sokan úgy gondolták közülük, hogy a megszállt területek visszaszerzéséig támogatják a proletárdiktatúrát...”²⁸

Innentől kezdve a Vörös Hadsereg szervezetében „a hadosztályok, dandárok és ezredek parancsnoki beosztásaiban csaknem kivétel nélkül volt aktív tisztek tevékenykedtek, a politikai megbízottak elsődleges feladatául a Hadügyi Népbiztosság ezek ellenőrzését állította”.²⁹

Ezek alapján kijelenthető, hogy a Vörös Hadsereg csak nevében volt vörös, mert mindaddig, amíg a volt aktív tiszti állomány szakmaiságát és hazaszeretetét elnyomták, a Vörös Hadsereg nem mutatta a működőképesség jeleit. Miután a volt aktív tiszti kar kezébe vette a Vörös Hadsereg irányítását, minden megváltozott, a hadsereg elkezdett működni.

„...fiatal tisztek maguk mögött tudva a világháború négy esztendejének több tíz hónapos első vonalbeli szolgálatát, sok esetben a vezérkari képzettséget és szolgálatot, komoly szakmai háttérrel biztosított a Vörös Hadsereg általában és elsődlegesen politikai szempontból kiválogatott legmagasabb beosztású parancsnokainak!”³⁰

A munkás alakulatok és az első világháborút megjárt veteránok közötti különbséget jól jellemzi a 4. hadosztály parancsnokságának 1919. június 24-én született kérvénye, mely szerint a jövőben kerülni kell a kizárólag munkásokból álló századok és zászlóaljak létrehozását, mert „azok mindig felmentve lévén sem hadi tapasztalatokkal nem bírnak, sem a tüzet nem állják; a fáradalmakat sem viselik el.”³¹

„Az eddigiek összegzéséként, úgy vélem, elfogadhatjuk azt a megállapítást, miszerint a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének parancsnoki és tiszti karát az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének és a volt magyar királyi honvédségnek az alacsonyabb rendfokozatú hivatásos és tartalékos tisztjei alkották. A Vörös Hadseregben történt szolgálatvállalásukat elsősorban a haza védelme inspirálta.”³²

AZ ELLENSÉG HELYZETE 1919. MÁJUS 22-ÉN

A Duna–Tisza között:

Hírszerzői jelentések szerint május 2-től kezdődően a szerb erők átcsoportosítása volt folyamatban Bajáról és Szabadkáról Bátaszéken és Újvidéken át az olasz arcvonalra.³³

„Május 15-én Szabadkáról és Bajáról visszatért megbízható kémek jelentése, hogy a szerb csapatoknál nagy előkészületek folynak, csapatok menetkészek és hogy támadási szándékra következtek, most már teljesen érthető, mert a szerb csapatok zöme az említett városokat tényleg elhagyták, azonban Laibach³⁴ irányában. – Újabban francia csapatok Szabadkán nem állapítottak meg.

A jelenleg visszamaradt szerb csapatok aligha lesznek támadásra alkalmazhatók.”³⁵

²⁶ Liptai 1979: i. m. 84.

²⁷ Uo. 85.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 86.

³⁰ Szakály 1989, 18.

³¹ Révész 2019, 226.

³² Szakály 1989, 20.

³³ Hetés–Horváth 1959: i. m. 218.

³⁴ A mai Ljubljana, Szlovénia fővárosa.

³⁵ Hetés–Horváth 1959: i. m. 219.

Szeged:

„Utóbbi napokban beérkezett jelentések szerint a francia csapatok Arad–Temesvár–Nagyikikinda tájékáról Szeged körül összpontosítottak [...] Május 13-án De Lobit³⁶ tábornok hadseregpapancsnok Szegeden csapatszemlét tartott, melyen kb. 25 000 francia katona vett részt.

A három hadosztály és lovas dandár összevonása Szeged környékén, továbbá, hogy De Lobit tábornok hadseregpapancsnok székhelyét Újvidékről szegedre áttette, Franchet d'Esperay³⁷ tábornok, a keleti haderők főparancsnoka Aradon megjelent, mindenesetre támadási szándékra vall.”³⁸

Román erők:

„A Tisza vonalon a románok sorhadosztályait (2., 6. és 7.) felváltotta három, erdélyi lakosokból, újonnan alakított hadosztály (16., 18., 19.) és a sorhadosztályokat részben tartalékba vonták vissza, részben Besszarábiába szállították el. Hogy mely hadosztályok maradtak tartalékban, biztosan nem ismeretes. Május 17-én átszökött román hadnagy ugyan azt állítja, hogy az 1. hadosztály Békéscsabán, a 2. hadosztály Nagyváradon, és a 20. hadosztály Debrecen környékén van tartalékban, ami azonban, tekintettel a besszarábiai helyzetre, nem nagyon valószínű. Minden esetre, a román hadvezetésnek lesznek tartalékai a Tisza vonala mögött, mivel a Tiszán álló erdélyi hadosztályokban nem bízhat, és ezért esetleges ellentámadásokra, sorcsapatokra szüksége van.

Támadásra a román csapatok aligha lesznek felhasználhatók, ha antant segítséget nem kapnak.”³⁹

Összességében megállapítható, hogy az északi hadjárat végrehajtásához szükséges előfeltételek megteremtődtek, egyrészt, az antantországok között fennálló ellentétek miatt („ellentét angolok és franciák között, német békeszerződés aláírása”),⁴⁰ másrészt a szerbek támadása, más irányú tevékenységük miatt nem volt valószínű, harmadrészt a románok támadásra önállóan nem képesek, hacsak a franciáktól támogatást ahhoz nem kapnak.⁴¹

„A hír, hogy május 20-án Bajánál 14 uszály hajón angol csapatok érkeztek volna, eddig még nincs felderítve és nem is valószínű.”⁴²

A kialakult helyzet alapján a Vörös Hadsereg parancsnoksága elhatározta, hogy a Tisza és Losonc közötti területen megkezdje a szükséges felkészülést egy esetleges nagyobb támadó hadművelet végrehajtásához.⁴³

A szlovákiai területen állomásozó csehszlovák hadsereg gyalogság terén háromszoros, a tüzérség terén pedig kétszeres túlerőben volt az északi fronton lévő magyar csapatcsoportosításokkal szemben.

A keleti arcvonalon a román fölény több mint kétszeres volt, a tüzérség pedig háromszoros túlerővel rendelkezett.

³⁶ Paul de Lobit (1860–1938) francia tábornok volt, aki meghatározó szerepet játszott Magyarország első világháború utáni történetében.

³⁷ Louis Franchet d'Espèrey (1856–1942) kiemelkedő francia katonatiszt, az első világháború egyik legsikeresebb antanthadvezére, aki 1921-től francia marsall volt.

³⁸ Hetés-Horváth 1959: i. m. 219–220.

³⁹ Uo. 220.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 221.

⁴³ Uo.

A déli arcvonalon a Vörös Hadsereg erőivel szemben – csak az első lépcsőben elhelyezkedő francia egységek erejét figyelembe véve is – hatszoros volt a túlerő.⁴⁴

A HADJÁRAT TERVE

A magyar Vörös Hadsereg vezetése számított arra, hogy ez a támadó hadműveleteknek kedvező helyzet nem tart sokáig, és az ellenséges erők, ha a körülményeik kedvezőbben alakulnak, együttesen kívánják a támadást Magyarország ellen megindítani. Meg kellett kísérelni, hogy az ellenséges hadseregeket egyenként kényszerítsék visszavonulásra. Világos volt, hogy a magyar Vörös Hadsereg csak abban az esetben lehet sikeres a túlerővel szemben, ha egyenként semmisíti meg az ellenséges haderőket.⁴⁵

A korábbi tapasztalatok alapján még egy érv szolgált a támadó hadművelet megindítása mellett: „Csakis ezen eljárás vezethet a csapatok jelenlegi állapotánál sikerre, miután beigazolódott a Tiszától keletre vívott harcokban, hogy a védőleg magatartás rosszul összeforrott csapatokat szétőr, míg a támadás tüze még a heterogén elemeket is összeforrasztja, mint ezt az V/3-i szolnoki ellentámadás fényesen igazolta.”⁴⁶

Abban a kérdésben, hogy az első csapást melyik ellenséges haderő ellen kell végrehajtani, egységes álláspont alakult ki. Ez a kialakult helyzet függvényében nem lehetett más, mint a csehszlovák hadsereg, ugyanis a déli fronton a francia és a délszláv csapatok ellen indított támadás kedvező helyzetet teremtett volna a román és csehszlovák hadseregek számára, hogy a Magyar Hadsereget hátba támadják.

A Tiszántúlon állomásozó román csapatok elleni támadás ellen az szólt, hogy egyrészt az ott állomásozó román csapatok pihentek voltak, másrészt a támadást a folyóra támaszkodó ellenség ellen kellett volna végrehajtani, végül a szemben álló erőkkel szemben nem lehetett volna a szükséges erőkoncentrációt létrehozni, ugyanis az északi front biztosítására csapatokat kellett volna hátrahagyni, mivel a csehszlovák csapatok valószínűleg kihasználták volna a Vörös Hadsereg tiszántúli lekötöttségét.

A csehszlovák hadsereg megtámadása mellett szólt az a tény is, hogy ez a hadsereg létszám, felszerelés, szervezettség tekintetében elmaradt a többi ellenséges hadseregtől. Az északi irányba történő támadás a leggyengébbnek tartott csehszlovák hadsereggel szemben biztosíthatta a legnagyobb sikert a magyar hadsereg számára, melyet a kezdeti várható sikerek tapasztaltabbá, összekovácsoltabbá és harcedzettebbé tehettek.

Fontos megjegyezni, hogy egyrészt a támadás végrehajtásával lehetett volna biztosítani a nógrádi és a borsodi iparvidék magyar kézen tartását is, másrészt a csehszlovák hadsereg szétverésével lehetett volna biztosítani, hogy a későbbi, román hadsereg elleni támadó hadműveletek során semmi ne veszélyeztesse a Vörös Hadsereg hátát.

1. ábra Stromfeld Aurél százados, 1906
(Fotó: HTM-72135)

⁴⁴ Liptai 1960, 114–116.

⁴⁵ Liptai 1979: i. m. 181.

⁴⁶ Hetés–Horváth 1959: i. m. 211.

A katonai szakemberek többsége azt az álláspontot képviselte, hogy az ellentámadást az északi front nyugati szárnyán, a Kisalföldről nyugati, északnyugati, az Ipoly folyótól Pozsony, Nyitra, Trencsén irányába kell végrehajtani. Ennél az iránynál csak kisebb terep-akadályok jöhetnek számításba, és ez az irány vezetett leggyorsabban a Vág völgyébe, így a cseheknek Felső-Magyarországot ki kellett volna üríteniük.

E hadműveleti elgondolás ellen szólt, hogy ebben a hadműveleti irányban a csehszlovák hadsereg pihentebb erői helyezkedtek el, ezért harcértékük nagyobb volt, továbbá a nyugati irányba előretörő magyar csapatok jobb szárnyát veszélyeztették volna azok az erők, melyeket Közép- és Kelet-Szlovákiában összpontosítottak, valamint a Dunán való átkeléshez nem állt rendelkezésre elegendő átkelőeszköz. S végül még egy érv szólt az északnyugati támadási irány ellen, mégpedig az, hogy a Vörös Hadsereg egy jelentős részét már Miskolc–Ózd térségében összpontosították. E csapatoknak nyugatra történő csoportosítása veszélyeztette volna az északi iparvidékek biztonságát.

A Kassa–Eperjes irányban végrehajtott ellencsapással azonban szét lehetett verni a cseh–román korridort, mely kedvező feltételeket biztosított elsősorban a csehszlovák, majd másodsorban a román hadsereg ellen tervezett ellencsapásnak.

A főcsapás irányának Kassa–Eperjes irányában történő meghatározása az ellenség már korábban jelentős veszteséget szenvedett, demoralizált erői ellen kerülne végrehajtásra, illetve a román hadsereg északi szárnyának megtámadásához kedvezőbb átkelőhelyek állnának rendelkezésre a Tisza északi szakaszán.

Fontos szempont volt az is, hogy a nógrádi és a borsodi iparvidék jobb hadtápvídek volt, mint a Dunántúl.⁴⁷

Ezek alapján, politikai és gazdasági okokból a hadsereg-parancsnokság elhatározta a cseh–román haderők belső szárnyának áttörését.⁴⁸ Az északi ellentámadás végrehajtására szóló, 1919. május 27-én kelt parancs⁴⁹ így szólt:

„A hadseregparság szándéka cseh–román haderők belső szárnyát áttörve a cseheket megverni és azután a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulni.

A végrehajtásra a következő csoportok alakíttatnak:

III. hadtest. Ennek alárendelve az 1., 4., 6. és 5. ho.-ból a 10. ddr. parság a Bessenyő, Sajószentpéter, Sajókazinc környékén lévő erőkkel.

Az 5. ho. többi részei (május 29. del. 12 h-tól).

A 3. ho.

Az 1 ddr.

Feladatok:

ad 1. A Tisza és Bodva völgy között erős déli szárnyal Sátoraljaújhely, Kassa és Torna mint főirányokkal előnyomulva lehetőleg gyorsan Sátoraljaújhely-Kassa-Szepesi vonalat elérni.

A hadseregparság óhaja, hogy a május 29-iki támadást az azonnali előnyomulás és érelyes üldözés kövesse.

Már az előnyomás végrehajtáskor igyekezni kell a május 29-iki támadást végrehajtó 1. ho-t hadtest tartalék gyanánt visszatartani.

ad 2. Az 5. ho. május 29-én Rimaszombatot megszállja, és igyekezzék a támadás után közvetlenül kis különítményeket Rozsnyó és Tiszolc felé kiküldeni. Főerejét két részben, még

⁴⁷ Liptai 1979: i. m. 180–184.

⁴⁸ Uo. 184.

⁴⁹ Hetés–Horváth 1959: i. m. 222.

pedig nagyobb erőket Putnok-Bánnréve környékén, a Rimaszombat megszállására kirendelt erőket Rimaszombat környékén gyülekeztetni.

A hadseregparáság az 5. ho-t hadsereg tartaléknak tekinti, amelyet a viszonyoknak megfelelően fog vagy vasúton, vagy gyalog menetben további alkalmazási helyére eltolni.

ad 3. A 3. ho. feladata 29-én Losoncot megszállni, és a bevétele után azonnal kiválogatott csapatokból, összeállított erős különítményt Zólyomra előretolni. A ho. zöme ugyanúgy mint az 5. ho-é, szintén mint hadsereg tartalék számít és Losonc környékén helyezendő el. A ho. zömének feladata egyelőre az Ipoly északi partján álló cseh erőket végleg visszavetni és lehetőleg megsemmisíteni.

ad 4. Az 1. ddr. május 29-én ne hírszerző különítményeket küldjön ki, hanem erős különítményeket Lévára toljon előre. Mihelyt ezen különítmény hatását érezteti, a Duna-hajórajjal összeműködve az Ipolyság-Szob között álló erőket a Garamig tolja előre. Nagyobb csoportok Kisoroszka és Párkányra irányítandó.”⁵⁰

„...a csapatok a legnagyobb eréllyel, körültekintéssel és sablonoktól ment merészséggel hajtsák végre a fenti irányelveket.”⁵¹

A magyar Vörös Hadsereg parancsnoksága úgy számvetett, „hogy nem egészen egy hét leforgása alatt olyan csapást tud mérni a csehszlovák hadsereg keleti szárnyára, amelyet az hosszabb ideig nem tud kiheverni...”⁵²

A SZEMBEN ÁLLÓ FELEK ERŐVISZONYAI

A támadás megindulásakor a csehszlovák hadsereg Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában több mint 90 zászlóaljjal és 32 üteggel rendelkezett. Kárpát-Ukrajna területén állomásozott a 3. csehszlovák hadosztály és az I. dandár. „Ezek együttesen 12 zászlóaljat és öt üteget képviseltek. A lengyel határ mentén, északon a 30. ezred alakulatai helyezkedtek el (3 zászlóalj). Az Ondava és a Tapoly vonalától nyugatra a 6. csehszlovák hadosztály egységei álltak. A hadosztály ereje 39 és fél zászlóalj, 5 üteg és 1 páncélvonat volt. Kassán, a Nemzetvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében állomásozott az eredetileg a 3. hadosztályhoz tartozó VI. gyalogdandár. Ennek öt zászlóalja és két ütege volt. Hennocque tábornok, a szlovákiai haderő Keleti-csoportjának parancsnoka tehát 59 zászlóaljjal és 13 üteggel rendelkezett.

A szlovákiai csehszlovák haderő Nyugati-csoportjának alárendeltségébe a Losonci-csoport, a 7. és a 4. hadosztály tartozott. A Losonci-csoport alárendeltségébe a III. dandár kiválása után 17 zászlóalj és 10 üteg tartozott.

A csehszlovák hadosztály egységei széles arcvonalon szétszórva, az Ipolytól nyugatra, Párkányánána – Nyitra – Pozsony és a Duna vonala között álltak. A 7. hadosztály erejét az északi hadjárat megindulásakor 12 zászlóalj és 8 üteg képezte. A Nyugati-csoport területén helyezkedett el a prágai Nemzetvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségébe tartozó 4. hadosztály is. A hadosztály 8 zászlóaljból állt. A hadműveletek során e hadosztály csapatai is bevetésre kerültek.”⁵³

Gyalogsági erők tekintetében tehát jelentékenynek tekinthető túlerőben voltak. „A csehszlovák [...] hadvezetés – mivel tudott a Magyar Hadsereg készülő ellentámadásáról – május végén és júniusban megfeszített erővel igyekezett szlovákiai hadseregének erejét növelni. Cseh-

⁵⁰ Uo. 222–223.

⁵¹ Uo. 223.

⁵² Liptai 1979: i. m. 185.

⁵³ Uo. 185–186.

és Morvaországban új alakulatokat szerveztek, ezeket sürgősen Szlovákiába irányították. Meggyorsították az olaszországi önkéntesekből szervezett csapatok Szlovákiába irányítását. Jelentős segítséget kaptak Franciaországból is. A csehszlovák [...] hadsereg egész légierejét a Franciaországból kapott gépekből és jórészt francia pilótákkal hozták létre. Először csak két repülőegységet szerveztek, rövidesen azonban érkezett még Franciaországból 115 volt német, valamint 65 francia repülőgép.”⁵⁴

Május 30-án a magyar hadsereg főparancsnokságának 115 zászlóalj, 100 géppuskás-, 10 és fél lovasszáhad és 58 üteg állt rendelkezésére. A főparancsnokság a támadás végrehajtására a III. hadtestet (1., 4., 6. hadosztály, 3., 10. dandár), az 5. és a 3. hadosztályt, valamint az önálló feladattal rendelkező 1. dandárt jelölte ki. Ezek alárendeltségébe együttvéve 73 zászlóalj és 46 üteg tartozott. Az igénybe vett erőknek több mint felét a jobb szárnyon lévő főirányban, a mintegy 250 km-t kitevő arcvonal egynegyed részén vonták össze, hogy itt erőfölényt biztosítsanak részükre.⁵⁵

„A fenti adatok azt mutatják, hogy a Vörös Hadsereg még a támadás főirányában sem rendelkezett jelentős túlerővel az ellenség csapataival szemben.”⁵⁶

AZ ÉSZAKI HADJÁRAT LEFOLYÁSA

A Vörös Hadsereg 1919 júniusában, az északi arcvonalon végrehajtott harcászati tevékenységeit – az északi hadjárat időszakában – három fő szakaszra oszthatjuk:

A május 30. és június 9. közötti időszak a kezdeti, sikeres előrenyomulás időszakát foglalja magában (*írásomban ezt az időszakot vizsgálom – G. J. Sz.*).

A június 10. és 16. közötti időszakot az arcvonal átmeneti megszilárdulása és a csehszlovák hadseregnek a kezdeményezés átvételére irányuló kísérletei jellemezték.

Június 17. és június 24. között a Vörös Hadsereg újabb támadást indított, ezúttal az arcvonal nyugati részén. E szakasz eseményei a fegyverszünettel értek véget.⁵⁷

Harcok május 30. és június 9. között

Május 30. (péntek)

A Vörös Hadsereg támadása az első napon erős ellenállásba ütközött.

A főirányban támadó III. hadtest jobb szárnyán az 1. hadosztály nem tudta teljesíteni napi feladatát: a román csapatok kemény ellenállása miatt nem tudott átkelni a Hernádon.

A 6. hadosztály a Hernád völgyében észak felé haladva tért nyert: heves ellentámadások ellenére elérte a Szikszó–Frank-hegy vonalat, de a jobb szárnya szintén elakadt a Hernádnál.

4 óra 30 perc: „Lassan világosság ömlik el a földeken és hirtelen ta-ta-ta [...] megszólaltak a hidat verő cseh géppuskák. A 32-esek meg a 46-osok ügyet sem vetnek rá. Némán és határozottan törnek előre. Most ágyúlövések teszik még hangosabbá a csatatér lármáját. A cseh ágyúk srapnelezik a rajvonalat [...] A zászlóaljak ötös hullámban, szinte ütemesen haladnak előre. És senki, egyetlen ember sem hátrál meg [...] 5 óra 20 perc, élénk csattanás a vonalunk mögött: megszólaltak az ütegeink. Eddig hallgattak az ágyúink, mert figyelték a cseh ágyúk kilövését, de most már döntő súllyal léptek akcióba. Négy üteg döngött szakadatlanul,

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Liptai 1960: i. m. 326.

⁵⁷ Tóth 2002, 35–36.

gyorsan elhallgattatták a csehek négy kis ágyúját. A terv tehát fényesen sikerült, megleptük és készületlenül találtuk az ellenséget.”⁵⁸

A 10. dandár a Bódva völgyében Edelény felé sikeresen nyomult előre.

Az 5. hadosztály jobb szárnyán a 65. dandár Putnok és Bánréve irányában sikeresen tört előre, a Rimaszombat felé előrenyomuló 39. dandár azonban Feled és Várgede között erős ellenállásba ütközött.

A 3. hadosztály a 46. dandárral a jobb szárnyról, a 80. dandárral pedig a bal szárnyról indult Losonc átkarolására.

Sikeresen zárta a támadás első napját az 1. dandár is, amelynek több irányban sikerült áttörnie az ellenség védelmét.⁵⁹

Május 31. (szombat)

A támadás második napján a 6. hadosztály a Hernád völgyében Csobád–Léh–Homrogd vonalát, a 10. dandár Edelényt érte el.

Az 5. hadosztály 39. dandárának sikerült megtörnie a Feledtől északra védekező ellenség ellenállását, és estére bevonult Rimaszombatba.

A 3. hadosztály lényegében a 30-án elért pozíciókban maradt.

Az 1. dandár jobb szárnya Korpona felé nyomult előre, a bal szárnyon levő csapatai a garamkövesdi híd birtokbavételéért harcoltak.

A legkevesebb sikerrel e napon is az 1. hadosztály támadási kísérletei jártak. A román csapatok szívósan védekezve, erős tűzérségi tűzzel verték vissza a hadosztály ezredeinek a Miskolcért vívott harcokban kimerült katonáit.

„Stromfeldet joggal nyugtalanította, hogy éppen ott nem sikerül jelentős győzelmet elérni, ahol az offenzíva tervei szerint a legfontosabb lenne: a jobb szárnyon, az 1. és a 6. hadosztály támadási sávjában.”⁶⁰

„Stromfeld úgy döntött, hogy az első hadosztály mellett a Hernád mögött álló román csapatok védelmének áttörésére beveti az addig tartalékban tartott 4. hadosztályt is, és teljesíti a 6. hadosztály parancsnokságának a 46. dandár visszaadására vonatkozó kérését.”⁶¹

A magyar hadsereg offenzívája még csak második napja folyt, de máris igen súlyos helyzetbe hozta a csehszlovák csapatokat. A csehszlovák III. dandár parancsnoka jelentette, „hogy a csapatai teljesen demoralizálódtak, a felszerelés és egyéb anyagok hiánya miatt már elvesztették harcképességüket”.⁶²

A csehszlovák kormányzat súlyosnak ítélte a magyar Vörös Hadsereg támadása nyomán kialakult helyzetet. A Losonc körzetében levő csapatok vezetését ellátó Vojtěch Letovský⁶³ tábornokot felmentették beosztásából, és Šnejdárék⁶⁴ ezredest kinevezték a losonci csoport, illetőleg az abból szervezett 4. hadosztály élére.⁶⁵

⁵⁸ Liptai 1979: i. m. 189–190.

⁵⁹ Tóth 2002: i. m. 36.

⁶⁰ Liptai 1979: i. m. 193.

⁶¹ Uo. 194.

⁶² Uo.

⁶³ Vojtěch Letovský 1914-ben az osztrák–magyar hadsereg kötelékében szolgált, később a csehszlovák hadsereg altábornagyaként az úgynevezett „Losonci csoport” vezetője volt.

⁶⁴ Josef Šnejdárék (1875–1945) neves csehszlovák katonatiszt és tábornok volt, aki kalandos életútjáról és a Magyar Tanácsköztársaság elleni harcairól ismert.

⁶⁵ Tóth 2002: i. m. 37–38.

Június 1. (vasárnap)

Június elsején jelentős sikereket értek el a magyar támadó csapatok az északi arcvonal jobb szárnyán is.

A III. hadtest azt a feladatot kapta, hogy a Hernádon történő átkelést június 1-jén hajtsa végre, az ellenséget verje vissza, majd a legerélyesebben Szerencs felé üldözzék.⁶⁶ „Az ellenségnek nem szabad időt adni, hogy ismét összeszedje magát.”⁶⁷

A III. hadtest frontszakaszának jobb szárnyán összevont húsz üteg hatásos előkészítő tüze után a 1. és a 4. hadosztálynak sikerült átkelnie a Hernádon, és áttörnie a románok védelmét. A 4. hadosztály Tiszalúc elérése után Szerencs felé, az 1. hadosztály Bodrogkeresztúr felé nyomult előre. „Hajnalban húsz üteg kezdte meg az 1. és a 4. hadosztály, valamint az addig hadseregtartalék 3. dandár támadásának tűzérési előkészítését. A kisebb űrméretű lövegek kórusába hat óra harminc perckor bekapcsolódott egy 30,5 cm-es mozsárágyú bömbölése is. A hatásos tűzérési előkészítés, majd a csapatok lendületes támadása megtörte a román védelem ellenállását.”⁶⁸

„Úgy a csapat, mint a repülők jelentik, hogy Tiszalúctól keletre és északra pánikszerűen vonul vissza úgy a román gyalogság, mint tűzérség.”⁶⁹

Sikeres volt a 3. dandár támadása is. A 10. dandár az esti órákra Szendrőt érte el.

Az 5. hadosztálynak a Sajó völgyében előrenyomuló 5. ezrede Tornalja elfoglalása után Sajógömörig jutott.

A 3. hadosztály csapatai e napon sikeresen háritották el az ellenség Losonc visszaszerzésére irányuló ellentámadásait.

Az 1. dandár egy-egy különítménye Selmezbánya és Korpona felé tört előre, egy tűzérséggel megerősített zászlóalja Lévát foglalta el, egy csoport a dunai flottilla és a tűzérség tűzétől támogatva behatolt Párkányánára, és azt hídfőszzerűen megszállta.

„A hadtest előnyomulását az egész vonalon a legerélyesebben folytassa. – Nem szabad megengedni, hogy az ellenség utóvédei folyamatos előnyomulásunkat késleltessék. Legerélyesebb üldözés által egy másik csatát takarítunk meg.”⁷⁰

A hadseregparancsnokság azzal számolt, hogy a Tiszán való átkelés feltételei hamarosan megvalósíthatók, ezért a 8. hadosztályt a Dunántúlról Miskolcra csoportosította át a megfelelő tartalékképzés céljából.⁷¹

Június 2. (hétfő)

A Vörös Hadsereg parancsnoksága június 2-ára a csapatok alapvető feladatának azt határozta meg, „hogy kíméletlenül, minden erő kihasználásával üldözzék a visszavonuló ellenséget”.⁷²

Az újonnan kinevezett csehszlovák parancsnokok nehéz helyzetbe kerültek. Hennocque⁷³ tábornok, a szlovákiai haderő keleti hadtestének parancsnoka tisztában volt azzal, hogy a magyar csapatok előrenyomulása a Hernád és a Bódva völgyében Kassa elvesztésével fenyeget.

⁶⁶ Hetés–Horváth 1959: i. m. 227.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Liptai 1979: i. m. 195.

⁶⁹ Liptai 1960: i. m. 195. A III. hadtest június 1. reggel 8 órai szám nélküli jelentése H. L. MTI 51. cs.

⁷⁰ Liptai 1979: i. m. 195.

⁷¹ Uo. 194–196.

⁷² Liptai 1960: i. m. 338.

⁷³ Henri Hennocque francia tábornok (1856–1935), 1919 februárjától ő állt a Csehszlovákiába érkező francia katonai misszió élén. Ennek a küldetésnek a célja az önálló csehszlovák hadsereg alapjainak lefektetése és a tisztképzés modernizálása volt.

Ezért kérte, hogy a hadsereg tartalékában levő VI. dandárt helyezték az alárendeltségébe. Egyidejűleg a román parancsnokságot is megkereste, hogy segítséget kérjen.

Azt a választ kapta azonban, hogy a román csapatok kénytelenek visszavonulni a Tiszá bal partjára, és nincsenek olyan helyzetben, hogy segítséget adjanak.

Mittelhauser⁷⁴ tábornok, a nyugati hadtest parancsnoka, aki helytelenül értékelte a magyar 1. dandár nyugati irányban végrehajtott akcióit, azt hitte, hogy a magyar Vörös Hadsereg Komáromon át Pozsony felé akar előretörni. Ezért arra az elhatározásra jutott, hogy a 2. hadosztály erőivel Ipolyság és Losonc irányú támadást indít a magyar csapatok oldalába.

A román hadvezetés nem akart felesleges vérvesztéssel szembesülni a Tisza jobb partján levő állásainak megtartásáért, ezért a folyó mögé, a kedvezőbbén védhető pozícióba vont a vissza csapatait.

A június 3-i feladatok végrehajtására a következő parancsot⁷⁵ adták ki az alárendeltek felé:

1. „III. hadtest.

I. Sátorlajújhely felé az előnyomulást a 3. ddr. veszi át és igyekszik ebben az irányban lehetőleg messze előnyomulni. A ddr. két üteggel látandó el. (Lehetőleg I/10. osztály törzs, 2/10. és 4/1. ütegek.)

II. A 6. ho. és a 10. ddr. csoportjai eddigi feladatukat megtartják.

III. Az egész 4. ho. igyekezzék Tokajnál a Tiszán átlépni és Rakamaznál egy támadó hídfőben Nyíregyháza felé előnyomulásra csoportosulni. Ha a tokaji hidak el lennének rombolva, az átkeléshez az előkészületek megteendők. Ebben az esetben a további intézkedések előtt a III. hadtest parság a hadseregarancsnokság elhatározását kérje ki.

IV. Ha a 4. ho. a Tiszán átkelt, akkor az 1. ho. a 4. ho-t közvetlenül kövesse.

V. A felvonulásban lévő 8. ho., mint már elrendeltetett, hadseregtartalék.

2. 5. ho. Szándékának megfelelően az ellenséget a Rima és Sajó völgyében erélyesen üldözze.

3. 3. ho. A szándékolt előnyomulást Zólyom felé folytassa.

4. 1. ddr. a) Igyekezzék egy páncélvonatot egy kiválókatott kis, de kiváló emberekből összeállított különítményt a páncélvonattal egyidejűleg Zsarnócán át Zólyomba az ellenség hátába irányítani. Ha ez a vállalkozás sikerül, azok, akik benne részt vesznek, rendkívül hasznos szolgálatot tesznek az egész hadseregnek.

b) A lévai csoportból egy különítmény kocsikon lehetőleg Verebélyt érje el. A zöm Léván visszatartandó, hogy azután vasúton Aranyosmaróton át szállítható legyen.

c) A 3. ezred zöme Csata-Bény környékén gyülekeztetendő. Szándék ezt vasúton Párkányánán át Érsekújvárra irányítani, egy páncélvonat fedezete alatt.

d) A párkányánai hídfő mai helyzetében megtartandó.

e) A Duna-hajóraj mint eddig, kihasználandó.

Kiadatik- III. hadtest, 3. és 5. ho., 1 ddr. parságoknak.”⁷⁶

A június 2-ről 3-ra virradó éjszaka a tokaji közúti és vasúti hidat felrobbantották. „Csapataink feladata, hogy szívósan ellenállva, minden áron megakadályozzák az ellenségnek a Tiszán

⁷⁴ Eugène Mittelhauser (1873–1949) francia tábornok volt, aki az első világháború után kulcsszerepet játszott a csehszlovák hadsereg megszervezésében.

⁷⁵ Az északi ellentámadás folytatására és a tiszai átkelés végrehajtására kiadott parancs. (1919. június 2.) Eredeti cím: Intézkedés június 3-ra. A dok. típusa tiszta, Levéltári jegyzet: H. L. MTK. 43. doboz. 107. szám. (VHP. 602/12. hdm. sz.)

⁷⁶ Hetés–Horváth 1959: i. m. 228–229.

való átkelésre irányuló szándékát” – táviratozták június 3-án a románok a csehszlovákoknak.⁷⁷ A következő napok eseményei híven tükrözték az ellenséges hadvezetés szándékainak eltökéltségét. Úgyszólván az egész arcvonalon növekedett ellenállással, ellentámadásokkal találkozott a magyar katonák.⁷⁸

Június 3. (kedd), június 4. (szerda) és június 5. (csütörtök)

Stromfeld parancsának megfelelően a magyar Vörös Hadsereg parancsban kijelölt erői megkezdtek a Tiszántúlon védelemre berendezkedett román hadsereg elleni támadást.

A 4. hadosztály a parancsnak megfelelően kísérletet tett az átkelésre, ez azonban a hidak felrobbantása, az átkelőeszközök hiánya és az erős ellenállás miatt nem sikerült.

„...a román parancsnokság felkészült a támadás elhárítására, és a meglepetésszerű átkelésre nincs lehetőség. Ezek után már csak az eredetileg tervezettnél nagyobb erővel, gondosabb előkészítéssel lehet vállalkozni egy újabb átkelési kísérletre.”⁷⁹

A III. hadtest támadási sávjában is igen erős ellenállást fejtett ki az ellenség Kassa védelme érdekében.

A 6. hadosztály, a kapott parancsnak megfelelően, sikeresen elhárította az ellenség ismétlődő ellenlökéseit, meg tudta tartani az elért terepszakaszokat, sőt helyenként sikerült előretörnie.

A 10. dandár a III. hadtest bal szárnyán a Szendrőtől délre lévő magaslatokon folytatott védelmi harcot, ennek eredményeként sikeresen verte vissza a csehszlovák erők ellenlökéseit.

Az 5. hadosztály támadási sávjában is lelassult a támadás üteme, mivel a csehszlovák hadsereg valamennyi tartalékának harcba vetésével igyekezett a magyar Vörös Hadsereg támadását megállítani.

Ezzel ellentétben a 3. hadosztály csapatai a tervek szerint haladtak Zólyom felé, az alárendeltségében lévő 1. dandár bal szárnya 3-án rajtaütésszerűen elfoglalta Érsekújvárt.

A Sátoraljaújhely felé előrenyomuló 3. dandár június első hetében megállíthatatlanul haladt előre: 3-án Erdőbényét, 4-én Bodrogolaszit, 5-én Sárospatakot foglalta el.

A 3. hadosztály lehetőségeit június 3–6. között az befolyásolta, hogy az 5. hadosztály-nál kialakult nehéz helyzet miatt jobb szárnyának támadását kénytelen volt visszatartani. A hadosztály főerői 4-én megközelítették Gyetvát. Az 1. dandár június 3-án elhárította a Mittelhauser tábornok utasításának megfelelően indított ellentámadást. A dandár különböző irányokban előrenyomuló csoportjai eredményesen harcoltak. A Selmecebánya felé törő 16. gyalogezred 5-én megközelítette Korponát.

A 6. hadosztály a Hernád völgyében, Gönc körzetében háromnapos nehéz harcban, lépésről lépésre haladva örölte fel az ellenség ellenállását. 4-én sikerült elfoglalnia Göncöt, a következő nap délutánján pedig a Harasztombért folytatott súlyos harc után Nagydát.

A 10. dandár a Bódva völgyében 3-án és 4-én erős ellenállásba ütközött, a 6. hadosztály sikere azonban a helyzetét megkönnyítette. 5-én sikerült Szendrőt elfoglalva Szalonnáig előretartnia.

Június 5-én már kezdtek kirajzolódni a magyar erők támadó műveleteinek sikerei.

„Az ellenségen a fáradtság jeleit mutatkoztak az arcvonal több szakaszán.”⁸⁰

⁷⁷ Liptai 1960: i. m. 338.

⁷⁸ Uo. 338–342.

⁷⁹ Liptai 1979: i. m. 198.

⁸⁰ Uo. 198.

A kassai csata május 30. (péntek) – június 6. (péntek)

Június 5-én, a kialakult helyzetet kihasználva, a magyar Vörös Hadsereg megkezdte Kassa felszabadítását, elkezdődött a kassai csata. A csatáról készült összefoglaló⁸¹ jelentés a következőket tartalmazta (kivonat):

A 6. hadosztály kitűzött feladata sikeres teljesítésének biztos tudatában kezdte meg 30-án reggel 5 órakor a győzelmes harcok egész sorát. Szikszó és Frankhegy elfoglalása során a velük szemben elhelyezkedő ellenséges erőket minden egyes alkalommal megverték.

A hadosztály 33. ezrede a Magashegy 322.⁸² birtokba vétele során az ellenség folyamatos ellenállásába ütközött, de a 101-es tüzérek támogatásával csakhamar véglegesen birtokba vették.

A hadosztály 31. ezrede legnehezebb harcát Göncz-Ruszkánál vívta, ahol az ellenség összevont erőinek támadását megállította, majd az ellenség csoportosítását visszaverte. A harc sikeréhez az is hozzájárult, hogy az ellenség 6. hadosztályának írásbeli intézkedései a magyarok kezére jutottak, miszerint a francia vezetés azt tervezte, hogy a Hernád és Bódva-völgy kijáratainak védelmére nagyobb erőket von össze Hernádcsány–Hernádsadány térségében, hogy azokkal a Hernád keleti partján ellentámadást hajtson végre.

Ennek ismeretében a hadosztály-parancsnokság elhatározta, hogy a vasúti átcsoportosítás után beérkezett 46. dandárt harcba veti, és a már megingott ellenségre Nagyidánál döntő csapást mér, még mielőtt annak ellentámadása érvényesülhetne, hogy így az utat Kassa irányába megnyissa.

A Kassa felszabadításáért folytatott 6 napos csata – melyben a 6. hadosztály csapatai a 6. csehszlovák hadosztályt az annak támogatására küldött csapatokkal együtt megverték –, döntő fázisa június 5-én reggel 5 órakor kezdődött, amikor Nagyida környékét merész támadással birtokba vette. Ez a merész elhatározás és annak tervszerű végrehajtása döntötte el a kassai csatát.

„Lakosok bemondása szerint saját tűzérsegünk és gp. kiváló sikerrel működtek és teljesen felbomlasztották az ellenséget úgyannyira, hogy további ellenállást kifejtteni nem voltak képesek.”⁸³

Június 6. (péntek)

Az északi hadjárat legemlékezetesebb napjává vált, bár nem minden frontszakaszon sikerült győzelmet kivívni.

A 4. hadosztály újabb kísérletet tett, hogy Tokajtól keletre átkeljen a Tiszán, érzékeny veszteségei miatt azonban szándékának feladására kényszerült.

Siker koronázta viszont a 3. dandár erőfeszítéseit: e napon elfoglalták Sátoraljaújhelyt.

A 6. hadosztály az ellenség hajnali, Nagyida visszaszerzésére irányuló ellentámadásának felszámolását követően bevonult Kassára.

Az 5. hadosztály frontszakaszán nem történt lényeges esemény.

A 3. hadosztály egyes irányokban továbbhaladt előre: a 80. dandárnak Zólyom felé nyomuló osztagai elfoglalták Gyetvát.

Az 1. dandár 16. ezrede bevette Selmecebányát és Korponát.⁸⁴

⁸¹ Kocsis 1986: i. m. 658–660.

⁸² Egy stratégiai fontosságú figyelőpont és tűzérégi állás volt. A Kassa körüli harcokban a „332-es magassági pont” birtoklása kulcsfontosságú volt a város bekerítéséhez és a csehszlovák erők visszavonulásra kényszerítéséhez.

⁸³ Kocsis 1986: i. m. 659.

⁸⁴ Liptai 1960: i. m. 350–352.

Június 7. (szombat) – június 9. (hétfő)

A 16. ezred katonái ötórás harc után bevonultak Zólyomba, így az északi arcvonal legnagyobb részén sikerült elérni a magyar hadsereg harcoló alakulatainak azt a vonalat, amely a hadsereg-főparancsnokság tervében szerepelt.

Stromfeldék úgy gondolták: elérkezett az idő, hogy megkezdjék a haditerv második részének végrehajtását. Arra az elhatározásra jutottak, hogy június közepére az I. és az e célra átcsoportosított III. hadtest erejével előkészítik a tiszántúli nagy offenzívát. Az 1. és a 6. hadosztályt ki akarták vonni a hadtest alárendeltségéből, a Dunántúlról a 8. hadosztályt Landler hadtestéhez vezényelték volna.

A következő napok eseményei azonban azt mutatták, hogy a győzelmek, a tervben kijelölt határok elérése ellenére a csehszlovák csapatok képesek maradtak további hadműveletek megvívására. Bár június 7–10. között a magyar Vörös Hadsereg néhány irányban tovább nyomult előre – 9-én elfoglalták Töketerest, Nagymihályt, Eperjest, Tornát, Rozsnyót, 10-én pedig Bártfáig jutottak –, az ellenséget mégsem lehetett legyőzöttnek, további kezdeményezésre alkalmatlannak tekinteni.

Elsősorban az északi front nyugati szárnyán elhelyezett csehszlovák erők őrizték meg harc-készségüket. Ez abban is megmutatkozott, hogy június 7-én a 7. hadosztály egy dandárjával Léva, egy másik csoporttal Érsekújvár irányában indultak ellentámadásra.

Kétségtelen, hogy a Szlovákiában harcoló csehszlovák erők helyzete kritikusan alakult. A 3. dandár előrenyomulása a ruszinszkoí csoportot elvágta a többiektől. Hasonló veszély fenyegette Hennocque hadtestét is. A csehszlovák alakulatok tekintélyes része számottevő veszteségeket szenvedett, és harci szelleme erősen megromlott.⁸⁵

Ezzel lezárult a magyar Vörös Hadsereg *északi hadjáratának első szakasza*, katonái teljesítették azokat a feladatokat, melyeket a hadsereg-parancsnokság eléjük állított.

Szétvágták a román és a csehszlovák hadseregek csatlakozási pontját, és súlyos vereséget mértek a csehszlovák hadsereg szlovákiai csapatcsoportosításaira. Ez időszak alatt a magyar Vörös Hadsereg *több mint 150 km mélységben tört előre az ellenség mélységébe a támadás fő irányában*, és felszabadította Észak-Magyarország és a Felvidék jelentős részét.⁸⁶

„A magyar katonai sikerekre a békekonferencia június 13-án azzal válaszolt, hogy a román és csehszlovák viszonylatban közölte Magyarország végleges határait. Egyben követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését, amelyek fejében ígéretet tett a Tiszántúl átadására. A forradalmi vezérkar több napon át vitatta az ultimátumra adandó választ. A többség, beleértve a kommunisták jó részét és a katonai vezetőket is, ellenezte a visszavonulást. Kun Béla azonban – alapos megrökönyödést kiváltva – ismételten a diktátum elfogadását ajánlotta, s végül az ő álláspontja diadalmaskodott. A Vörös Hadsereg 30-án kezdte meg a Felvidék kiürítését.”⁸⁷

„Győztes hadsereggel kapitulálni: ezt egy olyan hadvezér, aki ízig-vérig katona, nem tehetette meg.”⁸⁸

⁸⁵ Uo. 353–358.

⁸⁶ Liptai 1979: i. m. 204.

⁸⁷ Romsics 2010, 84–85.

⁸⁸ Hetés–Horváth 1959: i. m. 91.

A MAGYAR VÖRÖS HADSEREG SIKEREIT LEHETŐVÉ TEVŐ AKTÍV (TÁMADÓ) VÉDEKEZÉS KONCEPCIÓJA

Deák-Horváth Dénes ezredes⁸⁹ értékelése szerint „[m]inden művelt és gondolkodó katona rögtön tudni fogja, hogy egy gy. h. o. nem rendelkezik olyan erőkkkel, melyek az ellenséget, ha komoly szándékai vannak, egy 170 km kiterjedésű vonalat egy vagy több ponton áttörni, – ebben gátolhatnánk. Már annyival inkább sem, mert a támadó a jelen körülmények között mindenkor abban a helyzetben van és lesz, hogy ott, ahol az áttörést tervezi, erejét észrevétlenül összpontosíthatja és túlnyomó erőkkkel úgy emberben, mint anyagban, meglepetésszerűen előrenyomulhat. Természetesen, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy »Cseh-Szlovák« ellenfelünk csak 7-8 hadosztállyal rendelkezik, s így akárhol is volna támadó szándéka, mindig kényszerülve lesz, a hosszú fszvonal⁹⁰ biztosítására tetemes erőket visszahagyni.”⁹¹

Az ellenség főcsapás irányába történő erőkoncentrációja mindig korlátozott volt, így behatárolható volt a várható támadó csoportosításának ereje. „...ha mi a hadosztályunk védelmi szakaszában lévő tartalékainkat összevonjuk s azokkal egy erélyes ellenlökést mérünk betört ellenfelünkre, úgy ezen hadművelet sikere nem kilátástalan.”⁹² Ezért ha az ellenség a főcsapás irányában a szükséges támadó csoportosítást létre kívánja hozni, akkor ahhoz mindenképpen szükséges a főcsapás irányán kívül elhelyezkedő erők elvonása a főerőkifejtés irányába a sikeres áttörés érdekében. Ebből kifolyólag, mi úgy ellensúlyozhatjuk az ellenség döntő támadását legjobban, hogy saját h. osztályunk még nem támadott részeivel és a támadástól egyáltalán nem érintett szomszédos hadosztályokkal rögtön ellentámadásba megyünk át.”⁹³

Az aktív (támadó) védelmi harcok, hadművelet sikeres megvívása érdekében a harcterületet két részre volt szükséges felosztani: az előterepre (öv) és a fő védelmi övre.

Deák-Horváth Dénes ezredes feltételezése szerint a fő védelmi öv előtt elhúzódó körülbelül 15–20 kilométer széles sávban (előterep) „nem fognak döntő harcok lejátszódni, hanem csak inkább csatározások, ezeknek célja főleg az lesz, gyöngébb ellenséges erőket előnyomulásukban akadályozni, és visszaverni, másrészt nagyobb ellenséges erők előnyomulását lassítani. Az előterepen lévő csapatok harcmódja azonos lesz a tábori őrsökével [...] A fő védelmi övben a harc felvételére nézve a következő irányelvek a mérvadók: elsősorban egy elégséges minden fegyvernemből álló erőt (gy. gp. tüzérség) azzal a feladattal kell megbízni, hogy az ellenséget előnyomulásában állítsa meg, ezalatt a fölös erőknek az lesz a feladatuk, hogy a védekező (defenzív) csoport által megállított ellenség egyik, vagy másik szárnyát átkarolólág támadják meg (támadó) offenzív (csoport) [...] Az erődítmények (támpontok) elrendezésénél elsősorban a tüzérség tüzének hatását kell figyelembe venni, – géppuska tűz hatása csak másodsorban és a gyalogsági tűz csak utolsó sorban veendő tekintetbe...”⁹⁴

⁸⁹ Deák-Horváth Dénes ezredes a 3. hadosztály parancsnoka volt április folyamán. Az ezredes Stromfeld Aurél bizalmát élvezte, ami lehetővé tette, hogy a „régí rend” tisztjeként is megmaradjon a vezetésben.

⁹⁰ Fegyverszüneti vonal.

⁹¹ Kocsis 1986: i. m. 624.

⁹² Uo. 623.

⁹³ Uo. 624.

⁹⁴ Uo. 625–626.

A védelmi harc hadművelet védelmi területének előkészítéséhez „a harctér ürességének”⁹⁵ alapelveit vették alapul, ennek megfelelően:

- a védelmi berendezések kiépítésénél elsősorban a terep sajátosságait kell figyelembe venni, egyenes, összefüggő vonalak elárulják az állások elhelyezkedését, és így az ellenség megsemmisítő tűzcsoportjainak teszik ki, ezért ezt minden körülmények között el kell kerülni;
- ezért a fedezékeket szétszórta, a terepbe illeszkedően csoportonként, mélységben tagolva, sakkábtáblaszerűen kell kiépíteni, hogy ne csak az ellenség várható támadási irányába legyenek képesek a védelmi harc megvívására, hanem egymást kölcsönösen biztosítva a mélységben is biztosítható legyen a védelmi harc folyamatossága;
- az ellenség megtévesztése érdekében szükséges színlelt védelmi állások kiépítése;
- a védelmi harc területe, a megerősített harctér semmiben sem különbözhet a meg nem erősített harctéri részekről, a géppuskák tüzelőállásait és a tűzérési figyelők állásait különösen rejtetni kell, nehogy az ellenség idő előtt felfedje azokat és idő előtt megsemmisítse;
- a haditechnika és az élőerő álcázása minden alkalommal nagyon gondosan végrehajtandó;
- a tartalékok rejtett elhelyezésének körleteit különös gondossággal kell előkészíteni.⁹⁶

Ez a védelmi eljárásrend tette lehetővé, hogy a magyar Vörös Hadsereg az északi hadjárat időszakában a támadó hadművelet végrehajtásához a főerőkifejés irányában létre tudta hozni a szükséges erőkoncentrációt. Amint az ellenség a nem támadott irányokból megpróbált erőt átcsoportosítani a Vörös Hadsereg támadó művelete főcsapásának irányába, a magyar erők más irányokban folyamatosan végrehajtott támadásaival, a támadások helyének és irányának folyamatos változtatásával, a nyomás állandó fenntartásával megakadályozta az ellenség erőinek átcsoportosítását, ezzel támogatva a főcsapás végrehajtását, annak mélységi kiterjesztését, illetve sikeres végrehajtását.

A támadás során is ugyanezt az elvet használták fel, amely értelmében állandóan újabb és újabb irányokból mérték csapást az ellenségre, azt folytonosan nyugtalanították, és ellenálló képességét ily módon felőrölve kényszerítették ki visszavonulását. Ezt a taktikát alkalmazta a hadjárat első időszakában az 5. hadosztály, a 3. hadosztály, valamint az 1. dandár is. Ezt nevezzük Stromfeld „pofozógép”-taktikájának.⁹⁷

Hadműveleti művészet⁹⁸

(A háború alapelveinek megvalósulása hadműveleti és harcászati szinten az északi hadjárat folyamán – „Az ellenségnek nem szabad időt engedni, hogy összeszedje magát.”⁹⁹)

⁹⁵ A fogalmat először Wilhelm von Scherff porosz tiszt rögzítette 1873-ban, az 1870–71-es porosz–francia háború tapasztalatai alapján. Megfigyelte, hogy míg korábban tömött sorokban harcoltak (például a napóleoni háborúk idején), a modern puskák és tűzérés kényszerítő ereje miatt a katonák elszóródva és fedezékbe bújva kezdtek tevékenykedni, amitől a harctér „üresnek” tűnt a megfigyelő számára.

⁹⁶ Kocsis 1986: i. m. 638–640.

⁹⁷ Hetés 1978, 468.

⁹⁸ Liptai 1960: i. m. 523–527.

⁹⁹ Hetés–Horváth 1959: i. m. 227.

A magyar katonai felső vezetés nagy hangsúlyt fektetett a *csapatok szoros együttműködésének megszervezésére*, valamint a túlerőben lévő ellenség részenkénti megsemmisítésére törekedett. A terveket az észszerű kockázatvállalás melletti széles körű manőverezés, a magas fokú aktivitás (*decentralizált vezetés*) és határozott cselekvés előírása jellemezte (*realisztikus tervezés*). A vezetés a mielőbbi gyors siker elérése érdekében állandóan az ütem fokozását követelte. Arra törekedett, hogy szorosan az ellenségre zárkózva fenntartsa a támadás folyamatosságát (*agresszivitás a harcban*), és ezzel megakadályozza az áttört védelem helyreállítását (*tempó, sebesség*), a mélységben újabb terepszakaszok előkészítését, a tartalékok szervezett harcra vetését.

A magas fokú aktivitást jellemzően tükrözi a hadművelet első szakaszában az 1. dandár, valamint a 3. és az 5. hadosztály tevékenysége. Miután a főerőket a főcsapás irányában vonták össze (*főerőkifejtés iránya, erőkoncentráció*), az ellenség az említett magasabbegységekkel szemben jelentős erőfölényre tett szert. Ennek ellensúlyozására az érintett három kötelék eltérő irányokból mért csapást (*meglepés*) az ellenségre. Ezzel megosztották az ellenség tartalékait, állandóan nyugtalanították és ellenálló képességét fokozatosan felőrölve kényszerítették ki a visszavonulást.

A gyors sikert jelentősen elősegítette a hadművelati tartalékok folyamatos képzése, amelyekkel a vezetés mindenkor fokozni tudta a csapás erejét (*agresszivitás a harcban*). A hadművelati tartalékok birtokában azután nagyobb vállalkozásokba (*mélység*) kezdhetek, sőt ezek tették lehetővé, hogy megragadják a kezdeményezést (*a harcérték megőrzése*). A tartalékok alkalmazásának és újraképzésének jó példája az északi hadjárat. Ennek során a hadsereg-főparancsnokság – amint bevette tartalékait (*rugalmasság*), az 1., a 4. és a 6. hadosztályokat –, azonnal újabbról gondoskodott (8. ho., 2.dd.), majd ennek harcra vetése után a 2. hadosztályt helyezte készenlétbe. A magyar Vörös Hadsereg parancsnoksága az északi hadjárat során állandóan jelentős tartalékokkal rendelkezett, melyek biztosították a május végén megszerzett cselekvési szabadság megtartását. Ugyanakkor a hadvezetőség nem tartotta célszerűnek a tartalékok elaprózását, hanem azokat koncentráltan alkalmazta (*főerőkifejtés iránya, erőkoncentráció*), így a védelem során érelyes ellencsapásaival mindig megszilárdította a helyzetet.

A támadásnál a hadsereg-főparancsnokságnak módja volt erejének folyamatos növelésére és a főcsapás irányának megváltoztatására (*tempó*). Ezenkívül csak a tartalékok alkalmazása tette lehetővé az ellentámadás visszaverését és az északi hadjárat sikeres befejezését.

A tartalékok alkalmazásának kérdéséhez kapcsolódik a hadművelati művészet másik alapvető tétele, a csapás erejének állandó növelése a támadó hadműveletek során. Az északi arcvonalon a hadsereg parancsnoksága igyekezett erőit és eszközeit a főcsapás irányában összpontosítani, ennek megfelelően fegyveres erőinek 80%-át vonta össze a támadó művelet végrehajtásához (*főerőkifejtés iránya, erőkoncentráció*).

Az északi hadjáratban elért sikerekben jelentős része volt annak, hogy Stromfeld az ellenségre ismét és ismét új irányból mért csapásokat (*rugalmasság, meglepés*), és az egész arcvonalon kifejtett aktivitással megakadályozta, hogy az ellenség erőit a mellékirányokból elvonja, és a magyar Vörös Hadsereg főerőivel szemben összpontosítsa. Ez a módszer egyes csapatokkal szemben olyan követelményeket állított, amelyek teljesítőképességük maximumának kifejtését követelték meg.

Ugyanakkor ez tette lehetővé, hogy a magyar erők a bal szárnyon lévő csapatokkal hosszabb időn keresztül sakkban tartsák, sőt jelentős visszavonulásra kényszerítsék a túlerőben lévő ellenséget.

Harcászat¹⁰⁰

Az északi hadjárat harcai erősen átszegdelt, erdős, hegyes terepen, az észak–déli irányú folyóvölgyekben folytak az utak, vasutak, közúti és vasúti csomópontok, fontosabb helységek birtoklásáért.

Az ellenség elegendő erő hiányában a nehezen járható magaslatokat rendszerint nem szállta meg, általában a völgyek lezárására törekedett. Mivel összefüggő védelmet nem tudtak kiépíteni, így mindig voltak szabad szárnyai. A magyar csapatok ritkán támadtak arcból, a csapásokat rendszerint az ellenség szárnyára és hátába mérték. Az ellenséget azonnal üldözni kezdték. Arra törekedtek, hogy az ellenséget ne engedjék elszakadni, és így megakadályozták azt, hogy az ellenség a magyar csapatok behatásától mentesen ismét megszilárdíthassa védelmét. A sikeres üldözéshez a hadosztályok üldöző különítményeket alakítottak, melyek ereje általában egy megerősített század vagy zászlóalj volt.

A támadó harcban a csapatok szélességi kiterjedése jóval meghaladta az első világháborúban kialakult normákat. A III. hadtest az északi hadjáratban a támadást körülbelül 120 kilométeres arcvonalon kezdte meg. Ilyen körülmények között a támadó csapatok feladatukat csak úgy tudták végrehajtani, ha erőik és eszközeik zömét összevontan alkalmazták, és igen széles kiterjedésű területeken csak kis erőket mozgattak a szárnyak és az oldalak biztosítása érdekében, valamint a szomszédokkal való összeköttetés fenntartására. A hadosztályok támadási sávjának szélességi kiterjedése a feladattól függően 15–40 km között mozgott.

A magyar Vörös Hadsereg egységei a támadó harcban sikerrel alkalmazták az előrevetett osztagokat. Ezek ereje egy tüzérséggel megerősített századtól egy megerősített zászlóaljig terjedt. Feladatuk az ellenség gyors üldözése, elszakadásának megakadályozása, fontos közlekedési csomópontok, városok rajtaütésszerű elfoglalása volt. Ilyen előrevetett osztagoknak sikerült Eperjes, Bártfa, Léva és még sok fontos objektum elfoglalása.

A csapatok csak hatalmas mozgékonyssággal tudták az ellenséges túlerőt kiegyensúlyozni. Az északi hadjárat során a bal szárnyon támadó kis erőknek hatalmas területen kellett harcolniuk. Az itt előretörő 3. hadosztály és az 1. dandár között 30 km széles hézag tátongott, mely rövidesen 50 km-re nőtt. Ebben működött a 16. ezred, amely az 1. dandár kötelékében (május 30. – június 1.) részt vett Balassagyarmat felszabadításában, majd az 1. dandárral együtt Léváig tört előre (június 3.). Innen északra menetelt a 3. hadosztályhoz, közben részt vett Selmecbánya, Beszterce és Zólyom felszabadításában (június 4–7.).

A hatalmas kiterjedések és a kis erők miatt a saját csapatoknak és az ellenségnek is mindig volt szabad szárnya. Ezért a magyar Vörös Hadsereg általában az ellenség átkarolására törekedett, frontális csapást csak akkor hajtott végre, ha más manőver alkalmazása nem volt célszerű. Ekkor rendszerint hatalmas tüzérség összevonásával, a fegyvernemek együttműködésének szoros megszervezésével támadtak. Ilyen volt az 1. és a 4. hadosztály rohama a tiszalúc–tokaji hídfő ellen (június 1.), a 6. hadosztály támadása Kassa előtt.

A magyar Vörös Hadsereg a főcsapás irányában történő erőkoncentrációját csak úgy lehetett létrehozni, hogy a főcsapás irányán kívül védelemben elhelyezkedő erőket jelentősen meg kellett gyengíteni. Ennek ellensúlyozásaként a védelmet a következőképpen kellett felépíteni:

- Elöl tábori őrsök, általában rajzerőben;
- mögöttük főőrsök, géppuskákkal megerősített századerőben.

¹⁰⁰ Liptai 1960: i. m. 527–532.

- Az erők zömét és a tűzérőség erőit központi helyen összevonva mint tartalék összpontosították. Az ellenség támadása esetén ennek a nagy erejű tartaléknak kellett az ellenség támadását elhárítani.

Az együttműködés terén a tűzérőség és a gyalogság tevékenységének összehangolása példásnak mondható. Elég sikeresen támogatta a gyalogság harcát a légierő és a folyami flotta is.

ÖSSZEZGÉS

„Stromfeld tudatosan arra törekedett, hogy a csapatokat lendületben tartsa. »Pofozógép«-taktikáját – amely abból állt, hogy az ellenséget mindenhol kellett állandóan támadni és nyugtalanítani –, a későbbiekben a francia Saint-Cyr-i katonai akadémián is tanították. Messzemenően élt a hadászati erők egy ponton történő bevetésével. Az ország kis területéből eredő hátrányt a centrális és megfelelő kapacitású vasúthálózat segítségével ellensúlyozta. Huszonnégy-negyvennyolc óra alatt hadosztályokat dobott át az ország egyik végéből a másikba. A gyors hadművelleti helyzetfelismerés a legfőbb erőssége volt. Ennek köszönhető, hogy a váratlan és túlerejű ellenséges támadásokat időben elhárította, kitűnően alkalmazta a nagy tűzerőt képviselő, mozgékony páncélvonatokat.”¹⁰¹

A magyar Vörös Hadsereg az északi hadjárat első időszakában a sikereit nem a rendelkezésre álló erőforrások abszolút fölényével, hanem az ellenség gyenge pontjai elleni lendületes támadással érte el. A gyors ütemű, sikert sikerre halmozó támadás következtében „vert helyzet” alakult ki az ellenség köreiben, amely összetartó erőit fizikailag és pszichikailag felbomlasztotta.¹⁰²

Az ellenség feletti fölényt a Stromfeld vezette hadsereg nem az anyagi eszközök általános fölényével (katonai erővel), hanem azok ügyes mozgatásával, a számára kedvező feltételek kialakításával (az akarát ellenségre való kényszerítésével, a kezdeményezés megragadásával) és a lehetőségek azonnali, minden késlekedés nélküli kihasználásával teremtette meg.¹⁰³

A hadsereg parancsnoksága abból indult ki, hogy háborúban előre kiszámítható bizonyosság nincs, ezért a támadás valamennyi mozzanatára precíz hadművelleti tervek sem dolgoztak ki. A vezetés folyamatát és a döntési szinteket erősen decentralizálta. A döntési helyeket a vezetés hierarchiájában oda telepítette, ahol a helyzetet a legjobban ismerték.¹⁰⁴

A gyors döntéshozatal érdekében nem várt a helyzet „tisztázására”, hanem kellő információk hiányában, kreatív módon, a váratlanul alakuló lehetőségek megragadására törekedett. Ez az eljárás rendkívül magas követelményeket támasztott a parancsnokkal szemben. A Vörös Hadsereg vezetését az észszerű kockázat vállalása jellemezte.¹⁰⁵

A magyar erők a hadművelet során folyamatosan az „időelőny” megszerzésére törekedtek. Az idővesztés a hadjárat kudarcát jelentette volna. Az időelőny birtokában a hadsereg

¹⁰¹ Hetés 1978: i. m. 468.

¹⁰² Kovács 1995, 22.

¹⁰³ Uo. 22–23.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Uo. 23.

parancsnoksága megfosztotta a csehszlovák hadsereget az ellenállás megszervezéséhez szükséges időtől, így a kezdeményezést folyamatosan kézben tartotta.¹⁰⁶

Munkám során megállapítottam, hogy a manőverező harc alapelveit a Stromfeld Aurél vezette magyar Vörös Hadsereg a gyakorlatban megvalósította, vagyis az ellenség szabad szárnyait kihasználva, vagy – ennek hiányában – a gyors áttörés által szabad szárnyakat alakított ki, mely áttörést megvalósította a csapatok megfelelő csoportosításával a főcsapás irányában, az ellenség meglepésével, a támadás rejtett előkészítésével. Ezután gyorsan kijutottak az ellenség mélységébe annak főerői részekre szabdalása, valamint részenkénti megsemmisítése céljából.

Az északi hadjáratban a román és a cseh csapatok lekötése sikeresen valósult meg széles arcvonalon, mely lehetővé tette az ellenség csatlakozására mért főcsapás sikeres végrehajtását, ezután a főcsapás megváltoztatásával (a III. hadtesttől az V. hadtesthez) és az ellenség szárnyaira áthelyezett csapás révén, a *magyar Vörös Hadsereg sikeres támadó hadműveletet folytatott nagy térben, a nálánál nagyobb erejű ellenséggel szemben.*

„A vörös katonaságot [Stromfeld] előbb Szolnokon, majd Gödöllőn összes fényes katonai képességének céltudatos felhasználásával, fáradtságot nem ismerő munkásságával megszervezte, majd [...] a harcképesség olyan fokára emelte, hogy képes volt katonai sikerek kivívására is...”¹⁰⁷

Az északi hadjárat tanulságainak ismeretében a Magyar Honvédség (MH) szempontjából hasznosítható következtetések:

1. Tempó

- *Stromfeld „pofozógépében”*: Stromfeld felismerte, hogy a csehszlovák hadsereg lassan és nehézkesen reagál. Nem egyetlen nagy döntő csatára törekedett, hanem gyors, egymást követő, kiszámíthatatlan ütésekre. Amint az ellenség megkezdte az átcsoportosítást az első magyar csapás kivédésére, a magyar erők már egy másik szakaszon támadtak. A csehek folyamatosan lépéshátrányban voltak, és beleszorultak a saját döntési, illetve reakcióidejükbe.
- *Következtetés az MH-ra*: A gyorsabb döntéshozatali folyamatokhoz elengedhetetlen a modern harctéri vezetési rendszerek alkalmazása. A drónok és felderítő eszközök felgyorsítják az információgyűjtést. Ha az MH nem képes a megszerzett adatokat az ellenfélnél gyorsabban tűzcsapássá és/vagy manőverré alakítani, elveszíti a kezdeményezést. A tempóhoz nemcsak gyorsabb járművek, hanem gyorsabb parancsnoki döntések is kellenek.

2. Súlypont

- *Stromfeld „pofozógépében”*: A Vörös Hadsereg létszámban és felszerelésben nem volt abszolút fölényben a teljes frontvonalon. Stromfeld a frontvonal többi részét teljesen kiűritette, vagy minimális erőkkel biztosította. A vasútvonalakat és a gyors mozgást kihasználva egyetlen, gondosan kiválasztott ponton (például a Miskolc–Kassa-tengelyen) hozott létre döntő, elsőpró erejű helyi erőfölényt, amivel áttörte a védelmet.

¹⁰⁶ Uo. 24.

¹⁰⁷ Hetés–Horváth 1959: i. m. 69.

- *Következtetés az MH-ra:* A kis létszámú MH nem lehet mindenhol erős, ezért az erők koncentrációja létfontosságú. A páncélos csapatok egyik fő feladata, hogy gyorsan átcsoportosíthatók legyenek a döntő pontra. A tűzérési és légi támogatás tűzét azonnal a kiválasztott súlypontra kell tudni koncentrálni, aszimmetrikus előnyt teremtve a kritikus pillanatban.

3. Meglepés

- *Stromfeld „pofozógépében”:* Stromfeld mestere volt a megtévesztésnek. Demonstratív, színlelt támadásokat indított másodlagos irányokban, hogy elvonja az ellenség figyelmét és tartalékait a valódi súlypontról. A támadások irányát az utolsó pillanatig titokban tartotta, így a cseh védők akkor és ott szembesültek a főcsapással, ahol a legkevésbé számítottak rá.
- *Következtetés az MH-ra:* A modern szenzorok korában a fizikai rejtőzködés rendkívül nehéz, ezért a rádióelektronikai harc (EW) és a kiberműveletek kulcsfontosságúak az ellenfél megtévesztésére. A merev, sablonos harcrendek helyett váratlan irányú és dinamikus manővereket kell alkalmazni. A meglepetést ma már az információ visszatartásával, hamis narratívákkal és az ellenfél drónjainak vakításával lehet elérni.

4. Összefegyvernemi harc

- *Stromfeld „pofozógépében”:* 1919-ben ez a gyalogság, a tűzérési és a páncélvonatok szoros együttműködését jelentette a kor technológiai maximumán. A tűzérési nem vaktában lőtte a frontot, hanem közvetlenül a rohamozó gyalogság előtt tisztította az utat, miközben a páncélvonatok tűzereje és mozgékonyasága biztosította a szárnyakat és a gyors áttörést a vasúti csomópontoknál.
- *Következtetés az MH-ra:* Rendszerszemléletre van szükség: a beszerzett harcjárművek önmagukban sebezhetők, csak légvédelemmel, tűzéréssel, műszaki támogatással és drónvédelemmel együtt hatékonyak. A különböző fegyvernemeknek (lövész, páncélos, tűzer, kiber) már békeidőben is szerves egységként kell gyakorolniuk. A high-tech eszközök szinergiája (pl. drón által vezérelt tűzérési tűz) jelenti a valódi harci értéket.

5. Rugalmasság

- *Stromfeld „pofozógépében”:* A „pofozó-gép-harcászat” lényege pont az volt, hogy a haditerv nem volt kőbe vésve, a dinamikus irányváltás jellemezte. Ha a magyar támadás valahol makacs ellenállásba ütközött, Stromfeld nem erőltette a véráldozatot. Azonnal leállította a rohamot, rugalmasan átcsoportosította az erőket, és egy gyengébb ponton ütött újra – mintha egy bokszozó folyamatosan váltogatná a jobb- és balhorgokat.
- *Következtetés az MH-ra:* A merev ezred/hadosztály struktúrák helyett moduláris felépítésű, rugalmas, feladatorientált harccsoportokat kell létrehozni. A katonáknak a kiképzés során alkalmassá kell válniuk a gyors szerep- és feladatváltásra a harctéren. A merev doktrínák megbuknak a modern háborúban (lásd Ukrajna); az MH-nak olyan szervezeti kultúrát kell építenie, amely gyorsan adaptálódik a technológiai és harctéri változásokhoz.

6. Decentralizált vezetés

- *Stromfeld „pofozógépében”:* Stromfeld (aki a Monarchia vezérkari iskoláján nevelkedett) tudta, hogy a gyors manőverekhez nincs idő a főparancsnokság jóváhagyására várni. A hadtest- és hadosztályparancsnokoknak nem részletes menetparancsokat, hanem feladatokat és célokat adott meg (parancsnoki szándék). A végrehajtás pontos mikéntjét és a helyi lehetőségek azonnali kihasználását a fronton lévő, képzett tisztek önállóságára bízta.

- *Következtetés a mai MH-ra*: Kulturális váltásra van szükség: a fentről irányított, engedélykérő reflexeket (szovjet típusú örökség) teljesen fel kell számolni. A felsőbb vezetésnek csak a célt és a kereteket szabad kijelölnie. Ha a kommunikációs csatornákat az ellenség zavarja, az MH egységeinek parancs nélkül, önállóan is folytatniuk kell a harcot a parancsnoki szándéknak megfelelően. Ehhez magas szinten képzett, kezdeményezőkéssz altisztekre és tisztekre van szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az északi ellentámadás folytatására és a tiszai átkelés végrehajtására kiadott parancs. (1919. június 2.) Eredeti cím: Intézkedés június 3-ra. A dok. típusa tiszta, Levéltári jegyzet: H. L. MTK. 43. doboz. 107. szám. (VHP. 602/12. hdm. sz.)
- A III. hadtest június 1. reggel 8 órai szám nélküli jelentése, H. L. MTI 51. cs.
- Creveld, Martin van et al.: *Air Power and Maneuver Warfare*. Air University Press, 401 Chennault Circle, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1994.
- Csikány Tamás: *Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig*. ZMNE, Budapest, 2001.
- Donnelly, Christopher: *The Development of Soviet Military Doctrine*. Military Review, 1982. 08. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Hot%20Spots/Documents/Russia/Russian%20Edition%20-%20August%201982.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 25.)
- Hetés Tibor: *Stromfeld Aurél katonai pályafutása*. Hadtörténeti Közlemények, 1978/4., 463–472. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00189/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1978_04_463-472.pdf (Letöltés időpontja: 2026. 02. 01.)
- Hetés Tibor – Horváth Miklós (szerk.): *Stromfeld Aurél válogatott írásai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959.
- Kocsis Bernát: *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
- Kovács Jenő: *Magyarország Katonai Stratégiája (Komplex kutatási téma)*. Elméleti kutatási terület II. Budapest, 1995.
- Liptai Ervin: *A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960.
- Liptai Ervin: *Vöröskatonák, előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979.
- Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 4. kiadás. https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/romsics_magyarország_tortenete.pdf (Letöltés időpontja: 2026. 03. 04.)
- Szakály Sándor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara*. Palócföld, 1989/1., 13–21. https://epa.oszk.hu/03200/03286/00007/pdf/EPA03286_palocfold_1989_1_013-021.pdf (Letöltés időpontja: 2026. 03. 04.)
- Tóth Árpád: *A Magyar Tanácsköztársaság Vöröshadseregének északi hadjárata (1919. május 30. – június 24.)*. Sic Itur Ad Astra, 2002/2–3. <https://epa.oszk.hu/01000/01019/00002/pdf/totharpi.pdf> (Letöltés időpontja: 2026. 01. 28.)

Takács István – M. Takács Péter:

GONDOLATOK A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ KÉRDÉSKÖRÉRŐL A TARTALÉKOS RENDSZER ÉS A VÉDELEMGAZDASÁG TÜKRÉBEN

DOI: 10.35926/HSZ.2026.5.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány a védelemgazdaság és a társadalmi integráció katonai összefüggéseit, multidimenzionális természetét vizsgálja. Rávilágít arra, hogy a védelemgazdaság nem csupán gazdasági és katonai célokat szolgál, hanem képes hozzájárulni a társadalmi kohézióhoz, esélyegyenlőséghez és munkahelyteremtéshez is. A társadalom széles rétegeinek bevonása – különösen a fiatalok, nők és alulreprzentált csoportok részvétele – kulcsfontosságú a fenntartható nemzetbiztonság szempontjából.

KULCSSZAVAK: etikai dilemmák, haderő szocializáció, katonai siker, társadalmi integráció, védelemgazdaság

A SZERZŐKRŐL:

- Takács István: NKE Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz (ORCID: 0009-0002-0527-5102)
- M. Takács Péter: NKE, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz (ORCID: 0000-0002-6284-6744)

A TÁRSADALMI, INTÉZMÉNYI INTEGRÁCIÓ

A társadalmi integráció kapcsán nem írhatunk egzakt és általánosan elfogadott jelentéstartalomról.¹ Az utóbbi években a foglalkozás szerinti csoportosításon alapuló rétegződésmo-
dellek integrációs erejének csökkenését mutatta be számos tanulmány.² A társadalmi tago-
zódás valós képének elemzéséhez a fogyasztás, az értékek, az integráció és a kapcsolatok
vizsgálata nyújthat segítséget.³ Ezek alapján elfogadjuk azt az értelmezést, hogy az egyén
és/vagy intézmény egy csoporttal, közösséggel úgy tud együttműködni, hogy minimáli-
san elfogadja az adott szerveződés saját értékeit és normáit.⁴ Más szavakkal, a társadalmi
integráció azon módszerek, cselekvések és eszközök összességét jelenti, amiken keresztül
a társadalom tagjai kölcsönhatásba lépnek, kapcsolatot tartanak fenn egymással, valamint
elfogadják, erősítik a közösségükhöz való tartozásukat.⁵

¹ Bocz 2022.

² Habermas 2005; Crompton et al. 2000.

³ Dupcsik–Szabari 2015; Szabari 2015; Gerő–Kovách 2015; Kovách et al. 2015.

⁴ Dupcsik–Szabari 2015: i. m.; Szabari 2015: i. m.; Kovách et al. 2017.

⁵ Kovách–Kristóf 2012.

Integrációs mechanizmusoknak tekinthetők azok a csoportos, intézményi vagy egyéni cselekvések, elképzelések, beállítódások, normák és értékek, amelyek lehetővé teszik és létrehozzák, valamint javítják az integráció szereplőinek kooperációját. Alapvető fontosságú az összetartozás érzését formáló – azt erősítő vagy gyengítő – hatások felismerése és kezelése, az integrációval összefüggő kommunikációs zavarok megelőzése, valamint a konfliktusok kialakulásának és eskalációjának visszaszorítása.⁶

Egy integrált társadalomban a szabályok, normák és intézmények mindenki részére törvényszerű és helytálló formában vannak jelen. „Integrált társadalomban az azt alkotó elemek összekapcsolódása, kooperációja ismert és elfogadott.”⁷ Az integráció a társadalmi újratermelés alapja, amely keretrendszerként a szabályok, értékek és normák írott és íratlan formájában biztosítja az együttműködést, kiszámíthatóságot, biztonságot. A dezintegrációban nem, vagy csupán részben adottak az együttműködés követelményei. Köznapi értelemben az integrált társadalom a működőképesség, ezzel szemben a dezintegrált társadalom a szétesés szinonimája. Az integráció felé mutató cselekvéseket, értékeket, képzeteket, normákat, amelyek növelik, fenntartják, javítják az együttműködési hajlandóságot, az összetartozás érzését vagy éppen szerepük szerint csökkentik a kommunikációs zavarokat, konfliktusok számát, mélységét és gyakoriságát, integrációs mechanizmusnak nevezzük.⁸

Az iskolának mint integrációs intézménynek elsődleges szerepe van a különböző szociális háttérű gyerekek közös szocializációjában, így a közelítésükben is. A közös tananyag, a mindannyiuk által megélt helyzetek, az együtt átélt élmények, valamint az eltérő tapasztalatokkal való szembesülés és megértés alkalmi mind fontosak a nemzedékek integrációjában, még akkor is, ha ezután már dezintegrációs események érhetik őket. A hosszú nevelési-oktatási folyamat önmagában is integráló hatású. Belsővé teszi a szabályokat, továbbítja a társadalom főbb szerepeit, viszonyait, valamint átadja a társadalomban uralkodó attitűdöket, gondolatokat. Feladata segíteni és elfogadtatni ezeket – úgyszólván keretfeltételként – a felnövekvő generációk minél szélesebb rétegével, akik így részévé válnak a társadalomnak. Ugyanakkor az iskola integratív hatása lehetőséget teremt a rendszer könnyedebb működésére és az egyenlőtlenségek konzerválására is.

A lokális társadalmi külső és belső integrációban jelentős a szerepe a helyi iskolának mint a társadalmi státusz megszerzésének legfontosabb színtere. Erős kölcsönhatást figyelhetünk meg az oktatási bürokrácia értékközvetítése, a helyi társadalom működése és a tanárok iskolai és civil társadalmi szerepei között.⁹ A település és az iskola kapcsolatában és társadalmi funkciójában átalakulások történtek az oktatáspolitikai változások, önkormányzati és közigazgatási funkciók, valamint a regionális egyenlőtlenségek hatására.¹⁰ Az oktatáspolitikai problémák az iskolarendszerben növelik a társadalmi hátrányokat, és gyengítik a szociális integrációt.¹¹

⁶ Kovách 2023.

⁷ Dupcsik–Szabari 2015: i. m. 61.

⁸ Dupcsik–Szabari 2015.

⁹ Kovách–Megyesi 2012.

¹⁰ Kozma 2002.

¹¹ Kovács 2012.

INTÉZMÉNYI INTEGRÁCIÓ A HONVÉDSÉGBEN ÉS A TARTALÉKOS RENDSZERBEN. A MODERN HADERŐSZERVEZÉS STRUKTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSAI

A honvédség intézményi struktúrájának átalakítása, valamint a tartalékos rendszer fejlesztése az elmúlt évtizedek egyik legösszetettebb szervezeti és stratégiai kihívása, amely túlmutat a klasszikus haderőfejlesztés logikáján, és mélyebb társadalmi, közigazgatási, valamint nemzetbiztonsági folyamatokat érint. Az intézményi integráció ebben a kontextusban nem pusztán adminisztratív összevonásokat jelent, hanem egy komplex szervezeti átalakulást, amely a haderő különböző elemei – a hivatásos és szerződéses állomány, az önkéntes tartalékos rendszer, valamint a civil együttműködési partnerek – közötti együttműködési képességek újraformálását célozza.

A Magyar Honvédség korszerűsítése során egyre inkább előtérbe került az a felismerés, hogy a hatékony védelmi rendszer nem kizárólag a professzionális katonai állományra építhető, hanem szükség van egy olyan hibrid modellre, amelyben a tartalékos rendszer szervesen kapcsolódik a reguláris erőkhöz. Ez nem csupán a hatékonyság növelését szolgálja, hanem hozzájárul a gyorsabb reagálóképesség és a válsághelyzetekben történő rugalmas bevetettség megerősítéséhez is. Az integrációnak több – szervezeti, technológiai, képzési – síkja van, valamint társadalmi és politikai hatásaival is számolni kell.

A modern tartalékos modellnek kettős funkciót kell betöltenie: egyrészt kiegészítő erőként támogatja a hivatásos haderőt, másrészt egyfajta „híd” szerepet játszik a hadsereg és a civil társadalom között. Ez utóbbi különösen fontos abban a tekintetben, hogy a társadalmi honvédelmi tudat megerősítéséhez szükség van olyan állampolgári mintákra és részvételi lehetőségekre, amelyekkel a civil lakosság is aktív szerepet vállalhat a nemzetbiztonság fenntartásában.¹²

Az intézményi integráció ugyanakkor nem mentes az ellentmondásoktól és kihívásoktól. Az egyik fő nehézséget a kulturális¹³ és szervezeti különbségek jelentik, amelyek az eltérő szolgálati típusok (hivatásosok, szerződésesek és tartalékosok) között húzódnak. A hatékony integráció megköveteli az egyenlő bánásmódot, a képzési és előmeneteli lehetőségek harmonizálását, valamint az erőforrások – ideértve a pénzügyi, logisztikai és humánkapacitásokat – arányos és igazságos elosztását, különös tekintettel az egyes alegységek közötti eltérésekre (például a felszereltség szintjében, a kiképzési lehetőségekhez való hozzáférésben vagy az infrastruktúra minőségében). Továbbá fontos kihívást jelent a társadalmi toborzás és megtartás kérdése is: hogyan lehet hosszú távon motiválni a civil lakosságot arra, hogy önkéntes alapon csatlakozzanak a tartalékos rendszerhez, és hogyan biztosítható az, hogy a tartalékosok szolgálata ne sértse alapvető civil életvitelüket, munkahelyi és családi kötelezettségeiket.

Ezzel összefüggésben az oktatás, a kommunikáció és a társadalmi érzékenyítés eszközei kulcsfontosságúvá válnak. A honvédelmi nevelés iskolai és egyetemi szinten történő beemelése, a helyi közösségek bevonása, valamint a tartalékos szolgálat pozitív társadalmi megítélésének erősítése nélkülözhetetlen feltételei annak, hogy az intézményi integráció ne csak adminisztratív struktúraátalakítás maradjon, hanem valódi társadalmi kohéziót is teremtsen.

Az intézményi integráció a honvédség és a tartalékos rendszer között egy hosszú távú, stratégiai fontosságú folyamat, amely túlmutat a haderőn belüli struktúraváltáson. A cél egy

¹² Manigart 2007, 332.

¹³ Kier 1995, 65–93.

olyan komplex, rugalmas és társadalmilag beágyazott védelmi rendszer kialakítása, amely képes reagálni a 21. század biztonsági kihívásaira, miközben fenntartja az állampolgári részvétel és a nemzeti elkötelezettség értékeit. Az ehhez szükséges politikai akarat, társadalmi támogatottság és szakmai felkészültség megléte döntő tényezője lesz annak, hogy ez a modell sikeresen működő rendszerre válik-e a jövő Magyar Honvédségében.

RENDSZERINTEGRÁCIÓ – GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ

A Magyar Honvédség általános jellemzője, hogy folyamatosan fejlődik a szervezeti és képességstruktúrája, amely elsősorban a beszerzésekben és a beruházásokban – különösen az új haditechnikai eszközök rendszeresítésében, valamint az infrastruktúra fejlesztésében – mutatkozik meg. A honvédség jövője nemcsak a csúcstechnológiák és a fenntartható technológiai megoldások alkalmazásában, valamint a korszerű munkakörülmények megteremtésében rejlik, hanem legalább ilyen mértékben az oktatás, a képzés és a kiképzési rendszer folyamatos fejlesztésében is.

A technológiai fejlesztések és a fenntarthatóság egyidejű előtérbe helyezése kulcsfontosságú a védelmi szektor hatékonyságának növelése és versenyképességének javítása szempontjából. A gazdasági integráció és a honvédelem közötti kapcsolat nem csupán technikai kérdés, hanem mélyebb társadalmi és politikai összefüggésekkel is bír, amelyek kihatnak az ország nemzetbiztonságára, gazdasági fejlődésére és társadalmi kohéziójára.¹⁴ A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében, amely Magyarország honvédelmi rendszerének modernizálását és fejlesztését célozza, egyértelműen felismerhető az a törekvés, hogy az ország a saját hadiipari kapacitásait erősítse,¹⁵ és ne csupán külső forrásokra, hanem hazai termelésre is támaszkodjon. A gazdasági integráció ebben az értelemben azokat a mechanizmusokat és folyamatokat foglalja magában, amelyek biztosítják, hogy a honvédelmi szektor és a gazdaság összefonódjanak, és kölcsönösen erősítsék egymást, miközben az ország képes a globális és helyi kihívásokra is reagálni.

A globális geopolitikai helyzet folyamatos változása, a biztonsági fenyegetettségek fokozódása, valamint a nemzetközi fegyverkezési verseny új kihívások elé állítják Magyarországot.¹⁶ A Zrínyi-program célja nem csupán a haderő modernizálása, hanem egy olyan gazdasági háttér biztosítása, amely lehetővé teszi az önálló hadiipari termelést, és csökkenti a külföldi beszállítókra való támaszkodást. A saját hadiipar kifejlesztése és fenntartása nem csupán gazdasági stabilitást jelent, hanem védelmi önállóságot is biztosít, lehetővé téve az ország számára, hogy saját eszközeivel és képességeivel reagáljon a nemzetbiztonsági kihívásokra. Az integráció ebben az értelemben összekapcsolja a gazdasági fejlődést és a honvédelmi képességek bővítését.¹⁷ Egy erős gazdasági háttér, amely képes fenntartani és fejleszteni a hadiipari kapacitásokat, olyan stabilitást biztosít, amely lehetővé teszi, hogy Magyarország megbirkózzon a gyorsan változó globális biztonsági környezettel. Az integráció nem csupán a hadsereg számára szükséges eszközök biztosítását szolgálja, hanem azt is, hogy a katonai szempontokon túlmenően társadalmi és iparpolitikai szempontból is előnyös folyamatok induljanak be.¹⁸

¹⁴ Fiott 2024, 56.

¹⁵ Petkovics 2016, 72.

¹⁶ Szenes 2022, 107.

¹⁷ Szilágyi 2021: 36.

¹⁸ Majchrowska 2022, 105.

A hazai hadiipar fejlesztése

A gazdasági integráció és a védelmi ipar megerősítése szoros összefüggésben áll a hazai hadiipari vállalatok tevékenységével. A meghatározó súlyt természetesen az olyan nagyobb volumenű cégek és gyártókapacitások képviselik, mint az Armcom Zrt., a HM Arzenál, az Arzenál Fegyvergyár Zrt., a Lynx-gyár, valamint a harcjárművek (Gidrán), páncélozott gépjárművek és lőszer gyártásával foglalkozó üzemek, azonban egyes kisebb szereplők – például a Currus Zrt. – is hozzájárulnak e folyamathoz. A Currus Zrt. jelentős szerepet játszik a katonai eszközök fejlesztésében és gyártásában. A cég példáján keresztül is jól szemléltethető, hogy a hazai gyártás nemcsak a védelmi célokat szolgálja, hanem közvetlenül hozzájárul a gazdasági növekedéshez, a munkahelyteremtéshez és a tudásbázis fejlesztéséhez is.

A magyar hadiipari vállalatok, köztük a Currus Zrt., a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program kulcsszereplői, mivel képesek biztosítani a védelmi ipar számára szükséges technológiai innovációkat, miközben nemcsak az ország biztonságát erősítik, hanem gazdasági szempontból is fontos szerepet játszanak. Az ilyen cégek tevékenysége hozzájárul a gazdasági integrációhoz, mivel nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is szolgálják az ipari fejlődést, a kutatás-fejlesztési tevékenységeket, valamint a szakképzett munkaerő felkészítését. Ezek a gazdasági társaságok az ország gazdasági és biztonsági önállóságának kulcselemei, mivel csökkenthetik a külföldi beszállítóktól való függőséget, és hozzájárulhatnak a tudásalapú gazdaság megteremtéséhez, a műszaki-technikai fejlesztésekhez. A hazai hadiipari cégek nemcsak a honvédelmi szektor számára, hanem az egész gazdaság számára előnyösek.

A GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ HATÁSAI A TÁRSADALOMRA: TÁRSADALMI KOHÉZIÓ ÉS STABILITÁS

A gazdasági integráció nemcsak a gazdaságra és a honvédelemre van hatással, hanem a társadalom egészére is. Az ipari fejlődés, a munkahelyteremtés és a gazdasági stabilitás erősítése közvetlenül hozzájárul a társadalmi kohézióhoz. A Zrínyi-program nemcsak katonai, hanem társadalmi szempontból is fontos. A gazdasági növekedés és a hadiipari fejlesztés elősegíti a munkahelyek számának bővülését, az ipari tudásbázis növekedése lehetőséget ad arra, hogy a társadalom széles rétegei részesüljenek a gazdasági előnyökből.

Bár a gazdasági integráció és a védelmi ipar fejlesztése számos előnnyel jár, ezek a folyamatok sem mentesek a kihívásoktól. A Zrínyi-program céljainak megvalósítása nem csupán anyagi és technológiai, hanem politikai és társadalmi kihívásokat, kérdéseket is felvet.

Technológiai fejlesztés és innovációs képességek

A hadiipari termelés és a védelmi szektor fejlesztése kulcsfontosságú a gazdasági integráció szempontjából, azonban a technológiai innovációk gyors üteme és a magas szintű kutatás-fejlesztési (K+F) igények jelentős kihívást jelentenek. A védelmi ipar rendkívül technológiaiigényes, és az új fegyverek, -rendszerek és eszközök kifejlesztése sokszor évtizedekig tartó folyamatot igényel. Ehhez magas szintű kutatási és mérnöki tudás szükséges, valamint jelentős tőke- és időbefektetés.

A hazai hadiipari cégek, mint például a Currus Zrt., amelyek az új fejlesztések kulcsszereplőivé válnak, egy-egy szűkebb szakterületre képesek koncentrálni, azonban az ipari szektor globálisan versenyez a legfejlettebb technológiáért. A világ nagy hadiipari szereplői – például az Egyesült Államok, Oroszország vagy Kína – jelentős állami támogatással és erőforrással

rendelkeznek, ami a fejlesztéseiket gyorsabbá és költséghatékonyabbá teszi. Magyarország számára komoly feladat, hogy a globális versenyben megőrizze a versenyképességét, és folyamatosan képes legyen új technológiákat integrálni a saját fejlesztési folyamatába.

Finanszírozási kihívások és költségvetési korlátok

A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program ambiciózus céljainak eléréséhez hosszú távú és jelentős pénzügyi befektetések szükségesek. A honvédelmi költségvetés az állami költségvetés kiemelt tételei közé tartozik, ugyanakkor nagyságrendje más meghatározó ágazatokhoz képest eltérő súlyt képvisel. Az ipari fejlesztésekhez szükséges állami támogatások biztosítása ezért nem minden esetben könnyű feladat. Magyarország, bár erősödő gazdasággal rendelkezik, még mindig egy közepes jövedelmű ország, amelynek a gazdaságát számos külső tényező befolyásolja. Ez azt jelenti, hogy az erőforrások elosztása és a fejlesztések finanszírozása kompromisszumokat igényel. Az állami támogatás mellett fontos a magánszektor bevonása és a külföldi befektetők érdeklődésének fenntartása is, hogy ne csak az állami költségvetésre hagyatkozzon a védelmi ipar fejlődése. A nemzetközi együttműködés, mint például a NATO-kereteken belüli közös fejlesztések, hozzájárulhatnak a költségek megosztásához.

Politikai és geopolitikai kockázatok

A globális geopolitikai helyzet gyorsan változhat, és a nemzetközi politikai döntések, szövetségek és konfliktusok közvetlen hatással vannak a gazdasági integrációs folyamatokra. A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program célja Magyarország védelmi kapacitásainak megerősítése,¹⁹ ugyanakkor a program értelmezése összetett, mivel a geopolitikai kockázatok – például az Európa keleti határainál kialakuló feszültségek – folyamatosan befolyásolják a védelmi ipar fejlesztési prioritásait. A program nem kizárólag a katonai képességek modernizációjára irányul, hanem egy komplex, többdimenziós fejlesztési keretrendszerként értelmezhető,²⁰ amely magában foglalja a szervezeti, technológiai, ipari és humán tényezők²¹ összehangolt fejlesztését is.

Munkaerő és képzés

A hazai hadiipar növekedéséhez elengedhetetlen, hogy biztosítani tudjuk a megfelelő szakképzett munkaerőt. Az ipari és technológiai fejlesztésekhez szükséges mérnökök, kutatók és gyártási szakemberek képzése és megtartása hosszú távú kihívást jelent. A fiatalok pályaválasztási kedve, a munkaerőpiaci trendek és a külföldi munkavállalási lehetőségek mind befolyásolják a hazai védelmi iparban való munkavállalást.

Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani a megfelelő oktatási és szakképzési programokra, amelyek képesek a jövő generációját felkészíteni a védelmi ipar igényeire. Az oktatási intézmények, a kutatóintézetek és a hadiipari vállalatok közötti szorosabb együttműködés elengedhetetlen a felkészült szakemberek képzéséhez, a szellemi muníció megteremtéséhez.

¹⁹ Benkő 2023a, 4.

²⁰ Benkő 2023b, 7.

²¹ Benkő 2023c, 8.

A gazdasági integráció és a védelmi ipar fejlesztése Magyarország számára egy komoly lehetőség, de egyben jelentős kihívásokat is magában rejt. A Zrínyi-program céljai, amelyek a magyar védelmi képességek erősítésére és a hazai hadiipari kapacitások fejlesztésére összpontosítanak, számos előnnyel járnak: például a gazdasági függetlenség növekedésével, a munkahelyteremtéssel és a technológiai fejlődés előmozdításával. Kulcsfontosságú, hogy a kormányzat megfelelő politikai és gazdasági stratégiát alakítson ki, amely nemcsak a védelmi ipar fejlesztését, hanem a társadalmi kohéziót és a gazdasági stabilitást is elősegíti. A hazai hadiipari vállalatok szerepe döntő lehet abban, hogy az ország képes-e versenyképes és fenntartható hadiipari kapacitásokat kiépíteni, amelyek mind nemzetbiztonsági, mind gazdasági szempontból előnyösek lesznek.

A jövőben Magyarország számára az egyik legfontosabb cél, hogy olyan szoros gazdasági és politikai együttműködések alakítsanak ki regionális és nemzetközi szinten, amelyek biztosítják a szükséges erőforrásokat és fenntarthatóságot. Az integráció tehát nemcsak gazdasági, hanem politikai és társadalmi szinten is kulcsfontosságú lesz Magyarország számára a következő évtizedekben.

VÉDELEMGAZDASÁG ÉS STRATÉGIAI TERVEZÉS A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ SZOLGÁLATÁBAN

A védelemgazdaság és annak tervezése elengedhetetlen ahhoz, hogy egy ország képes legyen hatékonyan reagálni a biztonsági kihívásokra és válsághelyzetekre, miközben fenntartja gazdasági stabilitását és védelmi képességeit. A védelemgazdasági tervezés folyamata összetett, multidiszciplináris megközelítést igényel, amely összekapcsolja a gazdasági, ipari és politikai tényezőket, miközben figyelembe kell venni a nemzetközi és hazai környezet változásait. A tervezés célja, hogy a gazdaság, a társadalom és a védelmi szektor együttesen legyenek képesek felkészülni és alkalmazkodni a különféle válságokhoz, biztosítva a haderő megfelelő felszerelését és fenntartását háborús környezetben is.²²

A védelemgazdaságban a legfontosabb célkitűzés az, hogy biztosítsuk a szükséges erőforrások, például az ipari kapacitások, munkaerő, anyagok és pénzügyi források folyamatos rendelkezésre állását, különösen a háborús vagy válsághelyzetekben. Ehhez elengedhetetlen, hogy a gazdaság képes legyen gyorsan reagálni a környezet változásaira, és mobilizálni az ipari erőforrásokat a védelmi igények kielégítésére. Az ipari kapacitások mozgósítása, a termelési folyamatok átalakítása és a szükséges termékek előállítása mind alapvető elemei annak, hogy a nemzeti védelmi erőforrások megfelelő szinten álljanak rendelkezésre a váratlan helyzetekben.

Ezenkívül fontos megemlíteni, hogy a védelemgazdaság szoros összefüggésben áll az ország nemzeti biztonsági stratégiájával. Az erőforrások, mint az energiaellátás, a munkaerőpiac, valamint a különféle alapanyagok és technológiai fejlesztések biztonságos és fenntartható kezelése döntő szerepet játszik abban, hogy a védelmi szektor ne csak megfelelő mennyiségű és minőségű eszközöket kapjon, hanem a szükséges infrastruktúra, technológia és szakértelem is biztosítva legyen. A védelmi ipar gyártási kapacitásai kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel ezek biztosítják a modern páncélozott járműveket és más hadi eszközöket, amelyek a védelmi erőforrások hatékony mozgósításához elengedhetetlenek.

²² Paulo 2008, 23.

A védelemgazdaság sikeres működtetéséhez elengedhetetlen, hogy a gazdaság ne csupán reagáljon a felmerülő igényekre, hanem képes legyen előre látni a jövőbeli kihívásokat is. Ez az állami szintű védelemgazdasági tervezés részéről folyamatos figyelemmel kísérést, adatgyűjtést és elemzést igényel, amelynek célja, hogy a különböző válsághelyzetekben alkalmazható stratégiákat dolgozzanak ki. A stratégiai tervezés során fontos, hogy a gazdaság és a védelmi szektor közötti kapcsolat ne csupán rövid, hanem hosszú távon is fenntartható legyen, figyelembe véve a globális gazdasági trendeket, a nemzetközi együttműködési folyamatokat és a technológiai fejlődést.

A gazdaságmozgósítás során nemcsak a hadiipari termelés átvállalása szükséges, hanem a logisztikai és szállítási rendszerek megerősítése is. A különböző védelmi eszközök és alapanyagok gyors és hatékony szállítása kulcsfontosságú ahhoz, hogy az ipari kapacitások gyorsan mozgósíthatóak legyenek. Ehhez fejlett közlekedési és logisztikai infrastruktúrára van szükség, amely biztosítja a termelési erőforrások és a késztermékek zökkenőmentes áramlását az ellátási láncban. Az ilyen típusú rendszerek nemcsak a háborús helyzetekre való felkészülés során fontosak, hanem a gazdasági válságok, természeti katasztrófák és más rendkívüli események esetén is alapvető szerepet játszanak.

A védelemgazdasági tervezés során elengedhetetlen a hazai és nemzetközi piacok, valamint a különböző geopolitikai helyzetek folyamatos figyelemmel kísérése is. Magyarország mint NATO-tagország különös figyelmet fordít a nemzetközi együttműködések erősítésére, amely lehetővé teszi a közös fejlesztési programokban,²³ beszerzésekben és közbeszerzési eljárásokban való részvételt. A nemzetközi kapcsolatokat nemcsak a biztonság, hanem a gazdasági versenyképesség növelésére is ki kell használni, mivel ezek elősegíthetik a hazai ipari kapacitások fejlődését és a védelmi technológiák innovációját.

A védelemgazdaság tervezésének egyik legnagyobb kihívása a különböző szinteken és szektorokban végrehajtott intézkedések összhangjának megteremtése a gazdaság teljes körű mozgósításának érdekében. A gazdaság és a védelmi szektor közötti koherens kapcsolat biztosítása érdekében folyamatosan monitorozni szükséges az erőforrások elosztását, a termelési kapacitások kihasználását és a munkaerőpiaci helyzetet. A legnagyobb siker akkor érhető el, ha a védelmi erőforrásokat a védelmi ipar fenntartása érdekében folyamatosan mozgósítjuk, alkalmazzuk.

A védelemgazdaság területén jelentkező célkitűzések elsősorban a hazai hadiipari fejlesztések és innovációk előmozdítására irányulnak. Magyarország számára kulcsfontosságú, hogy megőrizze és továbbfejlessze a védelmi technológiákat, így a Zrínyi-programban szereplő modernizációs programok kulcsszerepet kapnak. A helyi gyártás növelése, a technológiai innovációk alkalmazása és a különböző ipari ágazatok összekapcsolása révén Magyarország nemcsak saját védelmi szükségleteit lesz képes kielégíteni, hanem nemzetközi szinten is versenyképessé válhat a védelmi ipar piacán.

A védelemgazdaság tervezése tehát egy folyamatosan fejlődő, rendkívül összetett és dinamikus változó terület, amely az ország biztonságának és gazdasági stabilitásának biztosításához szükséges alapvető intézkedések és fejlesztések koordinálására irányul. A tervezés sikeressége abban rejlik, hogy a gazdaság, a társadalom és a védelmi szektor képes

²³ A NATO Common Funding System keretében megvalósuló közös finanszírozású programok, a NATO Support and Procurement Agency (NSPA) által koordinált beszerzések, valamint az EU European Defence Fund (EDF) kutatás-fejlesztési és közös képességfejlesztési projektjei. Ide sorolhatók továbbá a többnemzeti beszerzési együttműködések is, mint például a NATO Air Command and Control System (ACCS) vagy különböző interoperabilitást erősítő közös beszerzési programok.

legyen gyorsan alkalmazkodni a változó körülményekhez, miközben hosszú távon fenntartja a nemzet biztonságát és védelmi képességeit.

VÉDELEMGAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ: KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A védelemgazdaság nemcsak a katonai erőforrások fenntartására és a háborús helyzetekre való felkészülésre összpontosít, hanem alapvetően hatással van a társadalom működésére is. A védelemgazdaság és a társadalmi integráció kapcsolata különösen fontos a fenntartható, hosszú távú nemzeti biztonság érdekében, mivel a társadalom egységét és kohézióját erősítheti, miközben biztosítja a szükséges erőforrásokat a védelmi szektor számára.²⁴

A társadalmi integráció alatt nemcsak a különböző társadalmi rétegek közötti egyenlőségre gondolunk, hanem arra is, hogyan képes a védelemgazdaság minden polgárt aktiválni és mozgósítani a nemzeti védelem érdekében. A hadsereghez és a védelmi iparhoz való kapcsolódás egyre inkább elengedhetetlenné válik a társadalom szélesebb rétegei számára, különösen most, a háborúk és válságok időszakában.

A védelemgazdaság számára kulcsfontosságú, hogy a társadalom minél nagyobb részét bevonja az erőforrások mobilizálásába. Ennek egyik alapvető feltétele, hogy a társadalom minden szegmense – a munkaerő, az ipari szektor, a politikai vezetés, de akár a civil társadalom is – tudatosan támogassa a katonai célok elérését. Ezt szolgálják azok a programok, amelyek a munkaerőpiacot, az oktatási rendszert, a szakmai képzést és a kutatás-fejlesztést összekapcsolják a védelemgazdaság igényeivel.

A társadalmi integráció terén kulcsszerepet játszik a védelmi iparnak a munkaerőpiacra gyakorolt közvetlen hatása. A védelmi iparágak különösen nagy mértékben járulnak hozzá a gazdasági fejlődéshez és a munkahelyek teremtéséhez, ami közvetlenül erősíti a társadalom gazdasági alapjait. A hadiipari fejlesztések, a modern páncélozott járművek, az elektronikai rendszerek és a katonai technológia fejlesztése olyan új iparágakat hozhatnak létre, amelyek lehetőséget adnak és munkahelyet kínálnak a fiataloknak, a szakembereknek.

Fontos, hogy a társadalom minden rétege, beleértve a nőket, a fiatalokat és más, korábban alulreprzentált csoportokat, aktívan részt vegyen a védelmi ipar fejlesztésében. A védelemgazdaság ezen az úton elősegítheti a társadalmi esélyegyenlőséget, miközben fenntartja a haderő magas szintű modernizációját és versenyképességét. A nemek közötti egyenlőség biztosítása, valamint a fiatal generációk számára a katonai és védelmi karrierlehetőségek bemutatása mind hozzájárulhat a társadalmi integráció növeléséhez és a védelemgazdaság elmélyítéséhez.

A védelemgazdaság sikeres működéséhez és hosszú távú fenntarthatóságához elengedhetetlen a társadalom pozitív attitűdjének kialakítása a hadsereg és a védelmi iparágak iránt. A társadalmi támogatás és az aktív részvétel biztosítása érdekében kiemelten fontos az oktatás szerepe és a tudatosság növelése. A társadalom széles rétegeinek megfelelő informálása és edukálása segíthet abban, hogy a védelemgazdaságban való közreműködés, részvétel valódi közösségi céllá váljon, és hogy az állampolgárok magukénak érezzék a nemzet biztonsági érdekeit. A társadalmi integráció és a védelemgazdaság közötti összhang elmélyítése érdekében az állami és katonai vezetés folytathatja az együttműködést a civil szervezetekkel, kutatóintézetekkel és a gazdasági szereplőkkel.

²⁴ Szenes 2015, 34.

KONKLÚZIÓ

A tanulmány megállapítja: a modern nemzetbiztonság csak a védelemgazdaság és a társadalmi integráció egymást erősítő folyamataira építve tartható fenn. A társadalmi részvétel és a védelmi szektor közötti kapcsolatok tudatos építése nem csupán a gazdasági, hanem a társadalmi és politikai stabilitást is szolgálja. A jövő kihívásaihoz alkalmazkodni képes haderő nemcsak technológiai, hanem társadalmi értelemben is innovatív megközelítést igényel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga 1.* Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023/1., 3–15. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.1.1> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 30.)
- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga 2.* Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023/2., 3–16. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.1> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 30.)
- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga 2.* Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023/3., 3–16. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.3.1> (Letöltés időpontja: 2026. 04. 30.)
- Bocz, 2022. Bocz J. (2002): Magyar Szociológiai Társaság konferencia, Szeged. 2002. december 12–13.
- Crompton et al., 2000: *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell. Crompton, R. – Devine, F. – Savage, M. – Scott, J. (2000): *Renewing Class Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford – Malden.
- Dupcsik–Szabari, 2015 Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz. Socio.hu. *Társadalomtudományi Szemle*, 5(3), 44–63. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.44.
- Fiott, Daniel: Defence as a Core Pillar of European Integration. *Cidob Monographs*, 2024, 55–59.
- Gerő–Kovách, 2015: Struktúrák, egyenlőtlenségek és hálózatok. Socio.hu. *Társadalomtudományi Szemle*, 5(3), 17–43. DOI: 10.18030/socio.hu. 2015.3.17
- Habermas, 2005; Habermas, J. (2005): *Megismerés és érdek*. Jelenkor, Pécs.
- Kier, Elizabeth: Culture and Military Doctrine: France between the Wars. *International Security*, Vol. 19, 1995/4., 65–93. <https://muse.jhu.edu/article/447378>. (Letöltés időpontja: 2025. 05. 04.)
- Kovách, I.: *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Argumentum Kiadó, Budapest, 433., 2020.
- Kovács, 2012. Kovács, K. (2012): Rescuing a small village school in the context of rural change in Hungary. *Journal of Rural Studies*, 2, 108–117.
- Kovách et al. 2015. Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2015) Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. Socio.hu. *Társadalomtudományi Szemle*, 3, 63–83. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.63. (Elérve: 2024. április 02. 17:07.)
- Kovách – Kristóf, 2012. Kovách I. – Kristóf L. (2012): Elit és társadalmi integráció. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. MTA-TK, Budapest, 30–44.
- Kovách–Megyesi, 2012. Kovách I. – Megyesi B. (2012): Az átalakuló kormányzás hatása a vidéki települések társadalmára. In: Kovách I. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. MTA-TK, Budapest, 167–187.
- Kozma, 2002. Kozma T. (2002): *Határokon innen, határokon túl*. Oktatókutató Intézet–Új Mandátum, Budapest.
- Majchrowska, Elżbieta: *Economic defence as one of the pillars of total defence – the case of RTAs as an instrument of strengthening the EU's competitiveness on foreign markets*. Oficyna Wydawnicza AFM Uniwersytetu Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie XLVIII/2022, 99–111.

- Manigart, Philippe: Restructuring of the Armed Forces. In: Caforio, Giuseppe (szerk.): Handbook of the Sociology of the Military. *Handbooks of Sociology and Social Research*. Springer, New York, 2007. https://doi.org/10.1007/0-387-34576-0_19 (Letöltés időpontja: 2025. 05. 04.)
- Paulo, Jorge Silva: *The European Defense Sector and EU Integration*. Connections, Vol. 8, No. 1 (Winter 2008), 11–57.
- Petkovics Tamás: A hadiipar fejlesztési lehetőségei Magyarországon. *Katonai Logisztika*, 2016/1., 54–87.
- Szabari Vera 2015: A normák mint integrációs mechanizmusok a mai magyar társadalomban. *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle*, 5(3), 2–16. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.2.
- Szenes Zoltán: A védelemgazdaság helyzete Magyarországon. *Katonai Logisztika*, 23. évf. 2015/2., 5–52.
- Szenes Zoltán: A hadifinanszírozás napjainkban (1990–2020). *Honvédségi Szemle*, 2022/6., 95–115. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2022.6.8> (Letöltés időpontja: 2025. 05. 04.)
- Szilágyi Tibor: A Honvédelmi Minisztérium európai uniós forrásból megvalósuló fejlesztései a 2014–2020 közötti fejlesztési időszak első öt évében. *Honvédségi Szemle*, 147. évf. 2019/3., 33–45. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/250> (Letöltés időpontja: 2025. 05. 04.)

Veress Csongor Balázs

A MIGRÁCIÓ MINT FEGYVER

Egy rendkívül időszerű művet vehet kezébe az olvasó: a 21. század folyamatosan változó biztonsági környezetében a kihívások egyre komplexebbek, nemcsak a harctereken jelentkeznek, hanem a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek destabilizációja útján is. A szerző részletesen, tudományos alapossággal elemzi ennek egyik különösen hatékony eszközét, a hibrid hadviselés keretében fegyverként alkalmazott tömeges migrációt.

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.) **10% KEDVEZMÉNNYEL** vásárolható meg.

2025 | puhatáblás | 248 oldal

3490,-

Dubniczky Zsolt – Kocsis Annamária:

TISZTI KARRIEREK, TISZTI DINASZTIÁK

ÖSSZEFOGLALÓ: A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár közös szervezésében került sor immár másodjára 2026. május 19-én a Bálna Honvédelmi Központ Pálffy termében a *Tiszti karrierек – tiszti dinasztiák II.* című egész napos tudományos konferenciára. Az elsőt egy évvel korábban a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Zsil utcai székházában rendezték 2025. október 13–14-én. Az idei egynapos rendezvényt is – a tavalyihoz hasonlóan – nagy érdeklődés kísérte.

KULCSSZAVAK: tiszti karrier, tiszti dinasztiák, konferencia, HM HIM, VERITAS, Perczel, Zám-belly, Markó Árpád

A SZERZŐKRŐL:

- Dr. Dubniczky Zsolt (PhD) főkönyvtáros; VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár. (ORCID: 0009-0000-5747-3034)
- Dr. Kocsis Annamária (PhD) levéltári könyvtáros; VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár. (ORCID: 0009-0009-7353-092X)

FŐIGAZGATÓI, PARANCSNOKHELYETTESI KÖSZÖNTŐ

A közgyűteményi és intézeti munkatársakon kívül a teremben számos érdeklődő foglalt helyet, akiket részben a téma vonzott, részben pedig családi érintettség révén jöttek el meghallgatni a többségében hadtörténettel foglalkozó kutatókat, intézeti munkatársakat és egyetemi tanárokat. S miként a konferencia címe is sejtette, az előadásokban főként egyéni életutakról, felfelé ívelő, olykor azonban megtört karrierokról hallhattunk.

A megjelenteket Szakály Sándor, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, valamint Hermann Róbert, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese üdvözölte, akik a konferencia céljaival és tartalmával összefüggő általános gondolataikat osztották meg a résztvevőkkel.

Megnyitóbeszédében Szakály Sándor kiemelte: a tiszti karrierек bemutatása színes és sokrétű feladat, egyúttal kihívás is a kutató számára abból a szempontból, miként lehet ezt a korántsem könnyű műfajt egyrészt művelni, másrészt pedig a nagyközönség felé is érdeklődést felkeltve tolmácsolni. A műfaj ugyanis érinti a különböző karrierекet és életutakat, a sokszor egyenetlen életpályákat befutó személyeket, és természetesen érinti a családokat vagy nagyobb távlatokban a dinasztiákat. Szakály meglátása szerint a katonai hivatás sok esetben generációkon átívelő tevékenység volt, ami az egyik legnemesebb feladatot, a haza szolgálatát és védelmét jelentette. Általában a 19. század derekán vagy az azt megelőző időszakban vette kezdetét, és eltartott egészen 1945-ig. A katonatiszti pálya az Osztrák–Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyarországon a legtöbbször ugyanolyan apáról fiúra szálló, öröklődő, életre szóló hivatás volt, mint bármely más, akár értelmiségi, akár kézműves szakma. Az egyéni életút bemutatása – a főigazgató meglátása szerint – mindig is egy kimeríthetetlen kincsesládának bizonyult. Ennek elemzése során nagyon sok olyan tévhitet és legendát lehet eloszlatni, melyek a történelem és az idők folyamán az egyénre rakódtak. Egyúttal meggyőződését fejezte ki, miszerint a katonatiszti pálya az előbbieken túlmenően egyben egy olyan hivatás is volt, ami az egyén számára társadalmi előrelépést

és felemelkedést biztosított. Ugyanúgy, mint az értelmiségi pálya, ami ugyancsak kitörési lehetőséget kínált a megszokott vagy beleszületett társadalmi beágyazottságból. Számtalan példát találhatunk ugyanis arra a történelemben, hogy a dédapa még paraszti sorban élt, földműveléssel foglalkozott, az utódok viszont a katonai pálya révén már előléptek, tiszti karriereket futottak be, és a magyar királyi hadsereg kötelékében teljesítettek szolgálatot. A köszöntő zárásaként Szakály felhívta a figyelmet arra is, hogy nemcsak a kezdet, a kiemelkedés lehet érdekes a kutatás számára, hanem a pálya vége is. Hogyan ér véget, esetleg szakad meg például az 1848–1849-es szabadságharccal, vagy éppen folytatódik, illetve kezdődik újra a kiegyezés utáni időkben.

A konferenciát a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum részéről megnyitó Hermann Róbert többek között Szakály Sándor gondolataira is reflektálva megemlítette, hogy kevés olyan társadalmi csoport létezik, amely esetében a források többnyire megengedik az egyéni életutak és generációkon átívelő hivatások bemutatását. A forrásadottságok szempontjából főként három terület sorolható az előbbieik közé: az egyházi pálya és a papi, lelkeszi szolgálat, az államigazgatásban történő hivatalviselés, valamint a hadseregen belüli életút és karrier. Hermann Róbert is kiemelte, hogy a katonai pályákat nemcsak felfelé ívelő szakaszok jellemzik, mert a folytonosság mellett gyakran ott van a megszakítottság is. 1849 egyesek számára végpont volt, míg mások később tovább szolgálhattak, s olykor jelentős karriereket is befuthattak. Példaként Máriássy János honvédezredest említette, akit 1849-ben előbb halálra, majd 18 évi várfogságra ítélték. 1856-ban azonban kegyelemben részesült, s a Monarchia idején végül altábornaggyá léptették elő, sőt bárói címet kapott, és a Főrendiház tagja lett. Ezenkívül Hermann utalt arra is, hogy a katonai pálya a magyar tisztek esetében nemcsak a Magyar Királyi Honvédséghez, hanem a császári (és) királyi hadsereghez is kötődött. Számos olyan honvédtiszt volt, akit 1849 után besoroztak a cs. kir. hadseregbe, majd ott egészen a vezérőrnagyi vagy az altábornagyi rangig ívelt a karrierjük. A minősítésükben a „végigcsinált hadjáratok (mitgemachte Campagnen)” rovatban feltüntették 1848–49-et is; azt már nem jelölték, melyik oldalon.

A megnyitóbeszéd után összesen 12 előadást hallhatott a közönség, délelőtt és délután egyaránt hat-hat életút és karrier bemutatására került sor. A délelőtti ülés levezető elnöki tisztét Sallay Gergely töltötte be a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum részéről, míg délután Kincses Katalin Mária elnökölt a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár képviselőjében.

PERCZELEK A HONVÉDSÉGBEN

A délelőtti ülészak első előadója Szakály Sándor volt, aki *Perczelek a magyar királyi Honvédségben 1868–1945* címmel a Perczel testvérekről, az 1848–1849-es szabadságharc honvédtábornokának, Perczel Mórnak az unokáiról beszélt abban a vonatkozásban, hogy a család miként örökölte tovább a katonai hivatást. A Perczel unokák a 14 gyermeket hátra hagyó Perczel Mór legidősebb fiának, Perczel József altábornagynak a gyermekei voltak. Szakály vizsgálata szerint az 1914-es katonai sematizmus (*A magyar királyi Honvédség és Csendőrség névkönyve 1914. évre*) összesen nyolc Perczel családnévvel szereplő személyt tartalmaz: Attila, Armand, Dénes, Géza, Miklós, Mór, Olivér és Tamás keresztnévvel. Közülük kettőnél (Attila, Géza) azonban hiányzik a Perczel családot egyértelműen azonosító bonyhádi előnév, így feltételezhetően az ő esetükben oldalági személyekről lehet szó. A nyolc fiúból egy szolgált a gyalogságnál, a többiek huszárok voltak. A Ludovika Akadémiát – amit 1849-ben még Magyar Hadi Főtanodának neveztek –, négyen végezték el (Armand, Mór, Miklós, Olivér), majd hu-

szártisztek lettek. Mind a négyen részt vettek az első világháborúban, melynek során Miklós 1915-ben elesett. Életben maradt testvéreinek az útja a világháborút követően a Magyar Királyi Honvédségbe vezetett. A fiúk közül Olivér a Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló „ludovikás ellenforradalomban” (1919. június 24.) vett részt, majd később a Nemzeti Hadseregben szolgált. Szakály Sándor azonban felhívta a figyelmet arra, hogy más a katonai rang, és más a hozzá kapcsolódó teljesítmény. Armand, Mór és Olivér a karrierjük során elérték a tábornoki rendfokozatot, de a magyar honvédségnél jelentősebb katonai eredmény nem kapcsolódik a nevükhöz. Viszont a tábornoki rang a korban egy nagyon fontos társadalmi presztízst jelentett, ugyanis a katonai elitbe való bekerülést biztosította az illetőnek, amit korántsem lehet mellékes szempontként kezelni. A kitűnő lovas hírében álló Olivér pedig egy olyan tisztséget töltött be a két világháború között, ami – Szakály szerint – komoly társadalmi megbecsüléssel járt. 1933 és 1935 között ugyanis a Koronaőrség parancsnoka lett. A Szent Korona és a hozzá tartozó koronázási jelvények őrzésére felállított testület a honvédségen belül önálló katonai alakulat volt, ugyanakkor pedig mindig is egy presztízsz jellegű testületnek számított, így Olivérnek ez a parancsnoki címe nem a katonai érdemei által, hanem a társadalmi megítélés szempontjából volt jelentős. A Koronaőrség parancsnoki tiszte után Olivér a magyar királyi Honvédségben magasabb beosztásba került.

Ismertetve az unokák életútjának utolsó szakaszát Szakály Sándor megemlítette, hogy Perczel Mór 36 év szolgálat után vonult nyugállományba, amit akkori szokás szerint magának kellett kérvényeznie. Armand 1927-ben tette ugyanezt, s részben budai polgári lakásában, de főként Balatonfőkajáron élt családjával, ahol birtokot vásárolt és gazdálkodott. Olivérnek viszont sajátos sors jutott időskorára. A Rákosi-rendszerben megvonták a nyugdíját, és vagyonrakodással, valamint éjjeliőrként kereste a kenyerét. A nyugdíjjuttatását többek között azzal tudta visszakapni, hogy a kommunista időkben előkerült Marx Károlynak a nagypapjához, Perczel Mór ’48-as tábornokhoz az emigrációban, 1860. április 16-án írott levele.

Összegzőként Szakály Sándor megítélése szerint a Perczel fiúk története több szempontból is tanulságos lehet. Esetük azt példázza, hogy a Monarchiában, illetve azt követően jórészt apáról fiúra öröklődött a katonai pálya, amelyeket áttekintve nemcsak emelkedésekről, de olykor törésekről és megszakadásokról is beszélhetünk – kivált 1849 és 1945 vonatkozásában. De míg 1867 után ez a törés úgymond „helyreállíthatott”, addig 1945 után ez már nem volt jellemző.

ZÁMBELLY LAJOS HONVÉD EZREDES PÁLYAFUTÁSA

Kalandos, testhezálló és tőle korántsem szokatlan életutat választott a konferencia második előadásának tárgyául az 1848–1849-es szabadságharc hadtörténetének közismert kutatója, Hermann Róbert. A történész ezúttal egy olyan, olasz felmenővel rendelkező katonatiszt bemutatására vállalkozott, akinek a neve jelentősebb életrajzi feldolgozottság híján valószínűleg nemcsak a hallgatóság, de a szélesebb közönség előtt is kevésbé ismert, s aki a hadtörténészek részéről is kevésbé kutatott személynek számít. Előadását Zámibelly Lajos honvéd ezredes pályafutása címmel tartotta meg. Az általa végigkísért több mint fél évszázados életút 1829-ben kezdődött, amikor Zámibelly ezredhadapródként lépett be a császári királyi 15. gyalogezredbe. 1848 márciusában tanújává vált a bécsi forradalomnak, mellyel szemben nyíltan kifejezte ellenszenvét. Ebben a vélekedésében természetesen ott volt a rend és a fegyelem tisztelete, a katonai szolgálat iránti elköteleződés is. A májusi második bécsi forradalomban pedig már rendfenntartó szerepet játszott.

Felesküdvé a magyar alkotmányra, Zámnelly katonai karrierjében a szabadságharc egyenes, felfelé ívelő utat jelentett. Már a legelején bekapcsolódott a harcokba, az 1848. szeptember 29-i pákozdi csatában csapatával a hadközépen foglaltak állást. Az ezt követő hónapok folyamatos csatákkal teltek, amiket Hermann nemcsak részletesen bemutatott és elemzett, hanem a tőle megszokott módon gazdag képi illusztrációval is ellátott. Emellett rámutatott arra, hogy Zámnelly ugyan kiváló katona volt, de szinte minden előjárójánál okosabbnak gondolta magát, ami miatt a szabadságharcról fennmaradt emlékirata fontos, de kritikával kezelendő forrás. Az 1849 májusában ezredessé előléptetett Zámnelly az Aradon tartott utolsó haditanácson tiltakozott az oroszok előtti fegyverletétel miatt, de két nappal később, az augusztus 13-i szőlősi fegyverletétel során a többségi akaratnak ő maga is eleget tett. Miután a hadbíróssággal sikeresen elhitette, hogy 1849 májusát követően a függetlenség és a trónfosztás kimondása miatt nem szolgált, nem ítélték halálra, „csak” nyolcévi várfogságot kapott, amiből 1851-ben amnesztiával szabadult, majd Vácot telepedett le. Másfél évtized múlva azonban ismét várfogságra ítélték, mivel belekeveredett az 1863–1864-es Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésbe. A kiegyezésnek köszönhetően azonban ismét szabadon engedték. Előadását Hermann azzal a rá jellemző fordulattal zárta, hogy az élet néha produkál furcsa dolgokat, ugyanis 1867 után Zámnelly az illavai, majd pedig a váci fegyház igazgatója lett, mivel az eddig szerzett tapasztalatai – a katonaság és a várfogság – szinte predesztinálták erre a feladatra.

A SOPRONI TISZTI LEÁNYNEVELŐ INTÉZET TÖRTÉNETE

Érdekes, a tiszti világhoz sajátos módon kapcsolódó témát hozott magával a konferenciára Závodi Szilvia, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Tárgyi Emlékanyag Gyűjteményének munkatársa. A *soproni Tiszti Leánynevelő Intézet igazgatói* címmel megtartott előadásában egy olyan, Magyarországon egyedülként létezett tanintézetéről beszélt, amely eredetileg az 1848–1849-es harcokban elesett tisztek árván maradt leányainak nevelése érdekében, Bolza Matild és Csáky Petronella grófnők 1850-es magánkezdeményezése révén indult útjára az 1850-es években. A jótékony nőegyletből kinövő intézmény 1869-ben tett szert önálló épületre felsőbüki Nagy Sándor palotával Sopronban, az akkori Hosszú soron, a mai II. Rákóczi Ferenc utcában. 1870-ben kezdte meg hivatalosan is a működését, s rövid időn belül egy jól szervezett leánynevelői internátussá, azaz bentlakásos iskolává alakult. A Magyarországon egyedülálló intézmény az Ausztriában 1775-ben alapított, majd 1786-ban a bécsi Hernalsba költöztetett tiszti leánynevelő intézet mintájára jött létre. Első igazgatónői közül többen is ebből az intézményből származtak, ami egyfajta szellemi s gyakorlati kapcsolatot jelentett a bécsi tanintézettel. Ugyanakkor Závodi Szilvia előadásában az intézmény létrehozásának, bővítésének és működésének történetén túl elsősorban az intézmény szellemiségét is meghatározó igazgatónőkre fókuszált, személyüket és tevékenységüket bemutatva.

1877-ben a soproni intézet irányítását a Hadügyminisztérium vette át, ami az intézménynek az Osztrák–Magyar Monarchia katonaiskoláinak rendszerébe való betagozódását eredményezte. Az előadásból megtudhattuk, hogy az intézet igazgatónőit az uralkodó nevezte ki, ehhez viszont szigorú pályázati feltételeknek kellett megfelelni. Fontos volt a magasabb általános műveltség, a tanításra jogosító oklevél, amit azonban ki lehetett váltani azzal, ha valaki már hosszabb ideje vezetett leányintézetet. Ugyanakkor az igazgatónő feladatai közé tartozott többek között egyfajta anyaszerep betöltése a növendékeknél, miközben köteles volt maga is a tanításban részt venni. Egyúttal felügyelte az alája tartozó személyzetet, és az intézmény működtetéséről gondoskodott.

Závodi Szilvia előadásából kitűnt az is, hogy az intézet igazgatónői révén a leányok nevelésében valamelyest a korszak női elvárásai is visszatükröződtek. A két világháború közötti időszak elején, waldbach-i Watzesch Janka igazgatósága alatt a női megjelenés külső eleganciájára helyeződött a hangsúly, míg az őt követő Jenny Ilona inkább már a képzettséget részesítette előnyben, hogy az intézményből kikerült leányok művelt és felkészült nőkké, feleségekké váljanak.

Az intézet 1944-ig működött, 1945-ben a Soproni Ruhagyár költözött az épületbe. Meglepő, egyébként érthető is, volt hallani, hogy az 1945 után felnövő generációk – így a maiak is – többnyire csak ruhagyárként ismerik az épületet. Ezért az előadás az iskolatörténeti érdekességeken kívül a lokális emlékezethez és a helytörténeti kutatáshoz is különleges adalékként szolgált.

EGY IGAZI POLIHISZTOR, MARKÓ ÁRPÁD

A délelőtti ülés szak második fele a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár részéről Kincses Katalin Mária előadásával kezdődött, aki egy szakmai körökben jól ismert személy, Markó Árpád életútját mutatta be. Előadását *Műveltség, katonai kvalitás és tudományos teljesítmény: a 60 éve elhunyt Markó Árpád életútjának csomópontjai* címmel tartotta meg. A konferencia tartalma és az időkeret szükségessége révén az előadó az igen gazdag és szerteágazó életútból kizárólag bizonyos csomópontokra helyezte a hangsúlyt, s azon belül is elsősorban a hadtörténeti vonatkozásúakra koncentrált. Markó Árpád ugyanis polihisztnak számított, aki a pályáját hivatásos katonaként kezdte, majd a történettudomány és a hadtörténet művelésén kívül a Hadtörténelmi Levéltár Régi Levéltári Osztályának lett a vezetője. Mindemellett 65 éven át rendszeres kamarazenészi tevékenységet is folytatott. Ennek a sikeres, máig példa nélküli életpályának a hátterében Kincses Katalin Mária meglátása szerint Markó Árpád folyamatosan gyarapodó műveltsége állt. Ezt fémjelzik azok a nagyszabású művek is, melyeket élete során letett az asztalra. Foglalkozott többek között Zrínyi Miklós katonai és hadtudósi tevékenységével, Hadik András tábornok életével, Kossuth Lajos hadtudományi olvasmányával és a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetével, s mindenekelőtt évtizedeken keresztül II. Rákóczi Ferenc szabadságharcával. A Rákóczi-kultusz kutató Kincses Katalin Mária elsősorban ez utóbbi miatt választotta Markót előadása tárgyául. Meglátása szerint Markónak a másokkal szembeni érdeme és előnye abból származott, hogy képzett katonatisztként tekintett a történelmi kérdésekre, és ennek mentén jelölte ki kutatási témáit. Ugyanakkor kiemelte, hogy Markó tudományos pályafutását tisztí karrierje nélkül nem értelmezhetjük, a kettőt pedig műveltségének ismerete nélkül. Ezért a katonai életútból az előadó elsősorban azokra az eseményekre fókuszált, amelyek arra világítottak rá, hogy egy sikeres tisztí karrier kialakulásában a szellemi nyitottság és a magas műveltség milyen fontos szerepet tölt be. Ez utóbbi természetesen már Markó iskoláztatásánál elkezdődött, és nagyon korán megmutatkozott: 11 éves korában iskolai aranyérmet nyert egy 18. századi történeti tárgyú pályamunkával. Emellett igazi zenerajongónak számított, sőt annak művelője is volt, olyannyira, hogy kezdetben zenei pályára készült. De 17 évesen a császári királyi VI. hadtest Rozsnyón, 1902-ben tartott hadgyakorlatát látva hirtelen a katonai pálya mellett döntött. Markó a keleti fronton végigharcolta az első világháborút, ahol – sokszor csapattársait is védve – hősiességgel helytállt a harcokban. A két világháború közötti időszak Markó életében levéltárvezetőként a közgyűjteményi feladatok ellátását és a (had)történeti kutatás művelését jelentette. Kincses Katalin Mária kiemelte: Markónál a szakma iránti elkötelezettséget és a tudományos élet tiszteletét az is mutatja, hogy beiratkozott

az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára, ahol történeti és levéltári kurzusokat látogatott, és kiváló tudósok, Szentpétery Imre, Szekfű Gyula, Domanovszky Sándor, valamint Lukinich Imre előadásait hallgatta. Az 1930-as évekre Markó munkahelye, a Hadtörténelmi Levéltár igazi tudományos műhellyé nőtte ki magát, többek között Markó Árpád tevékenységének is köszönhetően.

ADALÉKOK A SVÁB CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ

A folytatásban a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum részéről Polgár Balázs, a Hadtörténelmi Múzeum régészeti osztályvezetőjének előadása következett *Egy család 20. századi emlékezete – Visszaemlékezések a Sváb család hagyatékából* címmel. Az előadó a Sváb család birtokában lévő, több generációt is átölelő had- és irodalomtörténeti értékekkel bíró dokumentumokat mutatott be. Megtudhattuk, hogy a család 20. századi forrásaival először az 1955-ben katonatisztté váló Sváb András vadászpilóta kezdett el foglalkozni, aki rendszerezte ezeket a dokumentumokat. Apai nagyapjának első világháborús családi levelezőlapjait gyűjtötte egybe, illetve felesége felmenőjének, Tóth Józsefnek (1882–1957) az első világháborús naplóját dolgozta fel, 2004-ben pedig elkészítette a saját visszaemlékezéseit. Előadásában Polgár Balázs a Sváb családnak ez utóbbi két dokumentumát mutatta be részletesen, többször is idézve belőlük.

A naplót nagy becsben tartotta a család – ennek is köszönhető, hogy máig megmaradt. Tóth József leginkább könyvként jellemezte művét, amit 1919-ben állított össze. A napló egy 195×135 milliméteres, vászonkötésű, 95 oldal terjedelmű kis füzet. Két fő részre oszlik. Egyrészt Tóth József 30, 1916-ban írt harctéri versét tartalmazza, melyek a galíciai hadszíntéren íródtak, és az ottani viszonyosságokat ismertetik. A napló másik fele 19 lapon keresztül Tóth József 1914 és 1918 közötti élettörténetét tartalmazza, mely részben az oroszok elleni harcokról, részben a kijevi hadifogságáról, valamint az 1918-as bécsi hazatéréséről szólnak. Az előadó ezek mindegyikéből olvasott fel érdekes, a háborús hétköznapiakat egyéni módon megjelenítő részleteket.

Az előadás másik felében Polgár Balázs Sváb Andrásnak (1935–2025) a 2004-ben írt *Az Őrangyalommal repülhettem* című visszaemlékezéséből idézett fel részleteket. Az 58 oldalból álló, 21 fejezetre tagolható memoárból Budapest 1944-es bombázásáról és a repülőpilóta-képzésről hallhattunk személyes beszámolót, ami – az előadó megállapítása szerint – a katonai repüléstörténet egyik gazdag forrásának számít.

TARÓCZY NÁNDOR KALANDOS ÉLETE ÉS PÁLYAFUTÁSA

Az ebédszünet előtti záró előadást Hammerstein Judit, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa tartotta meg, aki Taróczy Balázs világhírű magyar teniszező oldalági rokonának, Taróczy Nándor altábornagynak az életpályáját és a Szovjetunióban tett látogatását (1925) foglalta össze. Előadásának címe *Taróczy Nándor altábornagy – A hírszerző és az orosz ügyek szakértője* volt.

Hammerstein Judit Taróczy személyében egy sokoldalú, kiválóan képzett embert mutatott be, aki egyszerre volt katonatiszt és diplomata, az orosz/szovjet ügyek szakértője és katonai hírszerző. 1874-ben született Szmazsenka Ferdinánd néven, melyet 1924-ben magyarosított Taróczy Nándorra. Az 1904-ben Cserjomuskina Mária Boriszovnával, egy orosz földbirtokos lányával kötött házassága a további életútját is nagymértékben befolyásolta. Ennek révén tanult meg kiválóan oroszul, és látogatott el többször is a cári Oroszországba. 1905-

ben az Osztrák–Magyar Monarchia katonai megfigyelője lett az orosz–japán háborúban, az első világháborúban pedig századparancsnok a keleti fronton. 1919-ben többek között a bécsi Hadilevéltár magyar vonatkozású iratait válogatta és gyűjtötte össze. Az előadásból megtudhattuk, hogy az életút a Horthy-korszakban vált igazán izgalmassá, ugyanis 1920-tól Taróczy hírszerzői tevékenységet is folytatott, Csehszlovákiáról, Lengyelországról és Szovjet-Oroszországról gyűjtött információkat. 1923-ban a tallinni magyar királyi követségen katonai szakelőadói feladatokkal bízták meg, miközben az észt nyelvet is elsajátította. Részben a Szovjetunió és a balti államok közötti, valamint a szovjet–német kapcsolatokat kísérte figyelemmel. Hivatalosan többek között kulturális és sajtófeladatokat látott el, a háttérben azonban katonai felderítő tevékenységet folytatott. Szenvedélyesen érdeklődött a Szovjetunió ügyei iránt, igényes tanulmánnyal felérő jelentéseket készített az országról. Nyelvtudásának és kapcsolatrendszerének köszönhetően az információkat széles körből merítette: a saját megfigyelések mellett kiterjedt diplomáciai kapcsolatokon keresztül szerzett ismeretekre, a szovjet sajtó híradásaira és az idegen nyelvű szakirodalomra egyaránt támaszkodhatott. Hammerstein Judit kiemelte, hogy Taróczy komoly felkészültséggel, műveltséggel és kiváló megfigyelőképességgel rendelkezett. Hat nyelvet sajátított el: tökéletesen beszélt németül, olaszul, oroszul és franciául, jól megértette magát észtül és angolul. Kiemelkedő kommunikációs képességének köszönhetően széles kapcsolati hálót épített ki, amit a hírszerzői tevékenysége folytán az információgyűjtésben is nagyszerűen hasznosított. Máig nem teljesen világos, hogy 1929-ben miért helyezték nyugállományba. Hammerstein Judit ezt főként két dologra tudta visszavezetni. Egyrészt Taróczy nem mindig tartotta be a hivatali, hierarchikus szabályokat, főnökeit kéretlenül is tanácsokkal látta el. Mindez részben ellenszenvet, részben pedig – a tehetsége révén – féltékenységet is kiváltott hivatali környezetéből. Másfelől az 1925-ös szovjet útja nyomán készített jelentéseiben olyan véleményt fogalmazott meg a munkásállamról, illetőleg a szovjet–magyar kapcsolatok perspektívájáról, ami nem talált közönyt a magyar döntéshozók álláspontjával.

Az előadásból az is kiderült, hogy Taróczy 1945 után belépett a Magyar Kommunista Pártba. Felajánlotta a szolgálatait a kommunista rezsimnek, ám az nem tartott rá igényt, sőt 1950-ben kilakoltatták a házából, nyugdíját pedig megvonták. Hosszú élet adatott neki: 1973-ban, 99 évesen érte a halál.

ROSNER GÉZA ÉS A DOBES CSALÁD TAGJAINAK ÉLETÚTJÁRÓL

A délutáni szekció első előadója Kerék Eszter, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívumának munkatársa volt, aki *Két nemzet és a tudomány szolgálatában – Rosner Géza életútja* címmel tartotta meg előadását. Rosner Géza (1910–1997) neve ismerősen csenghet a kulturális antropológia és a néprajz kedvelőinek, esetleg a film szerelmeseinek. Tudományos érdemeit sokan, sokféleképpen földolgozták már, azonban életrajzának ismertetésekor jellemzően csak megemlítették, hogy a második világháborúban az amerikai légierőnél szolgált a csendes-óceáni hadszíntéren. A Hadtörténeti Múzeum három, elsőre fényképalbumnak tűnő összeállítást őriz Rosner hagyatékából, az első az 1930-as évek elején készült felvételeket tartalmazza még itthonról, a másik kettő már az amerikai „új élet” dokumentációja. Ezek az amerikai haderőben töltött éveket, valamint a Csendes-óceán szigetvilágát felölelő területeken 1944 augusztusától a háború végéig készült fotográfiákat foglalják magukban. A fényképeken kívül az album hivatalos és magánlevelek, menetjegyek, mozi- és színházjegyek, képeslapok, bélyegek, újságkivágások tucatjait tartalmazza, összeállítására 30–40 évvel az események után került sor. Az előadó szerint Rosner Géza sokszínű személyiség volt,

fiatalon számos sportot kipróbált, atlétizált, ezenkívül utazási irodát nyitott, majd 1931-ben sportrepülői vizsgát tett. 1937-ben feleségével Amerikába költözött, az USA hadba lépését követően jelentkezett a légierőhöz, ahová 1943-ban lépett be. Háborús tájékoztató előadásokat tartott, majd 1944-ben indult el a csendes-óceáni hadszíntérre szolgálatot teljesíteni, a 13. légierő kötelékében. Szabadidejében az itt élő öslakosok életét dokumentálta. 1946-ban szerelt le, ezt követően a filmművészet világában találta meg helyét. Sorra születtek dokumentumfilmjei, ezek egyikével az Edinburgh-i Filmfesztiválon első díjat nyert.

Másodikként Bálint Ferenc, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Egyenruha Gyűjteményének munkatársa következett, aki *Sternbergtől Szombathelyig: a Dobes család* címmel tartotta meg az előadását. Az előadó Franz Dobestől tekintette át a család történetét. Franz Csehországban született, Egersfeld településen. Viszonylag korán, valószínűleg önkéntesen került a haderőbe, katonazenész volt. Karmesterként vélhetően 1896-tól 1913-as haláláig ő vezette a 83. közös gyalogezred zenekarát. Franznak és feleségének a házasságából öt gyermek született: Anna, Júlia, Ferenc, Ottó és Hubert István. Ottó 1893 decemberében született Szegeden, hadapródiskolát végzett. 1914-ben kapta meg hadnagyi kinevezését, még ez év augusztusában az orosz határon túli felderítő vállalkozásban vett részt. Itt lelte halálát augusztus 29-én, de ez valószínűleg utólag megállapított halálozási dátum volt. Testvére, Hubert 1896 februárjában született Fehértemplomban. Édesapja halálát követően katonai árvaintézetbe került, majd főreáliskolás lett, végül a katonai akadémiára járt. 1915. augusztus 18-án kapott hadnagyi kinevezést. Orosz frontszolgálatára során 1916-ban sérülést szenvedett, majd a háborús helyzet változásai miatt átkerült alakulatával az olasz frontra. A háború végén nem esett fogságba, haza tudott térni, ekkor már főhadnagy volt. 1919-ben csatlakozott a Vörös Hadsereghez, majd határszolgálatot látott el. 1922-ben született meg Ottó nevű fia. A második világháború alatt Békéscsabán, majd Ukrajna területén látott el szolgálatot. 1944. szeptember és 1945. február között kórházi kezelés alatt állt, majd '45 márciusától Pozsony magyar állomásparancsnoka lett. 1945 májusában amerikai hadfogságba esett, ahonnan 1946 decemberében szabadult. Életének további menetéről forráshiány miatt többet nem lehet tudni, halálozási éve 1983. Hubert fia, Ottó 1922-ben született Szombathelyen, középfokú tanulmányait is Szombathelyen és Kaposváron folytatta, majd a Ludovika Akadémián iskolázták be. A második világháború végén szovjet hadifogságba esett, a beszámolók szerint 1945 júliusában Budafokon érte a halál. Halála körülményeinek tisztázása még további kutatómunkát igényel.

NEGYVENNÉG ÉV IKAROSZ ÁRNYÉKÁBAN

A szimpózium harmadik délutáni előadója, Pétsy Zsolt Balázs (Károli Gáspár Református Egyetem) saját nagyapja, Szilágyi Endre (1912–1990) repülő főhadnagy életét mutatta be „44 év Ikarosz árnyékában” – Szilágyi Endre repülő főhadnagy életpályája című előadásában. Szilágyi Endre 1929-ben kezdte meg tanulmányait a Repülő és Motorszerelő Szakiskolában, ahol az iskolai élet részét képezte az évenkénti nyári katonai gyakorlat. A negyedik évfolyam végén került sor a szakágazat kiválasztására, Szilágyi Endre a rádiós szakágazatot választotta. Avatásukra 1932 augusztusában került sor, ezt követően előbb Székesfehérvár, majd Mátyásföld lett a beosztási helyük. Az 1930-as évek első felében ugyanis a Magyar Légiforgalmi Vállalat bonyolította a bel- és külföldi légi forgalmat, a nemzetközi légi forgalom kiszolgálását a mátyásföldi repülőtérén látták el, a rádiósok a tanfolyam idején ebben működtek közre. Szilágyi Endre 1934-től 1940-ig Szombathelyen látott el repülő csapataszol-

gálatot, az első repülőposta alosztályhoz (álca, bombázószázad) nyert beosztást. 1935-ben sikeres vizsgát tett, nemzetközi távirásznal bizonyítványt szerzett. 1940 őszén áthelyezték Székesfehérvárra a repülőhíradó kiképző iskolához, ahol oktatási tevékenységet látott el. 1942-ben az egész iskolát áttelepítették Nyíregyházára. 1943-ban tiszti vizsgát tett, avatására 1944-ben a Ludovika Akadémia előtti téren került sor. A német megszállást követően Szilágyi Endre családjával Nyíregyházáról Tapolcára, majd innen 1944–1945-ben Nagykanizsára települt át. 1945-ben bolgár hadifogságba esett, majd a csurgói hadifogolytáborba, végül Csertő-pusztára került. A háborút követően bevonult, 1948-ban átképző tanfolyamon vett részt a Kossuth Akadémián, melynek elvégzése után a mátyásföldi repülőtéren kapott beosztást. 1950-ben a repülőhíradó kiképzés terén végzett kimagasló teljesítményének elismerésül honvédelmi miniszteri dicséretben részesült. Ugyanebben az évben lehetősége nyílt arra, hogy elvégezze a Műegyetem esti tagozaton, ezzel hadmérnöki képesítést szerzett. Azonban 1951-ben leszerelésre kényszerült, ezzel zárult életének katonai repülő szakasza. 1951–1952-ben a székesfehérvári Vadásztölténygyárban, majd 1953 és 1972 között az Ikarus Járműgyárban (Budapest, Mátyásföld) dolgozott. Szilágyi Endre összesen 22 év repülőszolgálatot teljesített, összesen kb. 4200 órát repült, tanítványainak száma ezer felettire tehető.

EGY ELFELEDETT KATONADINASZTIA TÖRTÉNETE

Bálint Ferenchez hasonlóan a szekcióban negyedikként előadó Bobay István Zoltán (Károli Gáspár Református Egyetem) és Szibler Gábor (Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár) is egy katonadinasztia történetét mutatta be a hallgatóságnak. Előadásukat *Egy elfeledett katonadinasztia, a nagyjókai Farkas család* címmel tartották meg. A kutatásnak globális és lokális része is volt, egyrészt megtörtént a Mexikói Osztrák Önkéntes Hadtest történetének feldolgozása, másrészt a sárvásári és magyarországi források, hivatalos kiadványok áttekintése. A nagyjókai Farkas család egyik tagja, nagyjókai Farkas Vince tárta fel a családfát, amit Imre királyig lehet visszavezetni. Az ősök vélhetően várjobbágyi eredetűek voltak. Az előadás során a család négy férfitagjának életútját vázolták fel az előadók: nagyjókai Farkas Vincéét, két, Vince és Jenő keresztnévű fiát, valamint a testvérek közül Vince fiának, Jenőnek életét és pályafutását. Nagyjókai Farkas Vince (1844–1927) Sárváron született, 1860-ban belépett a császári királyi hadseregbe, ahol dragonos volt, majd a huszársághoz került. 1864 és 1867 között csatlakozott a Mexikói Osztrák Önkéntes Hadtesthez, hazatérését követően visszatért a császári királyi hadsereghez. 1875-től a magyar királyi Honvédségben teljesített szolgálatot a huszárság kötelékében. 1898 és 1902 között a magyar királyi Koronáőrség parancsnoka volt. Két fia született, Vince (1871) és Jenő (1882). Vince az első világháborúban megjárta az orosz és román frontot, az orosz fronton ezredparancsnoki minőségben. 1918-ban a Pozsonyi Katonai Kerület parancsnoka lett. Jenő 1911-től a Honvéd Főparancsnokságnál szolgált századosként, az orosz fronton harcolt, megkapta a német Vaskereszt kitüntetését. Belépett a Vörös Hadseregbe, ahol jelentős hadműveletekben vett részt. Emiatt 1922-ben büntetőper indult ellene. Először felmentették, de aztán perújrafelvétel során két év börtönbüntetést szabtak ki rá, valamint megfosztották rendfokozatától, illetve kitüntetéseitől is. Később rehabilitálták, csákvári birtokán érte a halál 1944-ben. Nagyjókai Farkas Vince fia, Jenő 1904-ben született Pécsen, középfokú tanulmányait Pozsonyban végezte. Katonaorvos lett, 1942–1943-ban a Don-kanyarban szolgált, majd 1944–1945-ben a magyarországi hadszíntéren. Fogságba esett, 1945 és 1948 között hadifogoly volt a Szovjetunióban.

AZ UTOLSÓ VÁRKAPITÁNY

Kiss Henrietta (Várkapitányság Nonprofit Zrt., ELTE BTK Társadalom- és Gazdaságtörténet Doktori Program) *Háborús időkben a Királyi Vár szolgálatában: Szabó László, az utolsó várkapitány tevékenysége (1940–1945)* címmel adott elő, amiből a hallgatóság megtudhatta, milyen változáson estek át a várkapitányi tiszteket betöltőkkel szemben állított személyi feltételek. Míg korábban katonák, a 20. századra mérnök szakemberek látták el a tiszteket. Szabó László (1889–1956), az utolsó várkapitány építésmérnökként végzett a Műegyetemen 1912-ben, majd az első világháború alatti harctéri szolgálatot követően építészirodánál dolgozott. Várkapitányként összetett feladatkörben állt helyt, ugyanis a várkapitányság feladata volt a létesítményüzemeltetés, a rendezvények szervezése, a légoltalmi tevékenység megtervezése: óvóhelyek kialakítása, felkészítése a közelgő ostromra, légoltalmi oktatás és gyakorlat lebonyolítása. Emellett Szabó László mérnökként tervezői feladatot is ellátott várkapitányi minőségében, ugyanis ő tervezte meg a könyvtárként funkcionáló Corvin termet. Az előadás kitért arra is, hogy Szabó László a budai Vár ostroma idején napi feljegyzést vezetett 1945. január 8. és február 8. között, ezen kívül értékmentést hajtott végre a helyiségek lezárásával és a műszaki mentés megszervezésével, továbbá pontos jegyzéket vezetett a műkincsek-ről és berendezési tárgyokról. Az ostromot követően gondoskodott a holttestek és a roncsok elszállításáról, valamint elejét vette a fosztogatásnak. A háború után az Ideiglenes Nemzeti Kormány felszámolta a várkapitányság intézményét, Szabó László életének későbbi szakaszáról kevés adat áll rendelkezésre.

A KÁDÁRI MAGYARORSZÁG NAGY HATALMÚ KATONÁJA: SZÜCS FERENC ALTÁBORNAGY

A konferencia utolsó előadója Bertalan Péter volt a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár részéről, aki *Életpálya és titkok összefonódása az ország peremén, avagy Szűcs Ferenc altábornagy és követőinek stratégiája Somogyországban az 1980-as évek végén* című előadásában azt vázolta fel, hogy Szűcs Ferenc (1922–1999) milyen fontos szerepet töltött be a kádári Magyarország politikájában. Bertalan Péter Losonczi Pál életútjának kutatása során találkozott Szűcs Ferenc altábornaggal, a Magyar Néphadsereg vezérkari főnökének helyettesével, aki ennek a korszaknak az egyik legrejtélyesebb, ugyanakkor egyik legnagyobb hatalmú személyisége volt. Szűcs Ferenc három és fél évig végezte a Műegyetemen tanulmányait, majd tagja lett a Nemzeti Parasztpártnak és a Magyar Kommunista Pártnak. 1945-ben indult be karrierje, amikor miniszteri biztos lett. 1949-ben átlépett a Magyar Dolgozók Pártjába, és csatlakozott a Magyar Néphadsereg kötelékéhez. A kommunista átszervezéssel létrehozott hadseregben különböző magas rangú pozíciókat töltött be, leginkább az elhárítás területén, Washingtonban katonai attaséként szolgált. 1953. novemberi hazatérését követően ezredessé léptették elő. Ezután a Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnökségén a csoportfőnök tájékoztatási helyettesévé nevezték ki, majd a 2. Csoportfőnökség megbízott csoportfőnöke lett. 1983-ban altábornagyi rendfokozatot kapott. Mindezek mellett Kádár János bizalmasa volt, a legfelsőbb körhöz tartozott, kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkezett.

A konferencia végén a szekció elnöke, Kincses Katalin Mária zárszavában megköszönte az előadók részvételét, valamint felhívta a közgyűjteményekben, múzeumokban dolgozók munkájára a figyelmet, akik új források és vizsgálati szempontok beemelésével tovább tudják színesíteni a történeti kutatást.

Berkesi Balázs – Kiss Dávid:

TITKOS HAGYOMÁNYOK – A KÜLÖNLEGES MŰVELETI ERŐK CSAPATHAGYOMÁNYAINAK MEGŐRZÉSE MAGYARORSZÁGON

ÖSSZEFOGLALÓ: A hagyományőrzés – különösen a katonai hagyományőrzés – a 20. század második felében indult virágzásnak mind a tengerentúlon, mind pedig az állampárt által támogatott témákban a keleti blokkban.¹ Ezek a témák többnyire a 19. és a 20. század nagy forradalmaihoz, háborúihoz kötődtek, ám hamarosan utat találtak korábbi és kisebb horderejű konfliktusok is a hagyományőrzés világába.² Magyarországon a 2000-es évektől a katonai hagyományőrzés nagy népszerűsége tett szert, és a paletta jócskán kibővült.³

A szerzők tanulmányukban arra a kérdésre keresik a választ – bemutatva egy a különleges erők történetével foglalkozó hagyományőrző egyesület tevékenységét –, hogy milyen nehézségeket jelent a speciális egységek világának ismertetése, igényel-e ez a terület a megszokott kutatómunkától eltérő metodikát, illetve hogyan illeszthető be a különleges erők hagyományainak megőrzése és bemutatása a jogutód alakulatok életébe.

KULCSSZAVAK: katonai hagyományőrzés, különleges erők, kutatási módszerek és eszközök, együttműködés a jogutódokkal, Különleges Kadét Program

A SZERZŐKRŐL:

- Berkesi Balázs katonai hagyományőrző (Magyar Különleges Erők Hagyományőrző Egyesület)
- Kiss Dávid katonai hagyományőrző (Magyar Különleges Erők Hagyományőrző Egyesület)

BEVEZETÉS

A katonai hagyományőrzés egyidős a hadviseléssel. Az őskori barlangrajzok nagy győzelmek rituális újrajátzását, továbbadását segítették elő.⁴ Az ókorban a gladiátorjátékok és a különféle harci táncok váltak a hadi tradíciók bemutatásának eszközévé, a középkorban pedig a színielőadások adtak teret a csaták és a hősök bemutatásának.⁵ Fontos kiemelni, hogy a fegyveres erők díszelgő alakulatai, lovas vagy gyalogos díszegységei világszerte az adott nemzet katonai hagyományainak reprezentánsai, ám jelen tanulmány szempontjából nem tekinthetők katonai hagyományőrzőknek, sokkal inkább hagyományt őrző katonáknak.⁶

¹ Tóth 2018, 146.

² Uo.

³ Gál 2001, 23.

⁴ Hegedüs 2023, 75.

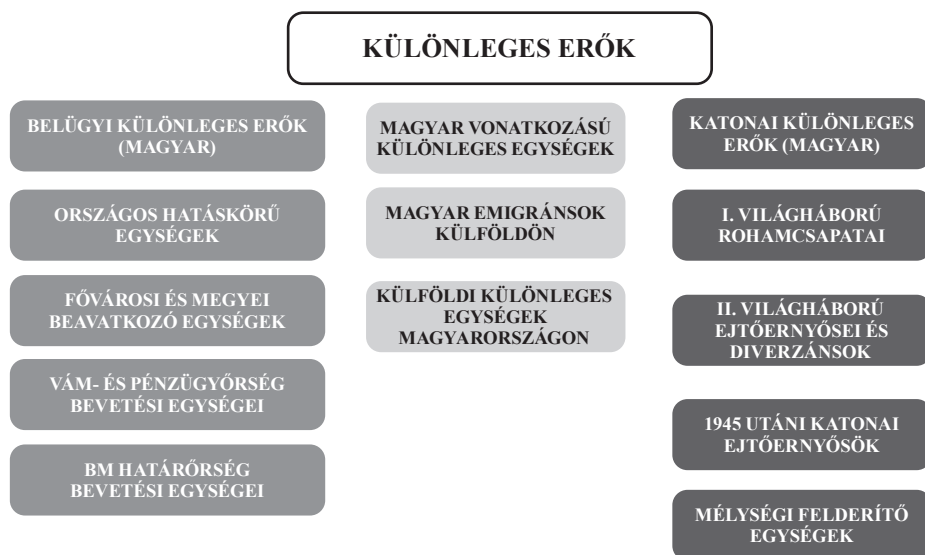
⁵ Tóth 2018, 143.

⁶ Uo. 142.

Különleges művelleti egységnek tekinti a tanulmány mindazokat a katonai, rendvédelmi keretek közt szervezett egységeket, melyeket különleges, más erőkkel nem vagy csak észszerűtlenül nagy áldozatok árán végrehajtható feladatokra önkéntes jelentkezés után kényszerítettek fel, és speciális fegyverzettel, felszereléssel vetettek be.⁷

Fontos kiemelni, hogy a különleges erők fejlődéstörténetéhez köthető politikai, katonai átszervezések, rendszer- és szemléletváltások nehézzé, szinte lehetetlenné teszik azt, hogy mai definíciós keretek közt értelmezzük korábbi korok különleges egységeit, ám sokat segít az, hogy a ma aktív szervezetek mely alakulatokat tekintik jogelődjeiknek, valamint az, hogy mely szervezetekből fejlődtek ki a mai egységek.⁸

A tanulmány tekintetében a hazai különleges erőknek a hagyományörzés szempontjából releváns egységeit az 1. ábra mutatja be.

1. ábra A hagyományörzés szempontjából releváns különleges egységek lebontása

A KÜLÖNLEGES ERŐK HAGYOMÁNYÖRZŐI MAGYARORSZÁGON

A témával 2013-ig egyetlen szervezett hagyományörző csoport sem foglalkozott mélyebben Magyarországon. Ezen változtatott az „MN–MH Ejtőernyős–Felderítő Katonai Hagyományörző Baráti Kör” megalakulása, mely célul tűzte ki a Magyar Néphadsereg és a Magyar Honvédség ejtőernyős, mélységi felderítőalakulataiban 1949–1994 közt szolgáló katonák felszerelése, fegyverzete, kiképzése egyes elemeinek bemutatását.⁹

Fontos megemlíteni, hogy számos bajtársi és tudományos társaság foglalkozik Magyarországon évtizedek óta a szakterület vonatkozó kérdéseivel. Ilyen például a Felderítő Társasága¹⁰ és a Magyar Ejtőernyősök Bajtársi Szövetsége.¹¹ Ám ezek a szerveződések első-

⁷ Völgyi 2017, 65–66.

⁸ Uo. 65. VV

⁹ SFBlogger 2017a.

¹⁰ Tömösváry 2006, 8.

¹¹ Magyar Ejtőernyősök...

sorban veteráncsoportok, melyek egybefogják a területen egykor szolgáló katonákat, tudományos, ismeretterjesztő és szabadidős programokat szerveznek a tagság számára.

Ezzel szemben a Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület fő feladata a hazai különleges műveleti egységek 1916–2005 közti történetének kutatása, feltárása, bemutatása, együttműködésben több érintett szervezettel. A nonprofit, önkéntes alapon szerveződő hagyományörző egyesület által megjelenített katonai különleges erők körébe tartoznak az 1915-ben, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében felállított vadászkülönítményektől kezdve a második világháború idején bevetett magyar ejtőernyős- és diverzánsegységek, az 1945 után felállított ejtőernyős-zászlóalj, valamint az önálló mélységi felderítő csapat-egységek és -alegységek.

1. kép A Magyar Különleges Erők Katonai Hagyományörző Egyesület hagyományörzői a Ludovika Fesztiválon, bemutatta az első és a második világháború, valamint a hidegháború magyar különleges műveleti egységeit

A rendvédelem terén az egyesület megkülönböztet országos hatáskörű, fővárosi, illetve megyei hatáskörű, a határőrséghez, valamint a vám- és pénzügyőrséghez tartozó bevetési egységeket, melyeknek történeti fejlődésének kutatása és reprezentációja jelen tanulmány lezárásakor is folyik.¹²

A harmadik, unikális csoportot a külföldi különleges egységekben szolgáló magyar származású személyek életútjának feltérképezése, illetve a külföldi fegyveres erők soraiban működő, de Magyarországon is bevetett különleges műveleti egységek jelentik. Ennek a területnek a kutatása döntően a második világháború időszakát öleli fel, de foglalkozik a hidegháború konfliktusaival, például a koreai és a vietnámi háborúval is.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület a történettudománytól kölcsönzött módszerekkel folytatja kutatómunkáját. Az elsődleges forrást a szakirodalom vizsgálata jelenti, ami egyaránt jelent hazai és külföldi publikációkat. Ezek lehetnek szaktörténeti monográfiák, ismeretterjesztő kiadványok vagy tudományos folyóiratokban megjelent cikkek is.

¹² Kiss 2024a.

Ez a vizsgálat segít átfogó képet kapni az adott korszakban, közegben működő különleges egységről, ami szilárd alapot biztosít a további kutatómunkához.

Fontos elemet jelent a kutatási fázisban a levéltárak látogatása, ahol korabeli dokumentumokon keresztül tárhatók fel olyan kérdéskörök, mint az egyenruhák, felszerelések viselettörténete, az alkalmazott fegyverzeti anyag technikai paraméterei. Sok esetben – amikor a központi levéltári adatbázisok nem állnak rendelkezésre –, segítséget jelent az egyesület tagjai által gyűjtött korabeli dokumentumok megismerése is, illetve a más gyűjtők, kutatók által feltárt és közreadott tudásanyag.

Kiemelten fontos a korabeli médiumok, fotó- és mozgóképi filmes anyagok tanulmányozása, ami betekintést nyújt az egyenruházati, felszerelési és fegyverzeti elemek hiteles viselésébe.¹³

Az interjúk és visszaemlékezések szubjektív, ám pótolhatatlan lenyomatai a korszaknak, a szociokulturális közegnek, a különleges egységek tagjai által kapott kiképzésnek, a bevételeknek és az egységek saját belső rituáléinak, működésének, és bemutatásuk hitelesebbé teszi az interpretációt. Éppen ezért az egyesület kiemelt fontosságot tulajdonít a különleges erők tagjaival készített interjúk rögzítésének és felhasználásának is.¹⁴

A hagyományörzés területén unikális helyzetet jelent az egyesület által bemutatott idővonal jelentős része kapcsán, hogy élnek még azok a veteránok, akik készek aktívan részt venni a kutatómunkában, személyes tapasztalataikat megosztani a tagsággal. Jelen dolgozat lezárásakor számos mélységi felderítő- vagy rendőrségi terrorelhárító veterán segíti az egyesület munkáját nem csupán tanácsokkal, de aktív közreműködéssel is.¹⁵

SPECIÁLIS FELKÉSZÍTÉS

A Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület deklarálta semmilyen formában nem végez katonai kiképzést vagy felkészítést, nem célja a fegyveres erőkkel párhuzamosan működő paramilitáris szervezet létrehozása.

Mindemellett az egyesület a működése során élményalapú foglalkozások keretében betekintést enged tagjai számára olyan speciális területekre, mint a katonai teljesítménytúrák,¹⁶ a kézfegyverek fejlődéstörténete,¹⁷ az egyenruha-történet, az élménylövészet vagy épp a harctéri elsősegélynyújtás, búvárkodás¹⁸ és ejtőernyőzés.¹⁹

A foglalkozások során a hangsúlyt nem a katonai szintű tudás elsajátítása kapja, sokkal inkább az élményalapú ismeret- és tapasztalatszerzés, ami lehetőséget ad arra, hogy az egyesület hagyományörzői a rendezvények során saját tapasztalataikról is beszélhessenek. Az élményalapú foglalkozások megkönnyítik a kommunikációt azokkal a látogatókkal, érdeklődőkkel is, akik maguk is szolgáltak különleges egységekben, szigorúbb, katonai keretek közt tettek szert hasonló tudásra.

¹³ Kiss 2024b, 267–296.

¹⁴ SFBlogger 2019a.

¹⁵ SFBlogger 2018a.

¹⁶ Az egyesület tagjai a debreceni Bocskai Portyán, a budapesti Hadik András Túrán, valamint a tatai Szent László Meneten vettek részt korabeli egyenruhában, felszereléssel, fegyverzettel.

¹⁷ SFBlogger 2019b.

¹⁸ SFBlogger 2019c.

¹⁹ SFBlogger 2021.

A felsorolt tevékenységekben az egyesületet segítik azok a szervezetek, melyek az adott a tevékenységekkel hivatásszerűen foglalkoznak – minősített oktatók felügyeletével. Ilyen szervezet például a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Gödöllői Tanuszoda, a C96 Lövész Sportegyesület, az MH Kiss József 86. Helikopterandár vagy épp a lengyel 1. Számú Harci Ejtőernyős Iskola (1. Szkoła Bojowego Spadochroniarstwa).

Ez utóbbi szervezetnek kiemelkedő szerepe volt az élményalapú foglalkozások sikerében a 2025. augusztus 9–11. közt végrehajtott katonai ejtőernyős-kurzusnál is. A képzésen a hallgatók elsajátították az amerikai különleges erők részére kifejlesztett MC–6 (SF–10A) körkupalás deszanternyők, valamint a lengyel SZNERO–1 AAD mentőernyők biztonságos és szakszerű kezelését, majd három bekötött rendszerű ejtőernyős ugrást hajtottak végre 800 m magasságból, Antonov An–2 típusú szállító repülőgépekből a Bledow-sivatagban kijelölt ugrózónában. Itt az egyesület három tagja szerzett katonai ejtőernyős-képesítést.²⁰

Az élményalapú foglalkozásokat nyújtó, az egyesület által életre hívott Különleges Kadét Program célközönségét, a Honvéd Kadét Programban részt vevő középiskolások mellett a fegyveres erők veteránjai, a fegyveres erők jelenleg aktív tagjai, valamint az érdeklődő katonai hagyományörzők jelentik.²¹ A leírt program gyakorlati megvalósulása kapcsán le-szűrt tanulságokat a továbbiakban részletezzük.

A HAGYOMÁNYÖRZÉS MEGNYILVÁNULÁSI FORMÁI, MÓDSZEREI

Az egyesület a hagyományörző tevékenységét elsődlegesen statikus kiállítások keretében fejt ki. Ezek során az egyesület kültéren sátorban, beltéren pedig a szervezők által biztosított kiállítási területen, asztalokon, bábukon és tárlókban mutatja be a gyűjteményébe tartozó egyenruhákat, felszereléseket, fegyverzetet, egyéb relikviákat. A katonai különleges erők tekintetében a hagyományörzők a korabeli egyenruhákat, felszereléseket viselik is, míg a rendvédelmi és a belügyi bevetési egységek kapcsán a gyűjteményi anyagot muzeológiai alapelvek szerint állítják ki.

A kettősség oka maga is kettős, hiszen míg egyrésről a magyar katonai különleges egységek egyenruhái kereskedelmi forgalomban elérhető vagy másolatként elkészíthető darabok, addig a rendőri, vám- és pénzügyőr, illetve határőr bevetési egységek esetében az egységek viszonylag kis méretéből adódóan²² ez nem megoldható. A másik elemet a veteránok érzékenysége jelenti, amire a későbbiekben részletesen kitérünk majd.

A statikus kiállítások mellett az egyesület időszaki kiállításokat is szervez. Ezek közül az első a *Csend harcosai* címen a Pákozdi Katonai Emlékparkban mutatta be a mélységi fel-derítés feladatrendszerét, együttműködésben a Honvédség és Társadalom Baráti Körrel, míg a második *Terror – Merényletek, túsdrámák és terrorelhárítás Magyarországon* címmel valósult meg a Terrorelhárítási Központtal és a Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeummal együttműködésben.²³ Az időszaki kiállítások kiváló lehetőséget adnak arra, hogy az egyesület, melynek jelen dolgozat lezárásáig nincsen önálló kiállítóhelye, bemutathassa gyűjteménye ritkán látható, sérülékenyebb vagy nehezen mozgatható elemeit.

²⁰ 1. Szkoła Bojowego Spadochroniarstwa...

²¹ Előadás... 2025.

²² A legnagyobb, a hagyományörző tevékenység fókuszában lévő rendőri terrorelhárító egység mérete 120 fő, míg katonai tekintetben zászlóaljméretű, több száz fős kötelékeket kutat az egyesület.

²³ Kiss 2024c.

2. kép A Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület tagjának tárlatvezetése a „Terror – Merényletek, tüszdrámák és terrorelhárítás Magyarországon” című időszaki kiállításon

A dinamikus bemutatók a különleges erők története során végzett harctevékenység vagy kiképzési elemek demonstratív bemutatását foglalják magukban, együttműködésben más hagyományörző szervezetekkel, koreografált csatarekonstrukciók, úgynevezett „hadijátékok” során, vagy önállóan. Ennek keretében a különleges erők hagyományörzői közelharc-bemutatót, őrsem hangtalan elnémításának módozatait, zárt kötelékben végzett harctevékenységet, aknatelepítést és -mentesítést, vagy épp ejtőernyő-lobbantást hajtanak végre úgy, hogy a földön, a talaj menti szél segítségével nyitják ki a gyűjteményhez tartozó ejtőernyő-kupolákat.

A látványos bemutatókat az egyesület tagjainak kommentárja teszi közérthetővé és informatívvá, így a szórakoztatás mellett azok edukációs elemként is jól alkalmazhatók.

Az egyesület – tekintettel arra, hogy több tagja is aktív a tudományos életben mint kutató vagy egyetemi hallgató –, részt vesz tudományos előadások, konferenciák során a különleges erők történetének tudományos igényű feltárásában is. Ezek az előadások a hagyományok megőrzése mellett a tudományos eszmecsere terepeként is szolgálnak, valamint nagyban elősegítik a hagyományörző egyesület elfogadását a tudományos körökben is. Ilyen előadások voltak: a százéves magyar katonai ejtőernyőzés kapcsán az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) 2018-ban szervezett konferencia,²⁴ az ELTE BTK Hadtörténeti Műhely keretében megtartott több előadás, valamint az egyesület és a Pákozdi Katonai Emlékpark által a Felderítők Napján szervezett ismeretterjesztő előadás-sorozat is.²⁵

Az oktatás és az ismeretterjesztés jegyében az egyesület – iskolák felkérésére – élő történelemórákkal mutatja be a tantervhez szorosan illeszkedő témákat. Az iskolai tanórák 45 perces időtartamára optimalizált előadásokon az egyesület tagjai nemcsak a különleges erők történetét, hanem azok felszerelését és fegyverzetét is közel hozzák a diákokhoz, akik kézbe vehetik, megismerhetik az eszközöket. Ez a múzeumpedagógiai alapú szemlélet egyaránt segíti a téma népszerűsítését és az edukációt.

Az egyesület tagjai a kegyeleti feladatok terén is unikális szerepet töltenek be, együttműködésben a Magyar Honvédség Különleges Műveleti Parancsnokságával. Közel egy évtizedes múltra visszatekintve látnak el az egyesület egyenruhás hagyományörzői díszőri feladatokat az alakulat által Szolnokon szervezett ejtőernyős napon az Ejtőernyős Emlékfalnál. Ennek keretében az egyesület tagjai statikus kiállítással, valamint felkérés alapján csapattörténeti előadással is készülnek a nívós eseményre.²⁶ A civil szervezet emellett – felelevenítve egy

²⁴ SFBlogger 2018b.

²⁵ Évadzáró... 2024.

²⁶ SFBlogger 2018c.

hazai, 1942-es ejtőernyős tradíciót – minden évben egész napos hagyományőrző díszőrséget ad halottak napján egy kiválasztott, hősi halált halt vagy kiemelkedő életúttal rendelkező ejtőernyős, mélységi felderítőkatoná sírjánál, ezzel felhívja a figyelmet az elhunytára.²⁷

Mindezek ellenére az egyesület tagjai azt tapasztalták, hogy a különleges műveleti hagyományok feltárása és megőrzése során számos akadályba ütköznek.

A HÉT AKADÁLY

A különleges erőkkel foglalkozó hagyományőrzőket – ahogy a téma kutatóit és a terület iránt érdeklődő laikusokat is – számos akadály hátráltatja kíváncsiságuk kielégítése során. Ezeket az akadályokat hét kategóriába soroltuk.

A titkosság

A különleges műveleti egységek tevékenységének nagy része, alaprendeltetésüknél fogva, titokvédelmi minősítés alá esik. Ez a tény, valamint az a jellegzetes elittudat, ami a kemény, hosszan tartó kiképzést sikeresen teljesítő, különleges feladatokra alkalmassá tett, a feladatkörre önként jelentkező rendőrök, katonák, határőrök, vám- és pénzügyőrök zárt bevetési egységeiben természetesnek számít, misztikus ködként veszi körül a különleges egységeket mindenhol a világon. Ez a titkzatosság, a kívülállók kirekesztése, az összezárás, a bajtársi tudat az, ami a hagyományőrzők számára megnehezíti a hozzáférést a visszaemlékezésekhez, élettörténetekhez, személyes tapasztalatokhoz.

A minősített források

A különleges erők hagyományőrzői által kutatott témához kapcsolódó számos irat esett és esik ma is titkosítás alá. Éppen ezért a hagyományőrzőknek, a téma kutatóinak fokozott körültekintéssel kell eljárniuk. Ez azt is jelenti, hogy a tanulási, kutatási folyamat soha nem ér véget, egy korábban megismert tényt bármikor felülírhat egy újonnan felszínre kerülő adat. A hitelesség ezen a területen épp olyan fontos, mint bármely más történelmi megjelenítés kapcsán.

A kevés veterán

A hidegháború idején alakult hazai különleges műveleti egységek kis létszámú, 8–12 fős, magasan képzett katonai vagy rendvédelmi alegységekből álltak. Így pár százra, legfeljebb pár ezerre tehető azoknak a száma, akik valamilyen különleges egységben szolgáltak. Az idő előrehaladtával, akárcsak az első és a második világháború veteránjai, ők is eltávoznak, így egyre kevesebben tudják megosztani emlékeiket, élményeiket a hagyományőrzőkkel. Ez a helyzet magával hozza más források felértékelődését, melyek azonban nem feltétlenül térnek ki olyan, a hagyományőrzők számára fontos részletekre, mint a felszerelés viselése, a belső szokások, a szleng vagy akár a szociális élet jellegzetességei. Így kiemelt fontossággal bír a veteránokkal készített interjúk rögzítése, melyeket az egyesület a későbbiekben adatbázisba rendezve hasznosítani tud.

²⁷ SFBlogger 2017b.

A bizalmatlanság

Az előző ponthoz szorosan kapcsolódik a különleges egységek veteránjainak zárkózottsága, bizalmatlansága is. Ezek az emberek titkos vagy szigorúan titkos minősítésű feladatok elvégzésére kaptak kiképzést, ilyen műveletekben vettek részt. A képzésük, felszerelésük, eszközeik részletei szolgálati és/vagy államtitok tárgyát képezték. Ez a titkosság a veteránok közlékenysége kapcsán is tetten érhető, így a veteránoktól érkező adatok kapcsán nem csupán a visszaemlékezéseknél megszokott forráskritikára van szükség, de egyben az interjúk rögzítése során is kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy a közreadott információk a történelem jobb megértését, a nyilatkozó munkájának elismerését is szolgálják. Kiemelten fontos továbbá a letisztázott leíratok bemutatása a veteránoknak, mivel ilyenkor számos esetben további emlékek, kiegészítések törnek felszínre, melyek a további kutatás kapcsán hasznosíthatók.

A kevés és hiányos szakirodalom

A különleges erők történeti szakirodalma kettős képet mutat. Az ismeretterjesztő, szórakoztató kiadványok mellett elérhetők a tudományos igényű megírt publikációk és monográfiák is, viszont ezek zömmel a katonai különleges erőkkel foglalkozó anyagok. Egyes témák, mint például az első világháború rohamcsapatainak története kapcsán a megfelelő minőségű szakirodalom angol, lengyel vagy német nyelven érhető el, így a nyelvismeret a terület kutatásának elengedhetetlen eleme.

A rendvédelem területén dolgozó különleges bevetési egységek történetével kevés, zömmel a szórakoztató, ismeretterjesztő irodalom körébe tartozó kiadvány foglalkozik. A téma jelenleg is tartó tudományos feldolgozásában az egyesület tagsága is aktívan részt vesz, tudományos konferenciákon és a Magyar Tudományos Akadémia által is jegyzett szakmai folyóiratokban közölt publikációkkal is.

A szakirodalom hiányát sokszor a veteránok pótolják saját személyes iratállományuk rendelkezésre bocsátásával, így juttatva egyedülálló forrásokhoz az egyesületet és annak kutató tagjait is.

Mindezek alapján elmondható, hogy a hazai különleges erők történetének feldolgozása most is folyamatban van, ebben a tekintetben a hagyományőrzők munkája becsatornázható a tudományos életbe is.

A szemlélők tévedése

A különleges erők hagyományőrzői számára visszatérő kihívást jelent a rendezvények látogatóinak visszatérő kérdése: „ti nem is vagytok katonák?” Az évtizedekkel korábban kivont egyenruházat és felszerelés sokak számára ismerős, a rendezvénylátogatóktól nem várható el az, hogy naprakészek legyenek a Magyar Honvédség és a fegyveres társszervek aktuális egyenruháit és felszereléseit illetően, ám ezek az érdeklődő mondatok kiváló lehetőséget jelentenek az edukálásra is.

Fontos alapvetés, hogy bár az egyesület tagjainak – a hitelesség érdekében – katonai hagyományőrzőként történelmi egyenruhákat viselve tartaniuk kell magukat a fegyveres erőknél elfogadott érintkezési formákhoz, ez nem teszi őket katonává vagy terrorelhárítóvá. Ennek érdekében az ilyen, vázolt félreértéseket minél előbb el kell oszlatni, melynek során alkalom kínálkozik arra is, hogy a hagyományőrző bemutassa az általa megjelenített történelmi korszak katonapolitikai, hadtörténelmi összefüggéseit, bevonja a látogatót a diskurzusba.

A hagyományörzők felelőssége az is, hogy hidat képezzenek a veteránok, a különleges erők jelenleg is szolgáló tagjai, valamint a társadalom között a történelmi interpretáció szerteágazó eszközparkjának és bevett módszertanának segítségével.

A rendezvényszervezők tévedése

A másik jellegzetes hibát azok a rendezvényszervezők követik el, akik szakértelem vagy ötlet híján igyekeznek rávenni a különleges erők hagyományaival foglalkozó hagyományörzőket „valami látványosra”. Ez általában a csapathagyományokat, műveleti alkalmazási sajátosságokat figyelmen kívül hagyó kérés, melynek alapja a felszínes ismeret.

Fontos leszögezni, hogy a különleges erők valós, történelmi alapokon nyugvó megismerése kapcsán hiteles képet csak az tud bemutatni, aki elfogadja, hogy például a mélységi felderítők legnagyobb erőssége a rejtett, álcázott megközelítés és az észrevétlen információgyűjtés, nem pedig a látványos, pirotechnikai töltetek robbanásától tarkított szuronyroham.²⁸

LEHETŐSÉG A FEJLŐDÉSRE – EGYÜTTMŰKÖDÉS A JOGUTÓDOKKAL

A Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület leírt tevékenységét nem végezheti egyedül, ezért kiemelten fontos az együttműködési megállapodások alapján végzett közös munka azokkal a jogutód szervezetekkel, melyeket történelmi fejlődésük a magyar fegyveres erők különleges műveleti képességéhez köt. Az első ilyen megállapodás aláírására 2015-ben került sor, amikor az egyesület jogelődje, a Magyar Ejtőernyős-Felderítő Katonai Hagyományörző Baráti Kör a katonai hagyományok megőrzése céljából együttműködésre lépett az MH 25/88 Könnyű Vegyes Zászlóaljjal.²⁹ Az eltelt több mint egy évtized során az egyesület és a szolnoki alakulat között a sorozatos szervezeti átalakítások dacára is megmaradt a szoros együttműködés, jelenleg az MH Különleges Műveleti Parancsnokságával folyik közös munka.

A második, mérföldkő jellegű együttműködési megállapodás aláírására 2026. január 26-án került sor – az Országos Rendőr-főkapitánysággal –, melyben az egyesület vállalta a toborzási feladatok segítése mellett a rendőrség terrorelhárító képessége történelmi múltjának kutatását, a tárgyi emlékek gyűjtését és rendszerezését, valamint az eredmények bemutatását. Az együttműködés viszonylag rövid idő alatt sikeresnek bizonyult, hiszen az egyesület tagjai aktívan részt vesznek rendőrségi rendezvényeken.³⁰

A harmadik fontos együttműködési megállapodás 2026 márciusában kötött, amikor a Magyar Honvédség Bornemissza Gergely 2. Felderítőezred megkeresése alapján kezdődtek meg az egyeztetések a közös munkáról. A debreceni alakulattal a múlt felderítőemlékeinek megőrzése mellett a jelenleg aktív állomány csapattörténelmi képzése és a jövő nemzedékeinek bevonása terén is folyamatos az egyeztetés, ami biztosítja, hogy a Magyar Honvédség jelenleg egyedüli rendszerszintű felderítőalakulatával is gördülékeny legyen az együttműködés.³¹

²⁸ Balogh 2017.

²⁹ Együttműködési megállapodás... 2015.

³⁰ Együttműködési megállapodás... 2026a.

³¹ Együttműködési megállapodás... 2026b.

MEGOLDÁS: A KÜLÖNLEGES KADÉT PROGRAM

A Magyar Különleges Erők Hagyományőrző Egyesület tagsága a feltárt lehetőségek és problémák rendszerében új megoldások felé nyit. Az egyesület 2026-ban a korábbi évek tapasztalatai alapján vette fel repertoárjába a középiskolások számára szervezett orientációs foglalkozások lehetőségét.

Ezek a foglalkozások – szem előtt tartva az élményalapú ismeret- és tapasztalatszerzés alapvetéseit – betekintést engednek a különleges erők által végzett tevékenységek körébe. A Különleges Kadét Program a jogutód szervezetek bevonásával azt a célt szolgálja, hogy a pályaválasztás előtt álló fiatalok reális képet kapjanak a különleges műveleti erőknél végzett tevékenységek egyes elemeiről, kapcsolatot építhessenek az egységek tagjaival, akiktől naprakész, szakmailag megalapozott tájékoztatást kaphatnak a különleges erők mai kihívásairól, a bekerülési feltételekről és a karrierlehetőségekről.

A Magyar Különleges Erők Hagyományőrző Egyesület jelenleg három területen szervez orientációs foglalkozásokat annak érdekében, hogy a fiatalok szórakoztató, jellemépítő és informatív formában kapjanak képet a mai különleges erők világáról. Ezek a „Kadét Medic”, a „Kadét Búvár” és a „Kadét Ejtőernyős” foglalkozások.

A „Kadét Medic” foglalkozások célja bevezetni a középiskolás érdeklődőket a műveleti medicina világába, képesített Police Medic, rendészeti sérültellátó instruktör vezetésével. A foglalkozások előterében a mindennapokban hasznosítható elsősegélynyújtó technikák gyakorlati alkalmazása mellett a harctéri életmentés története és a műveleti medicina elmélete áll. A nagy érdeklődésre számot tartó foglalkozásokhoz – a kezdeti tapasztalatok alapján – nem csupán a gimnazista korosztály, de szüleik, fiatalabb testvéreik, barátaik is érdeklődéssel csatlakoznak.

3. kép „Kadét Medic” foglalkozás a Magyar Különleges Erők Hagyományőrző Egyesület Különleges Kadét Programja keretében

A „Kadét Búvár” foglalkozások célja az, hogy a fiatalok a Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület tagjai között lévő szakképzett búvárok, mentők és katonai búvár vezetésevel beleláthassanak a vízben, víz alatt végzett tevékenységek széles tárházába, túl a rekreációs búvárkodás lehetőségein. A foglalkozások kontrolláltan, medencében zajlanak, a vízből mentés, valamint a víz alatt, korlátozott látási viszonyok közt végzett tevékenységek gyakorlásával. A „Kadét Búvár” foglalkozások résztvevői a vízbiztonság megszerzése, fejlesztése mellett lehetőséget kapnak arra, hogy megismerjék a bűvárszakma számos karrierútját is.

A 2026 nyarán induló „Kadét Ejtőernyős” foglalkozások célja a hazai katonai ejtőernyőzés történetének ismertetése, élő kapcsolat kialakítása a jelenleg is aktív ejtőernyős katonák és a „Különleges Kadét Program” résztvevői között. A Magyarországon és Lengyelországban zajló foglalkozásokon a jelentkezők – megfelelő biztonsági oktatást követően – fejenként három, körkupalás, katonai, bekötött rendszerű ugrást hajtanak végre az 1. Szkoła Bojowego Spadochroniarstwa (1. Harci Ejtőernyős Iskola) képzésén, lengyel kiképzők vezetésével, így saját tapasztalatot és minősítést szereznek a katonai ejtőernyőzés terén. Az ugrások a csapatkohézió erősítése mellett kiválóan alkalmasak az önként vállalt, közösen megélt kihívással járó pozitív értékek kialakítására, erősítésére is. A „Kadét Ejtőernyős” foglalkozásokat a Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesületnek azok a tagjai koordinálják, akik elvégezték ezt a képzést.

ÖSSZEFOGLALÁS

A leírtak alapján látható, hogy a Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület egy folyamatosan fejlődő, élő és aktív szervezet, mely célkitűzéseiben hiánypótló tevékenységet tűzött zászlájára. Az egyesület tagsága tömöríti a különleges egységekben egykor szolgáló veteránokat, a téma iránt érdeklődő civileket és a szakterület tudományos kutatóit.

A civil szervezet hazai és nemzetközi együttműködésekben keresztül gyűjti, kutatja és bemutatja a hazai különleges művelési egységek eszmei és jogelődeinek történetét, relikviáit, a hozzájuk köthető tárgyi emlékeket. Ezt a tevékenységet hét tényező nehezíti.

A szervezet a bemutatás speciális formáját, a katonai hagyományörző tevékenységet választotta, annak belső írott és íratlan szabályaival, múzeumpedagógiai és drámapedagógiai megközelítésével. Ez lehetővé teszi az interaktív, élő történelemórák, statikus és dinamikus bemutatók megtartását.

A hagyományörző tevékenység elvégzéséhez szükséges a korszak viselet-, fegyver-, had- és rendvédelem-történetének ismerete mellett a korabeli alaki szabályzatok, speciális területek ismerete, továbbá az adott alakulatra, csapatnemre, szakcsapatra jellemző korabeli szleng ismerete. Ennek feltárásában elengedhetetlenül fontos a veteránok közreműködése, vagy ahol erre nincs lehetőség, ott a korabeli visszaemlékezések, szabályzatok, szakirodalom tanulmányozása.

Speciális terület az élményalapú foglalkozások rendszere, ahol a résztvevők közelebb kerülnek a bemutatott egységek tagjai által birtokolt tudás megértéséhez. Ezek a foglalkozások a tudás bővítése mellett jellemformáló és kohéziós hatással is járnak, melyek jól használhatók akár a jelenleg működő katonai előképzés rendszerében is. Ennek kidolgozása jelenleg is az egyesület egyik prioritása.

A nemzetközi együttműködés ékes példáját jelenti a lengyel 1. Harci Ejtőernyős Iskola (1. Szkoła Bojowego Spadochroniarstwa) stábjával kialakult munkakapcsolat, ahol az egyesület hagyományörzői megtapasztalhatták a katonai körkupalás ejtőernyőzés élményét.

Összességében tehát a Magyar Különleges Erők Hagyományörző Egyesület feladatait, vállalásait és képességeit tekintve is egyedülálló szervezetként igyekszik bemutatni a különleges erők történetének titokzatos, kevesek által ismert világát, a hazai különleges erők evolúciójának állomását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az 1. Szkoła Bojowego Spadochroniarstwa honlapja. <https://1sbs.pl/kursyiskoki/> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 17.)
- Balogh Ákos: *Megelevenedő hadszínterek – Hadifesztivált rendeztek Tapolcán*. VEOL, 2017. 07. 10. <https://www.veol.hu/kultura/2017/07/megelevenedo-hadszinterek-hadifesztivalt-rendeztek-tapolcan> (Letöltés időpontja: 2025. 05. 16.)
- Együttműködési megállapodás a Magyar Honvédség 25/88. Könnyű Vegyes Zászlóaljával, 2015.
- Együttműködési megállapodás a Magyar Honvédség Bornemissza Gergely 2. Felderítőezreddel, 2026b.
- Együttműködési megállapodás az Országos Rendőr-főkapitánysággal, 2026a.
- Előadás 2025. december 10-én, a Magyar Hadtudományi Társaság Légierő Szakosztályában a lengyel kadétképzés ejtőernyős kiképzési eleméről, a helyszínen szerzett közvetlen tapasztalatok alapján.
- *Évadzáró és Felderítők Napja*. KEMPP. <https://www.kempp.hu/hirek/364-evadzaro-es-felderitok-napja-4> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- Gál József: *Jóóóó reggelt szentkirályi* – Rotorshow 2001. Szentkirályszabadja. Top Flight magazin, 2001/1–2., 20–23.
- Hegedüs Gabriella: *Rítuselméletek az európai őskor írással nem rendelkező társadalmi vallásának vizsgálatakor*. Doktori disszertáció – Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola, Szeged, 2023. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/11890/1/Heged%C3%BCs_Gabriella_Doktori_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- Kiss Dávid: *Honvéd ejtőernyősök a filmvásznon: A magyar királyi honvédség ejtőernyős alakulatának mozgóképi megjelenései 1938 és 1945 között*. Katonai Logisztika, 2024b/1–2., 267–296. <https://doi.org/10.30583/2024-1-2-267> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- Kiss Dávid: *Különleges hagyományok*. Zsarumagazin, 2024. 09. 13. <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsaru-magazin/kulonleges-hagyomanyok> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- Kiss Dávid: *Terrorelhárítók a Rendőrmúzeumban*. Zsarumagazin, 2024c. 09. 19. <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/szervezeti-hirek/terrorrelharitok-a-rendormuzeumban> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- SFBlogger: *BESZÁMOLÓ – A Hüse Károly Katonai Ejtőernyős Emlékverseny és I. Mélységi Felderítő Alakulattalálkozó*. Felderítők Blogja, 2021. 07. 16. https://felderitokblogja.blog.hu/2021/07/16/beszamolo_a_huse_karoly_katonai_ejtoernyos_emlekverseny_es_i_melysegi_felderito_alakulattalalkozo (Letöltés időpontja: 2025.07.18.)
- SFBlogger: *Beszámoló: „Ejtőernyősök Napja 100” Szolnokon*. Felderítők Blogja, 2018c. 03. 24. https://felderitokblogja.blog.hu/2018/03/24/beszamolo_ejtoernyosok_napja_100_szolnokon (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- SFBlogger: *BESZÁMOLÓ: Fegyverzettechnikai képzés a Hadtörténeti Múzeumban*. Felderítők Blogja, 2019b. 05. 07. https://felderitokblogja.blog.hu/2019/05/07/fegyverzettechnikai_kepzes_a_hadtorteneti_muzeumban (Letöltés időpontja: 2025.07.18.)

- Magyar Ejtőernyősök Bajtársi Szövetségének bemutatkozása. <https://www.mebsz.hu/rolunk/bemutatkozas/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 24.)
- SFBlogger: *Egy igazán „különleges” beszélgetés – interjú Kiss Zsolttal (I. rész).* Felderítők Blogja, 2019a. 04. 20. https://felderitokblogja.blog.hu/2019/04/20/egy_igazan_kulonleges_beszelgetes_interju_kiss_zsolttal (Letöltés időpontja: 2025. 07. 24.)
- SFBlogger: *Egy kicsit a jelvényekről – Baráti Körünk logója.* Felderítők Blogja, 2017a. 08. 02. https://felderitokblogja.blog.hu/2017/08/02/egy_kicsit_a_jelvényekrol_barati_korunk_logoja (Letöltés időpontja: 2025. 07. 25.)
- SFBlogger: *Évadzárás a víz alatt.* Felderítők Blogja, 2019c. 12. 19. https://felderitokblogja.blog.hu/2019/12/19/evadzaras_a_viz_alatt (Letöltés időpontja: 2025.07.18.)
- SFBlogger: *Három helyszín, két nap, egy cél – Halottak Napja 2017.* Felderítők Blogja, 2017b. 11. 15. https://felderitokblogja.blog.hu/2017/11/15/halottak_napja_2017_harom_helyszin_ket_nap_egy_cel (Letöltés időpontja: 2025.07.23.)
- SFBlogger: *Konferencia az ELTE-n: Százéves a magyar katonai ejtőernyőzés.* Felderítők Blogja, 2018b. 10. 21. https://felderitokblogja.blog.hu/2018/10/21/konferencia_az_elte-n_szaz_eves_a_magyar_katonai_ejtoernyozes (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- SFBlogger: *Mélyégi felderítőből hagyományörző – Interjú Varga Zsolt őrmesterrel.* Felderítők Blogja, 2018a. 03. 22. https://felderitokblogja.blog.hu/2018/03/22/melyegi_felderitobol_hagyomanyorzo_interju_varga_zsolt_ormesterrel (Letöltés időpontja: 2025. 07. 21.)
- Tóth Gergely: *Katonai hagyományörzés a Honvédség társadalmi kapcsolatainak szolgálatában.* Honvédségi Szemle, 2018/6., 140–153. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58bf13368ae976409948.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)
- Dr. Tömösváry Zsigmond: *Megalakult a Felderítők Társasága Közhasznú Egyesület.* Felderítő Szemle, 2006/3. sz. 5–11. <https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/2006-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 25.)
- Völgyi Zoltán: *A különleges műveleti erők funkcionális elődei a magyar hadtörténelemben.* Hadtudomány, 2017. évi elektronikus lapszám, 64–75. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.E.64> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 23.)

Szak Andrea:

A PLAKÁTMŰVÉSZET VIZUÁLIS RETORIKÁJA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző az első világháború plakátművészetének vizuális retorikáját és kulturális jelentőségét vizsgálja, különös tekintettel a magyar, a közép- és a nyugat-európai példákra. A plakátok kulcsszerepet töltöttek be a propaganda, a mozgósítás és az identitásformálás területén is. Tipológiai és ikonográfiai elemzés révén feltárul, miként alakították ezek a képi eszközök a hazafiságról, az ellenségről és a nemzeti egységről alkotott közvélekedést. Az *Imádkozik a király* című magyar plakát esettanulmánya megmutatja, miként szolgálta a vallásos szimbolika és az érzelmi ráhatás a háború morális igazolását. A háborús plakátok nem pusztán művészeti termékek, hanem a nemzeti ideológia és a társadalmi tudat alakításának aktív eszközei voltak.

KULCSSZAVAK: első világháború, háborús plakát, vizuális propagandaeszköz, ikonográfiai elemek, „Imádkozik a király”

A SZERZŐRŐL:

Dr. Szak Andrea (PhD) egyetemi adjunktus (NKE HHK Hadtörténelem Tanszék) (ORCID: 0000-0003-2068-5775)

BEVEZETÉS

A vizuális kultúra az első világháború idején kiemelt szerepet játszott a közvélemény formálásában. A háború előrehaladtával a plakátok váltak a legfontosabb vizuális médiumokká, amelyek gyorsan és hatékonyan tudták közvetíteni az állam és a hadigazdaság által kívánatosnak tartott üzeneteket. A vizuális propaganda e formája nem csupán eszköz volt, hanem létrehozott önálló diskurzust is: a hősiességet, az önfeláldozást, az ellenség démonizálását, valamint a nemzeti egység képi világát. Különösen fontos volt a plakátművészet szerepe a háterszág mozgósításában, a közvélemény befolyásolásában, mivel ezen a területen kellett biztosítani az anyagi és morális támogatást. A háború alatt készült plakátok vizsgálata ezért nemcsak művészeti, hanem történeti, szociológiai és kultúrtörténeti szempontból is releváns.

Az első világháború nemcsak a frontvonalakon, hanem a háterszágban is újfajta kommunikációs kihívásokat teremtett. A társadalom mozgósítása, a nemzeti összetartozás érzésének erősítése, valamint az ellenségkép kialakítása mind olyan feladatok voltak, amelyekhez a politikai és katonai vezetés egyre tudatosabban használta fel a vizuális kultúra eszközeit. A plakát mint gyorsan sokszorozható és az utcákon, köztereken bárki számára hozzáférhető médium kivételes jelentőséget kapott ebben a folyamatban. A tanulmány célja annak feltárása, hogy miként épült fel a háborús plakátművészet vizuális nyelve, milyen tipológiai mentén csoportosíthatók az egyes művek, és hogyan járultak hozzá a nemzeti identitás, az ellenségkép és a háborús morál alakításához. Az elemzés ikonográfiai, vizuális-retorikai

és kultúratörténeti szempontokat követ, miközben kitér a magyar és nemzetközi példák közötti sajátosságokra is.¹

A magyar plakátművészet viszonylag jól korszakolható, ugyanis a politikai váltások látványosan hozták magukkal az utcai plakátok és a faliújságok stílusbeli és tartalmi változásait. Ezen belül részben művészettörténeti-politikatörténeti lencsén keresztül külön is vizsgálhatók a propagandisztikus céllal készült plakátok. Mióta a figyelemfelkeltő képek gyors és olcsó sokszorosíthatóságát feltalálták, az államhatalom mindenkor hasznát vette e módszernek, hogy a társadalom különböző szegmenseit informálja és meggyőzze üzenetei érvényességéről. A huszadik század tömegtársadalmainak megjelenésével pedig minden korábbinál intenzívebben

jelentkeztek a plakátkampányok, különösen háborús, válságos időszakokban.

A következőkben a plakátok elemző tipológiáját, szimbólumrendszerét és retorikai sajátosságait, valamint egy konkrét példán keresztül a háborús vizualitás hatásmechanizmusait mutatom be.

A HÁBORÚS PLAKÁTOK TIPOLÓGIÁJA

A háborús plakátok tematikusan több csoportba sorolhatók: toborzó plakátok, adománygyűjtők, ellenségképzők, a háttérország morálját fenntartók, nőket megcélzó plakátok, és nem utolsósorban a nemzetiségi csoportokat megszólítók. A toborzó plakátok elsődleges célja az önkéntesek jelentkezésének ösztönzése volt: ezek gyakran alkalmaztak nemzeti szimbólumokat, erőteljes szlogeneket és érzelmekre ható képeket (pl. a hazáért harcoló férfi figurájának megjelenítése vagy a védelmet kérő anya és gyermek ábrázolása). Az adománygyűjtő plakátok a lakosság anyagi hozzájárulását mozgósították – ezek gyakran vallásos vagy hősi ikonográfiát használtak, megszólítva az együttérzés és kötelességtudat érzését. Az ellenségképző plakátok – főként karikatúraszerű ábrázolásokkal – a háborús propaganda egyik legmarkánsabb eszközei voltak: a német, orosz vagy

¹ Aulich 2007, 16.

brit katonák démonizálása, a kegyetlenség és veszély vizuális megjelenítése segítette a saját oldal igazságának megerősítését. A hátország morálját fenntartó plakátok a munka fontosságát, a takarékoskosságot, a női szerepvállalást hangsúlyozták. Végül a nemzetiségeket célzó plakátok gyakran saját nyelven szólították meg a lakosságot, és hangsúlyozták az adott nemzeti közösség lojalitását a Monarchia felé.

E tipológiai szempontok lehetővé teszik, hogy a háborús plakátokat ne csak esztétikai, hanem társadalmi funkciójuk szerint is értelmezzük.²

A PLAKÁTMŰVÉSZET ELEMZŐ TIPOLOGIÁJA

A háborús plakátok több funkcionális és tematikus típusba sorolhatók. Az első világháború során leggyakrabban előforduló plakátkategóriák a következők:

- Toborzó plakátok. Ezek közvetlenül a katonai szolgálatra való jelentkezésre buzdítanak, döntően a férfiasságot, a bátorságot és a kötelességérzetet hangsúlyozzák. E plakátok gyakran alkalmaznak megszólító retorikát, közvetlen tekintetet, mutató gesztust, amely a néző aktív részvételére ösztönöz.
- Hazafias-morális plakátok. Ezek a nemzeti szimbólumok, zászlók, címerálatok, valamint vallási ikonográfia segítségével építenek az érzelmi azonosulásra. Céljuk a háborús áldozatvállalás erkölcsi megalapozása.
- Ellenséggépítő plakátok. Az ellenséget karikatúraszerűen, sokszor embertelen, brutális módon ábrázolják. Az ilyen képek dehumanizáló hatásúak, és a gyűlölet mozgósító erejére építenek.
- Hátországi és jótékonyági plakátok. Céljuk a civil lakosság – különösen a nők és gyermekek – mozgósítása, valamint adománygyűjtés, a katonák támogatása. Gyakran érzelmes, nosztalgikus hangulatot keltenek, az otthon melegét állítva szembe a háború kegyetlenségével.

A PLAKÁT MINT VIZUÁLIS PROPAGANDAESZKÖZ A KÜLÖNBÖZŐ HATÁSMECHANIZMUSOK ÉS BEFOGADÓI MAGATARTÁS MŰKÖDÉSE SZERINT

Az első világháború idején a plakát a tömegtájékoztatás egyik legfontosabb és legelérhetőbb médiumává vált. Egyszerre volt jelen a városi utcákon, köztereken, vasútállomásokon és iskolákban, valamint a vidéki települések hirdetőoszlopain, templomok környékén. A képi kommunikáció e formája gyorsan és hatékonyan tudott emocionális reakciókat kiváltani, amelyek különösen fontosnak bizonyultak a háborús propaganda céljai szempontjából.

A plakátok hatásmechanizmusai alapvetően három fő csoportra oszthatók: érzelmi, morális és praktikus mozgósító funkciókra. Az érzelmi hatás az együttérzés, félelem vagy lelkesedés felkeltésére irányult – például a sebesült katonákat, síró gyermekeket vagy hazájukat védő hősöket ábrázoló képek révén. A morális üzenetek gyakran utaltak a kötelességtudatra, hazaszeretetre vagy isteni igazságszágra, míg a praktikus propaganda konkrét cselekvésre ösztönzött: önkéntes jelentkezésre, hadikölcsön jegyzésére vagy élelmiszer-takarékoszágra.

² Gombrich 1999, 221–237.

A befogadás kérdése nem választható el a célközönség társadalmi összetételétől. A plakátok képi nyelvezete gyakran leegyszerűsített, sztereotip ábrázolásokon alapult, hogy minél szélesebb rétegeket tudjon elérni. A funkcionális analfabetizmus és az alacsony iskolázottság miatt a vizuális retorika sokkal erőteljesebb eszköznek bizonyult a szóveges üzenetknél. A karakteres színek, erős kontrasztok és egyértelmű kompozíciók a gyors és ösztönös értelmezhetőséget szolgálták.

A háborús plakátok befogadása tehát nemcsak vizuális élmény volt, hanem társadalmi és kulturális kódokhoz kötött értelmezési folyamat is. A városi közegben a plakát a modernitás részévé vált, míg a vidéki társadalomban inkább az állami akarat megnyilvánulásként jelent meg. Az üzenet hatása függött a helyi viszonyoktól, az adott közösség háborúhoz való viszonyulásától, valamint attól, hogy milyen egyéni vagy kollektív élmények társultak a látott képekhez.

A VIZUÁLIS SZIMBOLIKA ÉRTELMEZÉSE

A háborús plakátok jelentésrétegeinek megértéséhez kulcsfontosságú az ikonográfiai vizsgálat. Az alkalmazott szimbólumok – mint például a nemzeti zászló, a címer, az egyházi szimbólumok (kereszt, angyal, templom), valamint a történelmi vagy mitikus alakok (pl. turulmadár, Szent István) – nem pusztán dekoratív elemekként funkcionálnak, hanem mélyen beágyazott kulturális és történelmi jelentéseket hordoznak. A vizuális szimbolika segítségével a plakátok képesek voltak kollektív identitásokat mozgósítani, a nemzeti múltat aktualizálni, sőt szentként legitimálni a háborús erőfeszítéseket.³

A VIZUÁLIS RETORIKA SZEREPE

A háborús plakát nem csupán képi reprezentáció, hanem retorikai eszköz is, amely érzelmet, gondolatokat és gyakran viselkedést hivatott kiváltani. A vizuális retorika eszköztára olyan elemekből áll, mint a tekintet iránya, a gesztusok dinamizmusa, a színek pszichológiai hatása, valamint a képek és szövegek kombinációja. Az ismétlődő vizuális formulák – mint például az egyenesen néző alak, a vérvörös háttér, a nemzeti színek – megerősítették a központi üzeneteket: a kötelességet, az áldozatot, az összetartozást vagy éppen a gyűlöletet. Ezáltal a plakát a meggyőzés képi eszköze lett.⁴

TUDOMÁNYOS IKONOGRÁFIAI ESETTANULMÁNY, A KERESZT SZIMBÓLUMA

Az „Imádkozik a király” című plakáton megjelenő kereszt központi ikonográfiai elem, amely vizuálisan és szimbolikusan is dominálja a kompozíciót. A jelenet szakrális kontextusban jeleníti meg az uralkodót: a kereszt a háttérben az oltár fölött helyezkedik el, halvány fényben derengve. A kereszt itt nem csupán vallási tárgy, hanem többretegű kulturális szimbólum, amely az ikonográfia klasszikus hármas értelmezési szintjén keresztül bontható ki.

³ Panofsky 1939.

⁴ Barthes 2010.

- Előikonográfiai szint: A kereszt egyszerű tárgyi jelenlétének észlelése. A néző egy templomi belső teret lát, középen térdelő alakkal, a háttérben egy nagy kereszt formájú objektummal.
- Ikonográfiai szint: A kereszt mint vallási szimbólum Krisztus kereszthalálára, az önfeláldozásra és megváltásra utal. A kép narratív értelmezése szerint az uralkodó – Ferenc József – az ország sorsáért imádkozik, így az áldozathozatal és a bűnbánat gesztusa is benne foglaltatik. A kereszt itt az isteni beavatkozás reményét, a spirituális támogatás keresését szimbolizálja.
- Ikonológiai szint: A kereszt nem csupán vallási vagy vizuális szimbólum, hanem tágabb értelemben kulturális és ideológiai jelentéstöbbséggel is rendelkezik, azok összefüggéseiben is értelmezendő. Ebben az értelmezési keretben a kereszt a háborús áldozatvállalás legitimációs eszköze lett. A nemzeti küzdelmet spirituális keretbe helyezi, s ezáltal a háborús részvétel megszentelődik. A kereszt az állami és vallási hatalom egységét is kifejezi, jelképezi. A kereszt pozíciója – a király mögött, megemelt síkban – auraszerűen keretezi őt, hagiografikus ábrázolási hagyományokat idézve.

A NEMZETI IDENTITÁS VIZUÁLIS KONSTRUKCIÓJA

A nemzeti identitás nem adott, hanem történeti és kulturális konstrukció eredménye, amelynek kialakításában a vizuális kultúra kulcsszerepet játszik. A háborús plakátok révén egy idealizált nemzetkép bontakozik ki: erős, áldozatkész férfiak, tiszta, hűséges nők, és fenyegető, embertelen ellenség. E vizuális dichotómiák a „mi” és az „ők” világos elválasztását célozzák, miközben egységesítik a nézők identitását és politikai hovatartozását. A magyar példák esetében különösen hangsúlyos a történeti kontinuitás (pl. a Szent Korona vagy a honfoglalás képei), amely legitimálja a háborús részvételt mint történelmi szükségszerűséget.⁵

KÉPELEMZÉS: „IMÁDKOZIK A KIRÁLY” (1915 KÖRÜL)

A kép az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legismertebb háborús plakátja, amely IV. Károlyt imádkozó pózban áb-

⁵ Anderson 2006.

rázolja. A kompozíció középpontjában a király térdel, kezait imára kulcsolva, fejét lehajtva. A háttérben stilizált oltár vagy templomi tér sejteti a vallási kontextust. A kép ikonográfiai jelentősége kettős: egyfelől a vallásos áhitatot sugallja, másfelől az uralkodói áldozatvállalás, a néppel való sorsközösség gesztusát közvetíti. A vizuális retorika itt nem a harciasságot, hanem a jámborságot, a morális vezetést hangsúlyozza. E képi fordulat célja a hátszország lojalitásának megszilárdítása, valamint az uralkodó hitelesítése erkölcsi példaként.⁶

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A világháborús plakátművészet különböző nemzeti hagyományok és vizuális kultúrák metszéspontjában áll. A hadviselő államok – különösen Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és az Amerikai Egyesült Államok – sajátos ikonográfiát, retorikai eszköztárat és technikai megoldásokat fejlesztettek ki a propaganda céljaira. A brit plakátművészet legismertebb példája Lord Kitchener portréja, amely az „Your country needs YOU” felirattal egy ikonikus toborzóplakáttá vált. A brit stílusra jellemző a visszafogott grafikai világ, az illusztratív, gyakran karikatúraszerű forma és a szöveg dominanciája.⁷ A francia plakátokon a hazafias érzelmek hangsúlyosabbak, gyakoriak az allegorikus nőalakok (Marianne mint a köztársaság megszemélyesítője), valamint a győzelem ígérete vagy a hősi halál dicsőítése. Németországban erőteljes grafikai irányzatok (pl. Jugendstil, később expresszionizmus) hatottak a plakátművészetre, és a hadigazdaság támogatása, a rend és kötelességtudat képi hangsúlyozása került előtérbe. Az Amerikai Egyesült Államokban a propaganda később kapcsolódott be, de annál intenzívebb kampányokat indított. James Montgomery Flagg híres „I Want YOU for U.S. Army” plakátja szintén a brit példát követi, de sokkal erőteljesebb érzelmi és vizuális hatásmechanizmusokkal operál. A plakátokon gyakran szerepeltek női alakok mint az otthon és a nemzet szimbólumai, s mindezek szentimentalizmusa hozzájárult az önkéntesek számának növeléséhez. Az Osztrák–Magyar Monarchia vizuális kultúrája eklektikus: a magyar és osztrák plakátok egyszerre viselik magukon a bécsi szecesszió, a német expresszionizmus és a francia posztterművészet hatásait. Magyarországon a grafikai megoldások gyakran elegánsabbak, festőibbek voltak – ilyen például Biró Mihály vagy Benczúr Gyula munkássága –, ugyanakkor az üzenetek gyakran didaktikusabbak, erkölcsi tartalommal telítettek. A nemzeti plakátművészetek közötti különbségek nemcsak a vizuális stílusban, hanem a célrendszerben is megmutatkoznak. Míg a brit és amerikai plakátok a katonai toborzásra koncentráltak, a francia és osztrák plakátok nagyobb hangsúlyt helyeztek a civil társadalom bevonására (pl. hadikölcsön, ápolónők jelentkezése, élelmiszer-megtakarítás). A magyar plakátművészet európai viszonylatban is kiemelkedő minőségű volt, elsősorban a kiváló képzőművészeti oktatás, a nyomdatechnikai színvonal és a stílári sokszínűség miatt.

KONKLÚZIÓ

Az első világháborús plakátművészet komplex vizuális rendszerként működött, amely egyszerre mobilizált, formált identitást és teremtett ellenséget. A plakátok ikonográfiája és vizuális retorikája jól illeszkedik a tömegkultúra új igényeihez: gyorsan dekódolható, érzelmileg

⁶ „Imádkozik a király.” Háborús plakát 1915 körül.

⁷ Rickards 1968.

erőtjeljes, és széles közönséget tud megcélozni. A magyar példák egyedi keverékét nyújtják a nemzeti hagyományoknak és az internacionalista képi toposzoknak.

A háborús plakát tehát nem pusztán grafikai termék, hanem a korszak politikai és kulturális imaginációjának képi lenyomata, amely a háború utáni időszakban is meghatározta a vizuális kultúrát.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan, Budapest, 2006.
- Aulich, James: *War Posters: Weapons of Mass Communication*. Thames & Hudson, London, 2007.
- Barthes, Roland: A kép retorikája. In: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*. Szöveggyűjtemény. Typotex Kiadó, Budapest, 2010, 109–125.
- Gombrich, E. H.: *Művészet és illúzió*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.
- *Imádkozik a király*. Háborús plakát. A Magyar Nemzeti Múzeum plakátgyűjteménye, 1915.
- Panofsky, Erwin: *Studies in Iconology. Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. Oxford University Press, Oxford, 1939. Rickards, Maurice: *Posters of the First World War*. Walker & Co., New York, 1968.

Kazareczki Noémi

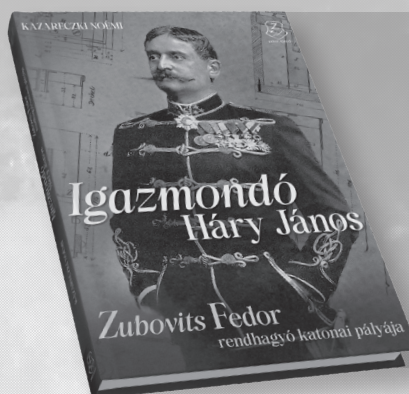
Igazmondó Hány János

Zubovits Fedor rendhagyó katonai pályája

Zubovits Fedor (1846–1920) sokoldalú és legendás személyiség volt: katona, haditudósító, vadász, sportember, feltaláló, diplomata, publicista, megyei tisztségviselő és a 19. század utolsó párbajhőseinek egyike.

2024
keménytáblás
176 oldal

3200,-

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.) **25% kedvezménnyel** vásárolható meg.

Szakály Sándor:

EGY MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD ALTÁBORNAGY PORTRÉJA

Réfi Attila életrajzi munkája Csécsi Nagy Imréről

A SZERZŐRŐL:

Dr. Szakály Sándor (DSc) hadtörténész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának kutatóprofesszora (ORCID: 0000-0001-8105-0242)

Életrajzot írni nem egyszerű dolog. Aki mégis erre vállalkozik, szembekerül az egyik alapvető gonddal: azonosul-e a kiválasztott személlyel, és óhatatlanul annak a hatása alá kerül a kézirat elkészítése során, vagy képes lesz mindennemű elfogultság nélkül bemutatni az adott személy életútját a korabeli források, kései emlékezések, sajtóhírek és „szóbeszéd” alapján? Ez az általánosnak tekinthető vélekedés is megfogalmazódott bennem, amikor kézbe vettem Réfi Attila közel ötszáz oldalas, néhai Csécsi Nagy Imre altábornagyról (1868–1967) írott biográfiáját.

Réfi Attila a magyar huszárság történetének avatott és elismert kutatója, számos figyelemre méltó publikációval a háta mögött fogott hozzá Csécsi Nagy Imre életútjának bemutatásához. A választása minden bizonnyal azért is esett a néhai altábornagra, mert utóbbi a lovas fegyvernemhez avatott fel 1888. augusztus 18-án magyar királyi honvéd hadapróddá, és vált teljes katonai pályafutása alatt a huszárság egyik jeles képviselőjévé.

Hogy miként is alakult az életút, honnét, milyen családból származott Csécsi Nagy Imre, az a kötet első fejezeteiből derül ki. Az 1868. május 11-én Szatmárnémetiben született Csécsi Nagy Imre felmenői szinte kivétel nélkül református lelkészek voltak, a magyar irodalom és történelem kiváló ismerői.

Csécsi Nagy Imre a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia növendéke lett. Az önálló magyar tisztképzés emblematisztikus intézményében sikeresen folytatott tanulmányait követően évfolyamelsőként avatott fel, és 1888. november 1-től számítandó ranggal hadnagyi kinevezést nyert.

A fiatal, törekvő honvédtiszt alig három esztendő csapatszolgálatot követően, a honvéd felsőbb tiszti tanfolyam elvégzése után került a császári és királyi Hadiiskolába, Bécsbe, ahol a haderő számára képezték a vezérkari tiszteket, és ahova a magyar királyi Honvédség állományából évente öt-nyolc fiatal hadnagy, főhadnagy kerülhetett be, felvételi vizsga nélkül.

Csécsi Nagy Imre a császári és királyi Hadiiskola sikeres befejezését követően az akkori gyakorlatnak megfelelően különböző vezérkari tiszti beosztásokba került, amelyekben a vezérkari testületbe történő bekerülésre való alkalmasságát kellett bizonyítania. Szolgált császári és királyi csapat-, illetve seregtesteknél, és szépen haladt előre a ranglétrán.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Szerbia közötti háború – amely később világháborúvá „teljesedett” –, idején Csécsi Nagy Imre huszárosztály-parancsnokként, majd ezredparancsnokként, illetve lovasdandár-parancsnokként szolgált, egészen az 1917-es esztendő elejéig, amikor is háterszági beosztásba került, és ott érte őt az Osztrák–Magyar Monarchia katonai

összeomlása. A háború kezdetén alezredes Csécsi Nagy a háború befejeztekor ezredesként szolgált, számos katonai kitüntetés birtokosaként.

A Magyar Népköztársaság szolgálataira nem tartott igényt. 1919. január 1-jével nyugállományba került sok száz tábornoki, illetve ezredesi rendfokozatot elért bajtársával egyetemben.

A Magyar Népköztársaság, majd a Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején nyugállományú ezredesként Nagyváradon tartózkodott, ahonnan a város románok általi elfoglalását követően sem távozott el.

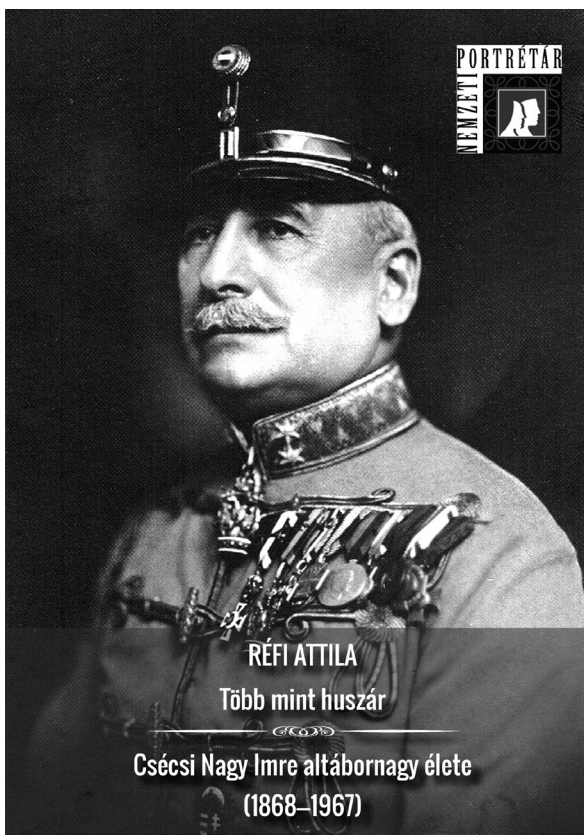
Amikor kiderült, hogy a román megszállás véglegesnek tekinthető, akkor több társával együtt „szervezkedésbe fogtak” a román megszálló hatalom ellen. A szervezkedés a megszálló hatóságok tudomására jutott, és Csécsi Nagy Imrét több társával együtt 1919 decemberében letartóztatták.

A román VI. hadtest parancsnokságának hadbírósa – az 1920. február 7-én, Nagyváradon kihirdetett ítéletében – az összeesküvéssel vádoltak közül hét személyt halálos ítélettel, míg egyet tizenöt évi kényszermunkával sújtott. A következő tárgyaláson, 1920. július 17-én három halálos ítélet, egy tíz- és egy ötéves kényszermunkára elítélés és két felmentő ítélet született. Az elítéltek fellebbezést nyújtottak be, és végül a bukaresti Legfelsőbb Katonai Törvényszék 1920. szeptember 29–30-án jogerősen megsemmisítette a korábbi ítéletet.

A magyar katonatisztek szabadlábba kerültek, és Magyarországra utaztak. Csécsi Nagy Imrét az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós 1921. január 21-én kelt Kormányzói Elhatározással ismét a tényleges állományba helyezte vissza, és hamarosan vezérőrnaggyá nevezte ki. A következő hónapokban Csécsi Nagy Imre különböző beosztásokat töltött be, igaz, ezek a beosztások már a legtöbb esetben a katonai közigazgatáshoz, katonai bírászkodáshoz kötődtek. A világháborúban nyújtott katonai teljesítménye alapján a vitézek főkapitánya 1921. augusztus 19-én a Vitézi Rend tagjává avatta a tábornokot, aki nem sokkal később a Legfelsőbb Honvédtörvényszék elnöki tisztébe került.

1922. január 1-jével altábornagyi kinevezést nyert, majd néhány hónap leteltével átmeneti viszonyba került; 1923. július 1-jével nyugállományba helyezte az államfő.

Csécsi Nagy Imre életében a nyugállomány nem jelentette azt, hogy minden közéleti szerepléstől visszavonult volna, rendkívül aktív társadalmi életet élt. Számos egyesületben,

szövetségben, szervezetben viselt tisztséget, még a „Miss Hungaria” választás zsűrijében is helyet kapott 1929 januárjában!

A második világháború befejeztét követően Csécsi Nagy Imre és családtagjainak élete a volt magyar királyi Honvédség tábornoki és tisztikara tagjainak döntő többségéhez hasonlóan alakult. Igazoló bizottsági eljárás – Csécsi Nagy Imrét a honvédelmi miniszter állandó igazoló bizottsága 1945. október 12-én „igazoltnak” jelentette ki –, a lakásba idegen család(ok) „befogadása”, nyugellátás megvonása, kitelepítés... Csécsi Nagy Imre a jelzetek esetében némi szerencsével bírt. Megvont nyugellátását visszakarta – egy időre –, és a Budapestről való kitelepítést is „megúsza”, jöllehet testvérei, közeli hozzátartozói, barátai „vidéki lakosokká” váltak.

Az 1950-es és az 1960-as években a magyar királyi Honvédség egykori altábornagya békés hétköznapiakat élt meg. Zsebnoteszébe feljegyzett minden lényeges dolgot, figyelt a hazai és világ más tájain történetekre, és magáénak vallotta Tompa Mihály költő örökérvényű szavait, amelyeket az 1953-as és 1954-es naptárának elejére írt:

„Hajolj meg a változhatlan előtt. –

A bösz vihar, mint óriási bárd,

Ketté szakasztja a dacos fenyőt;

De a meghajló fűszálnak nem árt.” (Tompa Mihály: Nőmnek)

Csécsi Nagy Imre 1967. július 19-én Budapesten hunyt el, 100. életévében, július 26-án helyezték örök nyugalomra a rákoskeresztúri Új köztemetőben.

Életútját már nemcsak a Hadtörténelmi Levéltárban lévő Csécsi Nagy Imre-irathagyaték őrzi, hanem egy alapos életrajzi kötet is bemutatja azt. Egy olyan kötet, amely példát ad arról, hogy a levéltári forrásokat, naplófeljegyzéseket, sajtóanyagot, emlékezéseket és a családban megőrzött történeteket miként lehet értékes történeti munkává formálni. Ráadásul mindezt olyan korabeli dokumentumokkal, fotókkal illusztrálta a szerző, amelyek az olvasót egyszer-egyszer visszarepítik a múltba. Ott érezheti magát a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián, az első világháború harcterein, külföldi utazásokon, koncerteken, előadásokon és nota bene még egy szépségkirálynő-választáson is.

Réfi Attila:

Több mint huszár. Csécsi Nagy Imre altábornagy élete (1868–1967)

Nemzeti Potrétár, Budapest, 2025, 476 oldal

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

A SZERZŐRŐL:

Gál Csaba ny. ezredes, katonai szakíró (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

EGYRE NŐNEK AZ OROSZ VESZTESÉGEK UKRAJNÁBAN

2026. július 15-én John Ratcliffe, az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség igazgatója egy konferencián felszólalásában azt állította, hogy az ukrán frontvonalra érkező orosz katonák mintegy 20–30 percen belül meghalnak vagy megsebesülnek.¹ Első alkalommal történt, hogy egy magas beosztású amerikai hírszerző megerősítette: a háború óriási veszteségeket okoz Moszkva számára. Európai és ukrán szakértők hónapok óta jelzik, hogy az orosz veszteségek száma rekordszintre emelkedett. Ratcliffe szerint az amerikai hírszerzési adatok összhangban vannak a nyilvánosan hozzáférhető jelentésekkel, vagyis az orosz újoncok rövid időn belül elvesztik harci képességüket, ami annak köszönhető, hogy „a mesterséges intelligenciával működtetett drónok rendkívül specializált, alacsony költségű gyilkológépekké váltak”.

A Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központja (Center for Strategic and International Studies, CSIS) szerint az oroszok és az ukránok veszteségi aránya 2026 első felében közel 8:1-re emelkedett, szemben a háború nagy részében tapasztalt 2:1-es vagy 3:1-es aránnyal, miközben a mesterséges intelligenciával működtetett drónok egyre szélesebb körben jelentek meg a fronton. A CSIS kutatói szerint Oroszország 2022. februári inváziója óta a két oldalon összesen több mint kétmillió katona halt vagy sebesült meg, ebből 1,4 millió áldozatot Oroszország viselt, köztük akár 450 ezer halottat – ez a második világháború óta a legnagyobb harctéri áldozatszám, amelyet bármely nagyhatalom elszenvedett. „A tanulság az, hogy ezeknek az új technológiáknak a mesteri kezelése éppoly fontos, mint a katonai erő” – mondta Ratcliffe a konferencián. „Ezért tudja egy gyengébb haderő négy és fél évvel később is feltartani Oroszország túljelét.”

OLCSÓBB PATRIOT RAKÉTÁK GYÁRTÁSA VÁRHATÓ

2026. július 20-án a Lockheed Martin vállalat bejelentette, hogy mivel az orosz és az iráni ballisztikusrakéta-támadások miatt megnőtt a Patriot PAC–3 változatú elfogórakéták iránti igény, ezért a keresett elfogórakéta kisebb és olcsóbb – bár kevésbé hatékony – változatát tervezi gyártani.² A PAC–3 ACE³ jelzésű rakéta a jelenlegi változat indítóberendezését, valamint parancs- és vezérlőszoftverét használná, de olcsóbb rakétahajtóművet, radart és elektronikus vezérlőegységet kapna, így előállítási költsége nem érné el a jelenlegi változatának a felét. Az ACE változat nem lesz alkalmas a legfejlettebb rakéták elleni védekezéshez,

¹ Livingstone 2026a.

² Tucker 2026.

³ Adapted Capability Effector.

viszont hatékony lesz az olyan, alacsonyabb technológiai színvonalú, rövid hatótávolságú ballisztikus rakéták ellen, amelyeket Irán és Oroszország használt 2026-ban a pusztító támadásai során. Jelenleg az Amerikai Egyesült Államoknak és a PAC–3 rakétákat használó szövetségeseinek annyi ilyen rakétára van szüksége, amennyit az iparág összesen elő tud állítani. Ugyanakkor az alternatívákra is szükség van, nem mindenhez kellenek azok a képességek, amelyekkel ez a változat rendelkezik – például drónok elfogásához. Ugyanakkor az ACE alkalmas lehet majd az Iszkander rakéták lelövésére is. Az ukránok szerint a francia–olasz SAMP/T típusú rakétarendszer egyelőre nem elég hatásos az orosz ballisztikus rakéták ellen. A Lockheed Martin jelenleg népszerűsíti az ACE változat ötletét a kompatibilis PAC–3 indítóberendezésekkel rendelkező országok között, hogy azok támogatásával közös fejlesztést kezdjenek, és legkésőbb 2028-ban megkezdhessek a gyártást.

NYOLC NATO-TAGÁLLAM HÁLÓZATBA KÖTNÉ KATONAI MESTERSÉGES HOLDJAIT

2026. július 7-én az ankarai Védelmi Ipari Csúcstalálkozón bejelentették, hogy nyolc NATO-tagállam a jövőben hálózatba szervezné katonai műholdjait a „nagy sebességű kommunikáció, a hírszerzés és a rakéták észlelése” elősegítése érdekében.⁴ Ez a lépés számos más, a NATO űrképességeinek fejlesztését célzó új kezdeményezéshez csatlakozik. Több ország műholdjainak összekapcsolása „leküzdheti az egyes országok műholdflottáinak költség-, idő- és lefedettségi korlátait” – áll a NATO sajtóközleményében. Az új hálózat a HALO⁵ rövidítést viseli, és kezdetben Dánia, Finnország, Hollandia, Kanada, Németország, Norvégia, Svédország és Törökország képezi a tagságát, de várhatóan további országok is csatlakoznak hozzá. A HALO a műholdak és az érzékelők beszerzésére, valamint a szoftverek és a szabványok fejlesztésére fog összpontosítani. A közlemény szerint a kezdeményezés „elsősorban a nemzeti igények kielégítésére irányul; a műholdkonstelláció felépítését és finanszírozását a projekt előrehaladtával határozzák meg”.

PORTUGÁLIA OLASZ HADIHAJÓK BESZERZÉSÉT TERVEZI

2026. július 20-án Giorgia Meloni olasz miniszterelnök Luís Montenegro portugál partnere jelenlétében bejelentette, hogy Portugália három fregattot szándékozik vásárolni az olasz Fincantieri hajóépítő vállalattól.⁶ Meloni szerint a három FREMM⁷ EVO típusú hajó eladása az olasz védelmi ipar képességeinek elismerése, valamint azt is jelzi, hogy Európa hogyan képes megerősíteni autonómiáját a technológiai képességek javításába történő befektetésekkel. A bejelentett üzlet értéke mintegy 3,9 milliárd euró. A Fincantieri a FREMM EVO-t (*evolution*) az eredeti FREMM-program „továbbfejlesztett változataként” hirdeti. A 6500 t vízkiszorítású hajó hossza 144 m, maximális utazósebessége pedig meghaladja az 50 km/h-t. A hajótípus a technológia és a teljesítmény alapján élen jár majd a hadihajók között, hasznosítva a legutóbbi programokban már elért főbb technológiai fejlesztéseket, valamint javítva a képességeket a legújabb drónellenes és személyzet nélküli rendszerek integrációja révén.

⁴ Hitchens 2026.

⁵ Hybrid Alliance Layered Operations in Space – jelentése körülbelül: hibrid szövetségi rétegzett műveletek az űrben.

⁶ Stancy 2026.

⁷ Frigate Européenne Multi-Mission – többcélú európai fregatt.

ÚJ UKRÁN DRÓNVADÁSZ ESZKÖZ

2026. július 21-én a farnborough-i nemzetközi repülőipari kiállításon az ukrán Skyfall vállalat bemutatta a P1–Sun Jetkiller elnevezésű drónját, amelyet az orosz Gerany–3 drónok elleni harcra, azok megsemmisítésére fejlesztett ki mindössze három hónap alatt.⁸ A Gerany–3 az iráni Sahed drón sugárhajtóművel szerelt változata, melynek sebessége jelentősen nagyobb a propelleres meghajtásúénál. A Skyfall előző drónelfogó eszközének maximális sebessége csak 310 km/h volt, ezt sikerült mintegy 20%-kal, 370 km/h-ra megnövelni. Az ukrán légvédelem radaros mérései alapján a Gerany–3 drónok maximális sebessége elérheti a 400 km/h-t, de ezt a sebességet nem képesek sokáig fenntartani, így amikor csökken a sebességük, akkor a Jetkiller sikeresen támadhatja azokat. Az eszközt már harci bevetésekben is sikeresen tesztelték, sorozatgyártásukat 2026 augusztusában tervezték megkezdeni havi 55 ezer darabos ütemben. Földi indítása viszonylag sok energiát vesz ki az akkumulátorából, ezért alkalmassá tették helikopterekről és repülőgépekről történő bevetésre is. Az orosz drónok ellen a P1–Sun dróncsalád korábbi változatait például An–28 típusú könnyű szállító repülőgépről is rendszeresen bevetették, emellett a repülőgép fedélzetén elhelyezett Gatling-rendszerű, hatsöves M134 Minigun géppuska is hasznosnak bizonyul a drónok megsemmisítésében.⁹

UKRÁN F–16-OSOK SZEREPE A DRÓNOK ELLENI HARCBA

2026. július 30-án jelent meg Justin Bronk légierő-szakértőnek a RUSI¹⁰ számára készített elemzése az ukrainai légi háborúról.¹¹ Megállapítása szerint az ukrán légierő F–16 típusú vadásziparrepülőgépei kulcsfontosságúak az orosz drónok elleni harcban, de a gyakori bevetések kimerítik a viszonylag kis flottát. Ezzel a típussal több mint 2500 Gerany és Gerbera típusú kamikazedrón megsemmisítettek meg, viszont az ilyen bevetések sok repülési órát vettek el a repülőgépek üzemidejéből, valamint sok levegő-levegő rakéta felhasználását igényelték 2024 közepe óta, amikor az ukrán légierő elkezdte használni az első nyugati gyártmányú repülőgépeit. Ukrajna vadásziparrepülőgép-flottája 2026 közepén becslések szerint 39 F–16, négy Mirage 2000-5, valamint néhány Su–27 és MiG–29 típusú repülőgépből állt. Az F–16-osok megjelenése fordulópontot jelentett az ukrainai légi háborúban, mert lehetővé teszi amerikai és francia gyártmányú sziklóbombákkal távolsági támadások végrehajtását földi célpontok ellen, viszont a drónok elleni bevetésekkel túlterhelték ezeket a repülőgépeket. Ukrajnának sikerült legalább részben kordában tartania a drónfenyegetést sűrű, rövid hatótávolságú légvédelmi zónák kialakításával, melyekben rövid hatótávolságú légvédelmi rakétákat, légvédelmi ágyúkat, mobil géppuskacsapatokat és különféle hazai gyártású elfogó drónokat telepítenek. Ezek az eszközök és löszerek viszonylag olcsók, viszont a hosszú frontvonal, illetve a hátsószági városok védelme nagyos sok eszközt és személyi állományt igényel. Bronk szerint ideális esetben Ukrajnának a rövid hatótávolságú légvédelmi zónákra kellene támaszkodnia a drónok megállításához, az F–16-osokat pedig más feladatokra, például mélységi csapások végrehajtására alkalmazhatná – ha az ukrán vezetés is úgy akarná.

⁸ Gosselin-Malo 2026.

⁹ Litnarovich 2026.

¹⁰ Royal United Services Institute – a világ legrégebbi védelmi és biztonsági agytrösztje, 1831-től működik Nagy-Britániában.

¹¹ Peck 2026.

EURÓPA KÉT DEMILITARIZÁLT TÉRSÉGE

2026. július 27-én a War on the Rocks véleményközlő honlapon jelent meg Douglas Peifer, az amerikai légierő akadémiájának professzora viszonylag hosszú írása, melyben azt elemzi, hogy Európa két demilitarizált területének státuszát az anyaországuknak miért nem célszerű megváltoztatnia.¹² A Spitzbergák Norvégia északi partjától 450 km-re, az Északi-sarktól közel félúton találhatók, és egy 1920-ban aláírt szerződés¹³ – melyhez már több mint 40 ország csatlakozott –, értelmében lett demilitarizált terület. Az Åland-szigetcsoporthoz a Balti-tengerben, Svédország és Finnország között található, mintegy 6500 sziget és zátony tartozik hozzá, és az 1921-ben kötött szerződés¹⁴ alapján tilos ott katonai erődítményt létesíteni. A szerző a két szerződés történelmi előzményeinek bemutatása után jelzi, hogy mindkét országban felmerült – különösen Oroszország Ukrajna elleni agresszióját követően – a két terület státuszának a megváltoztatása. A Spitzbergák bevonása a katonai tevékenységbe elősegítené az orosz haditengerészet egységei mozgásának megfigyelését és ellentevékenység végzését, és hasonló lenne a helyzet az ilyen szempontból kisebb jelentőségű Åland-szigetcsoporthoz is. Ugyanakkor Peifer részletesen kifejti, hogy szerinte az érintett felek miért nem szeretnék a demilitarizált státusz eltörlését. Következtetésének leegyszerűsített lényege, hogy a szerződések felmondásával a két ország, illetve a NATO többet veszítené, mint amennyit nyerne. Åland esetében a remilitarizáció katonai indokai elhanyagolhatók, mert a finn erők elegendők az orosz tevékenységek elrettentéséhez, viszont ürügyet szolgáltatna Oroszországnak valamilyen nemzetközi fellépésre. A Spitzbergák esetében Norvégia a hidegháború egész ideje alatt megbirkózott a szerződéses korlátozásokkal olyan szovjet fenyegetéssel szemben, amely messze felülmúlta mindazt, amit Oroszország jelenleg fel tud vonultatni, emellett az ország már a NATO tagja. A több mint 100 éves nemzetközi szerződések felbontása ráadásul ürügyet szolgáltatna egyes nagyhatalmak számára – és itt a szerző Oroszországot, Kínát és az Amerikai Egyesült Államokat is nevesíti –, a nemzetközi szerződések figyelmen kívül hagyására.

NÉMETORSZÁG TOMAHAWK ROBOTREPÜLŐGÉPEKET VÁSÁROL

2026. július 9-én Friedrich Merz német kancellár bejelentette, hogy az ankarai NATO-csúcstalálkozó margóján megállapodott az amerikai kormány képviselőivel, hogy országa Tomahawk típusú támadó robotrepülőgépeket vásárol az Amerikai Egyesült Államoktól, és azokat majd német területen állomásoztatja.¹⁵ Ezzel a lépéssel a korábban tervezett amerikai telepítések helyett Németország saját eszközökkel valósítja meg a nagy hatótávolságú csapásmérő képességét, és ezzel pótolja védelmi rendszere egyik kritikus stratégiai hiányosságát. A beszerezni tervezett rakéták és indítóállványok számát nem hozták nyilvánosságra. A tervezett beszerzés összhangban áll Donald Trump amerikai elnök törekvéseivel, hogy az európai szövetségesek maguk fizessenek a saját biztonságukért, például amerikai fegyverek vásárlásával. A Tomahawkok németországi telepítése korábban bizonytalanra vált, miután Trump 2026 májusában bejelentette, hogy csökkenti az amerikai katonai jelenlétet

¹² Peifer 2026.

¹³ Treaty of 9... 1925.

¹⁴ Internationella avtal... 1921.

¹⁵ Germany to buy... 2026.

Németországban. Németország gyártja a német–svéd közös fejlesztésű, légi indítású Taurus támadó robotrepülőgépet, amelynek hatótávolsága 500+ km, a Tomahawké pedig ennek többszöröse, a változattól függően 1600–2500 km között van.

JAPÁN AZ OROSZ KÉMEK FÉSZKÉVÉ VÁLT

2026. július 12-én a japán sajtó ismertette a New York Times egyik cikkét, amely bemutatja az orosz hírszerzés átszervezését azt követően, hogy Oroszország Ukrajna elleni agresszióját követően a nyugati országok többsége több száz orosz kémét/diplomatát kiutasított, valamint feketelistára tették a Kremllel kapcsolatban álló vállalatokat.¹⁶ Az összehangolt intézkedések célja az volt, hogy megnehezítse a Kreml számára a hírszerzés folytatását, valamint olyan felszerelések beszerzését, mint a mikrochipek, a rádióberendezések és a fegyvergyártáshoz használt célgépek. A japán hatóságok szerint azóta a kiutasított kémek közül többtucatnyian egy váratlan helyen bukkantak fel: Japánban. Az ország gyenge kémkedésellenes törvényei és virágzó high-tech ipara miatt Japán kulcsfontosságú szerepet játszik az orosz háborús erőfeszítésekben. Az ukrán kormány becslései szerint az orosz rakéták és drónok mintegy 90%-a tartalmaz japán alkatrészeket, holott azokat legálisan nem lehetne Oroszországba exportálni. Az ukránok által bemutatott bizonyítékok ellenére a japán kormány – bár nyilatkozataiban támogatja Ukrajnát –, lassan reagál. Japán régóta kémparadicsomként ismert, részben a második világháború utáni, a háború győztesei által kialakított korlátozások miatt, amelyek nem igazán engedik az ország hírszerző szolgálatainak a megerősítését, ráadásul még külföldi hírszerző ügynöksége sincs. A japán tisztviselők tisztában vannak a kémkedés jelentette fenyegetéssel, és azon dolgoznak, hogy eltávolítsák a hírszerzésre vonatkozó, évtizedek óta fennálló korlátozásokat. A cikk több kémkedési esetet is felidéz, valamint megnevezi a Japánban folyó orosz hírszerzést koordináló személyt, az orosz katonai hírszerzés 20. igazgatóságához tartozó, az Aeroflot tokiói irodáját vezető Makszim Vlagyimirovics Filcsenkovot.

AUSZTRÁLIA ELSŐKÉNT VÁSÁROLHAT AMERIKAI AIM-260 TÍPUSÚ RAKÉTÁT

2026. augusztus 6-án Richard Marles ausztrál védelmi miniszter bejelentette, hogy országa „közel” 736 millió ausztrál dollárt (518 millió USD-t) fog befektetni „legfeljebb 450” rakéta beszerzésére az Ausztrál Királyi Légierő (RAAF¹⁷) számára.¹⁸ Ezzel Ausztrália lesz az amerikai gyártmányú, látótávolságon túli AIM-260 JATM¹⁹ levegő-levegő osztályú rakéta első külföldi vásárlója. A Lockheed Martin által gyártott rakétáról az első nyilvános felvétel 2026 májusában jelent meg, de Ausztrália már két hónappal korábban megkapta az engedélyt a JATM beszerzésére. Akkoriban az összes rakéta, valamint több teszt példány és a kapcsolódó felszerelés beszerzési árát több mint hárommilliárd USD-re becsülték. Canberra az AIM-260 rakétát először a RAAF F/A-18F Super Hornet többcélú vadászrepülőgépein, majd az F-35A Lightning II ötödik generációs vadászrepülőgépein, később pedig az EA-18G Growler harcászati rádióelektronikai lefogó repülőgépen fogja alkalmazni.

¹⁶ Bradley et al. 2026.

¹⁷ Royal Australian Air Force.

¹⁸ Yeo 2026.

¹⁹ Joint Advanced Tactical Missile – közös korszerű harcászati rakéta.

UKRAJNA LÉGGÖMBÖKET IS BEVET A HÁBORÚBAN

2026. június közepén több sajtóforrásban arról jelentek meg információk, hogy Ukrajnában olyan rakétát fejlesztenek, amely a sztratoszférába emelkedő léggömbökről indítva alkalmas a megszállt ukrán területeken energiaellátási zavarokat okozni.²⁰ A DART elnevezésű rakétát és annak alkalmazását az Innovatív Technológiai Központ fejleszti egy olyan program keretében, amelynek célja közepes hatótávolságú támadások végrehajtása, hogy Kijev nyomást gyakoroljon a Kremlre, hogy az vonja vissza csapatait, és térjen vissza a tárgyalóasztalhoz. Az ukránok már korábban is használtak léggömböket háborús célokra, például felderítésre és az orosz légvédelem aktivizálására csaliként. 2026 májusában viszont olyan videófelvétel jelent meg, amelyen az amerikai Hornet drón léggömbökről történő indítása látható, onnan a támadó drón hatótávolsága közel megduplázódik. Ukrán forrás²¹ szerint a DART rakéta teljes hossza 1,84 m, üres tömege 13 kg, a harci rész tömege – konfigurációtól függően – 3,4–10 kg, és grafitelemekből áll. Indítási magassága 12–18 km, elengedés után az aerodinamikus kormányfelületek segítségével navigációs rendszere a szükséges irányba állítja a rakétát szabadesés közben, majd mintegy 6 km magasságban az elektronikus navigációs rendszere leáll – így repülését nem befolyásolja az esetleges ellenséges zavarás. Onnantól a szilárd üzemanyagú rakétahajtómű gyorsítja a rakétát, nehéz feladat elé állítva az orosz légvédelmet.

EGYÉB HÍREK RÖVIDEN

2026. július 17-én a vietnámi védelmi miniszter tokiói látogatásakor bejelentették, hogy a két ország a 2023-ban elhatározott „átfogó stratégiai partnerség” alapján szorosabbra fűzi védelmi együttműködését, és ennek keretében hamarosan tárgyalásokat kezdenek gyors partraszállító hajók közös fejlesztéséről és gyártásáról. Ezek olyan hajók, amelyek a szárazföldet megközelítő nagyobb hajókról képesek személyi állományt, ellátmányt és haditechnikát gyorsan a partra szállítani. <https://breakingdefense.com/2026/07/japan-vietnam-exploring-joint-work-on-fast-landing-craft> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)

2026. augusztus 3-án mintegy 1600 fő bevonultatásával megkezdődött Dániában a 2023-ban bejelentett új sorkatonai kiképzési rendszer megvalósítása. Az ukrainai háború és Trump amerikai elnök Grönlandot érintő „kívánsága” hatására a korábbi négy hónapos sorkatonai szolgálatot 11 hónaposra növelték, az évenként bevonultatottak számát pedig ötezer-ről 7500-ra, és már nők is lehetnek sorkatonák. A 11 hónapból öt hónap alatt megtörténik az alapkiképzés, a maradék hat hónapot a katonák a kijelölt egységüknél töltik műveleti beosztásban. A dán sorkatonaság feltöltése alapvetően önkéntes alapon történik, az esetleges hiányzó létszámot pedig sorsolással töltik fel. <https://www.defensenews.com/global/europe/2026/08/03/denmark-begins-extended-military-conscription-in-response-to-russia-trump> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 04.)

²⁰ Livingstone 2026b.

²¹ Szafronov 2026.

2026. augusztus 5-én az amerikai Kongresszus Költségvetési Hivatala nyilvánosságra hozta, hogy az első Trump-osztályú csatahajó megépítése 23,4 milliárd dollárba fog kerülni, és az azt követő 14 hajóra átlagosan 18 milliárdot terveznek fordítani darabonként. Ez az összeg 15 darab nukleáris meghajtású, 35 ezer tonna vízkiszorítású hajóra vonatkozik, de a haditengerészet 35–41 ezer tonnás hajókban is gondolkodik, a felső határt elérők költsége viszont 16%-kal magasabb lehet. 2026 elején – azonnali megrendelés esetén – az első egység megépítésének költségét 20,6 milliárd dollárra becsülték, augusztus elején hagyományos meghajtással már 21,3 milliárdba került volna, ugyanakkor a Költségvetési Hivatal megjegyzi, hogy a nukleáris meghajtású hajók üzemeltetési költsége alacsonyabb. Az első Trump-osztályú csatahajó megrendelése 2028-ban várható, a programot 2056-ban tervezik befejezni. <https://breakingdefense.com/2026/08/first-battleship-could-cost-more-than-23-billion-cbo-says> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 06.)

2026. augusztus 6-án az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa jelezte, hogy Törökország a saját készleteiből amerikai eredetű fegyvereket szeretne átadni Ukrajnának, és ehhez kér engedélyt. A listán többek között az M270 típusú rakéta-sorozatvető 12 darab indítóberendezése, 2524 darab M26 típusú, kazettás töltetet tartalmazó rakéta (hatótávolsága 30 km), 70 darab M39 harcászati ballisztikus rakéta (hatótávolsága 165 km) és 47 ezer darab M509A1 típusú 203 mm-es kazettás tüzérségi lőszer szerepel. Az eszközök átadását augusztus második felére tervezték. <https://www.militaryperiscope.com/news/turkey-plans-heavy-artillery-and-missile-transfer-to-ukraine> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 13)

2026. augusztus 13-án Trump amerikai elnök elrendelte, hogy – a már 2025 őszén felmerült javaslat alapján – a Ford-osztályú repülőgép-hordozóknál térjenek vissza a gőzkatapult alkalmazására. A hajóosztály első három már megépült vagy előrehaladott állapotban lévő egysége (Gerald R. Ford, John F. Kennedy és az Enterprise) megtartja az elektromágneses katapultrendszerét és az elektromos árammal hajtott lifteket, de az üzemeltetés során szerzett negatív tapasztalatok miatt az osztály negyedik hajója, a Doris Miller építésénél visszatérnek a gőzkatapult és a hidraulikus liftek alkalmazásához. Ez az építés alatt álló hajónál áttervezést igényel és költségnövekedést okoz, valamint a katapultot és a lifteket korábban gyártó vállalatoknál új beruházásokat tesz szükségessé. <https://breakingdefense.com/2026/08/trump-orders-return-of-steam-catapults-on-carriers-fifth-public-shipyard> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 14.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bradley, Jane et al.: *How Putin turned Japan into a den of spies*. The Japan Times, 2026. 07. 12. <https://www.japantimes.co.jp/news/2026/07/12/japan/politics/putin-japan-den-spies> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- *Germany to buy US Tomahawks in shift toward own long-range capability*. Reuters, 2026. 07. 09. <https://www.defensenews.com/global/europe/2026/07/09/germany-to-buy-us-tomahawks-in-shift-toward-own-long-range-capability> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- Gosselin-Malo, Elisabeth: *Ukraine's Skyfall unveils new drone interceptor to strike Russian Shaheds faster*. Breaking Defense, 2026. 07. 22. <https://breakingdefense.com/2026/07/ukraines-skyfall-unveils-new-drone-interceptor-to-strike-russian-shaheds-faster> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)

- Hitchens, Theresa: *Eight NATO allies to create new satellite mega-constellation*. Breaking Defense, 2026. 07. 08. <https://breakingdefense.com/2026/07/eight-nato-allies-to-create-new-satellite-mega-constellation> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- *Internationella avtal och dokument rörande Åland*. Åland Kulturstiftelse. <https://kulturstiftelsen.ax/app/uploads/2020/07/english-3-3-1.pdf> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 03.)
- Litnarovych, Vlad: *Ukraine Turns An-28 Into Airborne Drone Hunter Using PI-SUN Interceptors Against Shaheds*. UNITED24, 2026. 04. 24. <https://united24media.com/latest-news/ukraine-turns-an-28-into-airborne-drone-hunter-using-pi-sun-interceptors-against-shaheds-18185> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 01.)
- Livingstone, Katie: *Russian troops survive just 20-30 minutes on Ukraine's front lines, CIA director says*. Defense News, 2026a. 07. 16. <https://www.defensenews.com/global/europe/2026/07/16/russian-troops-survive-just-20-30-minutes-on-ukraines-front-lines-cia-director-says> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- Livingstone, Katie: *Ukraine's newest strike weapon drifts into Russia on the wind*. Defense News, 2026b. 06. 25. <https://www.defensenews.com/global/europe/2026/06/25/ukraines-newest-strike-weapon-drifts-into-russia-on-the-wind> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- Peck, Michael: *Ukraine's F-16s are being worn out from intercepting Russian drones*. Military Times, 2026. 07. 30. <https://www.militarytimes.com/flashpoints/ukraine/2026/07/30/ukraines-f-16s-are-being-worn-out-from-intercepting-russian-drones> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 04.)
- Peifer, Douglas: *Why Norway and Finland Should Preserve Two of Europe's Most Important Security Arrangements*. War on the Rocks, 2026. 07. 27. <https://warontherocks.com/why-norway-and-finland-should-preserve-two-of-europes-most-important-demilitarized-zones> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 03.)
- Stancy, Diana: *Portugal to purchase three frigates from Italy's Fincantieri: Meloni*. Breaking Defense, 2026. 07. 20. <https://breakingdefense.com/2026/07/portugal-to-purchase-three-frigates-from-italys-fincantieri-meloni> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- Szafronov, Tarasz: *V Ukrajini sztvorili raketu DART dlja zapuszkz z aerosztativ – vona sztijkja do REB*. Militarni, 2026. 06. 16. <https://militarnyi.com/uk/news/v-ukrayini-stvoryly-raketu-dart/> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 10.)
- Treaty of 9 February 1920 relating to Spitsbergen (Svalbard) – Act of 17 July 1925 relating to Svalbard – The Mining Code for Spitsbergen (Svalbard). Roval Ministry of Justice, 1988. <https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19250717-011-eng.pdf> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 03.)
- Tucker, Patrick: *Lockheed Martin unveils baby Patriot missile to address urgent gap*. Defense One, 2026. 07. 20. <https://www.defenseone.com/technology/2026/07/lockheed-martin-unveils-baby-patriot-missile-address-urgent-gap/414897> (Letöltés időpontja: 2026. 07. 27.)
- Yeo, Mike: *Australia commits to buying secretive AIM-260 JATM missiles, first non-US user*. Breaking Defense, 2026. 08. 06. <https://breakingdefense.com/2026/08/australian-commits-to-buying-secretive-aim-260-jatm-missiles-first-non-us-user> (Letöltés időpontja: 2026. 08. 10.)

CONTENTS

MILITARY ORGANISATION AND DEVELOPMENT

Norbert Bakró:

Information Operations against Iran in 2026 3

Mihály Boda:

From „In-theatre war” to Hybrid War. The Coevolution of the International order
and the Character of War from the 18th to the 21st Centuries. 17

Géza Gémesi:

Post-truth Society as the Cognitive Operational Domain of Hybrid Warfare 37

INTERNATIONAL ACTIVITY

Péter Szitás:

Slovakia’s Volatile Ukraine Politics in the shadow
of Domestic Political Dynamics and the War. 46

COMMAND, PREPARATION

Annamária Porkoláb-Minarik:

Algorithms in Uncertainty: the Cognitive Vulnerability
of Military Decision-making in the Era of Artificial Intelligence. 64

Lt. Col. Péter Bolobás:

Training and Moral Continuity in Modern Warfare. Military Virtues
Stay Constant with Changing Technology 77

MILITARY HISTORY

Col. Szabolcs János Gacsai:

Maneuver Warfare during the Campaign in Upper Hungary (30 May – 9 June 1919) . . . 92

FORUM

István Takács – Péter M. Takács:

Thoughts on the Issues of Social Integration in View of the Reserve System
and Defence Economy. 116

Zsolt Dubniczky – Annamária Kocsis:

Officer Careers, Officer Dynasties. 127

Balázs Berkesi – Dávid Kiss:

Secret Traditions – Preserving the Unit Traditions of Special Operations Forces
in Hungary. 137

Andrea Szak:

The Visual Rhetoric of Posters in the First World War 150

REVIEW

Sándor Szakály:

Portrait of a Royal Hungarian Lieutenant General. Attila Réfi’s
Biography of Imre Csécsi Nagy 157

Col. (Ret.) Csaba Gál:

Military and Military Technology News, Information from the World. 160

ABSTRACTS

MILITARY ORGANISATION AND DEVELOPMENT

Norbert Bakró: *Information Operations against Iran in 2026* 3

In 21st-century warfare, the information dimension has become an autonomous domain of military operations. The 2026 US–Israeli operations “Epic Fury” and “Lion’s Roar”, launched on 28 February 2026, showed that kinetic, cyber and cognitive operations are inseparably intertwined. This study examines a complex information operation directed against Iran in 2026 at the strategic, operational and tactical levels, at the intersection of military science, security policy and communication theory, drawing on open-source analyses of the war. It maps Iran’s informational vulnerabilities, presents an integrated information–cyber–diplomatic operational model, evaluates the role of artificial intelligence in cognitive influence, and discusses the methodology of effect measurement against authoritarian regimes. The aim is to develop an analytical framework enabling a systemic understanding of information operations and their application at the national and NATO levels.

Keywords: information operations, Iran, 2026 war, cognitive warfare, hybrid warfare, artificial intelligence, disinformation, OODA-loop, deterrence

About the author: Norbert Bakró, PhD student, Doctoral School of Military Science, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0009-0000-9346-5664)

Mihály Boda: *From „In-theatre war” to Hybrid War. The Coevolution of the International order and the Character of War from the 18th to the 21st Centuries*. 17

The international order and the character of war have been interdependent at least since the creation of the modern state (17th-18th centuries). This means that the nature of war – for example, its connection with politics – remains constant, the changes in its character follow and match changes in the international order. In the international order of the 18th-19th centuries characterized by interstate balance of power, bigger or smaller armies of enlightened absolutist states and 19th-century nation states clashed in theatres of war. The second half of the 20th century saw deterrence based on nuclear weapons being at the center of wartime conflict in the international world dominated by two superpowers. The only surviving superpower took on a global “peacekeeping” role at the end of the 20th century. During the early 21st century, hybrid war is moving to center stage in the polyarchic (multi-centered) order of strengthening non-state and state actors. The paper presents this change while also attempts to answer the question as to what may come after the polyarchic order and hybrid war.

Keywords: history of international relations, security policy, hybrid war, BRICS, polyarchic order

About the author: Dr. Mihály Boda (PhD), Head of Department, hab. Associate Professor (Department of Military History, Faculty of Military Science and Officer Training, Ludovika University of Public Service) (ORCID: 0000-0003-3037-3644; MTMT: 10027457)

Géza Gémesi: *Post-truth Society as the Cognitive Operational Domain of Hybrid Warfare*. 37

One of the defining characteristics of the 21st-century security environment is that conflicts are increasingly extending into the realms of social perception, public discourse, and the digital information space. The rise of social media, algorithm-driven content selection, the emergence of opinion bubbles, and the erosion of societal trust have created an information environment that the academic literature describes as the “post-truth” era. This study examines how this transformed environment increases the vulnerability of modern societies to the disinformation and narrative-shaping operations associated with hybrid warfare. The analysis demonstrates that one of the most important operational domains of contemporary hybrid warfare is the collective interpretive framework of society, its structure of trust, and its mechanisms of reality perception. The study concludes that strengthening societal resilience, media awareness, and cognitive defence will become key elements of future security and defence strategies.

Keywords: post-truth, hybrid warfare, disinformation, information operations, societal resilience, cognitive defence

About the author: LTC Dr. Géza Gémesi, PhD student (Doctoral School of Military Science, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0009-0006-6903-3937; MTMT: 10089255))

INTERNATIONAL ACTIVITY

Péter Sztítás: *Slovakia's Volatile Ukraine Politics in the shadow of Domestic Political Dynamics and the War* . . 46

Since the outbreak of the Russo–Ukrainian War on 24 February 2022, the attitude adopted by the Slovak Republic toward the conflict has exhibited a high degree of volatility. Whereas the progressive governing coalition in office at the time of the outbreak of hostilities, together with the incumbent President of the Republic, unequivocally condemned the internationally unjustifiable actions of the Russian Federation and came to Ukraine's assistance by employing a broad spectrum of available measures, the currently governing social democratic–national coalition, while adhering to the same interpretation of international law, no longer subordinates its policies to the will of Kyiv and has visibly sought opportunities to normalize its relationship with Moscow. This paper aims to examine the transformations in the Slovak Republic's policy toward Ukraine as a function of evolving domestic political dynamics, from the inauguration of Volodymyr Zelenskyy to the present day.

Keywords: Russo-Ukrainian war, Robert Fico, Volodymyr Zelensky, Eduard Heger, Zuzana Čaputová, Smer-SD, Covid-19, energy and humanitarian aid, domestic politics, parliamentary elections

About the author: Dr. Péter Sztítás (PhD) is a student at the Doctoral School of Military Science, Faculty of Military Science and Officer Training, Ludovika University of Public Service, and Deputy Director of Research at Danube Institute. His main research area is the Visegrád region, in particular the Republic of Slovakia. (ORCID: 0000-0001-7458-8722)

COMMAND, PREPARATION

Annamária Pörkoláb-Minarik: *Algorithms in Uncertainty: the Cognitive Vulnerability of Military Decision-making in the Era of Artificial Intelligence* 64

The study examines how artificial intelligence-based decision support transforms military decision-making, particularly commanders' situational assessment, decision-making autonomy, and responsibility. Its starting point is Helmuth von Moltke's (1800-1891) understanding of uncertainty, according to which plans in warfare always encounter friction, information gaps, and unexpected events. On the digital battlefield, this uncertainty does not disappear; rather, it reappears in new forms through data abundance, algorithmic filtering, and AI-generated recommendations. The examples of the Iranian–Israeli confrontation and the Strait of Hormuz serve as an illustration from the perspective of decision theory, showing how rapid data processing and algorithmic target identification may increase the risks related to interpretation, responsibility, and escalation. The study focuses on automation bias, poorly calibrated trust in technology, information overload, and the marginalization of human judgment. Its main argument is that algorithmic decision support does not eliminate uncertainty but reorganizes it; therefore, it can meaningfully support military decision-making only if applied in a human-centered, adaptive, and critically reflective manner. As a novelty, the study uses Moltke's concept of uncertainty as an interpretive framework for understanding the cognitive vulnerabilities of MI- based military decision support, and points out that rather than eliminating it, algorithmic systems reorganize the uncertainty of decisions.

Keywords: artificial intelligence; military decision-making; Moltke; "mission command"; automation bias; information overload; cognitive vulnerability; Strait of Hormuz; digital battlefield

About the author: Annamária Pörkoláb-Minarik, clinical psychologist, international organization development consultant (ORCID: 0009-0005-5153-1682)

Lt. Col. Péter Bolobás: *Training and Moral Continuity in Modern Warfare. Military Virtues Stay Constant with Changing Technology* 77

The emergence of disruptive technologies in warfare and military training is often discussed using the concept of "paradigm shift", but the use of this term often leads to conceptual overuse. The aim of this study is to examine whether technological developments have actually resulted in a change in the basic paradigm of military science, or whether we can rather speak of a functional and moral shift taking place alongside structural continuity. Based on the layered structure of military science and the scientific criteria for paradigm shift, it argues that disruptive technologies have not caused a scientific crisis in the Kuhnian sense. The changes primarily affect the methodology and internal logic of military training,

while leaving its basic function unchanged. The study points out that military virtues – especially courage, responsibility, and accountability – are not disappearing, but are undergoing a functional transformation, and training remains their primary vehicle in the context of technology-mediated warfare. Its central claim is that disruptive technologies do not transform the basic paradigm of military science, but rather result in a functional and moral shift in the fields of military training and warfare.

Keywords: military science, simulation training, military classics, military virtues, paradigm shift, disruptive technologies

About the author: Lt. Col. Péter Bolobás, senior field officer (Directorate of Exercise Planning, Programming and Capability Evaluation, Training Directorate, HDF Defence Staff), a student of the Doctoral School at the Ludovika University of Public Service (ORCID: 0009-0001-1508-5727)

MILITARY HISTORY

Col. Szabolcs János Gacsai: *Maneuver Warfare during the Campaign in Upper Hungary (30 May – 9 June 1919)* 92

Feeling the impact of re-emerging traditional armed conflict in the modern geopolitical environment, the Hungarian Defence Forces have begun to rebuild their conventional tactical and operational maneuvering capabilities. The redevelopment of these old and new capabilities requires an understanding of what maneuver forces are and how they developed in the course of Hungarian history. One of the most effective uses of maneuver forces in the 20th century took place with the deployment of the Hungarian Red Army to conduct a campaign in Upper Hungary in 1919. The aims of the study are to shed light on the principles of employing maneuver forces, the professional background of their development, and to show the way forward for training the maneuver forces of the Hungarian Defence Forces and formulating the principles of their use.

Keywords: Hungarian Red Army, campaign in Upper Hungary, maneuver, slap machine tactics

About the author: Col. János Szabolcs Gacsai, Head of Office (HDF Military Liaison Office, Germany), a student of Doctoral School of Military Science at the Ludovika University of Public Service (ORCID: 0009-0005-7081-6712; MTMT: 10101525)

FORUM

István Takács – Péter M. Takács: *Thoughts on the Issues of Social Integration in View of the Reserve System and Defence Economy* 116

This study analyses the military connections and multidimensional nature of defence economy and social integration. It sheds light on the fact that defence economy not only serves economic and military purposes but is also able to contribute to social cohesion, equality of opportunity and job creation. The involvement of broad strata of society – especially the participation of the youth, women and underrepresented groups – is key to the sustainability of national security.

Keywords: ethical dilemmas, force socialization, military success, social integration, defence economy

About the authors:

István Takács, PhD student, Doctoral School of Military Science, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0009-0002-0527-5102)

Péter M. Takács: PhD student, Doctoral School of Military Science, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0000-0002-6284-6744)

Zsolt Dubniczky – Annamária Kocsis: *Officer Careers, Officer Dynasties* 127

For the second time, the MoD Military History Institute and Museum and the VERITAS Research Institute for History and Archives co-organized the daylong scientific conference Officer Careers – Officer Dynasties 2 in the Pálffy Hall of the Bánya Defence Centre on 19 May 2026. The first conference had been organized a year earlier at the Zsil Street head office of the VERITAS Research Institute for History and Archives on 13-14 October 2025. This year's one-day event – like the one last year – attracted great interest.

Keywords: officer career, officer dynasties, MoD MHIM, VERITAS, Perczel, Zámberk, Árpád Markó

About the authors:

Dr. Zsolt Dubniczky PhD, chief librarian; VERITAS Research Institute for History and Archives (ORCID: 0009-0000-5747-3034)

Dr. Annamária Kocsis PhD archivist librarian; VERITAS Research Institute for History and Archives (ORCID: 0009-0009-7353-092X)

Balázs Berkesi – Dávid Kiss: *Secret Traditions – Preserving the Unit Traditions of Special Operations Forces in Hungary* 137

The preservation of traditions – especially military re-enactment – started to flourish overseas and in the Eastern bloc (concerning topics supported by the state party) in the second half of the 20th century. These topics were mostly connected with the major revolutions of the 19th and 20th centuries, but before long, earlier and minor conflicts also made their way into the world of re-enactment. From the early 2000s, military re-enactment became very popular in Hungary and its scope widened considerably.

In their study, the authors present the activity of a re-enactment association dealing with the history of the special operations forces in order to answer the questions as to the difficulties in presenting the world of special operations forces, whether the methodology this field requires is different from usual research work, and how the preservation and presentation of SOF traditions fits into the life of the legal successor units.

Keywords: military re-enactment, special operations forces, research methods and tools, cooperation with legal successor units, SOF Cadet Program

About the authors:

Balázs Berkesi, military re-enactor (Hungarian SOF Re-enactment Association)

Dávid Kiss, military re-enactor (Hungarian SOF Re-enactment Association)

Andrea Szak: *The Visual Rhetoric of Posters in the First World War* 150

This study explores the visual rhetoric and cultural significance of wartime posters during the First World War, with special emphasis on Hungarian, Central European and Western European examples. Posters served as key tools of propaganda, mobilisation and identity construction. Through a typological and iconographic analysis, the paper reveals how poster imagery shaped public perceptions of patriotism, enemy figures and national unity. A case study of the Hungarian poster “The King is Praying” illustrates the moral legitimization of war through religious symbolism and emotional appeal. Wartime posters are shown to be not only artistic products but also powerful agents in shaping national ideology and public consciousness.

Keywords: First World War, war posters, visual propaganda tool, iconographic elements, “The King is Praying”

About the author: Dr. Andrea Szak PhD, Assistant Professor (Department of Military History, Faculty of Military Science and Officer Training, Ludovika University of Public Service) (ORCID: 0000-0003-2068-5775)

REVIEW

Sándor Szakály: *Portrait of a Royal Hungarian Lieutenant General. Attila Réfi's Biography of Imre Csécsi Nagy* 157

Attila Réfi, a professional and renowned researcher of the history of the Hungarian Hussar Corps, with several remarkable publications set out to present Imre Csécsi Nagy's career path. Certainly, his choice fell on the late lieutenant general because he had been sworn in as a Royal Hungarian officer cadet of the cavalry on 18 August 1888, and became one of the prominent representatives of the Hussar Corps during his entire military career. The book introduces Imre Csécsi Nagy's life career.

About the author: Dr. Sándor Szakály DSc, military historian, director general of the VERITAS Research Institute for History and Archives, research professor at the Faculty of Humanities and Sociology of the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary (ORCID: 0000-0001-8105-0242)

Col. (Ret.) Csaba Gál: *Military and Military Technology News, Information from the World* 160

About the author: Colonel (Ret.) Csaba Gál, military writer (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

MEGJELENT

a Haditechnika különszáma!

136 oldalon az orosz-ukrán háború
haditechnikai hátteréről és harc-
eszközéről – a drónoktól a hajókig.

Megrendelhető a
shop.hmzrinyi.hu
weboldalon,
illetve megvásárolható
a Zrínyi Kiadó boltjában
(1024 Budapest, Fillér u. 14.)

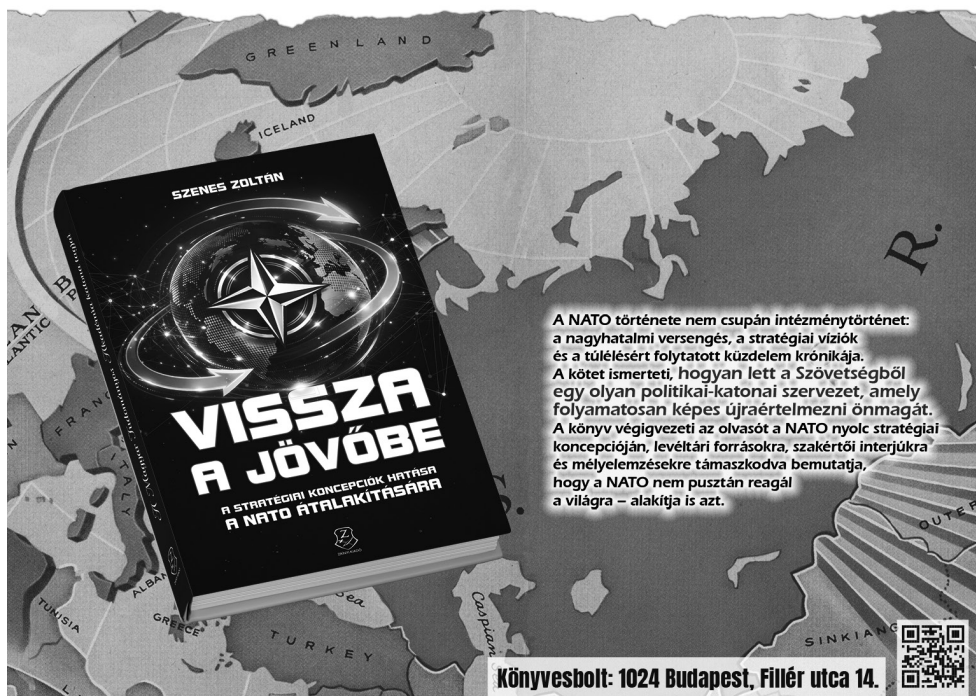

Sam Faddis visszaemlékezése erőteljes és kritikus hangvételű beszámoló, amely részletes és személyes képet ad a CIA kurdisztáni tevékenységéről. Faddis kendőzetlenül beszél az Egyesült Államok iraki szerepvállalásának dilemmáiról, érzékeltetve a stratégiai és politikai szempontok összetettségét, valamint az amerikai intézményi és politikai érdekeltségek hatását a műveletekre. Bár a részletek időnként kódbe vesznek – hiszen a csapat akkori tevékenységének jelentős része máig titkos –, a könyv így is lebilincselő, eddig nem ismert részletekkel tárja fel a misszió kulisszatitkait.

ZRÍNYI KIADÓ

A Zrínyi Kiadó újdonságai

A NATO története nem csupán intézménytörténet: a nagyhatalmi versengés, a stratégiai víziók és a túlélésért folytatott küzdelem krónikája. A kötet ismerteti, hogyan lett a Szövetségből egy olyan politikai-katonai szervezet, amely folyamatosan képes újraértelmezni önmagát. A könyv végigvezeti az olvasót a NATO nyolc stratégiai koncepcióján, levéltári forrásokra, szakértői interjúkra és mélyelemzésekre támaszkodva bemutatja, hogy a NATO nem pusztán reagál a világra – alakítja is azt.

Könyvesbolt: 1024 Budapest, Fillér utca 14.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beleszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglalt állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Non-profit Kft. a szerzővel *szerződést köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (hsz@hmrinyi.hu).
- A szöveg elején szerepeljen az egy bekezdéses (kb. 800–1110 leütéses) összefoglaló (absztrakt) magyar és angol nyelven, illetve a kulcsszavak (ideálisan 5, maximum 10), szintén magyarul és angolul. Az összefoglaló E/3 személyben íródjon, vagyis személyes hangvételű részek ne szerepeljenek benne, illetve ne egyezzen meg a főszövegben olvasható bevezetővel.
- Az összefoglaló után tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), intézményüket, tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám), illetve ORCID- és MTMT-kódjukat. Ez utóbbiak ma már mindenképpen szükségesek ahhoz, hogy a művek az MTMT-ben és a Real Repozitóriumban elektronikus formában szerepelhessenek.
- A címeket lássák el szintjüknek megfelelő, zárójeles jelzéssel (K1, K2, K3), hogy az egyes szövegblokkok alárendeltségét egyértelműsítsék a szerkesztők és a tördelők számára. Legfeljebb három címfokozat legyen.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrezletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Ha ez nem lehetséges, akkor a lefordított ábraszöveget mellékeljék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban, 300 dpi-s felbontásban, min. 1600 pixeles szélességgel. Az íráshoz csatoljanak számozott képaláírást, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel

annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.

- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben is ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi) és méretre (min. 1600 pixel szélesség), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovatainak kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. Tudományos jellegű cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk, s ezeket a lap megjelenése után feltöltjük az MTMT-be. Kérjük, hogy senki ne töltsön fel ide cikket magánúton, ez ugyanis fennakadáshoz vezethet. Amennyiben valamilyen okból a feltöltés halaszthatatlanul sürgős, kérjük, jelezzék a szerkesztőségnek.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések (például kurziválás) nélkül, lábjegyzetként (és ne végjegyzetként) történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével. Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk.

Ha a szöveg egy adott pontján több forrásmunkára kell hivatkozni, akkor a bokrosítás elkerülése végett csak egy felsőindexes szám szerepeljen ott, és a hozzá kapcsolódó lábjegyzeten belül szerepeltessük a műveket, pontosvesszővel ellátva.

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző vezetékneve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után kérjük feltüntetni.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy csak olyan forrás szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző a törzsszövegben hivatkozik, és amely szerepel a lábjegyzetben is.

Egyéb megjegyzések

- A négy számjegynél hosszabb számoknál a CTRL-Shift-Space (nem törő) szóközt alkalmazzuk, ne pedig a sima szóközt vagy a pontot; pl. 430 000. (A négy számjegyű számoknál erre nincs szükség.) Ugyanígy érdemes eljárni a rövidített összetételeknél (pl. „m. kir.” v. „D. C.”).
- Az idézőjelek esetében a magyar változatot használjuk („...”), ne pedig az angol (“...”; ‘...’; ‘...’) verziókat. Belső idézőjelet (>...<) használjunk az idézett szövegben belüli idézőjeles részhez.
- Ha zárójeles részen (...) belül is szükségünk van zárójelre, akkor a szögletes zárójelet [...] alkalmazzuk ott.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Létre		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
		Oldalmegjelölést ebben a részben csak tanulmánykötet és folyóirat (tehát fejezet v. cikk) esetében használunk, ahol a teljes oldaltartományt adjuk meg. Formázás tekintetében csak a cím kurzívulására van szükség; ne használjunk aláhúzást, kövérítést vagy kiskapitális betűket. A pontos dátumokat számokkal, magyaros sorrendben írjuk ki (pl. 2014. 03. 01.).	Teljes műre utalva: oldalszám nélkül; adott idézetre utalva: oldalszámmal vagy oldaltartománnyal. Első előfordulás is ezzel a rövid hivatkozással! Ne használjunk semmiféle formázást (dőlt betű, aláhúzás, kövérítés, kiskapitális betű).
Egyszerzős mű	Vezetéknév Keresztnév: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Csorba László: <i>Akit a sors jókétvében teremtett – Tüköry Lajos életútja</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2023. Bellavia, David: <i>House to House: An Epic Memoir of War</i> . Pocket Star, New York, 2008.	Csorba 2023. Bellavia 2008, 34–36.
Kétszerzős mű	Vezetéknév Keresztnév 1 – Vezetéknév Keresztnév 2: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára: <i>NATO 4.0 és Magyarország</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Detraz, Nicole – Betsill, Michele M.: <i>Climate Change and Environment Security: For Whom the Discourse Shifts</i> . International Studies Perspectives, International Studies Association, 2009.	Szenes–Kecskeméthy 2019. Detraz–Betsill 2009, 303–320.
Három v. több szerző/szerkesztő	Vezetéknév Keresztnév 1 et al.: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Jóna András et al.: <i>A ceglédi hradózáslólaj története</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Rollnick, Stephen et al.: <i>Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior</i> . The Guilford Press, New York, 2008.	Jóna et al. 2019, 15. Rollnick et al. 2008, 42.
Tanulmánykötet (teljes mű)	Vezetéknév Keresztnév (szerk.): Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Hermann Róbert (szerk.): <i>A magyar hadügyi igazgatás története, 1526–1990</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. Shaffer, Ryan (szerk.): <i>The Handbook of African Intelligence Cultures</i> . Rowman and Littlefield, 2023.	Hermann 2021, 55. Shaffer 2023, 731–746.
Tanulmány, könyvfejezet	Vezetéknév Keresztnév: Tanulmánycím. In: Szerkesztő Neve (szerk.): Könyvcím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldalszám–oldalszám.	Kiss István: <i>Bevándorlás az Egyesült Királyságban</i> . In: Besenyő János et al. (szerk.): <i>Európa és a migráció</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 21–38. Santy, Patricia A.: <i>Behavior and performance in the space environment</i> . In: Churchill, S. (szerk.): <i>Fundamentals of Space Life Sciences</i> . Krieger Publishing Company, Malabar, Florida, 1997, 45–81.	Kiss 2019, 21–38. Santy 1997, 45–81.
Folyóiratcikk (nyomtatott)	Vezetéknév Keresztnév: Cikkcím. Folyóiratcím, évfolyam évszám, oldalszám–oldalszám.	Gazdag Erika: <i>Koncepciófejlesztés a NATO-ban</i> . Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 3–19. <i>Az évfolyamot az eredetivel megegyező írásmóddal jelöljük (tehát az impresszumban/borítón szereplő arab v. római számmal).</i>	Gazdag 2022, 18.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI				
Leírás		Példa		
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás		
Folyóiratcikk (elektronikus)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikk</i> cím. Folyóirat címe, évfolyam év/szám, oldalszám–oldalszám. URL vagy DOI (Letöltés időpontja)	Gál Csaba: <i>Milyen biztonsági problémák várhatók 2022-ben?</i> Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 140–149. kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/708/698 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 04.) Kundnani, Hans: <i>Germany as a Geo-economic Power</i> . The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. researchgate.net/publication/233448698_Germany_as_a_Geo-economic_Power (Letöltés időpontja: 2018. 09. 04.)		
Disszertáció, szakdolgozat, kézirat stb.	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím</i> . Munka jellege. Intézmény, évszám.	Lehoczki Zóra Zsófia: <i>A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai</i> . PhD-disszertáció. Nemzeti Közszoologlati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2022.		
Elektronikus könyv	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> [formátum]. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldal. URL (ha van) (Letöltés időpontja)	Háda Béla: <i>Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban</i> [PDF]. Ludovika, Budapest, 2022. ludovika.lnkiy.in/Hada_2022 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 03.) <i>Amennyiben az e-könyv nem érhető el ingyenesen vagy publikus címen, úgy lehetőség szerint kérjük a tágabb beszerzési forrást (pl. amazon.com) jelölni.</i>		
Elektronikus cikk, tartalom, blogbejegyzés (névvel vagy anélkül)	Vezetéknév Keresztnév (ha van): <i>Cím</i> . Weboldal címe/neve, publikálási dátum (ha van). URL (Letöltés időpontja)	Kovács Péter Géza: <i>Bolgár javítóközpont a Stryker számára</i> . vedelmiiparblog.hu, 2023. 10. 05. vedelmiiparblog.hu/blog/bolgar-javitokozpont-a-stryker-szamara (Letöltés időpontja: 2023. 10. 09.) <i>First German IRIS-T air defence system in Ukraine, three more to come</i> . Reuters, 2022. 10. 12. https://www.reuters.com/world/europe/first-german-iris-t-air-defence-system-ukraine-three-more-come-minister-2022-10-12/ (Letöltés időpontja: 2023. 01. 22.)		
		Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás Gál 2022, 142. Kundnani 2011, 40–42. Lehoczki 2022, 15. Háda 2022, 44. <i>Ha a formátum miatt az anyag nem tartalmaz oldalszámozást, a fejezet és a közcímzés, illetve a bekezdés alapján azonosítsuk a helyet, pl. 1. fejezet, 3. bekezdés. Ezt a kiadási év után tüntessük fel, ugyanotti, ahol az oldal-tartalomnyi szoktuk.</i> <i>Ha az anyag nem tartalmaz fejezeteket, közcímeket vagy jelöléseket, akkor a kérdéses rész első pár szavát idézzük idézőjelben, pl. „The question of profitability...”</i> Kovács 2023. First German IRIS-T... 2022.		

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Egy szerző több művel, különböző évekből, egy lábjegyzeten belül	Rövid hivatkozásoknál a vezetőknév nem ismétlődik, csak a kiadások évszámai kerülnek egymás mellé, pontosvesszővel elválasztva.	Csonka Tihámér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983. Csonka Tihámér: <i>Amikor visszajöttök...</i> . Magánkiadás, Budapest, 1988.	Csonka 1983, 19; 1988, 76.
Egy szerző több művel, azonos évből	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve[a, b, c...].	Csonka Tihámér: Katonasors. Magánkiadás, Budapest, 1983a. Csonka Tihámér: Diadalban, vereségben. Magánkiadás, Budapest, 1983b.	Csonka 1983a, 15. Csonka 1983b, 23.
Azonos vezetőknévű szerzők, azonos kiadási év	Rövid hivatkozások esetén a keresztnev rövidítésének, ennek további azonossága esetén a teljes keresztnevnek a kiírásával.	Szabó Endre Győző: <i>A védelmi lépcső elmélete</i> . Ludovika, Budapest, 2022. Szabó Márton: <i>Társadalompoétika</i> . Ludovika, Budapest, 2022.	Szabó E. Gy. 2022, 15. Szabó M. 2022, 15.
Azonos vezetőknévű szerzők, különböző kiadási év	Rövid hivatkozásoknál az évszám önmagában megkülönbözteti a szerzőket, a keresztnevet nem szükséges rövidíteni.	Molnár Attila Károly: <i>A protestáns etika Magyarországon</i> . Ludovika, Budapest, 2021. Molnár Tamás: <i>Az értelmiség bukása</i> . Ludovika, Budapest, 2021.	Molnár 2021, 15. Molnár 2022, 20.
Eredeti megjelenés jelölése (fakszimile v. reprint kiadásnál)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve [eredeti megjelenés éve].	Tarczali Dell'adami Géza – Saáry Jenő: <i>Megváltás Szibériából</i> . Zrínyi, Budapest, 2022 [1925].	Tarczali – Saáry 2022 [1925], 65.
Magyar szerző, külföldi kiadási mű	A magyar vezetőknév után vesszőt teszünk az irodalomjegyzékben.	Somlyai, Gábor et al.: <i>Deuterium Content of the Organic Compounds in Food Has an Impact on Tumor Growth in Mice</i> . Molecular Biology, 45. évf. 2023/1., 66–77. DOI: 10.3390/cimb45010005	Somlyai 2023.
Külföldi, nem latin betűs nyelven íródott mű	Ha egy hivatkozott forrás nem latin betűs nyelven (pl. orosz) jelent meg, a szerzőnek a hivatkozásban minden könyvészeti adatot át kell írnia latin betűsre.	Евгений Федоров: Когда «Крышние орлы» замолчат: перспективы вторжения США на Украину. 01. 11. 2022. Военное обозрение: https://topwar.ru/204177-kogda-kryshnie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzheniya-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05) Fjodorov, Jevgenij: Kogda „Kricsasije orli” zamolchat: perspektivi vtorzsenija SzSA na Ukrainu. 2022. 11. 01. Vojennoje obozrenije. https://topwar.ru/204177-kogda-kryshnie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzheniya-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)	Fjodorov 2022.
Nem azonosítható szerzőjű mű/ismeretlen	<i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	<i>Haza, hűség, becsület – Az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendel-terésű Dandár</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.	Haza, hűség, becsület... 2017. <i>A hosszú címetek rövidítik.</i>

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás
Kiadó/Kiadás helye/Kiadás éve nélkül megjelent mű	Használjuk az alábbi rövidítéseket, szögletes zárójellel jelezve a hiányzó adatot: Év nélkül: [é. n.] Hely nélkül: [h. n.] Kiadó nélkül: [k. n.]	Mangold Lajos – Horváth Cyril (szerk.): <i>Tolnai világtörténelme</i> . Tolnai, Budapest [é. n.]. <i>Staats-Lexikon oder Enzyklopädie der Staatswissenschaften (1834–1848)</i> . Hammerich [h. n.]. Teleki Pál: <i>Magyar politikai gondolatok</i> . [k. n.] Budapest, 1941.
Ismétlődő forrás	A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. (idézett munkák) jelölést használjuk, szükség szerint oldalszám-jelzéssel; közvetlen ismétlődés esetén az Uo. (ugyanott) jelölésre van szükség.	Ryan, Cornelius: <i>A leghosszabb nap</i> . Európa, Budapest, 1985.
Rádióműsor/Podcast	Házigazda/Előadó: <i>Műsorcím</i> . Rádió/Weboldal, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Jamriskó Tamás: <i>Újra jó reggelt Vietnám! 1. epizód – Apokalipszis újratöltve</i> . EPER Rádió, 2020. 05. 11. eper.elte.hu/index.php/2020/05/19/ujra-jo-reggelt-vietnam-1-epizod-apokalipszis-ujratoltve (Letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)
Televízióműsor	<i>Műsor</i> : Cím. Csatorna Neve, publikálási dátum URL (Letöltés időpontja)	<i>Egyetemes Tudomány: A háború hatása a közösségi médiára</i> . Ludovika TV, 2022. 09. 29. ludovika.hu/ludovika-tv/egyetemes-tudomany/2022/09/19/a-haboru-hatasa-a-kozosseg-mediara-2 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 03.)
YouTube	Felhasználó [@nickname] (évszám): <i>A videó címe</i> . YouTube, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@NkeUni] (2022): <i>Vallás és politika az Egyesült Államokban</i> . YouTube, 2022. 11. 21. y2u.be/2FZA5aV0Cf8 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Twitter	Felhasználó [@nickname]: Cím. Twitter, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Eustrat [@Eustrat_uni_nke]: <i>November 1-jén hatályba lépett a digitális piacokról szóló uniós szabályozás</i> . Twitter, 2022. 11. 24. twitter.com/Eustrat_uni_nke/status/1595680623770931205?ext=HHwWisC4rdbE_6QsAAAA (Letöltés időpontja: 2022. 12. 08.)
Facebook/Instagram	Felhasználó [@nickname]: <i>A poszt rövid címként</i> . Forrás neve, Dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@uni.nke]: <i>NKE Gólyabál</i> . Facebook, 2022. 11. 24. fb.com/uni.nke/posts/pfbid0SatQStpHgEUWLAaAoAnMeYd85U7YXTbbpjzV5HPqcXhPXQTAsy8B71l1v13hqCX8B4l (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Film	<i>Filmcím</i> . (Műfaj) Rend. Rendező Neve. Gyártó, Megjelenés éve.	<i>Szabadság, szerelem</i> . (játékfilm) Rend. Goda Krisztina. Cinergi, 2006. <i>A békét őrizték – Az MN 1480 5. Ónállás Rakétaezred története</i> . (Dokumentumfilm) Rend. Tanka Balázs. Katonai Filmstúdió, 2016.

Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás

Mangold–Horváth [é. n.], 15.

Staats-Lexikon 1834–1848, 15.

Teleki 1941, 15.

Ryan 1985: i. m. 45.
Uo. 47.

Jamriskó: Újra jó reggelt... 2022.
A hosszú címeke rövidítsük.

Egyetemes Tudomány:
A háború hatása... 2022.
A hosszú címeke rövidítsük.

NKE: Vallás és politika... 2022.
A hosszú címeke rövidítsük.

Eustrat: November 1-jén... 2022.
A hosszú címeke rövidítsük.

NKE: NKE Gólyabál 2022.

Szabadság, szerelem 2006.
A békét őrizték... 2016.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Törvény	A kihirdetés éve, „évi” a törvény sorszáma római számmal, „törvény” a törvény címe Rövidítés: a jogszabályban meghatározott rövidítés vagy a gyakorlatban elterjedt rövidítés	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről	Ptk. 183. § Ptk. 183. § (1) bekezdés Ptk. 183. § (1)–(3) bekezdés Ptk. 183. § (1), (4) bekezdés Ptk. 183. § (1) bekezdés c) pont
Törvénycikk	A kihirdetés éve, „évi” törvénycikk sorszáma római számmal, „törvénycikk” a törvénycikk címe	1921. évi LIV. törvények a szerzői jogról	1921. évi LIV. tc.
Törvényerejű rendelet	A kihirdetés éve, „évi” a törvény erejű rendelet sorszáma arab számmal, „törvényerejű rendelet” a törvény erejű rendelet címe	1975. évi 19. törvényerejű rendelet a hangfelvételek előállítóinak védelméről	1975. évi 19. tvr.
Rendelet	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „rendelet” a rendelet címe	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet
Kormányhatározat	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „határozat” a határozat címe	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat szerzői jogi jogszabályaink felülvizsgálatáról	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat
EU-s rendelet	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának sorszáma/éve/rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	A Tanács 2000. május 29-i 1346/2000/EK rendelete a fizetésektelenségi eljárásról	1346/2000/EK tanácsi rendelet
Egyéb EU-s (pl. irányelv)	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának éve/sorszáma/ rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/116/EK irányelve a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről (kodifikált változat)	2006/116/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv